

การวิเคราะห์ข้อมูล

ก. การย้ายถิ่นกับการกระจายตัวของประชากร

ก.1 การเพิ่มจำนวนประชากร

ก.1.1 ภูมิหลังทางภูมิศาสตร์และประชากรของประเทศไทย

ประเทศไทยตั้งอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีอาณาเขตทางตะวันตกติดต่อกับประเทศสาธารณรัฐสังคมนิยมแห่งประเทศไทย ทางตะวันออกติดต่อกับประเทศกัมพูชา ประชาธิปไตย ทางตะวันออกเฉียงเหนือติดต่อกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และทางใต้ติดต่อกับประเทศมาเลเซียและอ่าวไทย โดยมีเนื้อที่ทั้งหมดประมาณ 514,000 ตารางกิโลเมตร¹

สำหรับการปกครองประเทศไทย ได้แบ่งการปกครองออกเป็น 71 จังหวัด แต่ละจังหวัดแบ่งออกเป็นอำเภอ ตำบล และ หมู่บ้าน ซึ่งเป็นหน่วยการปกครองที่เล็กที่สุดตามลำดับ โดยมีลักษณะทางภูมิศาสตร์ และจากการแบ่งของสำนักงานสถิติแห่งชาติใน

¹จากการสำรวจของกรมแผนที่ทหาร กองบัญชาการทหารสูงสุด เมื่อปี พ.ศ. 2519 พบว่าประเทศไทยมีเนื้อที่รวมทั้งสิ้น 513,115 ตารางกิโลเมตร แต่ในการศึกษาครั้งนี้ได้ใช้ตัวเลข 514,000 เป็นหลักเพื่อประโยชน์ในการคำนวณหาความหนาแน่นของประชากรต่อพื้นที่

การทำสำมะโนประชากรได้แบ่งประเทศไทยออกเป็น 4 ภาค¹ ใหญ่ ๆ ได้แก่ ภาคกลาง ประกอบด้วย 26 จังหวัด ภาคเหนือ ประกอบด้วย 16 จังหวัด ภาคใต้ประกอบด้วย 14 จังหวัด และภาคตะวันออกเฉียงเหนือประกอบด้วย 15 จังหวัด ในจำนวนภาคทั้ง 4 ปรากฏว่า ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นภาคที่มีเนื้อที่ใหญ่ที่สุดของประเทศ คือ 170,226 ตารางกิโลเมตร หรือคิดเป็นร้อยละ 33.1 ของเนื้อที่ทั้งประเทศ รองลงมาได้แก่ภาคเหนือ ซึ่งมีขนาดเนื้อที่เล็กกว่าภาคตะวันออกเฉียงเหนือเล็กน้อย คือร้อยละ 33.0 หรือ 170,006 ตารางกิโลเมตร ส่วนภาคกลางและภาคใต้มีสัดส่วนของเนื้อที่คิดเป็นร้อยละ 20.2 และ 13.7 ตามลำดับ (ตารางที่ 1)

สำหรับการเพิ่มประชากรของประเทศ ปรากฏว่าจากสถิติการสำรวจสำมะโนประชากรไทยตั้งแต่ครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ.2453 จนถึงครั้งสุดท้ายเมื่อปี พ.ศ.2513 พบว่าจำนวนประชากรได้เพิ่มขึ้นในตอนต้นอย่างช้า ๆ และมาเพิ่มจำนวนขึ้นอย่างรวดเร็วภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 กล่าวคือในปี พ.ศ.2453 ประเทศไทยมีประชากรจากการสำรวจทั้งสิ้น 8,149,487 คน ครั้งต่อไปของการสำรวจคือ ในปี พ.ศ.2462 ปรากฏว่ามีจำนวนประชากรเพิ่มขึ้นเป็น 9,207,335 คน หรือเพิ่มขึ้นคิดเป็นร้อยละ 11.4 อีก 10 ปีต่อมาในปี พ.ศ.2472 มีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 11,506,207 คน และได้เพิ่มจำนวนขึ้นเป็น 14,464,105 ในปี พ.ศ.2480 และจากรายงานการสำรวจสำมะโนครัวทั่วราชอาณาจักรไทย ปี พ.ศ.2490 ของกองทะเบียนกรมมหาดไทย ปี พ.ศ.2503 ของสำนักงานสถิติกลาง สภาพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ และการสำรวจสำมะโน

¹ปัจจุบันสมาคมภูมิศาสตร์แห่งประเทศไทยได้กำหนดภาคทางภูมิศาสตร์ของประเทศไทยออกเป็น 6 ภาคได้แก่ ภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคใต้ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคตะวันออก และ ภาคตะวันตก โดยอนุโลมใช้ตามเส้นแบ่งเขตจังหวัดของกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย แต่ในการศึกษารั้งนี้ได้ใช้การแบ่งออกเป็น 4 ภาค เป็นหลัก เพื่อประโยชน์ในการศึกษาเกี่ยวกับการย้ายถิ่น

ตารางที่ 1 เนื้อที่และจำนวนประชากรจำแนกเป็นรายภาคของประเทศไทย
ปี พ.ศ. 2472 และ พ.ศ. 2503

ภาค	เนื้อที่ (ตร.กม.)	ร้อยละ	จำนวนประชากรในปีที่สำรวจ			
			พ.ศ. 2472 ¹		พ.ศ. 2503 ²	
			จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ทั่วราชอาณาจักร	514,000	100.0	11,506,207	100.0	26,257,916	100.0
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	170,226	33.1	3,887,275	33.8	8,991,543	34.2
ภาคเหนือ	170,006	33.0	2,521,311	21.9	5,723,106	21.8
ภาคกลาง	103,579	20.2	3,611,257	31.4	8,271,302	31.5
ภาคใต้	70,189	13.7	1,486,364	12.9	3,271,962	12.5

ประชากรและเกณฑ์ปี พ.ศ. 2513 ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี ตามลำดับ ปรากฏว่า ประชากรของประเทศไทยได้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วมาก จากจำนวนทั้งสิ้น 17,442,689 คน เป็น 26,257,916 คน และ 34,397,374 คน ในปี พ.ศ. 2513 โดยเฉพาะช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2490 - 2503 เป็นช่วงที่จำนวนประชากรของประเทศไทยเพิ่มขึ้นสูงมาก หรือคิดเป็นร้อยละ 50.5 ของประชากรปี พ.ศ. 2490 ในขณะที่ช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2503 - 2513 มีประชากรเพิ่มขึ้นคิดเป็นร้อยละ 31.0

¹กรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, กองประมวลผลสถิติพยากรณ์, สมุดสถิติพยากรณ์รายปีประเทศไทย พ.ศ. 2480 - 2481. บรรพ 20.

²สำนักงานสถิติกลาง, สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ, สำมะโนประชากรแห่งประเทศไทย พ.ศ. 2503

ของประชากรปี พ.ศ.2503 (ตารางที่ 2)

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า จำนวนประชากรของประเทศไทย แต่เดิมมีการเพิ่มขึ้นไม่สูงมากนัก เพิ่งมาเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วในระยะหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 อย่างไรก็ตามก่อนที่จะมีการสำรวจจำนวนประชากรของประเทศไทยครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ.2453 Murray และ Fisher ได้ประมาณจำนวนประชากรของประเทศไทยว่ามีอยู่ประมาณ 2.7 ล้านคน ในปี พ.ศ.2373 ส่วน Ingram ประมาณว่าในปี พ.ศ.2393 มีประชากรเพิ่มขึ้นเป็น 5 - 6 ล้านคน ทั่วประเทศ นอกจากนี้ Fisher ได้ประมาณประชากรของไทยในระยะต่อมาคือ ปี พ.ศ.2453 ซึ่งเป็นปีแรกที่มีการสำรวจจำนวนประชากรทั่วประเทศว่ามีอยู่ราว 8.27 ล้านคน¹ ดังนั้นจะเห็นว่า จำนวนประชากรของประเทศไทยได้เพิ่มขึ้นถึง 4 เท่าในระยะเวลาเพียง 60 ปีเท่านั้น

ก.1.2 แนวโน้มการเพิ่มประชากรของภาคตะวันออกเฉียงเหนือตั้งแต่อดีตจนถึงปี พ.ศ.2503

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นภาคที่มีเนื้อที่ใหญ่ที่สุดของประเทศไทย ในขณะที่เดียวกันก็เป็นภาคที่มีจำนวนประชากรมากที่สุดของประเทศอีกด้วย ลักษณะภูมิประเทศของภาคนี้แยกตัวออกจากภาคเหนือและภาคกลางอย่างเด่นชัดโดยทิวเขาเพชรบูรณ์และดงพญาเย็น มีอาณาเขตทางตะวันตกติดต่อกับภาคเหนือ ทางตะวันออกและทางเหนือติดต่อกับประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว โดยมีแม่น้ำโขงเป็นเส้นพรมแดน ส่วนทางใต้ติดต่อกับประเทศกัมพูชาประชาธิปไตยและภาคกลาง (รูปที่ 1) เป็นภาคที่ได้ชื่อว่ามีความแห้งแล้งที่สุดในประเทศไทยและประชากรมีฐานะทางเศรษฐกิจต่ำกว่าภาคอื่น ๆ ยังผลให้เกิดการย้ายถิ่นออกจำนวนมากโดยเฉพาะในระยะหลัง ๆ เพื่อไปทำมาหากินยังภาคอื่น ๆ อนึ่ง ภาคนี้มีจำนวนประชากรมากกว่าภาคอื่น ๆ มาตั้งแต่อดีต ในปี พ.ศ.2472

¹H. Leedom Lefferts, A Migration Model for Isan. p. 3.

ตารางที่ 2 จำนวน ร้อยละ และ อัตราเพิ่มของประชากรโดยเฉลี่ยต่อปีของ
ประเทศไทยปี พ.ศ.2453 - 2513

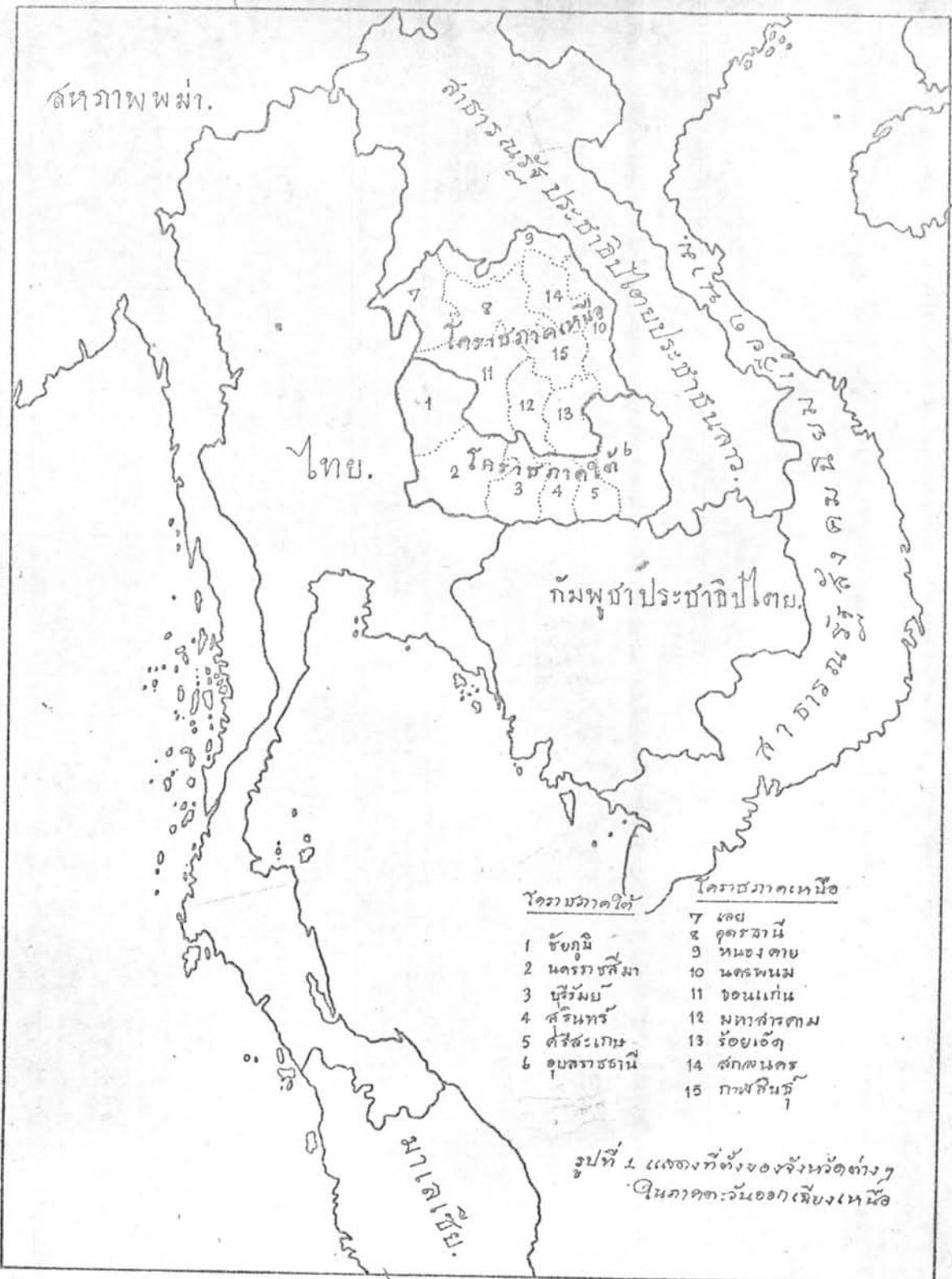
ปีที่ สำรวจ	ยอดรวม ประชากร ¹	จำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นระหว่างปีที่สำรวจ		อัตราเพิ่ม โดยเฉลี่ย ต่อปี (%)
		จำนวน	ร้อยละ ²	
2453	8,266,408	-	-	1.4
2462	9,207,355	940,947	11.4	2.3
2472	11,506,207	2,298,852	25.0	2.9
2480	14,464,105	2,957,898	25.7	1.9
2490	17,442,689	2,978,584	20.6	3.2
2503	26,257,916	8,815,227	50.5	2.8 ³
2513	34,397,374 ⁴	8,139,458	31.0	

¹สำนักงานสถิติแห่งชาติ, "ประชากรของประเทศไทย", การสัมมนาทางวิชาการแห่งชาติ เรื่องประชากรของประเทศไทยครั้งที่ 2 หน้า 317.

²รายงานการวิจัย เรื่องปัญหาการเพิ่มทวีประชากรของประเทศไทย, สภาวิจัยแห่งชาติ, หน้า 42.

³Penporn Tirasawat, Urbanization and Migrant Adjustment in Thailand. Brown University. June 1977. Table II.1 p. 11, (สำมะโนประชากรและเคหะปี 2513 ประมาณว่ามีประชากรตกสำรวจราว 2 ล้านคน (หรือ 5%) ดังนั้นอัตราเพิ่มร้อยละต่อปี (พ.ศ.2503 - 2513) ควรเป็น 3.0% ต่อปี)

⁴สำนักงานสถิติแห่งชาติ, สำมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ.2513.

สหภาพพม่า.

ลำน้ำเจ้าพระยา
 ลำน้ำโขง
 ไทย.
 กัมพูชา
 มาเลเซีย.

โคราชภาคใต้	โคราชภาคเหนือ
1 ชัยภูมิ	7 เลย
2 นครราชสีมา	๘ บุรีรัมย์
3 บุรีรัมย์	9 หนองคาย
4 ศรีนคร	10 นครพนม
5 ศรีสะเกษ	11 ขอนแก่น
6 อุบลราชธานี	12 มหาสารคาม
	13 ร้อยเอ็ด
	14 สกลนคร
	15 กาฬสินธุ์

รูปที่ ๕ แสดงที่ตั้งของจังหวัดต่างๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีประชากรคิดเป็นร้อยละ 33.8 ของประเทศ ในขณะที่ภาคใต้ ซึ่งมีจำนวนประชากรน้อยที่สุด คิดเป็นร้อยละเพียง 12.9 ของประชากรทั้งประเทศ ส่วนในปี พ.ศ. 2503 ปรากฏว่าสัดส่วนประชากรของภาคตะวันออกเฉียงเหนือต่อประชากรทั้งประเทศได้เพิ่มขึ้นอย่างเด่นชัดจากร้อยละ 33.8 เป็นร้อยละ 34.2 ในขณะที่ของภาคใต้ และภาคเหนือลดลง ร้อยละ 0.4 และ 0.1 ตามลำดับ ส่วนภาคกลางมีสัดส่วนเพิ่มขึ้นเล็กน้อย คือ 0.1 หรือประมาณว่าในช่วงระยะเวลาเพียง 30 ปี (พ.ศ. 2472-2503) ประชากรของภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้เพิ่มขึ้นถึง 5,104,268 คน สูงที่สุดของประเทศ Sternstein ได้ประมาณขนาดหรือจำนวนความหนาแน่นและอัตราส่วนร้อยละของประชากรภาคตะวันออกเฉียงเหนือต่อประชากรทั้งประเทศปี พ.ศ. 2463 - 2503 ตามตารางที่ 3 ดังนี้

ตารางที่ 3 จำนวน ร้อยละและความหนาแน่นของประชากรภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ปี พ.ศ. 2463 - 2503¹

ปี พ.ศ.	จำนวนประชากร (1,000)	ร้อยละของประชากรทั่วประเทศ	ความหนาแน่นของประชากร ต่อ ตารางกิโลเมตร
2463	3,090.8	33	19
2473	3,927.0	33	25
2483	5,209.6	34	33
2493	6,698.8	34 ²	42
2503	8,781.0	33 ³	55

¹ H. Leedom Lefferts, op. cit., p. 3.

² ในปีสามะโน 2490 มีสัดส่วนคิดเป็นร้อยละ 35.6

³ จากสามะโนประชากร ปี 2503 มีสัดส่วนคิดเป็นร้อยละ 34

คังนั้นจากการศึกษาของ Sternstein ทำให้ทราบว่า ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีสัดส่วนของประชากรต่อประชากรทั้งประเทศสูงกว่าภาคอื่น ๆ ตลอดมา หรือประมาณ 1 ใน 3 ของประชากรทั้งประเทศจะอาศัยอยู่ในภาคนี้ โดยมีสัดส่วนของประชากรคิดเป็นร้อยละของประชากรทั้งประเทศอยู่ระหว่าง 33 - 34 ส่วนความหนาแน่นของประชากรต่อเนื้อที่ของทั้งภาคปรากฏว่าได้เพิ่มขึ้นอย่างมากจาก 19 คน ในปี พ.ศ. 2463 เป็น 55 คน ต่อตารางกิโลเมตรในปี พ.ศ. 2503 หรือเพิ่มขึ้น 36 คน ในระยะเวลาเพียง 40 ปีเท่านั้น นอกจากนี้ Sternstein ยังพบอีกว่าบริเวณที่มีการเพิ่มของประชากรอยู่ในระดับสูงแต่เกิมนั้น ได้แก่บริเวณลุ่มน้ำสายสำคัญ ๆ ของภาค เช่น ลุ่มน้ำมูล ลุ่มน้ำชี และ แม่น้ำสาขา โดยมีอาณาบริเวณขยายจากทางตะวันตกของจังหวัดชัยภูมิ และนครราชสีมา ไปทางตะวันออกเฉียงจริมฝั่งแม่น้ำโขงในเขตจังหวัดอุบลราชธานี หรือเป็นบริเวณตอนกลางและตอนใต้ของภาค ตามข้อคิดเห็น ของ Fisher นั้น ประชากรในบริเวณศูนย์กลางของการเพิ่มประชากรนี้ รวมทั้งประชากรทั้งภาค ได้เพิ่มขึ้นอย่างช้า ๆ แต่สม่ำเสมอ ประมาณร้อยละ 3.4 ต่อปี (Ng; 1970)¹ นับว่าเป็นอัตราที่สูงที่สุดของประเทศ อย่างไรก็ตาม ปรากฏว่าในระยะหลัง ศูนย์กลางของบริเวณที่มีการเพิ่มประชากรของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้เปลี่ยนแปลงไปจากรูปแบบเดิมอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณตอนเหนือของภาค ซึ่งได้แก่จังหวัดต่าง ๆ ริมฝั่งแม่น้ำโขง เช่น ทบองคาย อุดรธานี เลย และ นครพนม ซึ่งได้กลายเป็นจังหวัดที่ได้รับประชากรเพิ่มจากการย้ายถิ่นเข้าจากบริเวณตอนกลางของภาคเป็นจำนวนมาก

ก. 1.3 การเพิ่มประชากรของภาคตะวันออกเฉียงเหนือระหว่างปี

พ.ศ. 2503 - 2513

การเพิ่มขึ้นหรือลดลงของจำนวนประชากรในภูมิภาคใด ๆ ย่อมขึ้นอยู่กับองค์ประกอบของการเพิ่มประชากรอันได้แก่จำนวนการเกิด จำนวนการตาย จำนวนการย้าย

¹H. Leedom Lefferts, Op. cit., p. 4.

ตารางที่ 4 การกระจายตัวของประชากรและจำนวนประชากรของประเทศไทยที่เพิ่มขึ้นจำแนกเป็นรายภาคปี พ.ศ.2503 และ พ.ศ.2513¹

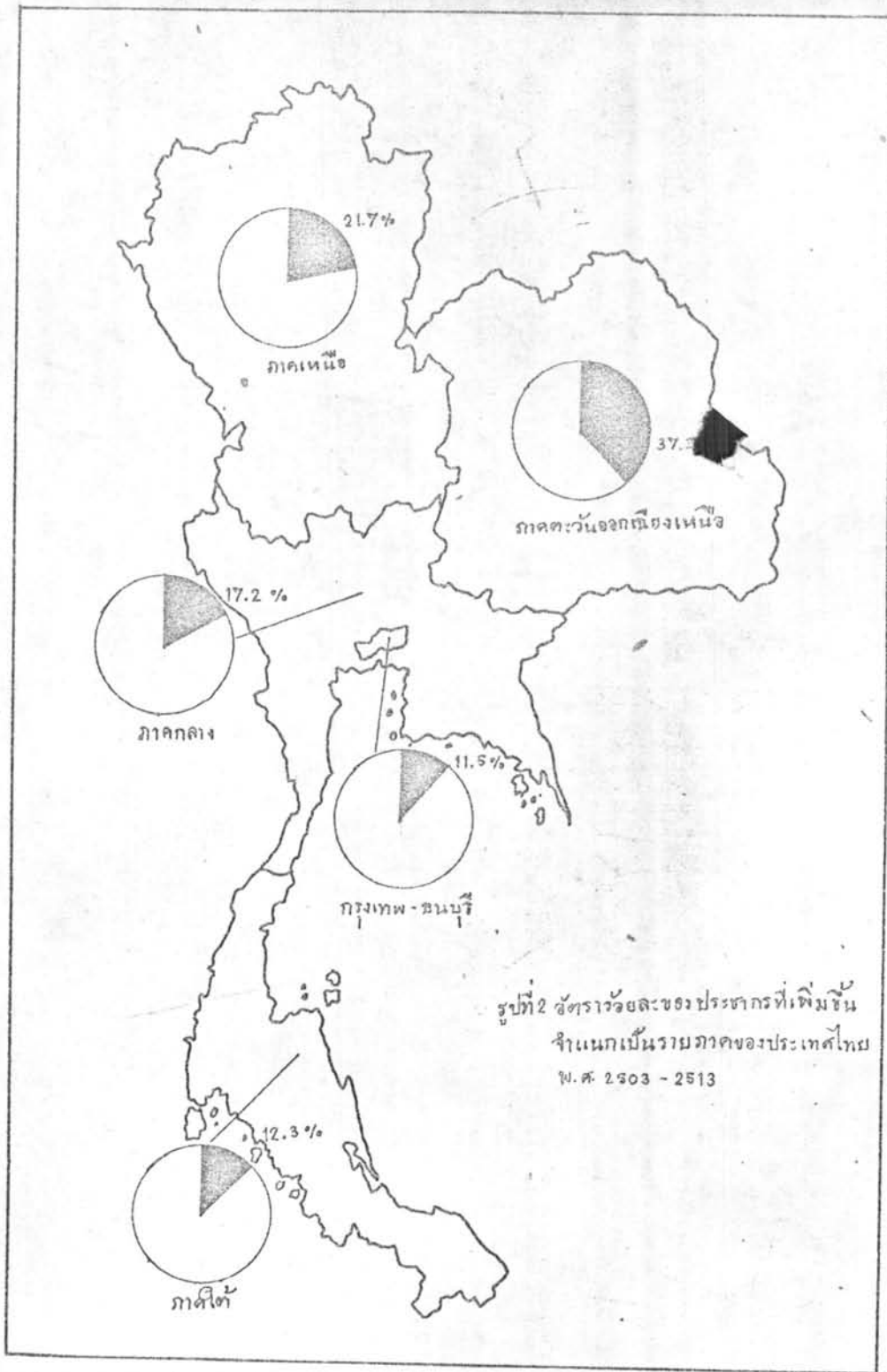
ภาค	จำนวนประชากรในปีที่สำรวจ		จำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้น ระหว่างปีพ.ศ.2503 - 2513	สัดส่วนที่เพิ่มขึ้นหรือลดลง ระหว่างปีพ.ศ.2503 - 2513
	2503	2513		
ทั่วราชอาณาจักร	26,257,916(100.0)	34,397,374(100.0)	8,139,458(100.0)	+ 0
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	8,991,543(34.2)	12,025,140(34.9)	3,033,597(37.3)	+ 0.7
ภาคกลาง	6,134,867(23.4)	7,534,516(21.9)	1,399,649(17.2)	- 1.5
ภาคเหนือ	5,723,106(21.8)	7,488,683(21.8)	1,765,577(21.7)	+ 0
ภาคใต้	3,271,965(12.5)	4,271,674(12.4)	999,709(12.3)	- 0.1
กรุงเทพ-ธนบุรี	2,136,435(8.1)	3,077,361(9.0)	940,926(11.5)	+ 0.9

¹คำนวณจากสำมะโนประชากรแห่งประเทศไทย พ.ศ.2503 และสำมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ.2513

เข้าและออกซึ่งแตกต่างกันตามระยะเวลา ดังนั้นในการศึกษาการเพิ่มขึ้นของประชากร รวมทั้งการย้ายถิ่นของประชากรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจึงมีความสัมพันธ์กับปัจจัยด้าน "เวลา" อย่างมาก จากตารางที่ 4 พบว่า การกระจายตัวของประชากรตามภาคต่าง ๆ ของประเทศไทยแตกต่างกันทั้งในปี พ.ศ. 2503 และ พ.ศ. 2513 กล่าวคือ ในปี พ.ศ. 2503 ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีประชากรทั้งสิ้น 8,991,543 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 34.2 ของประชากรทั้งประเทศ และได้เพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 34.9 (จำนวนทั้งสิ้น 12,025,140 คน) ในปี พ.ศ. 2513 รองลงมาได้แก่ ภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคใต้ และ กรุงเทพฯ - ชนบุรี คิดเป็นร้อยละ 21.9 21.8 12.4 และ 9.0 ตามลำดับ

เมื่อพิจารณาถึงจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นของภาคต่าง ๆ ในช่วง 10 ปี ระหว่าง พ.ศ. 2503 - 2513 ประชากรของประเทศไทยได้เพิ่มขึ้นจาก 26,257,916 คน เป็น 34,397,374 คน หรือเพิ่มขึ้นจำนวน 8,139,458 คน การเพิ่มขึ้นของประชากรนี้แตกต่างกันในแต่ละภาคกล่าวคือภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นสูงสุดของประเทศ คือ 3,033,597 คน (ร้อยละ 37.3) รองลงมาได้แก่ ภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคใต้ และต่ำที่สุดในกรุงเทพฯ - ชนบุรี เป็นจำนวน 1,765,577 (ร้อยละ 21.7) 1,399,649 (ร้อยละ 17.2) 999,709 (ร้อยละ 12.3) และ 940,926 คน (ร้อยละ 11.5) ตามลำดับ จะเห็นได้ว่าจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นของภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีมากกว่าของภาคเหนือซึ่งเป็นอันดับที่ 2 เกือบ 2 เท่า นอกจากนี้แม้จะมีการรวมจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นของภาคกลางและกรุงเทพฯ-ชนบุรี เข้าด้วยกันก็ยังมีจำนวนน้อยกว่าภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แสดงให้เห็นถึงการเพิ่มของประชากรในระดับสูงของภาคนี้ (รูปที่ 2) หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งจำนวนประชากรของประเทศไทยที่เพิ่มขึ้นทุก ๆ 3 คน จะเป็นประชากรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเสีย 1 คน

ตารางที่ 5 แสดงให้เห็นถึงอัตราเพิ่มประชากรเป็นรายภาคของประเทศไทย และพบว่าในช่วง 10 ปี (พ.ศ. 2503 - 2513) ประชากรของประเทศไทยได้เพิ่มขึ้นร้อยละ 31.0 ส่วนภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีอัตราเพิ่มเป็นอันดับที่ 2 คือ ร้อยละ 33.7

ตารางที่ 5 อัตราเพิ่มและจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นต่อปีของประเทศไทย
จำแนกเป็นรายภาคปี พ.ศ. 2503 - 2513¹

ภาค	อัตราเพิ่มประชากร (พ.ศ. 2503-2513)		จำนวนที่เพิ่ม ขึ้นต่อปี (คน)
	อัตรา ส่วนร้อย	จำนวน	
หัวราชอาณาจักร	31.0	813,946	813,946
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	33.7	303,360	303,360
ภาคกลาง	22.8	139,965	139,965
ภาคเหนือ	30.9	176,558	176,558
ภาคใต้	30.6	99,971	99,971
กรุงเทพ-ธนบุรี	44.0	94,093	94,093

รองลงมาจากกรุงเทพ - ธนบุรี ซึ่งมีอัตราเพิ่มสูงสุดร้อยละ 44.0 และต่ำที่สุดในภาคกลางร้อยละ 22.8 นอกจากนี้จากการพิจารณาอัตราเพิ่มประชากรโดยเฉลี่ยต่อปีพบว่า มีลักษณะเช่นเดียวกับอัตราเพิ่มส่วนร้อย กล่าวคือ สูงสุดในกรุงเทพ - ธนบุรี รองลงมาได้แก่ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคเหนือ ภาคใต้ และต่ำสุดในภาคกลางตามลำดับ อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาจำนวนประชากรที่เพิ่มต่อปีปรากฏว่าภาค

¹คำนวณจากสำมะโนประชากรแห่งประเทศไทย พ.ศ. 2503 และสำมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ. 2513

ตะวันออกเฉียงเหนือ มีจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นมากที่สุด เป็นจำนวนทั้งสิ้น 303,360 คน ดังนั้นจะเห็นว่าภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีอัตราเพิ่มประชากรทั้งที่เป็นส่วนร้อยละและโดยเฉลี่ยต่อบุคคลต่ำกว่าของกรุงเทพฯ - ชนบุรี เท่านั้น แต่ถ้าวรวมกรุงเทพฯ - ชนบุรี เข้ากับภาคกลางแล้วจะพบว่าภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีอัตราเพิ่มประชากรสูงสุดของประเทศ รองลงมาได้แก่ ภาคเหนือ ภาคใต้ ส่วนภาคกลางมีอัตราเพิ่มประชากรน้อยกว่าภาคอื่น ๆ อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าภาคตะวันออกเฉียงเหนือทั้งภาคจะมีจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นและมีอัตราเพิ่มประชากรโดยเฉลี่ยต่อบุคคลอยู่ในระดับสูงของประเทศในระหว่างปี พ.ศ. 2503 - 2513 แต่จำนวนและลักษณะการเพิ่มขึ้นนั้นกระจายไม่เท่าเทียมกันตลอดทั้งภาค แตกต่างกันตั้งแต่ระดับภาคย่อย ระดับจังหวัดและระดับอำเภอ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับอิทธิพลของปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ในระดับภาคย่อยจากรายงานผลการสำรวจสำมะโนประชากรทั้งปี พ.ศ. 2503 และปี พ.ศ. 2513 ปรากฏว่าโคราช ภาคเหนือซึ่งประกอบด้วย 9 จังหวัดทางตอนกลางและตอนเหนือของภาค มีจำนวนประชากร 4,512,912 คน และ 6,063,051 คนตามลำดับ หรือคิดเป็นร้อยละ 17.1 และ 17.8 ของประชากรทั้งประเทศ ในขณะที่โคราชภาคใต้ซึ่งประกอบด้วย 6 จังหวัดทางตอนใต้ของภาค มีสัดส่วนของประชากรต่อประชากรของประเทศเท่ากับ 17.1 ในปี พ.ศ. 2503 และ 17.2 ในปี พ.ศ. 2513 โดยมีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 4,478,631 คน และ 5,962,089 คน ตามลำดับ จะเห็นได้ว่าตั้งแต่ปี พ.ศ. 2513 จำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นระหว่าง 2 ภาคย่อยนี้เริ่มมีความแตกต่างกันมากขึ้น กล่าวคือจำนวนประชากรจะเพิ่มขึ้นที่จังหวัดต่าง ๆ ในโคราชภาคเหนือเป็นจำนวนที่มากกว่าในโคราชภาคใต้มากขึ้นจาก 34,281 ในปี พ.ศ. 2503 เพิ่มขึ้นเป็น 100,962 ในปี พ.ศ. 2513 หรือเพิ่มขึ้นเกือบ 3 เท่าของปี พ.ศ. 2503 สาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่โคราชภาคเหนือมีจำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากบางจังหวัดในโคราชภาคเหนือ เช่น อุตรดิตถ์ เลย และ หนองคาย มีประชากรทั้งจากทางภาคและจากภายในภาคเดียวกันย้ายถิ่นเข้าจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากจังหวัดต่าง ๆ ในโคราชภาคเหนือด้วยกัน

ในระดับจังหวัด ปรากฏว่า จำนวนประชากรของแต่ละจังหวัดแตกต่างกัน ตั้งแต่จังหวัดที่มีจำนวนประชากรมากที่สุด คือ อุบลราชธานี (1,130,712) จนถึง จังหวัดที่มีจำนวนประชากรน้อยที่สุด คือ จังหวัดเลย (210,535) ใน พ.ศ. 2503 จังหวัดที่มีจำนวนประชากรเกินกว่า 1,000,000 คน รองลงมาจากอุบลราชธานี ได้แก่ นครราชสีมา (1,094,774 คน) ซึ่งทั้ง 2 จังหวัดเป็นจังหวัดที่มีขนาดใหญ่ของโคราชภาคใต้ และมีส่วนทำให้สัดส่วนประชากรของโคราชภาคใต้สูงขึ้น ถ้าพิจารณาถึงสัดส่วนต่อประชากรทั้งประเทศ ปรากฏว่า อุบลราชธานี และ นครราชสีมา มีสัดส่วนของประชากรต่อประชากรทั้งประเทศอยู่ในระดับสูงร้อยละ 4.3 และ 4.2 ตามลำดับ ในขณะที่จังหวัดอื่น ๆ มีสัดส่วนต่อประชากรทั้งประเทศประมาณร้อยละ 2.0 โดยเฉลี่ยทั้งภาค อนึ่ง โคราชภาคใต้โดยรวม มีสัดส่วนประชากรต่อประชากรทั้งประเทศเพิ่มขึ้นอีก ร้อยละ \neq 0.1 จากปี พ.ศ. 2503 ก็จริงแต่มีบางจังหวัดที่สัดส่วนของประชากรต่อประชากรทั้งประเทศลดลง ได้แก่ ชัยภูมิ ลดลงร้อยละ - 0.1 ในขณะที่นครราชสีมา และบุรีรัมย์มีสัดส่วนเพิ่มขึ้นร้อยละ \neq 0.1 ต่อจังหวัด ส่วนอีก 3 จังหวัดที่เหลือ คือ สุรินทร์ ศรีสะเกษ และ อุบลราชธานี ปรากฏว่าสัดส่วนของประชากรยังคงที่ ไม่เปลี่ยนแปลงตลอดระยะเวลา 10 ปี กล่าวคือคิดเป็นร้อยละ 2.2 2.3 และ 4.3 ของประชากรทั้งประเทศตามลำดับ โคราชภาคใต้ทั้งภาคมีอัตราเพิ่มประชากรโดยเฉลี่ยต่อปีระหว่างปี พ.ศ. 2503 - 2513 ต่ำกว่าอัตราเพิ่มประชากรโดยเฉลี่ยทั้งภาค กล่าวคือ อัตราเพิ่มโดยเฉลี่ยต่อปีของโคราชภาคใต้เท่ากับร้อยละ 2.88 ในขณะที่อัตราเพิ่มโดยเฉลี่ยต่อปีของทั้งภาค เท่ากับร้อยละ 2.95 มีเพียง 2 จังหวัดเท่านั้นที่มีอัตราเพิ่มโดยเฉลี่ยต่อปีสูงกว่าอัตราเพิ่มโดยเฉลี่ยต่อปีของทั้งภาค ได้แก่ นครราชสีมา (ร้อยละ 3.52) และบุรีรัมย์ (ร้อยละ 3.17) นอกนั้นอีก 4 จังหวัดมีอัตราเพิ่มโดยเฉลี่ยต่อปีต่ำกว่า ร้อยละ 2.95 (ตารางที่ 6) สำหรับในโคราชภาคเหนือสัดส่วนของประชากรต่อประชากรทั้งประเทศเพิ่มขึ้นเกินซีกกว่าในโคราชภาคใต้ กล่าวคือสัดส่วนได้เพิ่มขึ้นถึงร้อยละ 0.7 จาก 17.1 เป็น 17.8 ในขณะที่สัดส่วนประชากรของโคราชภาคใต้เพิ่มขึ้น จาก 17.1 เป็น 17.2 เท่านั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง อุตรดิตถ์ หนองคาย และ เลย มีสัดส่วนของ

ประชากรเพิ่มขึ้นมากกว่าจังหวัดอื่น ๆ คิดเป็นร้อยละที่เพิ่มขึ้น 0.5 0.3 และ 0.1 ตามลำดับ

เมื่อพิจารณาถึงอัตราเพิ่มประชากรโดยเฉลี่ยพบว่าโคราชภาคเหนือ มีอัตราเพิ่มประชากรโดยเฉลี่ยสูงกว่าอัตราเพิ่มโดยเฉลี่ยต่อปีของทั้งภาค คือ ร้อยละ 3.19 เมื่อเปรียบเทียบกับอัตราเฉลี่ยของภาค 2.95 และมี 4 จังหวัดที่มีอัตราเพิ่มโดยเฉลี่ยต่อปีสูงกว่า 2.95 ได้แก่ อุดรธานี หนองคาย เลย และสกลนคร ซึ่งมีทำเลที่ตั้งอยู่ทางตอนเหนือของภาคทั้งนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหนองคายมีอัตราเพิ่มโดยเฉลี่ยต่อปีสูงสุดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือระหว่างปี พ.ศ. 2503 - 2513 (ร้อยละ 5.58) และสูงเป็นอันดับที่ 3 ของประเทศ รองลงมาจาก กำแพงเพชร (ร้อยละ 6.73) และ สตูล (ร้อยละ 6.51) ซึ่งมีอัตราเพิ่มโดยเฉลี่ยต่อปีสูงเป็นอันดับที่ 1 และที่ 2 ของประเทศ ในระยะเวลาเดียวกัน (ตารางที่ 7) ส่วนจังหวัดที่มีอัตราเพิ่มประชากรโดยเฉลี่ยต่อปีรองลงมาจากหนองคายได้แก่ เลย (ร้อยละ 4.45) ซึ่งเป็นจังหวัดที่มีสัดส่วนของประชากรน้อยที่สุดของภาค และอุดรธานี (ร้อยละ 4.16) คิดเป็นอันดับที่ 9 และ 11 ของประเทศตามลำดับ อย่างไรก็ตามมีบางจังหวัด กลับมีสัดส่วนของประชากรต่อประชากรทั้งประเทศลดลงอย่างเห็นชัด ได้แก่ ร้อยเอ็ด (ลดลงร้อยละ -0.2) ขอนแก่น (ลดลงร้อยละ -0.1) และมหาสารคาม (ลดลงร้อยละ -0.1) โดยเฉพาะอย่างยิ่งร้อยเอ็ดมีอัตราเพิ่มประชากรโดยเฉลี่ยต่อปีต่ำที่สุดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คือเพียงร้อยละ 1.56 มหาสารคาม ร้อยละ 1.96 และขอนแก่นร้อยละ 2.08 ทั้งนี้เพราะทั้ง 3 จังหวัดมีอัตราย้ายถิ่นออกของประชากรอยู่ในระดับสูงของภาคและของประเทศตลอดมา

ดังนั้นถ้าพิจารณาจากสัดส่วนของประชากรรายจังหวัดระหว่างปี พ.ศ. 2503-2513 สามารถแบ่งจังหวัดต่าง ๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือออกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มที่มีสัดส่วนของประชากรต่อประชากรทั้งประเทศเพิ่มขึ้น กลุ่มที่มีสัดส่วนคงที่ และกลุ่มสุดท้ายได้แก่ กลุ่มที่มีสัดส่วนของประชากรต่อประชากรทั้งประเทศลดลง กลุ่มที่ 1 ส่วนใหญ่ได้แก่จังหวัดต่าง ๆ ทางตอนเหนือของโคราชภาคเหนือ กลุ่มที่ 2 ได้แก่จังหวัดส่วนใหญ่ในโคราชภาคใต้ และกลุ่มที่ 3 ได้แก่ 3 จังหวัดในโคราชภาคเหนือซึ่งอยู่ทาง

ตารางที่ 6 จำนวนประชากรทั้งสองมีสำมะโนร้อยละที่เพิ่มขึ้นและอัตราเพิ่ม โดยเฉลี่ยต่อปีจำแนกเป็นรายจังหวัดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ปี พ.ศ.2503 และ พ.ศ.2513¹

จังหวัด	ยอดรวมประชากร		ร้อยละต่อประชากรทั่วประเทศ		อัตราเพิ่ม ² โดยเฉลี่ยต่อปี (%)	
	2503	2513	2503	2513		
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	(8,991,543)	(12,025,140)	(34.2)	(35.0)	(33.7)	(2.95)
<u>โคราชภาคใต้</u>	(4,478,613)	(5,962,089)	(17.1)	(17.2)	(33.1)	(2.88)
ชัยภูมิ	486,472	652,241	1.9	1.8	30.0	2.55
นครราชสีมา	1,094,774	1,493,955	4.2	4.3	36.5	3.52
บุรีรัมย์	583,585	799,613	2.2	2.3	37.0	3.17
สุรินทร์	581,732	755,283	2.2	2.2	29.8	2.53
ศรีสะเกษ	601,356	796,295	2.3	2.3	32.4	2.77
อุบลราชธานี	1,130,712	1,484,702	4.3	4.3	31.3	2.73
<u>โคราชภาคเหนือ</u>	(4,512,912)	(6,063,051)	(17.1)	(17.8)	(34.3)	(3.19)
เลย	210,535	324,684	0.8	0.9	54.2	4.45
อุดรธานี	744,174	1,113,232	2.8	3.3	49.6	4.16
หนองคาย	256,530	443,984	1.0	1.3	73.1	5.58
นครพนม	436,482	564,879	1.7	1.7	29.4	2.53
ขอนแก่น	844,075	1,048,656	3.2	3.1	24.2	1.96
มหาสารคาม	499,573	612,832	1.9	1.8	22.7	2.08
ร้อยเอ็ด	668,193	785,329	2.5	2.3	17.5	1.56
สกลนคร	426,755	598,334	1.6	1.7	40.2	3.43
กาฬสินธุ์	426,795	571,121	1.6	1.7	33.8	2.99

¹สำนักงานสถิติกลาง, สำมะโนประชากรแห่งประเทศไทย พ.ศ.2503, สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ และสำนักงานสถิติแห่งชาติ, สำมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ.2513, สำนักนายกรัฐมนตรี

²สำนักงานสถิติแห่งชาติ, สมุดสถิติรายปีของประเทศไทย พ.ศ.2513-2514, บรรพ 29, ตารางที่ 12, หน้า 38.

ตารางที่ 7 จังหวัดที่มีอัตราเพิ่มประชากรโดยเฉลี่ยต่อปีเกินกว่าร้อยละ 3.0
ของประเทศไทยระหว่างปี พ.ศ. 2503-2513

อันดับที่	จังหวัด	ภาค	อัตราเพิ่มโดย ¹ เฉลี่ยต่อปี (%)	จำนวนที่เพิ่ม 2503-2513
1	กำแพงเพชร	เหนือ	6.73	166,516
2	สตูล	ใต้	6.51	47,399
3	หนองคาย	ตะวันออกเฉียงเหนือ	5.58	187,454
4	ระยอง	กลาง	5.39	102,958
5	ประจวบคีรีขันธ์	กลาง	5.02	96,746
6	เพชรบูรณ์	เหนือ	4.83	205,180
7	ระนอง	ใต้	4.71	21,843
8	กระบี่	ใต้	4.70	55,314
9	เลย	ตะวันออกเฉียงเหนือ	4.45	114,149
10	อุดรธานี	ตะวันออกเฉียงเหนือ	4.16	369,058
11	กรุงเทพมหานคร-ธนบุรี		4.07	940,926
12	พังงา	ใต้	3.84	41,982
13	ตราด	กลาง	3.53	27,791
14	นครราชสีมา	ตะวันออกเฉียงเหนือ	3.52	399,181
15	สกลนคร	ตะวันออกเฉียงเหนือ	3.43	171,579
16	พิษณุโลก	เหนือ	3.41	140,244
17	สมุทรปราการ	กลาง	3.33	94,703
18	ชลบุรี	กลาง	3.28	149,670
19	กาญจนบุรี	กลาง	3.22	95,713
20	บุรีรัมย์	ตะวันออกเฉียงเหนือ	3.17	216,028
21	ศรีสะเกษ	ใต้	3.10	86,151

¹สำนักงานสถิติแห่งชาติ, สมุดสถิติรายปีของประเทศไทย พ.ศ. 2513-2514,
บรรพ 29, ตารางที่ 12, หน้า 37 - 39.

(121,564 คน) และสุราษฎร์ธานี (112,653 คน) ส่วน กรุงเทพมหานคร-ธนบุรี มีประชากรเพิ่มสูงสุดของประเทศเป็นจำนวนทั้งสิ้น 940,926 คน ส่วนจังหวัดที่มีจำนวนประชากรเพิ่มขึ้นสูงที่สุดได้แก่ นครราชสีมา จำนวน 399,181 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 13.2 ของจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นทั้งหมดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ รองลงมาได้แก่อุดรธานี ร้อยละ 12.2 หรือ 369,058 คน เป็นที่น่าสังเกตว่า โคราชภาคใต้ มีจำนวนประชากรเพิ่มขึ้นน้อยกว่า โคราชภาคเหนือประมาณ 66,681 คน ทั้งนี้สาเหตุเนื่องจาก โคราชภาคเหนือมีปัจจัยดึงดูดทางสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและวัฒนธรรมที่ดีกว่า

ถ้าเปรียบเทียบจังหวัดที่มีจำนวนประชากรเพิ่มขึ้นมากที่สุดของประเทศ จำนวน 10 จังหวัด ในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2503-2513 ปรากฏว่าเป็นจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเสีย 5 ใน 10 จังหวัด ที่มีจำนวนประชากรเพิ่มสูงสุด หรือคิดเป็นร้อยละ 45.2 ของจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นจาก 10 จังหวัดดังกล่าว เป็นกรุงเทพมหานคร-ธนบุรี เสียร้อยละ 27.5 จังหวัดในภาคเหนือร้อยละ 21.5 และจังหวัดในภาคใต้เพิ่มร้อยละ 5.8 ส่วนภาคกลางไม่มีจังหวัดใดที่มีจำนวนประชากรเพิ่มขึ้นอยู่ในอันดับ 1 - 10 (ตารางที่ 8)

อนึ่ง จะเห็นได้ว่านครราชสีมาเป็นจังหวัดที่มีจำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้นเป็นอันดับที่ 2 ของประเทศรองลงมาจากกรุงเทพมหานคร-ธนบุรี ส่วนอันดับที่ 3 และ 4 ยังคงเป็นจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเช่นเดียวกัน แสดงให้เห็นถึงการเพิ่มของประชากรจำนวนมากในภูมิภาคนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจังหวัดนครราชสีมาและอุบลราชธานี ซึ่งเป็นจังหวัดขนาดใหญ่ทั้งขนาดของเนื้อที่และจำนวนประชากรของโคราชภาคใต้ เป็นเพียง 2 จังหวัดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีจำนวนประชากรเกินกว่า 1,000,000 คนในปีสามะโน 2503 เฉพาะขอนแก่นซึ่งมีประชากรนับเป็นอันดับที่ 3 มีจำนวนประชากรเพียง 844,075 คน และอุดรธานี 744,174 คน นับเป็นอันดับที่ 4 ของภาค อนึ่ง ทั้ง 2 จังหวัดมีจำนวนประชากรเพิ่มขึ้นเกินกว่า 1,000,000 คน จากรายงานผลการสำรวจสามะโนประชากรและเคหะปี 2513 รวมเป็น 4 จาก 15 จังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หรือเป็น 4 ใน 7 จังหวัดที่มีประชากรเกินกว่า 1,000,000 คน ทั้ง

ตารางที่ 8 10 จังหวัดที่มีจำนวนประชากรเพิ่มขึ้นสูงสุดของประเทศไทย
ระหว่างปีพ.ศ.2503-2513

อันดับที่	จังหวัด	ภาค	จำนวนที่เพิ่มขึ้น ¹ 2503 - 2513	ร้อยละ
	ยอดรวม		3,414,865	100.0
1	กรุงเทพ-ธนบุรี	-	940,926	27.5
2	นครราชสีมา	ตะวันออกเฉียงเหนือ	399,181	11.7
3	อุตรธานี	ตะวันออกเฉียงเหนือ	369,058	10.8
4	อุบลราชธานี	ตะวันออกเฉียงเหนือ	353,990	10.4
5	เชียงใหม่	เหนือ	299,836	8.8
6	เชียงใหม่	เหนือ	227,967	6.7
7	บุรีรัมย์	ตะวันออกเฉียงเหนือ	216,028	6.3
8	เพชรบูรณ์	เหนือ	205,180	6.0
9	ขอนแก่น	ตะวันออกเฉียงเหนือ	204,581	6.0
10	นครศรีธรรมราช	ใต้	198,118	5.8

¹คำนวณจากสำมะโนประชากรแห่งประเทศไทย พ.ศ.2503 และสำมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ.2513.

ประเทศไทยปี พ.ศ.2513 แสดงให้เห็นว่าการเพิ่มจำนวนประชากรในภาคนี้ไ้ทวีขึ้น
อย่างรวดเร็วระหว่างปี พ.ศ.2503 - 2513 (ตารางที่ 9)

ตารางที่ 9 จังหวัดที่มีจำนวนประชากรเกินกว่า หนึ่งล้านคนของประเทศไทย
ปี พ.ศ.2503 และ พ.ศ.2513¹

อันดับ	จังหวัด	ภาค	จำนวนประชากร (คน)
<u>2503</u>			
1	กรุงเทพ-ธนบุรี	-	2,136,435
2	อุบลราชธานี	ตะวันออกเฉียงเหนือ	1,130,712
3	นครราชสีมา	ตะวันออกเฉียงเหนือ	1,094,774
<u>2513</u>			
1	กรุงเทพ-ธนบุรี	-	3,077,361
2	นครราชสีมา	ตะวันออกเฉียงเหนือ	1,493,955
3	อุบลราชธานี	ตะวันออกเฉียงเหนือ	1,484,702
4	อุดรธานี	ตะวันออกเฉียงเหนือ	1,113,232
5	เชียงราย	เหนือ	1,111,607
6	ขอนแก่น	ตะวันออกเฉียงเหนือ	1,048,656
7	เชียงใหม่	เหนือ	1,026,450

¹สำมะโนประชากรแห่งประเทศไทย พ.ศ.2503 และสำมะโนประชากรและ
เคหะ พ.ศ.2513.

ส่วนจังหวัดที่มีจำนวนประชากรระหว่าง 500,000 - 1,000,000 คน ได้เพิ่มจาก 6 ในปี พ.ศ.2503 เป็น 9 จังหวัดในปี พ.ศ.2513 ได้แก่ ชัยภูมิ บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ นครพนม มหาสารคาม ร้อยเอ็ด สกลนคร และ กาฬสินธุ์ สำหรับจังหวัดที่มีขนาดของประชากรระหว่าง 100,000 - 500,000 คน นั้นได้ลดลงจาก 7 ในปี พ.ศ.2503 เหลือเพียง 2 จังหวัดในปี พ.ศ.2513 ได้แก่หนองคาย และ เลย สาเหตุเนื่องมาจากว่ามีหลายจังหวัด เช่น ชัยภูมิ นครพนม มหาสารคาม สกลนคร และ กาฬสินธุ์ ซึ่งแต่เดิมมีประชากรอยู่ระหว่าง 100,000 - 500,000 คน ได้มีประชากรเพิ่มขึ้นจนอยู่ในระดับเกินกว่า 500,000 คน ในปี พ.ศ.2513 (ตารางที่ 10)

ตารางที่ 10 จำนวนจังหวัดจำแนกตามขนาดของประชากรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ปี พ.ศ.2503 และ พ.ศ.2513¹

ขนาดของประชากร	รายชื่อจังหวัด	
	พ.ศ.2503	พ.ศ.2513
1,000,000 และสูงกว่า	นครราชสีมา อุบลราชธานี	นครราชสีมา อุบลราชธานี อุดรธานี ขอนแก่น
500,000-1,000,000	บุรีรัมย์ สุรินทร์ ร้อยเอ็ด อุดรธานี ศรีสะเกษ ขอนแก่น	ชัยภูมิ บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ นครพนม มหาสารคาม ร้อยเอ็ด กาฬสินธุ์ สกลนคร
100,000-500,000	ชัยภูมิ เลย หนองคาย นครพนม มหาสารคาม สกลนคร กาฬสินธุ์	หนองคาย เลย
ต่ำกว่า 100,000	-	-

¹ รวบรวมจากสำมะโนประชากรแห่งประเทศไทย พ.ศ.2503 และสำมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ. 2513

อนึ่ง นอกจากการเพิ่มขึ้นของประชากรรายจังหวัดไม่ว่าจะเกิดขึ้นจากสาเหตุของการเพิ่มโดยธรรมชาติหรือการเพิ่มโดยการย้ายถิ่นก็ตาม ในระดับอำเภอก็เช่นเดียวกัน บางอำเภอก็มีจำนวนประชากรเพิ่มขึ้นมากเนื่องจากมีปัจจัยดึงดูดให้ประชากรจากแหล่งอื่น ๆ เข้าไปตั้งถิ่นฐานเข้ามาหากิน ในขณะที่บางอำเภอมีภาวะการตั้งถิ่นฐานที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการตั้งถิ่นฐานใหม่หรือขาดปัจจัยดึงดูด ก็จะทำให้มีประชากรย้ายถิ่นออก และยังผลให้อาเภอนั้น ๆ มีประชากรเพิ่มขึ้นน้อยเมื่อเปรียบเทียบกับอำเภอข้างต้น โดยทั้งนี้ปรากฏว่า ปี พ.ศ.2503 ไม่มีอำเภอใดของ 15 จังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีจำนวนประชากรเกินกว่า 200,000 คนขึ้นไป อำเภอที่จัดว่ามีประชากรอาศัยอยู่มากที่สุด ได้แก่ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี มีจำนวนทั้งสิ้นเพียง 182,789 คนเท่านั้น แต่ในปี พ.ศ.2513 พบว่าอำเภอที่มีประชากรเกินกว่า 200,000 คนนั้นมีถึง 6 อำเภอด้วยกัน ได้แก่ อำเภอเมือง และ อำเภอหนองบัวลำภู จังหวัดอุดรธานี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น อำเภอเมือง และอำเภอบัวใหญ่ จังหวัดนครราชสีมา และ อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร เป็นจำนวนทั้งสิ้น 292,327 234,196 242,400 219,528 206,818 และ 215,838 คน ตามลำดับ นอกจากนี้ยังพบอีกว่าในปี พ.ศ.2503 นั้น อำเภอส่วนใหญ่ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (รวม 60 อำเภอ จากอำเภอทั้งหมด 128 อำเภอ) จะมีขนาดของประชากรอยู่ระหว่าง 50,000 - 100,000 คน ถึงแม้ว่าอำเภอที่มีขนาดของประชากรระหว่าง 100,000 - 200,000 คน จะเพิ่มจำนวนจาก 25 ในปี พ.ศ.2503 เป็น 43 อำเภอในปี พ.ศ.2513 ก็ตาม แต่ขนาดของอำเภอในภาคตะวันออกเฉียงเหนือก็ยังคงมีประชากรระหว่าง 50,000 - 100,000 คนเป็นส่วนใหญ่ (57 จาก 128 อำเภอ) เช่นเดียวกับในปี พ.ศ.2503 ทั้งนี้เนื่องจากอำเภอที่มีขนาดของประชากรต่ำกว่า 50,000 คน ในปี พ.ศ.2503 ได้มีประชากรเพิ่มขึ้นและอยู่ในกลุ่ม 50,000 - 100,000 คนถึง 21 อำเภอด้วยกันในปี พ.ศ.2513 ในขณะที่อำเภอที่มีขนาดประชากรต่ำกว่า 50,000 คน ในปี พ.ศ.2503 ได้ลดลงจาก 43 เหลือเพียง 22 อำเภอเท่านั้น ในปี พ.ศ.2513

(ตารางที่ 11) แสดงให้เห็นถึงการเพิ่มประชากรในระดับอำเภอของภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่เป็นไปอย่างรวดเร็วระหว่างปีสามะโนทั้ง 2 ครั้งได้อย่างดี

ตารางที่ 11 จำนวนอำเภอและกิ่งอำเภอจำแนกตามขนาดของประชากรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ปี พ.ศ. 2503 และ พ.ศ. 2513¹

ขนาดของ ประชากร (คน)	จำนวนอำเภอและกิ่งอำเภอ		จำนวนที่เพิ่มขึ้นหรือ ลดลงระหว่าง 2503-2513
	2503	2513	
200,000 ขึ้นไป	0	6	+ 6
100,000 - 200,000	25	43	+ 18
50,000 - 100,000	60	57	- 3
ต่ำกว่า 50,000	43	22	- 21
ยอดรวม	(128)	(128) ²	+ 0

¹สามะโนประชากรแห่งประเทศไทย พ.ศ. 2503 และ สามะโนประชากรและเคหะ พ.ศ. 2513.

²โดยรวมอำเภอและกิ่งอำเภอที่แยกตัวภายหลังปี พ.ศ. 2503 เข้ากับอำเภอเดิม

อนึ่ง ตารางที่ 12 แสดงให้เห็นว่ามีเพียง 25 อำเภอในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเท่านั้น ในปี พ.ศ. 2503 ที่มีขนาดประชากรเกินกว่า 100,000 คนขึ้นไป โดย 13 ใน 25 อำเภอ จะกระจุกกระจุกอยู่ตามจังหวัดต่าง ๆ ในโคราชภาคใต้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจังหวัดอุบลราชธานีมีอำเภอที่มีประชากรเกินกว่า 100,000 คน มากที่สุดถึง 4 อำเภอด้วยกัน ได้แก่ อำเภอเมือง อำเภวารินชำราบ อำเภอโขงเจียม และ อำเภออำนาจเจริญ ส่วนอีก 12 อำเภอจะกระจายอยู่ตามจังหวัดต่าง ๆ ในโคราชภาคเหนือ จังหวัดอุดรธานีและขอนแก่น มีอำเภอที่มีประชากรเกินกว่า 100,000 คน จังหวัดละ 4 อำเภอ เท่ากัน ในขณะที่จังหวัดชัยภูมิในโคราชภาคใต้ จังหวัดเลย หนองคาย นครพนม และ มหาสารคามในโคราชภาคเหนือไม่มีอำเภอใดที่มีจำนวนประชากรเกินกว่า 100,000 คนขึ้นไป ในปี พ.ศ. 2503 (รูปที่ 3)

อย่างไรก็ตามอำเภอที่มีประชากรเกินกว่า 100,000 คนขึ้นไปได้เพิ่มขึ้นจากจำนวน 25 อำเภอในปี พ.ศ. 2503 เป็น 50 อำเภอ ในปี พ.ศ. 2513 หรือเพิ่มขึ้นเท่าตัวในระยะเวลาเพียง 10 ปีเท่านั้น โดยประมาณ 1 ใน 2 หรือ 25 อำเภอจะกระจายอยู่ในโคราชภาคใต้และอีก 25 อำเภอจะกระจายอยู่ในโคราชภาคเหนือ นอกจากนี้ยังมีข้อที่น่าสนใจมากกว่านี้หลายจังหวัดที่อำเภอเมืองมีจำนวนประชากรน้อยกว่าอำเภอที่มีชื่ออำเภอเมือง ได้แก่ อำเภอชุมขันธ์ (สุรินทร์) อำเภอเดชอุดม (อุบลราชธานี) อำเภอวังสะพุง (เลย) อำเภอโพนพิสัย (หนองคาย) อำเภอมุกดาหาร (นครพนม) อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย (มหาสารคาม) อำเภอโพนทอง (ร้อยเอ็ด) อำเภอเสถียร (กาฬสินธุ์) อำเภอกุฉินารายณ์ (กาฬสินธุ์) และ อำเภอยางตลาด (กาฬสินธุ์) อย่างไรก็ตาม ถ้าพิจารณาจำนวนประชากรรายอำเภอทั้งหมดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือแล้วพบว่าอำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี เป็นอำเภอที่มีประชากรอยู่อาศัยมากที่สุด ในปี พ.ศ. 2503 และ พ.ศ. 2513 คือ จำนวนทั้งสิ้น 182,789 และ 292,327 คน หรือเพิ่มขึ้นประมาณ 100,000 คน ในระยะ 10 ปี หรือคิดเป็นร้อยละ 11.9 และ 13.7 ตามลำดับ ของจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นสูงสุดใน 10 อำเภอของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ รองลงมาได้แก่อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ซึ่งมีจำนวนประชากรมากเป็น

อันดับที่ 2 ของภาคทั้ง 2 ระยะเช่นเดียวกัน โดยมีประชากรเพิ่มขึ้นประมาณ

ตารางที่ 12 ลำเภอในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีจำนวนประชากรเกินกว่า 100,000 คนขึ้นไป ปี พ.ศ.2503 และ พ.ศ.2513¹

จังหวัดและอำเภอ	จำนวนประชากร		จังหวัดและอำเภอ	จำนวนประชากร	
	2503	2513		2503	2513
รวมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ					
	(25อำเภอ)	(50อำเภอ)			
<u>ชัยภูมิ</u>					
อ.เมือง	-	119,240	อ.เมือง	147,162	170,455
อ.ภูเขียว	-	112,625	อ.สังขะ	-	120,028
อ.เกษตรสมบูรณ์	-	105,147	อ.รัตนบุรี	-	113,048
			อ.ทาดุม	-	101,758
<u>นครราชสีมา</u>					
อ.เมือง	139,949	219,528	อ.เดชอุดม	-	157,949
อ.บัวใหญ่	174,375	206,816	อ.เมือง	101,438	147,925
อ.พิมาย	100,599	135,348	อ.วาริน-		
			จำรัส	113,849	145,493
อ.โนนสูง	-	121,595	อ.ยโสธร	111,993	140,124
			อ.อำนาจ-		
			เจริญ	112,569	125,568
			อ.พิบูลมัง-		
			สำราญ	-	107,192
<u>บุรีรัมย์</u>					
อ.เมือง	134,201	189,409	อ.วังสะพุง	-	125,697
อ.นางรอง	117,716	182,409			
อ.ลำปลายมาศ	-	103,035			

¹ สำนมะโนประชากรแห่งประเทศไทย พ.ศ.2503 และสำมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ.2513

(ตารางที่ 12) (ต่อ)

จังหวัดและอำเภอ	จำนวนประชากร		จังหวัดและอำเภอ	จำนวนประชากร	
	2503	2513		2503	2513
<u>ศรีสะเกษ</u>			<u>อุตรธานี</u>		
อ. ชูขันธุ์	122,206	159,904	อ. เมือง	182,789	292,327
อ. เมือง	115,065	143,832	อ. หนองบัว-		
อ. กันทรลักษ์	-	142,713	ลำภู	143,330	234,196
อ. อุทุมพรพิสัย	113,863	124,156	อ. กุศุมภาวี	139,540	187,242
อ. กันทรารมย์	-	108,239	อ. หนองหาร	101,223	132,414
<u>หนองคาย</u>			<u>มหาสารคาม</u>		
อ. โพนพิสัย	-	116,388	อ. พยัคฆภูมิพิสัย	-	130,962
อ. เมือง	-	100,276	อ. เมือง	-	107,046
<u>นครพนม</u>			<u>ร้อยเอ็ด</u>		
อ. มุกดาหาร	-	110,962	อ. โพนทอง	111,040	142,712
อ. เมือง	-	108,303	อ. เมือง	122,342	142,497
<u>ขอนแก่น</u>			<u>สกลนคร</u>		
อ. เมือง	174,752	242,400	อ. เมือง	153,592	215,838
อ. พน	147,092	161,035	อ. วานรนิวาส	-	135,789
อ. บ้านไผ่	115,411	148,599	อ. สว่างแดนดิน	-	126,805
อ. น้ำพอง	102,295	121,537	<u>กาฬสินธุ์</u>		
อ. ชุมแพ	-	116,912	อ. สหัสขันธ์	104,314	140,743
			อ. กุฉินารายณ์	-	127,524
			อ. ยางตลาด	-	116,384
			อ. เมือง	-	107,647

ตารางที่ 13 10 อำเภอในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีจำนวนประชากรสูงสุด ปี พ.ศ.2503 และ พ.ศ.2513¹

อันดับที่ตามจำนวนประชากร	พ.ศ. 2503		พ.ศ. 2513	
	อำเภอ	จังหวัด	อำเภอ	จังหวัด
1	อ.เมือง(182,789)	อุดรธานี	อ.เมือง(292,327)	อุดรธานี
2	อ.เมือง(174,752)	ขอนแก่น	อ.เมือง(242,400)	ขอนแก่น
3	อ.บัวใหญ่(174,357)	นครราชสีมา	อ.หนองบัวลำภู(234,196)	อุดรธานี
4	อ.เมือง(153,592)	สกลนคร	อ.เมือง(219,528)	นครราชสีมา
5	อ.เมือง(147,162)	สุรินทร์	อ.เมือง(215,838)	สกลนคร
6	อ.พล(147,092)	ขอนแก่น	อ.บัวใหญ่(206,818)	นครราชสีมา
7	อ.หนองบัวลำภู(143,330)	อุดรธานี	อ.เมือง(189,409)	บุรีรัมย์
8	อ.เมือง(139,949)	นครราชสีมา	อ.กุมภวาปี(187,242)	อุดรธานี
9	อ.กุมภวาปี(139,540)	อุดรธานี	อ.นางรอง(182,409)	บุรีรัมย์
10	อ.เมือง(134,201)	บุรีรัมย์	อ.เมือง(170,455)	สุรินทร์

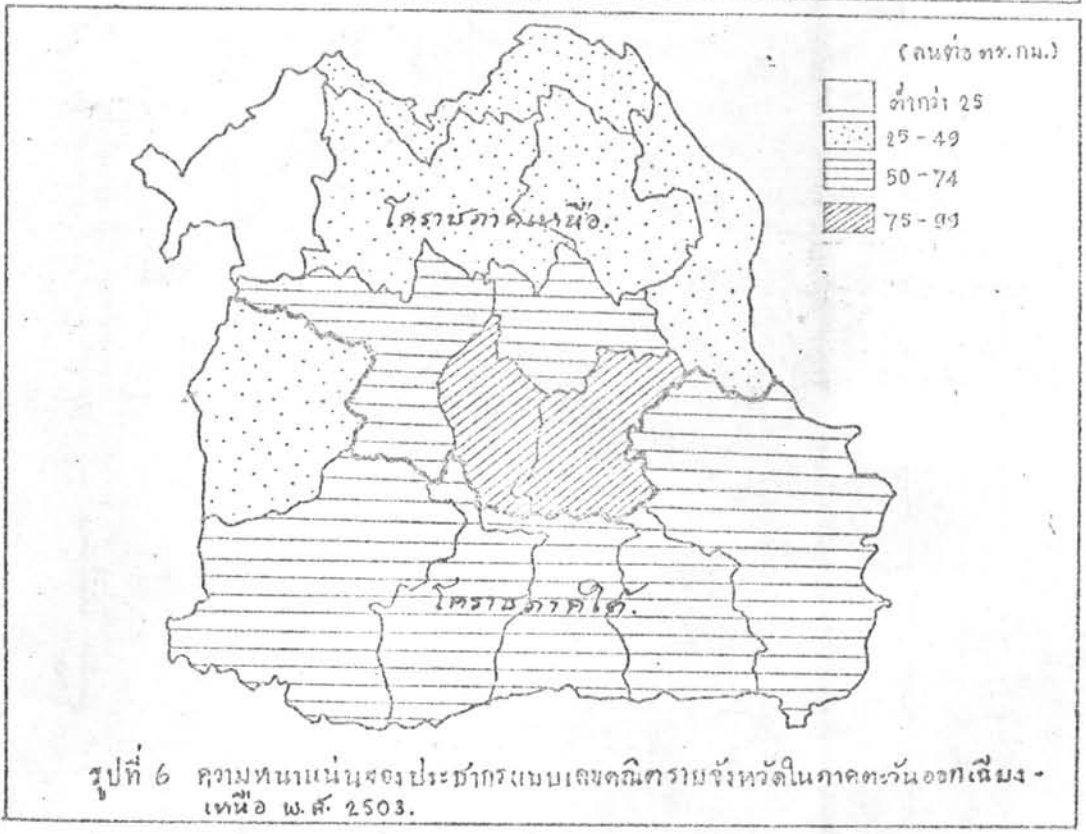
70,000คน (ตารางที่ 13) สำหรับในอันดับที่ 3 - 10 ปรากฏว่ามีการเปลี่ยนแปลงอันดับกันมาก เนื่องจากบางอำเภอมีประชากรเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วระหว่างปี พ.ศ.2503-2513 เช่น อำเภอหนองบัวลำภู (อุดรธานี) ซึ่งเคยอยู่ในอันดับที่ 7 ได้มาอยู่ในอันดับที่ 3

¹สำมะโนประชากรแห่งประเทศไทย พ.ศ.2503 และสำมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ.2513

ในปี พ.ศ. 2513 เนื่องจากมีที่ตั้งอยู่ใกล้กับอำเภอเมืองอุดรธานี จึงได้รับอิทธิพลจากการตั้งฐานทัพทางทหารของอเมริกันที่ตัวเมืองอุดรธานีที่ขยายครอบคลุมไปถึงและยังเบียดกันอย่างตึงตื่อถึงกันด้วย ทำให้อำเภอนี้มีประชากรเพิ่มขึ้นถึง 90,000 คน กล่าวคือจากจำนวน 143,330 คนในปี พ.ศ. 2503 เพิ่มขึ้นเป็น 234,196 คน ในปี พ.ศ. 2513 อีกอำเภอหนึ่งที่มีจำนวนประชากรเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ได้แก่ อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา โดยมีประชากรเพิ่มขึ้นประมาณ 80,000 คน ในช่วงเวลาเดียวกัน จากรูปที่ 4 จะเห็นว่าอำเภอทั้ง 10 ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีประชากร สูงสุดในปี พ.ศ. 2503 และ พ.ศ. 2513 ส่วนใหญ่จะมีที่ตั้งหรือกระจายอยู่ทางตะวันตกของภาคตามเส้นทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 2 หรือถนนมิตรภาพ ซึ่งมีความยาวจากจังหวัดสระบุรีถึงหนองคาย ประมาณ 508 กิโลเมตร อีกสายหนึ่งแยกจากจังหวัดนครราชสีมาไปยังจังหวัดสุรินทร์ แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของเส้นทางคมนาคมในภาคนี้ต่อการเพิ่มประชากร เนื่องจากเป็นปัจจัยหนึ่งที่ช่วยให้การเคลื่อนย้ายประชากรจากภูมิลำเนาเดิมไปยังจุดหมายปลายทางดำเนินไปด้วยความสะดวกและรวดเร็วที่มากกว่าในสมัยก่อน ๆ มาก

ตารางที่ 14 เป็นตารางเปรียบเทียบระหว่างอำเภอต่าง ๆ ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีประชากรเพิ่มเกินกว่า 50,000 คน ขึ้นไประหว่างปี พ.ศ. 2503 - 2513 ซึ่งมีอยู่ทั้งสิ้น 14 อำเภอ จาก 10 จังหวัด และส่วนใหญ่ก็คงได้แก่อำเภอที่มีประชากร สูงสุด 10 อันดับตามตารางที่ 13 กับอำเภอต่าง ๆ ที่มีประชากรเพิ่มขึ้นต่ำกว่า 10,000 คน ซึ่งมีว่าน้อยมากและมีอยู่ทั้งหมด 28 อำเภอ ลักษณะการกระจายของที่ตั้งแต่ละกลุ่มอำเภอจะมีความแตกต่างกันมาก กล่าวคือ กลุ่มอำเภอที่มีประชากรเพิ่มเกินกว่า 50,000 คน จะกระจายอยู่ทางเหนือสุดของภาคในจังหวัดอุดรธานี หนองคาย สกลนคร เลย และทางใต้สุดของภาค ในจังหวัดอุบลราชธานี นครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ และ ศรีสะเกษ ไม่มีอำเภอที่อยู่ตอนกลางของภาคเลย ยกเว้นอำเภอเมืองจังหวัดขอนแก่นเพียงอำเภอเดียว (รูปที่ 5) ส่วนอำเภอที่มีประชากรเพิ่มขึ้นต่ำกว่า 10,000 คน นั้น จะกระจายอยู่ทั่วไปในเกือบทุกจังหวัดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ยกเว้นเพียง 2 จังหวัด ได้แก่ กาฬสินธุ์ และ ศรีสะเกษ ที่ไม่มีอำเภอใดมีประชากร

เพิ่มขึ้นกว่า 10,000 คน ระหว่างปี พ.ศ. 2503 - 2513

ตารางที่ 14 อำเภอในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีจำนวนประชากรเพิ่มขึ้น
เกินกว่า 50,000 คน และต่ำกว่า 10,000 คน ระหว่างปี
พ.ศ. 2503-2513¹

อันดับที่	อำเภอ	จังหวัด	จำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้น (2503-2513)
<u>อำเภอที่มีประชากรเพิ่มขึ้นเกินกว่า 50,000 คน</u>			
1	อ.เมือง	อุดรธานี	109,538
2	อ.หนองบัวลำภู	อุดรธานี	90,866
3	อ.เมือง	นครราชสีมา	79,579
4	อ.กันทรลักษ์	ศรีสะเกษ	68,376
5	อ.เมือง	ขอนแก่น	67,648
6	อ.เดชอุดม	อุบลราชธานี	67,615
7	อ.บางร่อง	บุรีรัมย์	64,693
8	อ.โพนพิสัย	หนองคาย	63,821
9	อ.เมือง	สกลนคร	62,246
10	อ.สังขะ	สุรินทร์	60,006
11	อ.วังสะพุง	เลย	56,315
12	อ.เมือง	บุรีรัมย์	55,208
13	อ.บึงกาฬ	หนองคาย	54,152
14	อ.ปากช่อง	นครราชสีมา	54,026

¹สำมะโนประชากรแห่งประเทศไทย พ.ศ. 2503 และสำมะโนประชากร

และทะเบียน พ.ศ. 2513

(ตารางที่ 14) (ต่อ)

อันดับที่	อำเภอ	จังหวัด	จำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้น (2503-2513)
<u>อำเภอที่มีประชากรเพิ่มขึ้นต่ำกว่า 10,000 คน</u>			
1	อ.ภูเวียง	ขอนแก่น	-13,205
2	อ.ลำโรงทาน	สุรินทร์	3,076
3	อ.วาปีปทุม	มหาสารคาม	3,806
4	อ.ทาสี	เลย	4,221
5	อ.กอมสารภัก	ชัยภูมิ	5,072
6	อ.โนนไทย	นครราชสีมา	5,390
7	อ.ชานุมาน	อุบลราชธานี	5,629
8	อ.จตุรพักตรพิมาน	ร้อยเอ็ด	5,825
9	อ.บ้านคาน	อุบลราชธานี	5,933
10	อ.โขงเจียม	อุบลราชธานี	5,978
11	ว.อาจสามารถ	ร้อยเอ็ด	6,243
12	อ.บ้านเขว้า	ชัยภูมิ	6,254
13	อ.บ้านแพง	นครพนม	6,618
14	กิ่ง อ.คำชะอี	นครพนม	6,726
15	อ.ชุมพลบุรี	สุรินทร์	6,913
16	อ.โนนสัง	อุดรธานี	6,935
17	อ.หนาทวี	อุบลราชธานี	7,264
18	อ.ทาบอ	หนองคาย	7,708
19	อ.วาริชภูมิ	สกลนคร	7,854
20	อ.พนมไพร	ร้อยเอ็ด	8,138

(ตารางที่ 14) (ต่อ)

อันดับที่	อำเภอ	จังหวัด	จำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้น (2503-2513)
21	อ. สลิก	บุรีรัมย์	8,352
22	อ. คอนสาร	ชัยภูมิ	8,393
23	อ. กันทรวิชัย	มหาสารคาม	8,540
24	อ. พุทไธสง	บุรีรัมย์	8,584
25	อ. เปีนสูง	นครราชสีมา	8,905
26	อ. มหาชนะชัย	อุบลราชธานี	9,203
27	อ. ศรีขรรุมิ	สุรินทร์	9,252
28	อ. เกษตรวิชัย	ร้อยเอ็ด	9,927

สำหรับอำเภอที่มีประชากรเพิ่มขึ้นต่ำกว่า 10,000 คน ส่วนใหญ่จะรวมกันเป็นกระจุก
 คอนข้างจะหนาแน่นอยู่ตามบริเวณรอยต่อระหว่างตอนใต้ของโคราชภาคเหนือกับตอนเหนือ
 ของโคราชภาคใต้ ซึ่งเป็นบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำมูล และสาขาทางตอนกลางของภาค
 ที่มีอากาศร้อนและแห้งแล้งกว่าบริเวณอื่น ๆ ซึ่งใคร่รวมบริเวณที่เรียกว่าทุ่งกุลาร่องให้เข้า
 ไปด้วย สำหรับทุ่งกุลาร่องใต้นั้นปกคลุมเนื้อที่เป็นบริเวณกว้างขวางถึง 7 อำเภอใน
 5 จังหวัด ได้แก่ อำเภอเกษตรวิสัย (ร้อยเอ็ด) อำเภอมหาชนะชัย (อุบลราชธานี)
 อำเภอชุมพลบุรี (สุรินทร์) ส่วนอีก 3 อำเภอปรากฏว่ามีประชากรเพิ่มขึ้นเกินกว่า
 10,000 คน เพียงเล็กน้อยเท่านั้น ได้แก่อำเภอสุวรรณภูมิ (ร้อยเอ็ด) อำเภอท่าตูม
 (สุรินทร์) และอำเภอรายไศล (ศรีสะเกษ) สำหรับอำเภอพยัคฆภูมิพิสัย (มหาสารคาม)
 ถึงแม้ว่าจะเป็น 1 ใน 7 อำเภอที่อยู่ในบริเวณทุ่งกุลาร่องให้ก็ตาม แต่กลับมีลักษณะการ
 เพิ่มประชากรที่แตกต่างไปจากอำเภออื่น ๆ กล่าวคือ อำเภอนี้ ได้มีประชากรเพิ่มขึ้นถึง

43,000 คนเศษในระหว่างปี พ.ศ. 2503 - 2513 นับว่าสูงมากสำหรับอำเภอที่มีที่ตั้งอยู่ในบริเวณดังกล่าว สำหรับการเพิ่มขึ้นนี้ได้เพิ่มขึ้นเป็น 2 เท่าของประชากรที่เพิ่มขึ้นในเขตอำเภอเมืองหรือคิดเป็นร้อยละ 28.3 ของจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นทั้งจังหวัดหนึ่ง อำเภออุเวียง ซึ่งตั้งอยู่ทางตอนเหนือของจังหวัดขอนแก่น นับเป็นอำเภอที่มีลักษณะแตกต่างไปจากอำเภออื่น ๆ ทั้งหมดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นอกจากจะไม่มีประชากรเพิ่มขึ้นระหว่างปีพ.ศ. 2503-2513 เช่น อำเภออื่น ๆ แล้ว กลับปรากฏในลักษณะที่ตรงกันข้ามคือ ประชากรของอำเภอนี้ได้ลดลงถึง 13,205 คน โดยลดจากจำนวน 86,572 คน ในปี พ.ศ. 2503 เหลือเพียง 73,367 คน ในปี พ.ศ. 2513 ดังนั้นการเคลื่อนย้ายหรือการย้ายถิ่นของประชากรจำนวนมาก น่าจะช่วยอธิบายปัญหาการลดลงของประชากร ในอำเภออุเวียงได้ เนื่องจากจังหวัดขอนแก่นจัดเป็นจังหวัดหนึ่งของภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีอัตราและจำนวนประชากรที่ย้ายถิ่นออกอยู่ในระดับสูงใกล้เคียงกับของจังหวัดมหาสารคามและร้อยเอ็ด แต่ถ้าเปรียบเทียบจำนวนผู้ย้ายถิ่นออกแล้วของจังหวัดขอนแก่นมีผู้ย้ายถิ่นออกมากกว่าทั้ง 2 จังหวัด ทั้ง 2 ปีสามะโน ดังนั้นการที่บริเวณใดมีประชากรเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ในขณะที่อีกบริเวณหนึ่งกลับมีประชากรเพิ่มขึ้นน้อยมาก หรือลดลง นอกจากจะเกิดจากความแตกต่างของการเพิ่มโดยธรรมชาติแล้ว ส่วนหนึ่งเกิดจากอิทธิพลของการย้ายถิ่นของประชากรที่เกิดขึ้นด้วยเหตุผลต่าง ๆ กันในช่วงเวลาดังกล่าว

ก.2 ความหนาแน่นของประชากร

ก.2.1 ความหนาแน่นของประชากรแบบเลขคณิต

ประเทศไทยมีการกระจายตัวของประชากรที่ไม่เท่าเทียมกันโดยความหนาแน่นของประชากรแบบเลขคณิต (Arithmetic Density) อยู่ในระดับปานกลาง เมื่อเปรียบเทียบกับประเทศอื่น ๆ ทั่วโลก กล่าวคือมีความหนาแน่นโดยเฉลี่ยทั่วประเทศ

ประมาณ 51 คนในปี พ.ศ. 2503 และได้เพิ่มขึ้นเป็น 67¹ คนต่อพื้นที่ 1 ตารางกิโลเมตร เมื่อครั้งทำสำมะโนประชากรและเคหะ ปี พ.ศ. 2513 อย่างไรก็ตามความหนาแน่นของประชากรทั่วประเทศมีความแตกต่างกันในระดับภาค ระดับจังหวัด และระดับอำเภอ เป็นต้น

จากสถิติตัวเลขของสำมะโนประชากร ปี พ.ศ. 2503 ปรากฏว่า ความหนาแน่นของประชากรของภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้เพิ่มสูงขึ้นจาก 36 คนในปี พ.ศ. 2490² เป็น 53 คน ต่อ 1 ตารางกิโลเมตร ในปี พ.ศ. 2503 ซึ่งยังสูงกว่ารายเฉลี่ยทั่วประเทศเพียงเล็กน้อย และจัดว่าเป็นภาคที่มีความหนาแน่นของประชากรสูงเป็นอันดับที่ 2 ของประเทศรองลงมาจากภาคกลาง อนึ่งในระยะเวลา 13 ปี (พ.ศ. 2490 - 2503) ปรากฏว่าความหนาแน่นของประชากรโดยเฉลี่ยทั่วประเทศและของภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้เพิ่มขึ้น 17 คน ต่อ 1 ตารางกิโลเมตร เท่ากัน กล่าวคือ ความหนาแน่นของประชากรโดยเฉลี่ยของประเทศไทยได้เพิ่มขึ้นจาก 34 คน เป็น 51 คนต่อ 1 ตารางกิโลเมตร ส่วนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้เพิ่มจาก 36 คน เป็น 53 คน ต่อตารางกิโลเมตร อย่างไรก็ตาม ภาคกลางยังคงเป็นภาคที่มีความหนาแน่นของประชากรสูงสุดของประเทศ เช่นเมื่อปี พ.ศ. 2490 กล่าวคือ เพิ่มจาก 52 คนในปี พ.ศ. 2490 เป็น 80 คน ในปี พ.ศ. 2503 หรือเพิ่มขึ้นอีกประมาณ 28 คนต่อตารางกิโลเมตร ส่วนภาคใต้และภาคเหนือ

¹ ไชยทรัพย์ พงศ์บุตร, ภูมิศาสตร์ภูมิภาคและภูมิศาสตร์เศรษฐกิจของประเทศไทย. (พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2520), หน้า 20.

² สำนักงานสถิติแห่งชาติ, บทความพิเศษประกอบความรู้เรื่อง : ประชากรของประเทศไทย. ภาค 3 (ศูนย์เอกสารแห่งประเทศไทย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 09602) ในปี พ.ศ. 2490 ทั่วประเทศไทยมีความหนาแน่นของประชากร โดยเฉลี่ยประมาณ 34 คนต่อตารางกิโลเมตร โดยภาคกลางมีความหนาแน่นของประชากรสูงสุดของประเทศ คือ 52 คนต่อตารางกิโลเมตร

ตารางที่ 15 ความหนาแน่น จำนวนที่เพิ่มขึ้น และร้อยละของประชากรที่เพิ่มขึ้นต่อพื้นที่ 1 ตารางกิโลเมตร จำแนกเป็นรายภาคของประเทศไทย ปี พ.ศ.2503 และ พ.ศ.2513¹

ภาค	ความหนาแน่น ของประชากร		จำนวนที่เพิ่ม ระหว่างปี 2503-2513	ร้อยละที่เพิ่ม ระหว่างปี 2503-2513
	2503	2513		
ทั่วราชอาณาจักร	51	67	16	31.4
ภาคกลาง	80	103	23	28.8
ภาคเหนือ	34	44	10	29.4
ภาคใต้	47	61	14	29.8
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	53	71	18	34.0
-โคราชภาคเหนือ	51	68	17	33.3
-โคราชภาคใต้	55	73	18	32.7

มีความหนาแน่นของประชากร 47 และ 34 ต่อพื้นที่ 1 ตารางกิโลเมตรตามลำดับ ดังนั้นถึงแม้ว่าภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จะเป็นภาคที่มีจำนวนประชากรมากที่สุดของประเทศ แต่เนื่องจากแต่ละจังหวัดซึ่งส่วนใหญ่แล้วเป็นจังหวัดที่มีพื้นที่ขนาดใหญ่ เมื่อเปรียบเทียบกับขนาดของจังหวัดในภาคอื่น ๆ ของประเทศ จึงทำให้สัดส่วนของประชากรต่อเนื้อที่รายจังหวัดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือไม่สูงมากนัก อนึ่งโคราชภาคเหนือมีความหนาแน่น

¹สำนักงานสถิติแห่งชาติ, บทความพิเศษประกอบความรู้เรื่อง : ประชากรของประเทศไทย. ภาค 3.

ของประชากรเฉลี่ยเท่ากับรายเฉลี่ยทั่วประเทศ (51 คน) แล้วยังต่ำกว่าของโคราชภาคใต้เล็กน้อย (ตารางที่ 15)

อนึ่ง ความหนาแน่นของประชากรของภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้เพิ่มขึ้นอีก 18 คนต่อตารางกิโลเมตร เป็น 71 ต่อพื้นที่ 1 ตารางกิโลเมตร ในปี พ.ศ. 2513 มากกว่ารายเฉลี่ยทั่วประเทศประมาณ 2 คน ซึ่งเพิ่ม 16 คน ต่อ 1 ตารางกิโลเมตร อย่างไรก็ตาม ภาคกลางยังคงมีความหนาแน่นของประชากรสูงสุดของประเทศคือ 103 คนต่อตารางกิโลเมตร ทั้งนี้เนื่องจากภาคกลางประกอบด้วยจังหวัดที่มีเนื้อที่ขนาดเล็กจำนวนมาก โดยเฉพาะแถบที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา และโคกครามกรุงเทพฯ-ธนบุรีเข้าไว้ด้วยกัน แต่ถาพิจาณาถึงร้อยละของความหนาแน่นของประชากรที่เพิ่มขึ้นระหว่างปีพ.ศ. 2503-2513 แล้วปรากฏว่า ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีร้อยละของความหนาแน่นของประชากรที่เพิ่มขึ้นสูงกว่าในภาคอื่น ๆ ทั้งหมด คือร้อยละ 34.0 ในขณะที่ภาคกลาง ภาคเหนือ และภาคใต้ เพิ่มขึ้นเพียงร้อยละระหว่าง 28 - 29 สรุปแล้วในช่วงระยะเวลาเพียง 23 ปี (พ.ศ. 2490 - 2513) ความหนาแน่นของประชากรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้เพิ่มขึ้นประมาณ 2 เท่า

ลักษณะการกระจายตัวของประชากรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ถ้าพิจารณาจากความหนาแน่นของประชากรต่อพื้นที่รายอำเภอแล้ว จะเห็นความแตกต่างได้เด่นชัด โดยประชากรจะกระจายตัวอยู่กับหนาแน่นเป็นหย่อม ๆ บริเวณตอนกลางของภาค แถบลุ่มแม่น้ำมูล ชี และสาขา เนื่องจากประชากรมีอาชีพเกษตรกรรมตั้งแต่อดีต บริเวณที่มีประชากรกระจายอยู่อย่างเบาบางมักจะเป็นบริเวณที่อยู่ทางตอนเหนือและริมขอบของภาค แต่ถาพิจาณาจากความหนาแน่นของประชากรต่อพื้นที่รายจังหวัดแล้ว การกระจายตัวของประชากรค่อนข้างจะกระจายออกไปไม่แตกต่างกันนักเมื่อเปรียบเทียบกับความหนาแน่นรายอำเภอ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในโคราชภาคใต้ ส่วนในโคราชภาคเหนือมีความแตกต่างกันมากกว่า นอกจากนี้พบว่า ใน พ.ศ. 2503 ไม่มีจังหวัดใดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีความหนาแน่นของประชากรเกินกว่า 100 คน ต่อตารางกิโลเมตร

ตารางที่ 16 จังหวัดที่มีความหนาแน่นของประชากรแบบเลขคณิตโดยเฉลี่ย
เกินกว่า 100 คน ต่อ 1 ตารางกิโลเมตร รายจังหวัดทั่ว
ประเทศไทย พ.ศ. 2503 และ พ.ศ. 2513¹

อันดับที่	จังหวัด	พ.ศ. 2503			จังหวัด	พ.ศ. 2513		
		ขนาดพื้นที่ (ตร.กม.)	จำนวน ประชากร	ความหนา แน่นของ ประชากร ต่อ 1 ตร.กม.		ขนาด พื้นที่ (ตร.กม.)	จำนวน ประชากร	ความหนาแน่น ของประชากรต่อ 1 ตร.กม.
1.	กรุงเทพ-ธนบุรี	1,549	2,136,435	1,379	กรุงเทพ-ธนบุรี	1,549	3,077,361	1,987
2.	สมุทรสงคราม	399	161,899	406	นนทบุรี	623	269,067	432
3.	นนทบุรี	623	196,196	315	สมุทรสงคราม	399	162,526	407
4.	สมุทรปราการ	934	234,701	251	สมุทรปราการ	934	329,404	353
5.	อ่างทอง	981	197,865	202	สมุทรสาคร	840	200,460	239
6.	สมุทรสาคร	840	165,712	197	อ่างทอง	981	217,014	221
7.	อยุธยา	2,480	478,738	193	อยุธยา	2,480	501,737	202
8.	สิงห์บุรี	842	154,409	183	สิงห์บุรี	842	165,371	196
9.	นครปฐม	2,178	370,481	170	นครปฐม	2,178	414,319	193
10.	บัตตานี	2,013	281,587	140	บัตตานี	2,013	330,217	164
11.	ปทุมธานี	1,497	189,801	127	ปทุมธานี	1,497	233,861	156
12.	สระบุรี	2,963	303,505	102	ภูเก็ต	801	100,021	125
13.					ชลบุรี	4,485	541,695	121

¹รวมรวมและคำนวณจากสำมะโนประชากรแห่งประเทศไทย พ.ศ. 2503
และสำมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ. 2513

(ตารางที่ 16) (ต่อ)

อันดับที่	จังหวัด	พ.ศ. 2503			พ.ศ. 2513			
		ขนาดพื้นที่ (ตร.กม.)	จำนวน ประชากร	ความหนา แน่นของ ประชากร ต่อ 1 ตร.กม.	จังหวัด	ขนาด พื้นที่ (ตร.กม.)	จำนวน ประชากร ต่อ 1 ตร.กม.	
14.					สระบุรี	2,963	353,436	119
15.					มหาสารคาม	5,760	612,832	106
16.					สุพรรณบุรี	5,339	562,008	105
17.					ร้อยเอ็ด	7,856	785,329	100

จากตารางที่ 16 จะเห็นได้ว่า จังหวัดที่มีความหนาแน่นของประชากรเกินกว่า 100 คนต่อตารางกิโลเมตรนั้น เกือบทั้งหมด (11 ใน 12 จังหวัด) เป็นจังหวัดในภาคกลาง ทั้งสิ้น ซึ่งส่วนมากจะเป็นจังหวัดที่อยู่ใกล้กรุงเทพฯ หรือไม่กี่เป็นจังหวัดที่อยู่แถบที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา เนื่องจากเป็นจังหวัดที่มีเนื้อที่ขนาดเล็ก ความหนาแน่นของประชากรจึงสูงควย เช่น สมุทรสงคราม นนทบุรี อ่างทอง อยุธยา สิงห์บุรี นครปฐม เป็นต้นที่เหลืออีก 1 จังหวัดเป็นจังหวัดในภาคใต้ คือ ปัตตานี

สำหรับในภาคตะวันออกเฉียงเหนือปรากฏว่ามีเพียง 2 จังหวัดเท่านั้นที่มีความหนาแน่นของประชากรสูงสุดอยู่ระหว่าง 75 - 99 คนต่อตารางกิโลเมตร ได้แก่ จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งเป็นจังหวัดที่มีความหนาแน่นของประชากรสูงสุดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (87 คน) รองลงมาได้แก่จังหวัดร้อยเอ็ด (85 คน) (ตารางที่ 17) ส่วนอีก 13 ใน 15 จังหวัด ปรากฏว่า 7 จังหวัดมีความหนาแน่นของประชากรอยู่ในระดับปานกลางระหว่าง 50 - 74 คนต่อตารางกิโลเมตร ได้แก่ นครราชสีมา บุรีรัมย์

ตารางที่ 17 พื้นที่จำนวนประชากรและความหนาแน่นของประชากรจำแนกเป็นรายจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ปี พ.ศ.2503
และ พ.ศ.2513

จังหวัด	เนื้อที่ (ตร.กม.)	จำนวนประชากร		ความหนาแน่นแบบเลขคณิต		จำนวนที่เพิ่มขึ้น (2503-2513)	ร้อยละ
		2503	2513	ต่อ 1 ตร.กม.			
				2503	2513		
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	(170,226)	(8,991,543)	(12,025,140)	(53)	(71)	(18)	(34.0)
<u>โคราชภาคใต้</u>	(81,504)	(4,478,613)	(5,962,089)	(55)	(73)	(18)	(32.7)
ชัยภูมิ	10,788	486,472	632,241	45	59	14	31.1
นครราชสีมา	10,590	1,094,774	1,493,955	56	76	20	35.7
บุรีรัมย์	10,771	583,585	799,613	54	74	20	37.0
สุรินทร์	8,784	581,732	755,283	66	86	20	30.0
ศรีสะเกษ	8,813	601,356	796,295	68	90	22	32.4
อุบลราชธานี	22,756	1,130,712	1,484,702	50	65	15	30.0
<u>โคราชภาคเหนือ</u>	(88,722)	(4,512,912)	(6,063,051)	(51)	(68)	(17)	(33.3)
เลย	10,936	210,535	324,684	19	30	11	57.9
อุดรธานี	10,605	744,174	1,113,232	45	67	22	48.9
หนองคาย	7,223	256,530	443,984	36	62	26	72.2
นครพนม	9,740	436,482	564,879	45	58	13	28.9
ขอนแก่น	13,404	844,075	1,048,656	63	78	15	23.8
มหาสารคาม	5,760	499,373	612,832	87	106	19	21.8
ร้อยเอ็ด	7,856	668,193	785,329	85	100	15	17.6
สกลนคร	9,539	426,755	598,334	45	63	18	40.0
กาฬสินธุ์	7,650	426,795	571,121	56	75	19	33.9

1 รวมรวมและคำนวณจากสำมะโนประชากรแห่งประเทศไทย พ.ศ.2503 และสำมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ.2513

ศรีสะเกษ อุบลราชธานี ขอนแก่น กาฬสินธุ์ และ สุรินทร์ ซึ่งส่วนมากเป็นจังหวัด
 ในโคราชภาคใต้ 5 จังหวัดมีความหนาแน่นของประชากรอยู่ในระดับค่อนข้างต่ำ ระหว่าง
 25 - 49 คนต่อตารางกิโลเมตร (ตารางที่ 18 และ รูปที่ 6) ส่วนมากเป็นจังหวัด
 ในโคราชภาคเหนือ ได้แก่ อุดรธานี หนองคาย นครพนม สกลนคร และ ชัยภูมิ มีเพียง
 จังหวัดเดียวเท่านั้นที่มีความหนาแน่นของประชากรต่ำกว่า 25 คนต่อตารางกิโลเมตร
 คือ จังหวัดเลย (19 คน) นับว่าต่ำที่สุด ดังนั้นจะเห็นได้ว่าความหนาแน่นของประชากร
 ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ส่วนมากแล้ว (12 ใน 15 จังหวัด) จะมีความหนาแน่น
 อยู่ระหว่าง 25 - 74 คนต่อตารางกิโลเมตร นับว่ายังไม่สูงมากนักเมื่อเปรียบเทียบกับ
 ของจังหวัดอื่น ๆ ในภาคกลาง แต่สูงกว่าในภาคใต้และภาคเหนือ สำหรับการตั้งถิ่นฐาน
 ปรากฏว่า ทั้งภาคที่บริเวณที่มีประชากรหนาแน่นของภาคนี้จะอยู่บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำ
 สายสำคัญซึ่งได้แก่ที่ราบลุ่มแม่น้ำมูลและที่รวมทั้งสาขาย่อย ๆ ซึ่งอยู่บริเวณตอนกลางของ

ตารางที่ 18 จำนวนจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจำแนกตามระดับ
 ความหนาแน่นของประชากร ปี พ.ศ. 2503 และ พ.ศ. 2513¹

ระดับความหนาแน่นของ ประชากร	จำนวนจังหวัด	
	2503	2513
ต่ำกว่า 25	1	-
25 - 49	5	1
50 - 74	7	7
75 - 99	2	5
สูงกว่า 100 ขึ้นไป	-	2
รวม	(15)	(15)

¹ รวมรวมและคำนวณจากสำมะโนประชากรแห่งประเทศไทย พ.ศ. 2503
 และสำมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ. 2513

ภาค นอกจากนี้ก็คือ บริเวณลุ่มแม่น้ำสงครามซึ่งเป็นอีกสาขาหนึ่งของแม่น้ำโขง ซึ่งบริเวณดังกล่าวนี้เคยเป็นบริเวณที่มีแหล่งน้ำอุดมสมบูรณ์กว่าเขตอื่น ๆ ไซ้ทั้งในการเกษตรกรรมและในชีวิตประจำวัน ในระยะแรก ๆ คุณภาพของดินยังอุดมสมบูรณ์เหมาะในการเพาะปลูก เนื่องจากเป็นดินตะกอนปนทรายที่แม่น้ำพัดพามาแตกต่างกับบริเวณอื่น ๆ ที่เป็นดินทราย ดังนั้นใน พ.ศ. 2503 อำเภอต่าง ๆ ที่มีความหนาแน่นของประชากรสูงกว่า 75 คนต่อตารางกิโลเมตร และบางอำเภอที่มีความหนาแน่นสูงกว่า 125 คนต่อตารางกิโลเมตร จึงมักจะอยู่ในบริเวณที่อยู่ใกล้ริมน้ำหรือตามลุ่มแม่น้ำเป็นสำคัญโดยอยู่กันเป็นกลุ่มทางตอนกลางของภาคและกระจายอยู่ตามริมขอบของภาคซึ่งอยู่ติดริมฝั่งโขง โดยเฉพาะอย่างยิ่งแถบลุ่มแม่น้ำชีและสาขาอันได้แก่ ลำน้ำพองและป่าวซึ่งเป็นเขตติดต่อกองอำเภอเชียงยืน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคามกับอำเภอธวัชบุรี อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด และอำเภอยางตลาด อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นบริเวณที่มีประชากรหนาแน่นมากที่สุดบริเวณหนึ่ง ส่วนลุ่มแม่น้ำมูลและสาขา บริเวณที่มีประชากรหนาแน่น ได้แก่ อำเภอที่ตั้งอยู่ริมฝั่งน้ำ เช่น บริเวณที่เป็นส่วนของอำเภอท่าตูม อำเภอรัตนบุรี อำเภอศรีณรงค์ จังหวัดสุรินทร์ อำเภออุทุมพรพิสัย อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์ ไปตามลำน้ำจนถึงอำเภอเมือง อำเภอโนนสูงและกิ่งอำเภอขามสะแกแสง จังหวัดนครราชสีมา นอกจากนี้ก็คือบริเวณลุ่มแม่น้ำสงครามริมฝั่งแม่น้ำโขง ซึ่งผลให้อำเภอขาคูพนม อำเภอเรณูนครในจังหวัดนครพนมมีประชากรหนาแน่นกว่าบริเวณใกล้เคียง

ส่วนบริเวณที่มีประชากรเบาบางได้แก่บริเวณที่มีความหนาแน่นของประชากรต่ำกว่า 25 คนต่อตารางกิโลเมตร โดยทั่วไปแล้วจะเป็นบริเวณที่เป็นที่สูงกว่าบริเวณแรกการคมนาคมยังไม่สะดวกนัก หรือมีการบุกเบิกจับจองบริเวณดังกล่าวน้อยอยู่ ลักษณะการตั้งถิ่นฐานจะกระจายเป็นบริเวณขอบโดยรอบของภาค หรือเป็นบริเวณคั่นอ้อมของภูเขา ซึ่งผลให้อำเภอต่าง ๆ ที่อยู่ทางตะวันตกของชัยภูมิ เช่น อำเภอบำเหน็จณรงค์ อำเภอบ้านเขว้า อำเภอหนองบัวแดง และ อำเภอเกษตรสมบูรณ์ มีประชากรเบาบางมาแต่เดิม นอกจากนี้ยังได้แก่อำเภอส่วนใหญ่ที่อยู่ทางตะวันตกทางใต้และทางเหนือของจังหวัดเลย ทางตะวันออกของจังหวัดหนองคาย อำเภอครบุรี ของจังหวัดนครราชสีมา

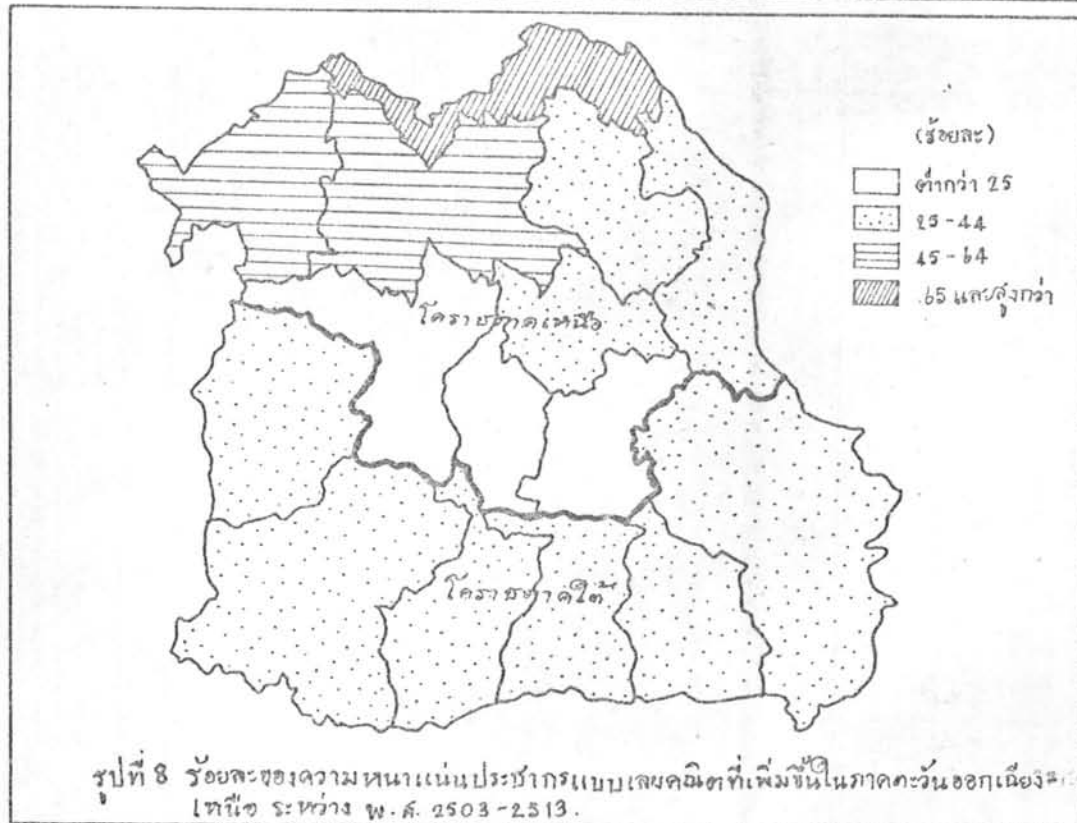
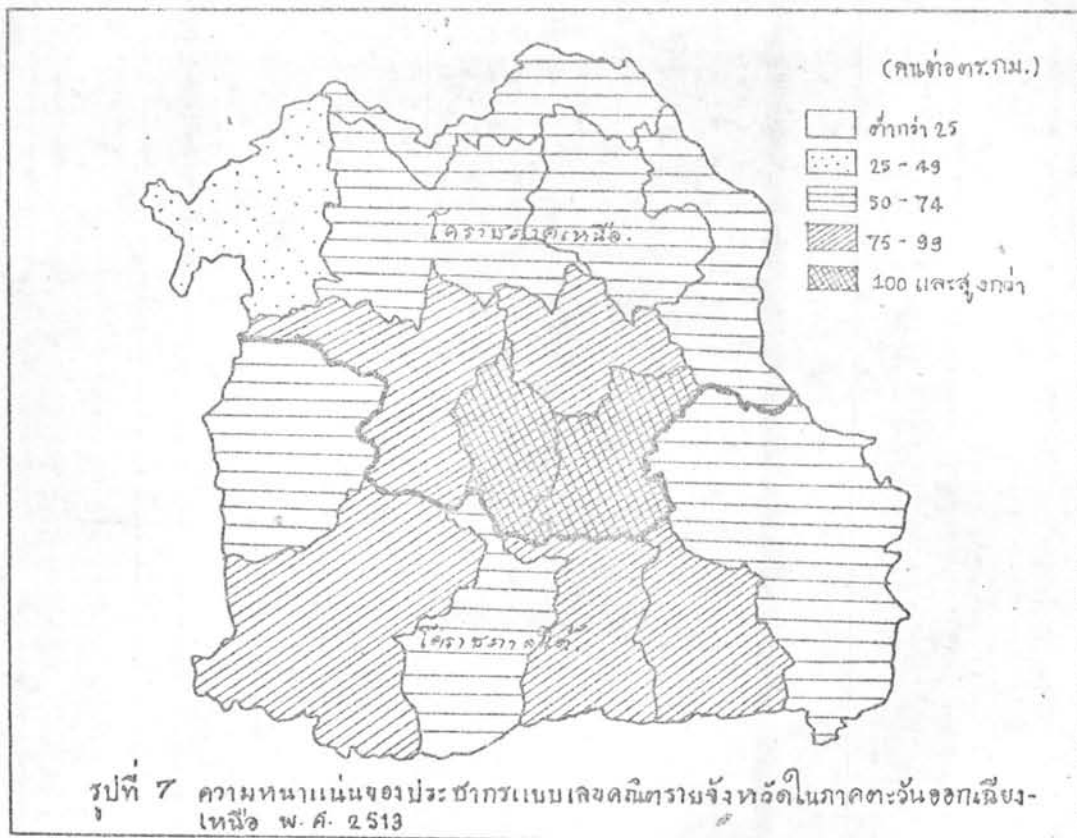
อำเภอสามมาฬ อำเภอเดชอุดม อำเภออุบลพิสัย จังหวัดอุบลราชธานี มีประชากรเบาบางกว่าเช่นเดียวกัน

เมื่อเปรียบเทียบรูปแบบความหนาแน่นของประชากรบริเวณดังกล่าวระหว่างปี 2503 - 2513 พบว่า รูปแบบเปลี่ยนแปลงไปบ้าง โดยที่แต่เดิมมาจนถึงถึง พ.ศ. 2503 ประชากรจะตั้งถิ่นฐานหนาแน่นแถบบริเวณลุ่มแม่น้ำเท่านั้น และบริเวณที่ประชากรอยู่กันอย่างหนาแน่น ได้แก่ แถบจังหวัดมหาสารคาม ร้อยเอ็ด สุรินทร์ และ ศรีสะเกษ ซึ่งเป็นแหล่งปลูกข้าวที่สำคัญของภาคแต่เดิมนานมาแล้ว ต่อมาที่ลดลงความอุดมสมบูรณ์และทำให้ผลผลิตตกเนื้อที่ต่ำลงประชากรยากจนลง จึงทำให้ประชากรบางส่วนอพยพย้ายถิ่นไปยังพื้นที่ที่มีโอกาสทางเศรษฐกิจดีกว่า บริเวณที่มีการบุกเบิกที่ใหม่ในการทำเกษตรกรรมจึงทำให้รูปแบบการกระจายความหนาแน่นของประชากรในปี พ.ศ. 2513 เริ่มเปลี่ยนแปลงการกระจายออกไปจากริมฝั่งแม่น้ำขยายออกไปกว้างกว่าเดิม สาเหตุเป็นเพราะริมฝั่งแม่น้ำแถบนั้นประชากรอยู่กันหนาแน่นมากแล้ว มีการเกษตรกรรมแบบไม่ใช้เทคนิคสมัยใหม่ นาน ๆ เข้าดินก็ลดความอุดมสมบูรณ์ลงทำให้ผลผลิตต่ำ ประชากรยากจนจึงก็ย้ายถิ่นไปอยู่ที่อื่นที่พื้นที่เกษตรกรรมขยายออกไปเพราะระบบการชลประทานการสร้างเขื่อนและอ่างเก็บน้ำ

ในปี พ.ศ. 2513 ปรากฏว่า ความหนาแน่นของประชากรของภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่เพิ่มสูงขึ้นได้กระจายไปทุกจังหวัดในสัดส่วนที่แตกต่างกันและมีแนวโน้มที่จะจับกันเป็นกลุ่มในระดัสูงมากขึ้น กล่าวคือ 7 ใน 15 จังหวัดมีความหนาแน่นของประชากรระหว่าง 50 - 74 คนต่อตารางกิโลเมตร ได้แก่ ชัยภูมิ บุรีรัมย์ อุบลราชธานี อุรธานี นครพนม และสกลนคร 5 ใน 15 จังหวัดมีความหนาแน่นระหว่าง 75 - 99 คนต่อตารางกิโลเมตร (เพิ่มขึ้นจากระยะแรกอีก 3 จังหวัด) ได้แก่ นครราชสีมา สุรินทร์ ศรีสะเกษ ขอนแก่น และ กาฬสินธุ์ ส่วนจังหวัดมหาสารคาม และ ร้อยเอ็ดนั้น ความหนาแน่นของประชากรได้เพิ่มสูงขึ้นเป็น 106 และ 100 คนต่อตารางกิโลเมตรตามลำดับ และยังคงเป็นจังหวัดที่มีความหนาแน่นของประชากรสูงเป็นอันดับที่ 1 และ 2 ของภาค

ตะวันออกเฉียงเหนือแม้จะเป็นจังหวัดที่มีอัตราการย้ายถิ่นออกสูงและนับเป็นครั้งแรกที่จังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีความหนาแน่นของประชากรต่อพื้นที่เกินกว่า 100 คนต่อตารางกิโลเมตร (รูปที่ 7) แต่เมื่อเปรียบเทียบกับจังหวัดอื่น ๆ ที่มีความหนาแน่นเกินกว่า 100 คนต่อตารางกิโลเมตรในระยะเวลาเดียวกันแล้ว ปรากฏว่ายังไม่สูงมากนัก จัดอยู่ในอันดับที่ 15 และ 17 ของประเทศตามลำดับ สำหรับจังหวัดที่มีความหนาแน่นของประชากรต่ำกว่า 25 คนต่อตารางกิโลเมตรในระยะแรกนั้น ได้เพิ่มขึ้นเป็น 30 คนต่อตารางกิโลเมตร อนึ่ง ในระยะเวลา 10 ปี (พ.ศ.2503 - 2513) ปรากฏว่า จังหวัดที่มีความหนาแน่นของประชากรอยู่ในระดับสูงของภาคตะวันออกเฉียงเหนือตั้งแต่อันดับที่ 1 - 5 ยังคงอยู่ในอันดับเดิมไม่เปลี่ยนแปลง กล่าวคือ สูงสุดได้แก่จังหวัดมหาสารคาม รองลงมาได้แก่ ร้อยเอ็ด ศรีสะเกษ สุรินทร์ และ ขอนแก่น เป็นอันดับที่ 2,3,4 และ 5 ตามลำดับ ซึ่งทั้ง 5 จังหวัดมีอัตราการย้ายถิ่นสุทธิเป็นลบอยู่ในระดับสูงของภาคและของประเทศทั้ง 2 ระยะ

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาจากร้อยละของความหนาแน่นของประชากรแบบเลขคณิตที่เพิ่มขึ้นระหว่างปี พ.ศ.2503 - 2513 ปรากฏว่าจังหวัดทั้ง 6 ในโคราชภาคใต้ มีอัตราเพิ่มร้อยละไม่แตกต่างกัน โดยมีที่สลับห่างกันตั้งแต่ร้อยละ 30.0-27.0 เท่านั้น ซึ่งลักษณะเช่นนี้ มีความแตกต่างกันกับในโคราชภาคเหนือมาก เนื่องจากแต่ละจังหวัดในโคราชภาคเหนือมีอัตราร้อยละของความหนาแน่นของประชากรที่เพิ่มขึ้นแตกต่างกันมากในรายจังหวัด โดยจังหวัดหนองคายมีอัตราร้อยละเพิ่มสูงสุดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (รูปที่ 8) คือ 72.2 รองลงมาได้แก่จังหวัดเลยและอุดรธานี ส่วนสกลนคร นครพนมและกาฬสินธุ์เพิ่มขึ้นในอัตราที่ใกล้เคียงกัน คือ ระหว่าง 28.9 - 40.00 ส่วนของแก่น มหาสารคามและร้อยเอ็ด กลับมีอัตราร้อยละของความหนาแน่นที่เพิ่มขึ้นน้อยที่สุดของภาค เนื่องจากมีจำนวนประชากรที่ย้ายถิ่นออกมากกว่าจังหวัดอื่นๆ โดยเฉพาะ ร้อยเอ็ดมีร้อยละของการเพิ่มของความหนาแน่นเพียง 17.6 เท่านั้น นับว่าค่าที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับร้อยละของความหนาแน่นที่เพิ่มขึ้นระหว่าง พ.ศ.2503 - 2513 ของจังหวัดที่มีความหนาแน่นสูง ๆ ของประเทศแล้วพบว่า ยกเว้นนนทบุรี (37.14) สมุทรปราการ (40.64) สมุทรสาคร (21.32) และปทุมธานี (22.83) แล้ว จังหวัดที่เหลือจะมีร้อย

ละของความหนาแน่นที่เพิ่มต่ำกว่าทุกจังหวัดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ก.2.2 ความหนาแน่นของประชากรต่อพื้นที่เชิงไถหว่าน

ความหนาแน่นของประชากรต่อพื้นที่เชิงไถหว่านเป็นวิวัฒนาการความหนาแน่นของประชากรโดยการเปรียบเทียบจำนวนประชากรกับพื้นที่ที่สามารถอำนวยความสะดวกโดยพื้นที่พื้นที่เพาะปลูก (Arable Lands) จากข้อมูลที่คำนวณได้จากรายงานสำมะโนเกษตร พ.ศ.2506 ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ รายจังหวัด ตารางที่ 4 พบว่าภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีพื้นที่เชิงไถหว่านจำนวนทั้งสิ้น 34,899 ตารางกิโลเมตร (เท่ากับ 21,811,875 ไร่) คิดเป็นร้อยละ 20.5 หรือ 1 ใน 5 ของเนื้อที่ทั้งหมด ในจำนวนนี้ร้อยละ 53.2 เป็นพื้นที่เชิงไถหว่านที่อยู่ในโคราชภาคใต้ ส่วนอีกร้อยละ 46.8 อยู่ในโคราชภาคเหนือ จังหวัดที่มีพื้นที่เชิงไถหว่านมากที่สุด คือ จังหวัดอุบลราชธานี จำนวนทั้งสิ้น 4,876 ตารางกิโลเมตร (3,047,500 ไร่) คิดเป็นร้อยละ 14 ของจำนวนพื้นที่เชิงไถหว่านทั้งหมด รองลงมาได้แก่จังหวัดนครราชสีมา ร้อยละ 12 ขอนแก่น ร้อยละ 9 ส่วนจังหวัดที่มีพื้นที่เชิงไถหว่านน้อยที่สุดได้แก่จังหวัดเลย ร้อยละ 0.9 หรือจำนวนเพียง 305 ตารางกิโลเมตร (190,625 ไร่)

เมื่อพิจารณาความหนาแน่นของประชากรซึ่งอนุโลมใช้พื้นที่เชิงไถหว่านตามรายงานสำมะโนเกษตร พ.ศ.2506 กับจำนวนประชากรในปี พ.ศ.2503 พบว่า มีความหนาแน่นของประชากรต่อพื้นที่เชิงไถหว่านสูงกว่าความหนาแน่นของประชากรแบบเฉลี่ยคิดถัวในระยะเดียวกันที่หายเท่าในทุกจังหวัดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ สำหรับในโคราชภาคใต้ไม่ค่อยมีความแตกต่างกันมากนักยึดกับในโคราชภาคเหนือ เป็นที่น่าสังเกตว่าจังหวัดที่มีพื้นที่เชิงไถหว่านน้อย มักจะมีความหนาแน่นของประชากรต่อพื้นที่เชิงไถหว่านสูง เช่น จังหวัดเลย ซึ่งมีความหนาแน่นของประชากรต่อพื้นที่เชิงไถหว่านสูงสุด (690 คนต่อ 1 ตารางกิโลเมตร) รองลงมาได้แก่ จังหวัดคณทรพนม และหนองคาย 456 คน 389 คนต่อ 1 ตารางกิโลเมตรตามลำดับ ส่วนจังหวัดที่มีพื้นที่เชิงไถหว่านปานกลางกลับเป็นจังหวัดที่มีความหนาแน่นของประชากรต่อพื้นที่เชิงไถหว่านต่ำที่สุด เช่น

ตารางที่ 19 พื้นที่เชิงไถหว่านและความหนาแน่นของประชากรต่อพื้นที่เชิงไถหว่านจำแนกเป็นรายจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ปี พ.ศ. 2506 และ พ.ศ. 2514

จังหวัด	พื้นที่เชิงไถหว่าน			ความหนาแน่นต่อพื้นที่เชิงไถหว่าน		
	(ตร.กม.)			(คน : ตร.กม.)		
	2506 ¹	2514 ²	เพิ่ม-ลด	2506	2514	เพิ่ม-ลด
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	(34,899)	(61,855)	(+26,956)	(258)	(194)	(-64)
<u>โคราชภาคใต้</u>	(18,556)	(33,584)	(+15,028)	(241)	(178)	(-63)
ชัยภูมิ	1,669	3,677	+2,008	292	172	-120
นครราชสีมา	4,271	6,981	+2,710	256	214	-42
บุรีรัมย์	2,763	5,976	+3,213	211	134	-77
สุรินทร์	2,617	4,211	+1,594	222	179	-43
ศรีสะเกษ	2,360	3,006	+646	255	265	+10
อุบลราชธานี	4,876	9,733	+4,857	232	153	-79
<u>โคราชภาคเหนือ</u>	(16,343)	(28,271)	(+11,928)	(276)	(215)	(-61)
เลย	305	870	+565	690	373	-317
อุดรธานี	2,648	6,041	+3,393	281	184	-97
หนองคาย	660	1,390	+730	389	319	-70
นครพนม	958	1,451	+493	456	389	-67
ขอนแก่น	3,181	4,692	+1,511	265	224	-41
มหาสารคาม	2,495	4,004	+1,509	200	153	-47
ร้อยเอ็ด	3,098	4,313	+1,215	216	182	-34
สกลนคร	1,434	3,281	+1,847	298	182	-116
กาฬสินธุ์	1,564	2,229	+665	273	256	-17

¹สำนักงานสถิติแห่งชาติ, สำมะโนเกษตรปี พ.ศ. 2506

²Agricultural Statistical Bulletin, No. 24, 1972 (Division

of Agricultural Economics, Ministry of Agricultural and Co-Operatives)

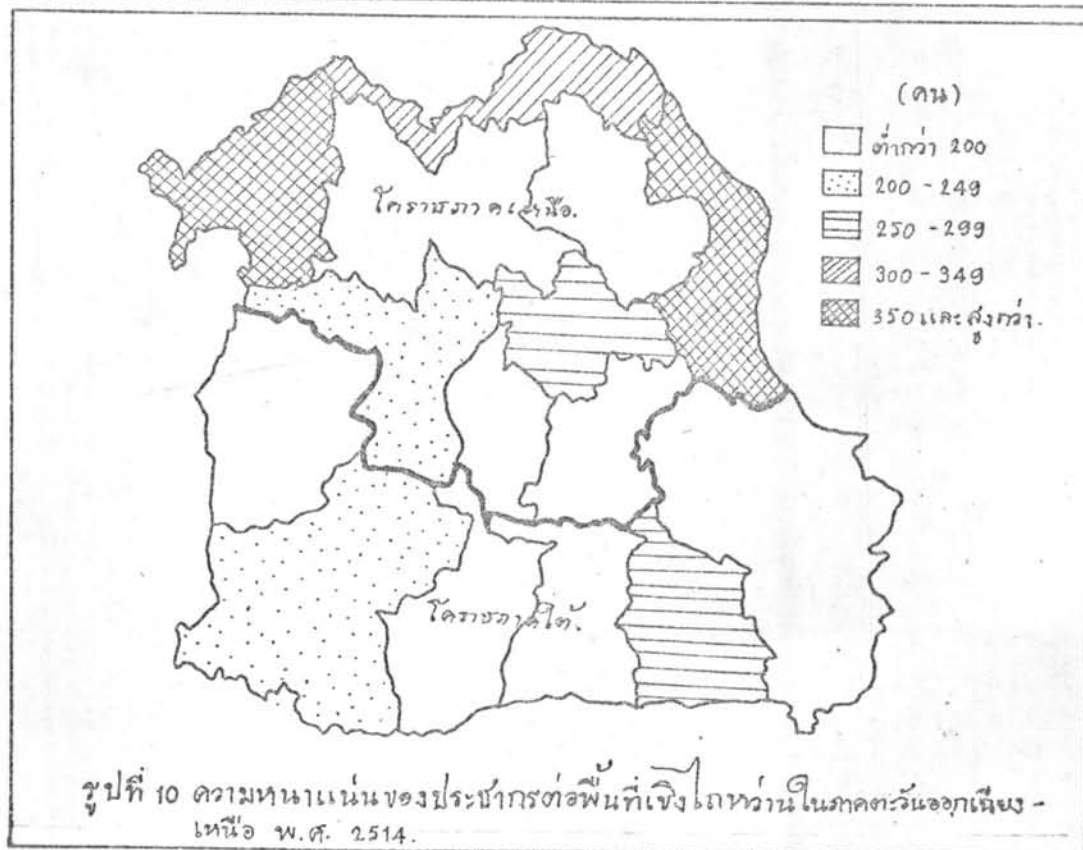
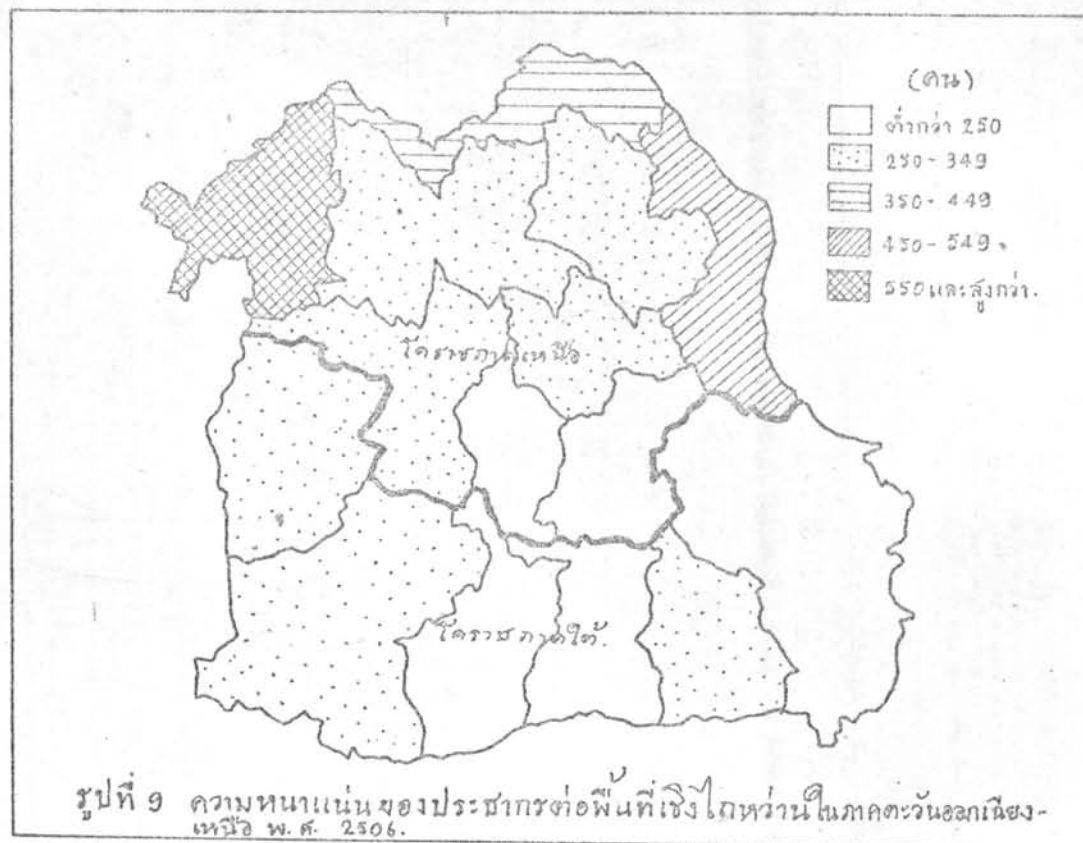
จังหวัดมหาสารคาม บุรีรัมย์ และ ร้อยเอ็ด มีความหนาแน่นของประชากรต่อพื้นที่เชิง
 ไถหว่านเท่ากับ 200 211 และ 216 คนต่อ 1 ตารางกิโลเมตรตามลำดับ ดังนั้นเมื่อ
 ทำการเปรียบเทียบความหนาแน่นของประชากรทั้ง 2 ประเภทแล้ว จะพบว่ามีความแตก
 ต่างกันอย่างชัดเจนตรงกันข้าม กล่าวคือจังหวัดที่มีความหนาแน่นของประชากรแบบเลขคณิต
 ค่า มักจะมีความหนาแน่นของประชากรต่อพื้นที่เชิงไถหว่านสูงและในทางกลับกัน จังหวัด
 ที่มีความหนาแน่นของประชากรแบบเลขคณิตสูง ก็มักจะเป็นจังหวัดที่มีความหนาแน่นของ
 ประชากรต่อพื้นที่เชิงไถหว่านต่ำ (ตารางที่ 17 และ ตารางที่ 19) นอกจากนี้ยังมีความ
 แตกต่างในเรื่องอัตราการย้ายถิ่นของแต่ละจังหวัดเกี่ยวกับความหนาแน่นของประชากร
 ทั้ง 2 ประเภทด้วย (ดูตอนที่ ก.3.4 ความสัมพันธ์ระหว่างความหนาแน่นของประชากรกับ
 อัตราการย้ายถิ่น) ในกรณีของจังหวัดมหาสารคาม ซึ่งเป็นจังหวัดที่มีความหนาแน่นของ
 ประชากรต่อพื้นที่เชิงไถหว่านต่ำ เฉลี่ยแล้วประชากร 1 คนสามารถมีที่ดินทำกินทางการ
 เกษตรได้ถึง 3.125 ไร่¹ สูงสุดของภาค แต่ปรากฏว่าจังหวัดนี้กลับเป็นจังหวัดที่มี
 อัตราการย้ายถิ่นออกอยู่ในระดับสูง ในขณะที่มีอัตราการย้ายถิ่นเข้าต่ำมาก ดังนั้นการที่
 ความหนาแน่นของประชากรต่อพื้นที่ทำประโยชน์ต่ำ จึงมิได้เป็นหนทางให้มีการย้ายถิ่น
 เข้าเสมอไป นอกจากนี้จากข้อมูลตัวเลขเกี่ยวกับการย้ายถิ่นและปัจจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่า
 การย้ายถิ่นออกของประชากรจากจังหวัดต่าง ๆ หรือการสูญเสียประชากรสุทธิ เกิดจาก
 ปัจจัยหรือตัวแปรทางอื่น ๆ ด้วย มิใช่เกิดจากแรงกดดันของประชากรต่อพื้นที่เกษตร
 กรรมแต่เพียงอย่างเดียว ตัวอย่างเช่น จังหวัดเลยซึ่งมีพื้นที่อำนาจประโยชน์ต่อประชากร
 1 คนต่ำที่สุด เท่ากับ 0.938 ไร่ กลับมีอัตราการย้ายถิ่นออกต่ำกว่าของจังหวัดมหาสารคาม
 ประมาณ 4 ถึง 5 เท่า โดยจังหวัดเลยเป็นจังหวัดที่ไถประชากรเพิ่มสุทธิในขณะที่จังหวัด
 มหาสารคามสูญเสียประชากรสุทธิอยู่ในระดับสูงของภาคและของประเทศ อนึ่ง เป็นที่น่า
 สงเกตว่า ถึงแม้ว่าจังหวัดอุดรธานี จะเป็นจังหวัดขนาดใหญ่และไถประชากรเพิ่มสุทธิ
 สูงสุดสำหรับในระยะแรก (พ.ศ.2498 - 2503)

¹ รองลงมาได้แก่จังหวัดบุรีรัมย์ (2.938 ไร่) ร้อยเอ็ด (2.835 ไร่)
 และ สุรินทร์ (2.813 ไร่)

ก็ตาม แต่การมีพื้นที่เชิงไถหว่านมาก¹ (2,648 ตารางกิโลเมตรเท่ากับ 1,655,000 ไร่ หรือคิดเป็นร้อยละ 7.6 ของพื้นที่เชิงไถหว่านทั้งหมดของภาค) ทำให้ความหนาแน่นของประชากรต่อพื้นที่เชิงไถหว่านของจังหวัดนี้ลดลงจนอยู่ในระดับต่ำที่สุดในบรรดาจังหวัดที่อยู่ทางตอนเหนือของภาคที่ติดกับริมฝั่งแม่น้ำโขง ได้แก่จังหวัดเลย นครพนม หนองคาย สกลนคร และ อุดรธานี ซึ่งมีความหนาแน่นของประชากรต่อพื้นที่เชิงไถหว่านเท่ากับ 690 456 389 298 และ 281 คนต่อตารางกิโลเมตรตามลำดับ (รูปที่ 9)

อย่างไรก็ตามความหนาแน่นของประชากรต่อพื้นที่เชิงไถหว่านของภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้ลดลงเหลือเพียง 194 คนต่อ 1 ตารางกิโลเมตรสำหรับในระยะที่ 2 (พ.ศ.2508 - 2513) เฉลี่ยแล้วประชากร 1 คนจะมีพื้นที่เชิงไถหว่าน สำหรับทำการเพาะปลูกประมาณ 3.222 ไร่ ในขณะที่ในระยะแรกเฉลี่ยแล้วประมาณคนละ 2.423 ไร่ เท่านั้น และลักษณะการลดลงของความหนาแน่นของประชากรต่อพื้นที่เชิงไถหว่านนั้นได้ปรากฏในเกือบทุกจังหวัด (ยกเว้นจังหวัดศรีสะเกษ) และ มากน้อยแตกต่างกันระหว่างจังหวัดต่าง ๆ บางจังหวัดก็ลดลงเกือบเท่าตัวและบางจังหวัดก็ลดลงเพียงเล็กน้อย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในโคราชภาคใต้มีหลายจังหวัดที่ลดลงต่ำกว่า 200 คนต่อ 1 ตารางกิโลเมตร เช่น จังหวัดชัยภูมิ บุรีรัมย์ สุรินทร์ และ อุบลราชธานี โดยเฉพาะจังหวัดบุรีรัมย์ความหนาแน่นของประชากรต่อพื้นที่เชิงไถหว่านได้ลดลงต่ำที่สุดของภาคคือเพียง 134 คนต่อ 1 ตารางกิโลเมตร (ตารางที่ 19 และ รูปที่ 10) ส่วนจังหวัดเลยซึ่งเคยมีความหนาแน่นสูงสุด 690 คนต่อพื้นที่เชิงไถหว่าน 1 ตารางกิโลเมตรในระยะแรกนั้น กลับลดลงเหลือ

¹ส่วนหนึ่งเกิดจากการขยายพื้นที่ชลประทานจำนวน 16,000 เอเคอร์ (หรือประมาณ 40,000 ไร่) ตามโครงการห้วยหลวงซึ่งเสร็จในปี พ.ศ.2499. (Ronald C.Y. Ng. "Recent Internal Population Movement in Thailand," ANNALS of the Association of American Geographers. Vol.59, No.4, Dec. 1969, p. 723.)

เพียง 373 คน เท่านั้น หรือลดลงเกือบ 1 ใน 2

อนึ่ง เมื่อทำการเปรียบเทียบความหนาแน่นของประชากรแบบเลขคณิตกับความหนาแน่นของประชากรต่อพื้นที่เชิงใดหวานแล้ว พบว่ามีความแตกต่างกันชนิดตรงกันข้าม กล่าวคือ ความหนาแน่นของประชากรแบบเลขคณิตของแต่ละจังหวัดมีแต่จะเพิ่มสูงขึ้นตามระยะเวลาบางกึ่งนอยบาง ทั้งนี้ขึ้นกับการเพิ่มประชากรโดยธรรมชาติหรือโดยการย้ายถิ่น เนื่องจากขนาดของพื้นที่ของแต่ละจังหวัดคงที่ไม่เปลี่ยนแปลง สัดส่วนของประชากรต่อพื้นที่จึงมีแต่เพิ่มขึ้น ในขณะที่ความหนาแน่นของประชากรต่อพื้นที่เชิงใดหวานนั้นขึ้นอยู่กับตัวแปร 2 ตัวคือ จำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นกับพื้นที่เชิงใดหวานซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาเนื่องจากการขยายพื้นที่ในการเพาะปลูกมากขึ้นทุกปี ซึ่งมีผลทำให้ความหนาแน่นของประชากรต่อพื้นที่เชิงใดหวานลดลงในเกือบทุกจังหวัด ถึงแม้ว่าบางจังหวัดจะมีประชากรเพิ่มมากขึ้นจากการย้ายถิ่นนอกเหนือจากการเพิ่มโดยธรรมชาติก็ตาม สาเหตุที่เป็นเช่นนั้น อาจจะเป็นไปได้ด้วยเหตุผล 2 ประการ คือ ประการแรก มีประชากรย้ายถิ่นออกเป็นจำนวนมากในระหว่างช่วงเวลาดังกล่าว ยังผลให้สัดส่วนของประชากรต่อพื้นที่เชิงใดหวานลดลง ได้แก่ จังหวัดมหาสารคาม อุบลราชธานี ชัยภูมิ สุรินทร์ ร้อยเอ็ด นครราชสีมา และขอนแก่น ซึ่งมีความหนาแน่นของประชากรต่อพื้นที่เชิงใดหวานสำหรับในระยะที่ 2 เท่ากับ 153 153 172 179 182 214 และ 224 คนต่อ 1 ตารางกิโลเมตร ตามลำดับ และประการที่สอง เกิดจากในช่วงระยะเวลาเดียวกันนั้น พื้นที่เชิงใดหวานของภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้เพิ่มขึ้นประมาณเท่าตัวเป็น 61,855 ตารางกิโลเมตร (เท่ากับ 38,659,375 ไร่) เนื่องจากการบุกเบิกโค่นไม้ทำลายป่ากันเป็นจำนวนมากเพื่อใช้พื้นที่ในการเพาะปลูกพืชไร่ต่าง ๆ ยังผลทำให้บางจังหวัดมีพื้นที่เชิงใดหวานเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วเป็น 2 เท่าจากระยะแรก (ตามสถิติกรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ พ.ศ. 2514) ถึงแม้ว่าจะเป็นจังหวัดที่มีจำนวนประชากรย้ายถิ่นเข้ามาและได้ประชากรเพิ่มสุทธิก็ตาม แต่ก็ไม่ได้สัดส่วนกับการขยายของพื้นที่เชิงใดหวาน ได้แก่ จังหวัดเลย สกลนคร อุบลราชธานี และบุรีรัมย์ ซึ่งมีความหนาแน่นของประชากรต่อพื้นที่เชิงใดหวานเท่ากับ 373 182 184 และ 134 คนต่อ 1 ตารางกิโลเมตรตามลำดับ ส่วนจังหวัดหนองคาย

และนครพนม เป็น 2 จังหวัดที่มีความหนาแน่นลดลงไปเพียงเล็กน้อย เนื่องจากพื้นที่เชิง
 ไถหว่านเพิ่มขึ้นไม่มากนักประมาณ 730 และ 493 ตารางกิโลเมตร หรือเท่ากับ 456,250
 ไร่ และ 308,125 ไร่ตามลำดับ

สำหรับจังหวัดศรีสะเกษ ปรากฏว่าเป็นจังหวัดเดียวที่มีความหนาแน่นของประชากร
 เพิ่มขึ้นจาก 255 คนในระยะแรกเป็น 265 คนต่อพื้นที่เชิงไถหว่าน 1 ตารางกิโลเมตร
 สาเหตุเป็นเพราะว่า อัตราการย้ายถิ่นออกของประชากรของศรีสะเกษได้ลดลงในระยะที่ 2
 นี้ในขณะที่เดียวกันก็เป็นจังหวัดที่มีการขยายของพื้นที่เชิงไถหว่านอย่างมาก คือ เพิ่มขึ้นเพียง
 646 ตารางกิโลเมตรหรือเท่ากับ 403,750 ไร่เท่านั้นในช่วง 10 ปีระหว่าง พ.ศ.2503-
 2513 ในขณะที่จังหวัดอื่น ๆ ส่วนใหญ่แล้วจะมีพื้นที่เชิงไถหว่านเพิ่มขึ้นในเวลาเดียวกัน
 ไม่น้อยกว่า 1,000,000 ไร่ ได้แก่จังหวัดอุบลราชธานี อุรธานี บุรีรัมย์ นครราชสีมา
 ชัยภูมิ และ สกลนคร ซึ่งมีพื้นที่เชิงไถหว่านเพิ่มขึ้นถึง 3,035,625 ไร่ 2,120,625 ไร่
 2,008,125 ไร่ 1,693,750 ไร่ 1,255,000 ไร่ และ 1,154,375 ไร่ ตามลำดับ
 แม้แต่จังหวัดสุรินทร์ ซึ่งอยู่ทางตะวันตก จังหวัดมหาสารคามและร้อยเอ็ด ซึ่งอยู่ทาง
 เหนือของจังหวัดศรีสะเกษ ยังมีพื้นที่เชิงไถหว่านเพิ่มขึ้นถึง 996,250 ไร่ 943,125 ไร่
 และ 759,375 ไร่ตามลำดับ

ก.3 การย้ายถิ่นกับความหนาแน่นของประชากร

ก.3.1 ทิศทางและจำนวนการย้ายถิ่นระหว่างภาค

ผลจากการศึกษาเกี่ยวกับการย้ายถิ่นหรือการเปลี่ยนแปลงที่อยู่อาศัยของประชากร
 ในประเทศไทยพบว่า จำนวนผู้ที่ไม่ได้อาศัยอยู่ในจังหวัดที่เกิดในวันทำสำมะโนประชากร
 (Lifetime-Migrants) ได้เพิ่มขึ้นอย่างมากในระยะเวลา 10 ปีที่ผ่านมาในขณะเดียวกัน
 จำนวนและอัตราการย้ายถิ่นของประชากรที่มีอายุ 5 ปีขึ้นไปก่อนวันทำสำมะโนทั้ง 2
 ระยะเวลาหรือผู้ที่เกิดระหว่างปี พ.ศ.2498 - 2503 และระหว่างปี พ.ศ.2508 - 2513
 (5-Year Migrants) ในประเทศไทยได้เพิ่มขึ้นเช่นเดียวกันแต่มีความแตกต่างกันใน

ราชอาณาจักร ในระยะแรก (พ.ศ. 2498 - 2503) พบว่า ประชากรที่มีอายุ 5 ปีขึ้นไปทั่วประเทศ จำนวน 880,634 คน¹ หรือคิดเป็นร้อยละ 4.0² ของประชากรอายุ 5 ปีขึ้นไปทั่วประเทศ (จำนวนทั้งสิ้น 22,018,545 คน) ได้เปลี่ยนแปลงที่อยู่อาศัย นับว่าจำนวนการย้ายถิ่นที่อยู่อาศัยของประชากรในประเทศไทยยังไม่สูงนัก อย่างไรก็ตามจากจำนวนผู้ย้ายถิ่นทั้งหมด 880,634 คน พบว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงที่อยู่อาศัยของประชากรของภาคตะวันออกเฉียงเหนือเสีย 248,401 คน คิดเป็นร้อยละ 28.2 หรือประมาณ 1 ใน 4 ของผู้ย้ายถิ่นทั้งหมด นับเป็นที่ 2 เมื่อเปรียบเทียบกับภาคกลาง ซึ่งเป็นภาคที่มีประชากรเปลี่ยนแปลง ที่อยู่อาศัยสูงสุดในบรรดาภาคต่าง ๆ คิดเป็นร้อยละ 44.0 จำนวนทั้งสิ้น 387,448 คน และต่ำที่สุดในภาคใต้ แต่ถ้ามองจากอัตราส่วนของประชากรอายุ 5 ปีขึ้นไปที่ย้ายถิ่นกับที่ไม่ย้ายถิ่นในแต่ละภาค พบว่า ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีอัตราส่วนของผู้ที่ย้ายถิ่นต่อผู้ที่ไม่ย้ายถิ่น เพียงร้อยละ 3.3 จำนวน 248,401 คน จากจำนวนประชากรที่มีอายุ 5 ปีขึ้นไปของทั้งภาครวมกันทั้งสิ้น 7,508,165 คน ซึ่งมีมากที่สุดของประเทศ สูงสุดคงได้แก่ภาคกลางร้อยละ 5.5 ส่วน ภาคใต้มีอัตราส่วนต่ำกว่าของภาคตะวันออกเฉียงเหนือเล็กน้อย

ส่วนในระยะที่ 2 (พ.ศ. 2508 - 2513) พบว่าทั่วประเทศมีจำนวนประชากรที่มีอายุ 5 ปีขึ้นไปได้เปลี่ยนแปลงที่อยู่อาศัยประมาณ 1,310,000 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 7.6 ของประชากรที่มีอายุ 5 ปีขึ้นไปทั่วประเทศ (จำนวนทั้งสิ้น 28,738,204 คน) และพบว่าเป็นประชากรของภาคตะวันออกเฉียงเหนือประมาณ 505,095 คน ซึ่งเพิ่มขึ้นจากระยะแรกประมาณ 2.7 เท่าหรือคิดเป็นร้อยละ 23.1 ของจำนวนผู้ย้ายถิ่น

¹ Sidney Goldstein พบว่าเท่ากับ 825,438 คน (Research Report No. 5, p.14) ส่วน สุวัณลีย์ เบียมมิตี พบว่าเท่ากับ 844,000 คน (วารสารพัฒนบริหารศาสตร์ ปีที่ 16, ฉบับที่ 3, 2519)

² Sidney Godstein คำนวณได้เท่ากับ 3.5

ทั่วประเทศ นับเป็นที่ 2 รองลงมาจากภาคกลางเช่นเดิม (ร้อยละ 47.6) ส่วนภาคเหนือและภาคใต้อาศัยของผู้อยู่ที่ย้ายถิ่นไปเพิ่มขึ้นเล็กน้อยทั้ง 2 ภาค อย่างไรก็ตามภาคตะวันออกเฉียงเหนือยังมีอัตราส่วนของประชากรที่ย้ายถิ่นออกต่อประชากรที่ไม่ย้ายถิ่นต่ำที่สุดของประเทศ กล่าวคือคิดเป็นร้อยละ 5.2 ในขณะที่ภาคกลาง ภาคเหนือ และภาคใต้ มีอัตราส่วนของประชากรที่ย้ายถิ่นออกต่อประชากรที่ไม่ย้ายถิ่นคิดเป็นร้อยละ 11.5 6.5 และ 6.4 ตามลำดับ (ดูตารางที่ 20)

ตารางที่ 20 การย้ายภูมิลำเนาของประชากรที่มีอายุ 5 ปีขึ้นไปจำแนกเป็นรายภาคของประเทศไทย พ.ศ. 2503 และ 2513¹

ภาค	ประชากร ทั้งสิ้น	ประชากร ที่ย้ายภูมิลำเนา	อัตรา ส่วน ร้อยละ	ประชากร ทั้งสิ้น	ประชากร ที่ย้ายภูมิลำเนา	อัตรา ส่วน ร้อยละ		
							พ.ศ. 2503	พ.ศ. 2513
ทั่วประเทศ	22,018,545	880,634	4.0	28,738,204	2,189,337	7.6		
ภาคกลาง	6,982,210	387,448	5.5	9,058,148	1,042,709	11.5		
ภาคเหนือ	4,755,287	158,396	3.3	6,345,184	414,407	6.5		
ภาคใต้	2,772,883	86,389	3.1	3,561,745	227,126	6.4		
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	7,508,165	248,401 ²	3.3	9,773,127	505,095 ²	5.2		

¹สำมะโนประชากรแห่งประเทศไทย พ.ศ. 2503 และสำมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ. 2513

²คำนวณจากรายจังหวัดทั้ง 15 จังหวัดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ก.3.1.1 ระดับภาค

จากผลการศึกษาเกี่ยวกับการย้ายถิ่นของประชากร ในช่วง 5 ปี ก่อนวันสำมะโนประชากร ปี พ.ศ.2503 ปรากฏว่า ภาคตะวันออกเฉียงเหนือสูญเสียประชากรสุทธิจากการย้ายถิ่นระหว่างภาคสูงสุดของประเทศเป็นจำนวนทั้งสิ้น 53,118 คน¹ ภาคที่สูญเสียประชากรสุทธิจากการย้ายถิ่นรองลงมาได้แก่ภาคกลางเป็นจำนวนทั้งสิ้น ประมาณ 50,000 คน ส่วนอีก 3 ภาคที่เหลือต่างได้ประชากรเพิ่มสุทธิทั้งสิ้น โดยกรุงเทพฯ - ชลบุรี มีจำนวนประชากรที่ย้ายถิ่นเข้ามามากกว่าจำนวนประชากรที่ย้ายถิ่นออกสูงถึง 70,000 คน สำหรับภาคเหนือและภาคใต้ ได้ประชากรเพิ่มสุทธิจากการย้ายถิ่นครั้งนี้ประมาณ 30,000 คน และ 10,000 คนตามลำดับ สำหรับประชากรที่ย้ายถิ่นเข้ามายังภาคตะวันออกเฉียงเหนือในระยะแรกนี้ ปรากฏว่าเป็นประชากรที่มาจากจังหวัดต่าง ๆ ภายในภาคนั่นเอง โดยส่วนใหญ่หรือร้อยละ 91.4 เป็นการย้ายถิ่นภายในภาค ซึ่งใกล้เคียงกับผลการศึกษาเกี่ยวกับการย้ายถิ่นของประชากรในประเทศไทย โดยอศุสย์ วิเชียรเจริญ² ที่พบว่าในช่วงเวลา 7 ปี ระหว่าง พ.ศ.2491 - 2499 ร้อยละ 92.5 ของผู้ย้ายถิ่นทั่วประเทศ จะย้ายถิ่นอยู่ภายในภาค ประชากรที่ย้ายถิ่นเข้าภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มาจากภาคอื่น ๆ สำหรับในระยะแรก มีจำนวนน้อยหรือเพียงร้อยละ 8.6 เท่านั้น โดยร้อยละ 4.4 เป็นประชากรที่มาจากกรุงเทพฯ - ชลบุรี และร้อยละ 3.0 1.1 และ 0.1 จากภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคใต้ (ตารางที่ 21) ดังนั้นการย้ายถิ่นระหว่างภาคเป็นการย้ายถิ่นระหว่างภาคตะวันออกเฉียงเหนือกับกรุงเทพฯ - ชลบุรี เป็นสำคัญ เช่นเดียวกันกับรูปแบบการย้ายถิ่นออก ปรากฏว่าประมาณ 3 ใน 4 หรือร้อยละ 71.8 ของผู้ย้ายถิ่นทั้งหมด จะเป็นการย้ายถิ่นไปยัง

¹ไม่รวม อื่น ๆ ย้ายมาจากต่างประเทศและไม่ทราบจังหวัดที่เกิด

²Adul Wichiencharoen, "Movements of Population Within Thailand," Journal of Public Administration. Vol. 1. No. 2, (Bangkok : 1960), p. 11

ตารางที่ 21 อัตราร้อยละ และจำนวนสุทธิของประชากรที่มีอายุ 5 ปีขึ้นไปที่ย้ายเงินเขาและออกจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำนวนเป็นรายภาค พ.ศ.2498 - 2503 และ พ.ศ.2508 - 2513¹

ภาค	ย้ายไปยังภาคตะวันออกเฉียงเหนือ		ย้ายจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือไปยัง		จำนวนสุทธิ	อัตราร้อยละ
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ		
<u>พ.ศ. 2498-2503</u>						
ยอดรวม	195,283 ²	100.0	248,401	100.0	-53,118	100.0
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	178,456	91.4	178,456	71.8	-	-
ภาคกลาง	5,812	3.0	17,941	7.2	-12,129	22.8
ภาคเหนือ	2,156	1.1	21,128	8.5	-18,972	35.7
ภาคใต้	211	0.1	4,131	1.7	- 3,920	7.4
กรุงเทพ-ธนบุรี	8,648	4.4	26,745	10.8	-18,097	34.1
<u>พ.ศ. 2508-2513</u>						
ยอดรวม	418,236 ²	100.0	505,095	100.0	-86,859	100.0
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	330,376	79.0	330,376	65.5	-	-
ภาคกลาง	40,265	9.6	55,703	11.0	-15,438	17.8
ภาคเหนือ	22,771	5.5	41,745	8.3	-18,974	21.8
ภาคใต้	1,232	0.3	10,458	2.1	- 9,226	10.6
กรุงเทพ-ธนบุรี	23,592	5.6	66,813	13.2	-43,221	49.8

¹สำมะโนประชากร พ.ศ.2503 สำนักงานสถิติกลาง ตารางที่ 6 และสำมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ.2513 สำนักงานสถิติแห่งชาติ รายจังหวัด ตารางที่ 9

²ไม่รวม อื่น ๆ ย้ายมาจากต่างประเทศ และไม่ทราบจังหวัดที่เกิด

จังหวัดต่าง ๆ ภายในภาคนี้เอง ส่วนอีกร้อยละประมาณ 28.2 เป็นการย้ายถิ่นออกไปต่างภาคและเป็นการย้ายถิ่นไปสู่กรุงเทพฯ-ธนบุรี เป็นสำคัญ จะเห็นได้ว่าถึงแม้ว่าการย้ายถิ่นเข้าและการย้ายถิ่นออกของผู้ย้ายถิ่นของภาคตะวันออกเฉียงเหนือจะมีจำนวนเท่ากัน (178,456 คน) ก็ตาม แต่อัตราร้อยละของการย้ายถิ่นเข้าและการย้ายถิ่นออกจะมีความแตกต่างกันประมาณร้อยละ 19.6 ทั้งนี้เป็นเพราะว่า จำนวนประชากรที่ย้ายถิ่นเข้ามายังภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีน้อยกว่าจำนวนผู้ย้ายถิ่นออกเป็นจำนวนมากนั่นเอง ซึ่งยังผลให้อัตราร้อยละของประชากรที่ย้ายถิ่นออกลดต่ำลงในขณะที่อัตราร้อยละของประชากรที่ย้ายถิ่นไปยังต่างภาคได้เพิ่มขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การย้ายถิ่นไปยังกรุงเทพฯ-ธนบุรี ภาคเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้ คิดเป็นร้อยละ 10.8 8.5 7.2 และ 1.7 หรือเท่ากับจำนวน 26,745 21,128 17,941 และ 4,131 คนตามลำดับ ยังผลให้ภาคตะวันออกเฉียงเหนือสูญเสียประชากรสุทธิให้กับภาคทั้ง 4 คิดเป็นร้อยละ 34.1 35.7 และ 7.4 ของจำนวนประชากรที่สูญเสียสุทธิทั้งหมดตามลำดับ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ภาคเหนือได้ประชากรเพิ่มสุทธิจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือมากที่สุดเกือบ 20,000 คน รองลงมาได้แก่กรุงเทพฯ-ธนบุรี จำนวน 18,000 คน ภาคกลาง จำนวน 12,000 คน ส่วนภาคใต้ได้เป็นน้อยที่สุดประมาณ 3,900 คน และได้เพิ่มขึ้นเป็นเกือบ 10,000 คน ในระยะที่ 2 (พ.ศ. 2508 - 2513) แต่ก็ยังน้อยที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับภาคอื่น ๆ

ส่วนใหญ่ผู้ย้ายถิ่นจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือจะหยุดอยู่แค่กรุงเทพฯ - ธนบุรี หรือจังหวัดที่อยู่รอบ ๆ กรุงเทพฯ - ธนบุรี เช่น สมุทรปราการ ซึ่งมีโรงงานอุตสาหกรรมกระจุกกระจายอยู่เป็นจำนวนมาก นนทบุรี ปทุมธานี หรือ จังหวัดชายทะเลฝั่งตะวันออก เช่น ชลบุรี ระยอง และ จันทบุรี นอกจากนี้ก็ยังมีจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ซึ่งเป็นจังหวัดที่ประชากรจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือพากันย้ายถิ่นเข้าไปทำมาหากินอยู่มาก เนื่องจากมีการขยายพื้นที่ทำไร่เป็นจำนวนมากในจังหวัดนี้ ก่อนที่จะย้ายถิ่นต่อไปยังจังหวัดต่างๆในภาคใต้ แต่ก็มีแนวโน้มที่จะย้ายถิ่นลงไปยังภาคใต้มากขึ้นในระยะที่ 2 โดยเฉพาะอย่างยิ่งจังหวัดชายทะเลฝั่งตะวันตกของคาบสมุทรภาคใต้ เช่น จังหวัดพังงา ระนอง และภูเก็ต โดยรับจ้างเป็นกรรมกรในเมืองแร่และเป็นลูกเรือประมง เนื่องจากเป็น

แรงงานไร้ฝีมือ นอกจากนี้ก็มีจังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นต้น

สำหรับในระยะที่ 2 (พ.ศ. 2508 - 2513) หรือในช่วงเวลา 5 ปี ก่อนวัน
 สำมะโนประชากรและเคหะ ปี พ.ศ. 2513 ปรากฏว่าสัดส่วนการย้ายถิ่นภายในภาคตะ
 วันออกเฉียงเหนือมีแนวโน้มลดลงอย่างเห็นได้ชัดเจน กล่าวคือ ร้อยละของประชากร
 ภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่ย้ายถิ่นภายในภาคได้ลดลงเหลือเพียงร้อยละ 79.0 ของจำนวน
 ประชากรที่ย้ายถิ่นเข้าภาคนี้ทั้งหมด ทั้งนี้เป็นเพราะว่า มีประชากรจากต่างภาคได้พากัน
 ย้ายถิ่นมายังภาคตะวันออกเฉียงเหนือเพิ่มมากขึ้นกว่าเมื่อ 10 ปีก่อนมาก กล่าวคือเพิ่ม
 จากจำนวน 16,827 คนในระยะแรกเป็น 87,860 คนในระยะที่ 2 หรือเพิ่มขึ้นประมาณ
 5.2 เท่า ในขณะที่จำนวนผู้ย้ายถิ่นออกไปยังต่างภาคได้เพิ่มขึ้นเพียง 2.5 เท่านั้น อนึ่ง
 ประชากรที่ย้ายถิ่นมาจากต่างภาค ประมาณ 1 ใน 2 เป็นประชากรที่มาจากภาคกลาง
 รองลงมาได้แก่ กรุงเทพฯ - ชนบุรี ภาคเหนือและภาคใต้ คิดเป็นร้อยละ 26.9 25.9
 และ 1.4 ตามลำดับ ส่วนรูปแบบการย้ายถิ่นออก มีลักษณะไม่แตกต่างไปจากการย้ายถิ่น
 เข้าเท่าใดนัก กล่าวคือ อัตราร้อยละของประชากรที่ย้ายถิ่นออกไปยังภายในภาคได้ลดลง
 เหลือเพียงร้อยละ 65.4 ในขณะที่ร้อยละของประชากรที่ย้ายถิ่นไปยังต่างภาคได้เพิ่มขึ้นเป็น
 ร้อยละ 34.6 แสดงว่าประชากรของภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีแนวโน้มที่จะย้ายถิ่นออกไป
 ยังต่างภาคมากขึ้นเป็นลำดับในขณะเดียวกันภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้สูญเสียประชากร
 สูทธิให้กับภาคอื่น ๆ สูงขึ้นเช่นเดียวกัน โดยเฉพาะกรุงเทพฯ - ชนบุรี มีประชากรจาก
 ภาคตะวันออกเฉียงเหนือย้ายถิ่นเข้ามามากที่สุดจำนวนทั้งสิ้น 67,000 คน หรือมีสัดส่วน
 มากกว่า 1 ใน 3 ของประชากรของภาคนี้ที่ย้ายถิ่นไปยังต่างภาค รองลงมาได้แก่ภาค
 กลาง ภาคเหนือ และภาคใต้ คิดเป็นร้อยละ 31.9 23.9 และ 2.1 ตามลำดับ
 จากสถิติตัวเลขดังกล่าว ย่อมมีผลต่อการกระจายตัวของประชากร เนื่องจากการลดลง
 ของอัตราส่วนการย้ายถิ่นเข้าของประชากรภายในภาค ย่อมหมายถึงการเพิ่มอัตราส่วน
 การย้ายถิ่นเข้าจากต่างภาค ในขณะที่เกี่ยวกับการลดลงของอัตราส่วนการย้ายถิ่นออก
 ของประชากรไปยังภายในภาค ย่อมหมายถึงการเพิ่มอัตราส่วนการย้ายถิ่นออกไปยังต่าง

ภาคมากขึ้น โดยในช่วงระยะเวลาระหว่าง พ.ศ. 2508 - 2513 ปรากฏว่า ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีประชากรสุทธิลดลงจากการย้ายถิ่นประมาณ 87,000 คน ซึ่งส่วนใหญ่ยังคงสูญเสียให้แก่กรุงเทพฯ - ชนบุรี คิดเป็นร้อยละสูงสุดเช่นเดียวกับในระยะแรกคือ ร้อยละ 49.1 หรือเกือบ 1 ใน 2 (43,000) ของจำนวนประชากรที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือสูญเสียให้แก่ต่างภาคทั้งหมดในระยะที่ 2 นี้ รองลงมาได้แก่ภาคเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้ คิดเป็นร้อยละ 21.8 17.8 และ 10.6 จำนวน 19,000 15,000 และ 9,200 คนตามลำดับ อนึ่งถึงแม้ว่าภาคกลางจะมีประชากรสุทธิเพิ่มขึ้นจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือก็ตาม ภาคกลางกลับเป็นภาคที่มีประชากรสุทธิลดลงจากการย้ายถิ่นเป็นอันดับที่ 2 ของประเทศรองมาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นจำนวน 80,000 คน ส่วนกรุงเทพฯ-ชนบุรี ให้ประชากรเริ่มสุทธิจากการย้ายถิ่นจากภาคต่าง ๆ สูงสุดของประเทศจำนวนทั้งสิ้น 170,000 คน สรุปแล้วในช่วงระหว่างปีสามะโนประชากรทั้ง 2 ครั้ง คือปี พ.ศ. 2503 และ ปี พ.ศ. 2513 ปรากฏว่าภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีประชากรสุทธิลดลงจากการย้ายถิ่นให้แก่ภาคอื่น ๆ เป็นจำนวนรวมทั้งสิ้น 140,000 คน

ก.3.1.2 ระดับภาคย่อย

สำหรับการย้ายถิ่นในระดับภาคย่อยมีลักษณะไม่แตกต่างจากระดับภาค กล่าวคือ ทั้งโคราชภาคเหนือและโคราชภาคใต้มียุทธศาสตร์สุทธิลดลงจากการย้ายถิ่นทั้ง 2 ปีสามะโน และสูญเสียประชากรให้แก่ทุกภาคทั้ง 2 ระยะ ที่แตกต่างกันก็คือ โคราชภาคใต้อาศัยการแลกเปลี่ยนประชากรกับต่างภาคทั้งจำนวนประชากรที่ย้ายถิ่นเข้าและย้ายถิ่นออก สูงกว่าในโคราชภาคเหนือทำให้โคราชภาคใต้อุบัติสูญเสียประชากรสุทธิให้แก่ภาคอื่น ๆ มากกว่าโคราชภาคเหนือประมาณ 3 เท่า และถ้าไม่นับการย้ายถิ่นภายในภาคย่อยของตนแล้วยังพบว่าในระยะแรก (พ.ศ. 2498 - 2503) ร้อยละ 86.0 ของประชากรที่มีทิศทางย้ายถิ่นเข้าโคราชภาคเหนือ เป็นประชากรที่มาจากโคราชภาคใต้นั่นเอง ที่มาจากภาคอื่น ๆ มีเป็นส่วนน้อยมาก เมื่อเปรียบเทียบกับร้อยละ 34.1 ของประชากรจากต่างภาคที่ย้ายถิ่นเข้าไปยังโคราชภาคใต้อันซึ่งส่วนใหญ่มีภูมิลำเนามาจากภาคกลางและกรุงเทพฯ-ชนบุรี

คิดเป็นร้อยละ 15.3 และ 15.0 ตามลำดับ อย่างไรก็ตาม ร้อยละ 65.9 ของประชากรที่ย้ายเข้าโคราชภาคใต้ เป็นประชากรที่มาจากโคราชภาคเหนือเช่นเดียวกัน ส่วนทิศทางและอัตราร้อยละที่ย้ายถิ่นออก พบว่าโคราชภาคเหนือมีร้อยละของการย้ายถิ่นภายในภาคสูงกว่าของโคราชภาคใต้ สำหรับการย้ายถิ่นไปยังต่างภาค ส่วนใหญ่จะย้ายถิ่นออกไปยังกรุงเทพฯ-ธนบุรีและภาคเหนือในอัตราร้อยละที่ใกล้เคียงกันคือ ร้อยละ 20.2 และ 19.1 หรือจำนวนเกือบ 10,000 คนทั้ง 2 ภาคที่ย้ายถิ่นไปยังภาคกลางและภาคใต้มีจำนวนน้อยมาก ยังผลให้โคราชภาคเหนือสูญเสียประชากรสุทธิให้แก่ทุกภาค โดยเฉพาะให้แก่ภาคเหนือและกรุงเทพฯ-ธนบุรี เป็นจำนวน ประมาณ 8,000 และ 6,000 คน ตามลำดับ ซึ่งยังน้อยกว่า ที่โคราชภาคใต้สูญเสีย ให้แก่ต่างภาคเนื่องจาก ร้อยละของประชากรในโคราชภาคใต้ที่ย้ายถิ่นออกไปยังต่างภาคในระยะแรก นี้สูงถึง 63.4 เปรียบเทียบกับโคราชภาคเหนือที่มีร้อยละเพียง 48.2 ของจำนวนประชากรที่ย้ายถิ่นออกไปยังต่างภาค

การมีทำเลที่ตั้งที่ใกล้กว่าและการมีเส้นทางคมนาคมที่สะดวกกว่าในการเดินทาง น่าจะเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีบทบาทต่อการย้ายถิ่นออกจำนวนมากของประชากรในโคราชภาคใต้ ลงมายังภาคกลาง กรุงเทพฯ - ธนบุรี และต่อไปยังภาคใต้ รวมทั้งการย้ายถิ่นไปยังตอนใต้ของภาคเหนือ เช่น จังหวัดกำแพงเพชร เพชรบูรณ์ และ นครสวรรค์ อื่นๆ ประชากรจากโคราชภาคใต้มีทิศทางการย้ายถิ่นออกไปยังกรุงเทพฯ - ธนบุรี ภาคกลางและภาคเหนือ ในจำนวนที่ไม่แตกต่างกันมากนักเฉลี่ยแล้วประมาณภาคละ 14,700 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 23.2 19.0 และ 16.4 ตามลำดับ โดย กรุงเทพฯ - ธนบุรี ได้ประชากรเพิ่มสุทธิสูงสุดประมาณ 12,000 คน รองลงมาได้แก่ภาคเหนือ จำนวน 11,000 คน และภาคกลาง จำนวน 8,800 คน ส่วนภาคใต้ได้ประชากรเพิ่มสุทธิจากโคราชภาคใต้เป็นจำนวน 3,500 คน ในขณะที่ภาคใต้ได้ประชากรเพิ่มสุทธิจากโคราชภาคเหนือเพียง 430 คนเท่านั้น นอกจากนี้จากข้อมูลตัวเลขยังพบอีกว่า โคราชภาคใต้นอกจากจะสูญเสียประชากรให้แก่ต่างภาคแล้ว ยังสูญเสียประชากรสุทธิให้แก่โคราชภาคเหนือประมาณ 3,700 คนอีกด้วย ดังนั้นจะเห็นได้ว่า ทั้ง 2 ภาคย่อยของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีลักษณะและรูปแบบการ

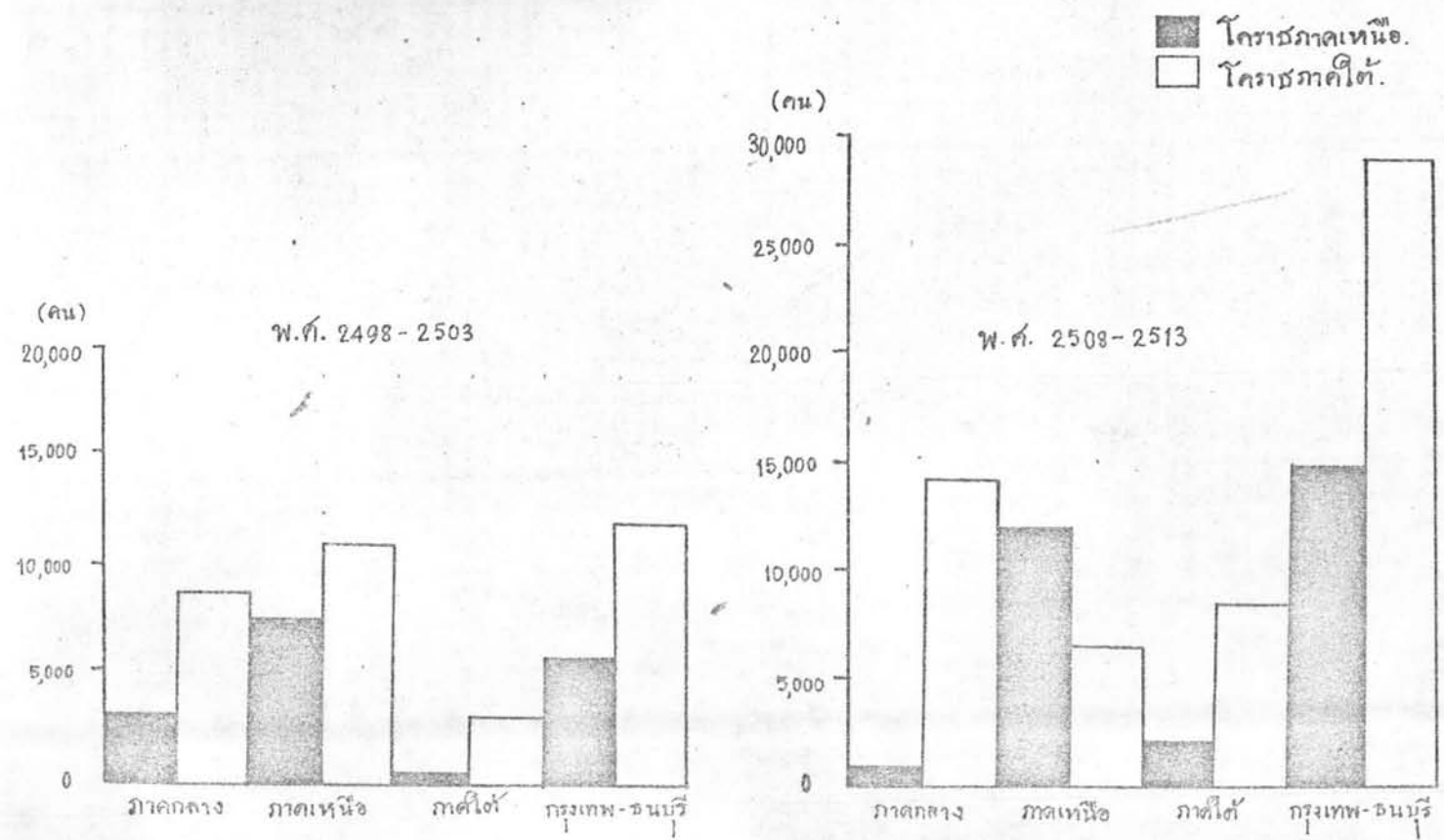
ตารางที่ 22 จำนวนและร้อยละของประชากรที่ย้ายถิ่นเข้าและออกจากโคราชภาคเหนือและโคราชภาคใต้ จำแนกเป็นรายภาค พ.ศ. 2498 - 2503 และ พ.ศ. 2508 - 2513¹

ภาค	พ.ศ. 2498 - 2503			พ.ศ. 2508 - 2513		
	จำนวนประชากรที่ ย้ายถิ่นเข้าสู่โคราช ภาคเหนือจาก	จำนวนประชากรที่ ย้ายถิ่นออกจากโคราช ภาคเหนือไปยัง	จำนวนสุทธิ	จำนวนประชากรที่ ย้ายถิ่นเข้าสู่โคราช ภาคเหนือจาก	จำนวนประชากรที่ ย้ายถิ่นออกจากโคราช ภาคเหนือไปยัง	จำนวนสุทธิ
ยอดรวม	32,052 ² (100.0)	46,032 (100.0)	- 13,980	83,634 ² (100.0)	110,464 (100.0)	- 26,830
โคราชภาคใต้	27,566 (86.0)	23,862 (51.8)	- 3,704	49,792 (59.5)	46,168 (41.8)	- 3,624
ภาคกลาง	277 (0.9)	3,613 (7.8)	- 3,336	12,291 (14.7)	13,047 (11.8)	- 756
ภาคเหนือ	915 (2.9)	8,787 (19.1)	- 7,872	9,703 (11.6)	22,041 (21.0)	- 12,338
ภาคใต้	58 (0.2)	4.8 (1.1)	- 430	604 (0.7)	2,994 (2.7)	- 2,390
กรุงเทพฯ-ธนบุรี	5,736 (10.1)	9,282 (20.2)	- 6,046	11,244 (13.4)	26,214 (23.7)	- 14,970

ภาค	พ.ศ. 2498 - 2503			พ.ศ. 2508 - 2513		
	จำนวนประชากรที่ ย้ายถิ่นเข้าสู่โคราช ภาคใต้จาก	จำนวนประชากรที่ ย้ายถิ่นออกจากโคราช ภาคใต้ไปยัง	จำนวนสุทธิ	จำนวนประชากรที่ ย้ายถิ่นเข้าสู่โคราช ภาคใต้จาก	จำนวนประชากรที่ ย้ายถิ่นออกจากโคราช ภาคใต้ไปยัง	จำนวนสุทธิ
ยอดรวม	36,203 ² (100.0)	75,341 (100.0)	- 39,138	100,186 ² (100.0)	160,215 (100.0)	- 60,029
โคราชภาคเหนือ	23,862 (65.9)	27,566 (36.6)	- 3,704	46,168 (46.1)	49,792 (31.1)	- 3,624
ภาคกลาง	5,535 (15.3)	14,328 (19.0)	- 8,793	27,974 (27.9)	42,656 (26.6)	- 14,682
ภาคเหนือ	1,241 (3.4)	12,341 (16.4)	- 11,100	13,068 (13.0)	19,704 (12.3)	- 6,636
ภาคใต้	153 (0.4)	3,643 (4.8)	- 3,490	628 (0.6)	7,464 (4.7)	- 6,836
กรุงเทพฯ-ธนบุรี	5,412 (15.0)	17,463 (23.2)	- 12,051	12,348 (12.3)	40,599 (25.3)	- 28,251

¹ รวบรวมและคำนวณจากสำมะโนประชากรแห่งประเทศไทย พ.ศ. 2503 และสำมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ. 2513

² ไม่รวมอื่น ๆ ย้ายมาจากต่างประเทศ และไม่ทราบจังหวัดที่เกิด

กราฟที่ 1 เปรียบเทียบจำนวนประชากรธุรกิจซึ่งโคราชภาคเหนือและโคราชภาคใต้สูญเสียให้แก่ภาคต่างๆ พ.ศ. 2498-2503 และ 2508-2513.

ย้ายถิ่นระหว่างภาคที่ค่อนข้างจะแตกต่างกัน (ดูตารางที่ 22 และกราฟที่ 1)

ส่วนในระยะเวลาที่ 2 (พ.ศ. 2508 - 2513) ปรากฏว่า ร้อยละที่เกิดจากการแลกเปลี่ยนประชากรระหว่างภาคทั้งร้อยละที่ย้ายถิ่นเข้าและย้ายถิ่นออก ได้เพิ่มสูงขึ้นทั้ง 2 ภาคย่อย โดยเฉพาะอย่างยิ่งร้อยละการย้ายถิ่นออกไปยังต่างภาคของโคราชภาคใต้ได้เพิ่มสูงขึ้นเป็นร้อยละ 68.9 สูงกว่าของโคราชภาคเหนือ ซึ่งเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 58.2 จากระยะแรก สำหรับทิศทางการย้ายถิ่นออกและรูปแบบการย้ายถิ่นของทั้ง 2 ภาคย่อย เริ่มมีความแตกต่างและเปลี่ยนแปลงไปจากระยะแรกมากขึ้น กล่าวคือ ประชากรจากโคราชภาคใต้ซึ่งเคยย้ายถิ่นเข้ากรุงเทพฯ - ชนบุรี จำนวนสูงสุดในระยะแรกนั้น ได้เปลี่ยนเส้นทางการย้ายถิ่นเข้าจังหวัดต่าง ๆ ในภาคกลางเป็นจำนวนสูงสุดประมาณ 43,000 คน ในขณะที่ย้ายถิ่นเข้ากรุงเทพฯ-ชนบุรี เพียง 41,000 คน แต่กรุงเทพฯ - ชนบุรีก็ยังคงเป็นแหล่งที่ได้ประชากรเพิ่มสุทธิสูงสุดจากโคราชภาคใต้ จำนวน 28,000 คน เนื่องจากมีจำนวนประชากรที่ย้ายถิ่นออกไปยังโคราชภาคใต้ออกกว่าภาคกลางประมาณ 2 เท่าเศษ รองลงมาได้แก่ภาคกลาง จำนวน 15,000 คน เป็นที่น่าสังเกตว่าประชากรจากโคราชภาคใต้ที่ย้ายถิ่นออกไปยังภาคกลางเพิ่มขึ้นจากระยะแรกประมาณ 3 เท่า คือ เพิ่มจากจำนวน 14,300 คน เป็นจำนวน 43,000 คนนั้น ร้อยละของประชากรของโคราชภาคใต้ที่ย้ายถิ่นออกไปยังภาคเหนือลดลงจากร้อยละ 16.4 ในระยะแรกเหลือเพียงร้อยละ 12.3 ในระยะที่ 2 ถึงแม้ว่าจำนวนประชากรที่ย้ายถิ่นไปจะเพิ่มขึ้นจากระยะแรกก็ตาม แต่มีจำนวนน้อยเมื่อเปรียบเทียบกับที่ย้ายถิ่นไปยังภาคกลาง การเปลี่ยนแปลงเส้นทางการย้ายถิ่นออกของประชากรจากโคราชภาคใต้นับว่าแตกต่างกับทิศทางการย้ายถิ่นออกของโคราชภาคเหนือซึ่งมุ่งไปยังภาคเหนือมากกว่าที่จะย้ายถิ่นลงมายังภาคกลางเหมือนโคราชภาคใต้ ในขณะที่เดียวกันกลับมีประชากรจากภาคกลางย้ายถิ่นเข้าสู่โคราชภาคเหนือเพิ่มมากขึ้นประมาณ 12,000 คน ในขณะที่ระยะแรกมีเพียง 280 คนเท่านั้น ทำให้โคราชภาคเหนือสูญเสียประชากรสุทธิให้แก่ภาคกลางลดลงเหลือเพียง 800 คนเท่านั้น เปรียบเทียบกับในระยะแรกซึ่งมีถึง 3,300 คน

อย่างไรก็ตามกรุงเทพฯ - ชนบุรี ยังคงเป็นจุดหมายปลายทางที่สำคัญและได้

ประชากรเพิ่มสุทธิสูงสุดจากโคราชภาคเหนือเหมือนภมในระยะแรก เป็นจำนวนทั้งสิ้น 15,000 คน รองลงมาได้แก่ ภาคเหนือ ภาคใต้ และภาคกลาง จำนวนทั้งสิ้น 12,300 2,400 และ 800 ตามลำดับ ส่วนประชากรที่ย้ายถิ่นเข้า พบว่า ภาคกลางเป็นภาคที่มีประชากรย้ายถิ่นเข้าเป็นจำนวนสูงสุดของทั้ง 2 ภาคย่อย คิดเป็นร้อยละ 14.7 จำนวนทั้งสิ้น 12,300 คน ของจำนวนผู้ย้ายถิ่นเข้าทั้งหมดสำหรับในโคราชภาคเหนือ และร้อยละ 27.9 จำนวนทั้งสิ้น 28,000 คนของผู้ย้ายถิ่นเข้าทั้งหมดสำหรับในโคราชภาคใต้ ส่วนภาคที่มีประชากรย้ายถิ่นเข้าต่ำสุดของทั้ง 2 ภาคย่อย คงได้แก่ภาคใต้ทั้ง 2 ปีสำมะโน อนึ่งจังหวัดที่อยู่ทางตอนเหนือของโคราชภาคเหนือ เช่น หนองคาย อุดรธานี เลย สกลนคร และนครพนม ยังคงเป็นจุดหมายปลายทางของการย้ายถิ่นของประชากรจากโคราชภาคใต้ ไม่เปลี่ยนแปลง (ดูรายละเอียดในบทที่ว่าด้วยการย้ายถิ่นภายในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ) และทำให้โคราชภาคใต้สูญเสียประชากรสุทธิให้แก่โคราชภาคเหนือเป็นจำนวนทั้งสิ้น 3,600 คน ซึ่งเป็นจำนวนที่ใกล้เคียงกับระยะแรก สรุปแล้วพบว่า ทั้งโคราชภาคเหนือและโคราชภาคใต้มีจำนวนประชากรสุทธิลดลงจากการย้ายถิ่นเพิ่มขึ้นประมาณ 2 เท่าจากระยะแรก แต่โคราชภาคใต้มีประชากรสุทธิลดลงมากกว่าโคราชภาคเหนือประมาณเกือบ 3 เท่าสำหรับในระยะแรก และ 2.3 เท่าสำหรับระยะที่ 2 โดยโคราชภาคใต้สูญเสียประชากรสุทธิ ทั้ง 2 ปี สำมะโนรวมกันเป็นจำนวนทั้งสิ้น เกือบ 100,000 คน ในขณะที่โคราชภาคเหนือสูญเสียประชากรเป็นจำนวน 40,000 คนเท่านั้น

ก.3.1.3 ระดับจังหวัด

ในการแลกเปลี่ยนประชากรระดับจังหวัดอันเกิดจากการย้ายถิ่นนั้นในระยะแรก (พ.ศ. 2498 - 2503) พบว่า จังหวัดอุดรธานีเป็นจังหวัดที่มีจำนวนและร้อยละของประชากรที่ย้ายถิ่นเข้าสูงสุด จำนวนทั้งสิ้น 47,800 คน คิดเป็นร้อยละ 24.5 หรือประมาณ 1 ใน 4 ของจำนวนประชากรที่ย้ายถิ่นเข้าภาคตะวันออกเฉียงเหนือทั้งหมด รองลงมาได้แก่จังหวัดนครราชสีมา ร้อยละ 13.7 จำนวนทั้งสิ้น 26,800 คนหรือประมาณครึ่งหนึ่งของจังหวัดอุดรธานี จังหวัดชัยภูมิร้อยละ 10.3 จำนวนทั้งสิ้น 20,200 คน จังหวัดขอนแก่น ร้อยละ 10.1 จำนวนทั้งสิ้น 19,700 คนที่เหลืออีก 11 จังหวัดมีประชากรที่ย้ายถิ่นเข้า

ค่าการร้อยละ 10 โดยจังหวัดศรีสะเกษ มีประชากรที่ย้ายถิ่นเข้าต่ำที่สุดเพียงร้อยละ 1.5 จำนวน 3,000 คนของจำนวนผู้ย้ายถิ่นเข้าภาคตะวันออกเฉียงเหนือทั้งหมด ส่วนจังหวัดที่มีจำนวนและร้อยละการย้ายถิ่นออกสูงสุดในระยะเดียวกัน ได้แก่จังหวัดนครราชสีมา จำนวนทั้งสิ้น 40,600 คนคิดเป็นร้อยละ 16.3 ของจำนวนประชากรที่ย้ายถิ่นออกทั้งหมดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ การที่มีประชากรย้ายถิ่นออกจำนวนมากยังผลให้ประชากรสุทธิของจังหวัดนครราชสีมาลดลงประมาณ 13,800 คน ดังนั้นจังหวัดนครราชสีมาจึงเป็นจังหวัดที่มีจำนวนประชากรทั้งย้ายถิ่นเข้าและออกหรือผ่านเข้าออกอยู่ในระดับสูง ส่วนจังหวัดที่มีจำนวนและร้อยละการย้ายถิ่นออกอยู่ในระดับสูงรองลงมาจากจังหวัดนครราชสีมา ได้แก่ จังหวัดขอนแก่น ร้อยเอ็ด อุบลราชธานี และมหาสารคาม จำนวน 32,600 27,800 23,800 และ 22,800 คนคิดเป็นร้อยละ 13.1 11.2 9.6 และ 9.2 ของจำนวนผู้ย้ายถิ่นออกทั้งหมดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือตามลำดับ (ดูตารางที่ 23) อนึ่ง จังหวัดเลยเป็นจังหวัดที่มีร้อยละของประชากรที่ย้ายถิ่นออกต่ำสุด จำนวนเพียง 2,100 คน รองลงมาได้แก่จังหวัดหนองคาย จำนวน 3,400 คน คิดเป็นร้อยละ 0.8 และ 1.4 ตามลำดับ นอกจากนี้ยังมีอีกว่า จังหวัดอุดรธานี ซึ่งมีจำนวนประชากรที่ย้ายถิ่นเข้าสูงสุด กลับมีร้อยละที่ย้ายถิ่นออกต่ำมากเพียงร้อยละ 5.8 หรือจำนวน 14,400 คน ของจำนวนผู้ย้ายถิ่นออกทั้งภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ยังผลให้จังหวัดอุดรธานีได้ประชากรเพิ่มสุทธิ สูงสุดจำนวนทั้งสิ้น 33,500 คน รองลงมาได้แก่จังหวัดหนองคาย ชัยภูมิ และเลย ซึ่งได้ประชากรเพิ่มสุทธิเป็นจำนวนทั้งสิ้น 13,900 12,200 และ 3,500 คนตามลำดับ นับเป็นเพียง 4 ใน 15 จังหวัดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เท่านั้นที่ได้ประชากรเพิ่มสุทธิจากการย้ายถิ่นในระยะแรกเป็นจำนวนรวมกันทั้งสิ้น 63,100 คน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการได้เพิ่มจากประชากรในจังหวัดต่าง ๆ ที่อยู่ภายในภาคตะวันออกเฉียงเหนือนั่นเอง สำหรับจังหวัดอุดรธานี และ หนองคายเป็นจังหวัดที่มีความสำคัญที่มีประชากรย้ายถิ่นเข้าจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งมาจากจังหวัดมหาสารคาม ร้อยเอ็ด ศรีสะเกษ ขอนแก่น และ กาฬสินธุ์ ส่วนอีก 11 จังหวัดล้วนมีประชากรสุทธิลดลงเป็นจำนวนรวมกันทั้งสิ้น 116,200 คน มากกว่าร้อยละ 90 มาจาก 7 จังหวัด โดยจังหวัด

ตารางที่ 23 จำนวนและร้อยละของประชากรที่ย้ายถิ่นเข้าและออก จำแนกรายจังหวัดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พ.ศ. 2498-2503 และ 2508-2513¹

จังหวัด	พ.ศ. 2498 - 2503		จำนวนสุทธิ	พ.ศ. 2508 - 2513		จำนวนสุทธิ
	จำนวนย้ายเข้า	จำนวนย้ายออก		จำนวนย้ายเข้า	จำนวนย้ายออก	
ยอดรวมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	195,283 ² (100.0)	248,401 (100.0)	- 53,118	418,236 ² (100.0)	505,095 (100.0)	- 86,859
<u>โคราชภาคใต้</u>	81,953 (42.0)	121,091 (48.7)	- 39,138	177,909 (42.5)	237,936 (47.1)	- 60,029
ชัยภูมิ	20,196 (10.3)	7,973 (3.2)	+ 12,223	25,325 (6.1)	27,393 (5.4)	- 2,068
นครราชสีมา	26,765 (13.7)	40,600 (16.3)	- 13,835	66,570 (15.9)	75,836 (15.0)	- 9,266
บุรีรัมย์	16,391 (8.4)	17,257 (6.9)	- 866	33,149 (7.9)	30,478 (6.0)	+ 2,671
สุรินทร์	6,277 (3.2)	17,909 (7.2)	- 11,632	12,941 (3.1)	29,252 (5.8)	- 16,311
ศรีสะเกษ	2,983 (1.5)	13,553 (5.5)	- 10,570	15,165 (3.6)	26,249 (5.2)	- 11,084
อุบลราชธานี	9,341 (4.8)	23,799 (9.6)	- 14,458	24,759 (5.9)	48,730 (9.6)	- 23,971
<u>โคราชภาคเหนือ</u>	113,330 (58.0)	127,310 (51.3)	- 13,980	240,327 (57.5)	267,157 (52.9)	- 26,830
เลย	5,636 (2.9)	2,101 (0.8)	+ 3,535	22,686 (5.4)	7,696 (1.5)	+ 14,990
อุดรธานี	47,891 (24.5)	14,406 (5.8)	+ 33,485	68,059 (16.3)	43,797 (8.7)	+ 24,262
หนองคาย	17,320 (8.9)	3,465 (1.4)	+ 13,855	50,766 (12.1)	10,566 (2.1)	+ 40,200
นครพนม	3,490 (1.8)	5,009 (2.0)	- 1,519	14,252 (3.4)	11,504 (2.3)	+ 2,748
ขอนแก่น	19,693 (10.1)	32,617 (13.1)	- 12,924	30,211 (7.2)	70,194 (13.9)	- 39,983
มหาสารคาม	4,926 (2.5)	22,796 (9.2)	- 17,870	9,814 (2.4)	37,559 (7.4)	- 27,745
ร้อยเอ็ด	3,986 (2.0)	27,727 (11.2)	- 23,759	9,414 (2.3)	46,012 (9.1)	- 36,598
สกลนคร	6,495 (3.3)	6,990 (2.8)	- 495	24,407 (5.8)	15,213 (3.0)	+ 9,194
กาฬสินธุ์	3,911 (2.0)	12,199 (4.9)	- 8,288	10,718 (2.6)	24,434 (4.8)	- 13,716

¹ รวมรวมและคำนวณจากสำมะโนประชากรแห่งประเทศไทย พ.ศ. 2503 และ สำมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ. 2513

² ไม่รวมอื่น ๆ ย้ายมาจากต่างประเทศ และไม่ทราบจังหวัดที่เกิด

ร้อยเอ็ดสูญเสียชีวิตประชากรสุทธิสูงสุดจำนวนทั้งสิ้น 25,800 คน รองลงมาได้แก่ มหาสารคาม อุบลราชธานี นครราชสีมา ขอนแก่น สุรินทร์ และ ศรีสะเกษ เป็นจำนวนทั้งสิ้น 17,900 14,500 13,900 12,900 11,600 และ 10,600 คนตามลำดับ จังหวัดที่เสียสูญเสียชีวิตประชากรสุทธิต่ำกว่า 10,000 คน ได้แก่ กาฬสินธุ์ นครพนม บุรีรัมย์ และน้อยที่สุดก็คือ สกลนคร จำนวน 500 คน

ส่วนในระยะที่ 2 (พ.ศ. 2508 - 2513) ตัวเลขจากสำมะโนประชากร และเคหะ พ.ศ. 2513 ยืนยันว่าจังหวัดที่เคยมีประชากรย้ายถิ่นเข้าจำนวนมากอยู่ในระดับสูงของภาค เช่น นครราชสีมา และ อุบลราชธานี ยังคงมีประชากรย้ายถิ่นเข้าสูงสุด ไม่เปลี่ยนแปลงจากระยะแรก โดยประมาณ 1 ใน 3 จำนวน 134,600 คน ของประชากรที่ย้ายถิ่นเข้าภาคตะวันออกเฉียงเหนือทั้งหมด จะย้ายถิ่นเข้าไปยัง 2 จังหวัด คังกล่าว อย่างไรก็ตาม ทั้ง 2 จังหวัดกลับมีจำนวนและร้อยละการย้ายถิ่นออกของประชากรอยู่ในระดับสูงเช่นกัน โดย 1 ใน 4 จำนวนทั้งสิ้น 119,800 คน ของประชากรที่ย้ายถิ่นออกทั้งหมด เป็นประชากรจาก 2 จังหวัดข้างต้น เป็นผลให้จังหวัด นครราชสีมา มีประชากรสุทธิลดลงเกือบ 10,000 คน และจังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งเคยได้ประชากรเพิ่มสุทธิสูงสุด กลับได้ประชากรเพิ่มสุทธิลดลงเหลือจำนวนทั้งสิ้น 24,100 คน เป็นอันดับที่ 2 รองลงมาจากจังหวัดหนองคาย และน้อยกว่าระยะแรกประมาณ 10,000 คน ส่วนจังหวัดอื่น ๆ ส่วนใหญ่ยังคงมีร้อยละการย้ายถิ่นเข้าอยู่ในระดับที่ใกล้เคียงกับในระยะแรก ยกเว้นจังหวัดหนองคายและจังหวัดเลย ซึ่งมีจำนวนประชากรย้ายถิ่นเข้าเพิ่มขึ้นจนเห็นเด่นชัดเป็นพิเศษกว่าจังหวัดอื่น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจังหวัดหนองคาย มีประชากรย้ายถิ่นเข้าเพิ่มจากระยะแรกประมาณ 3 เท่า ในขณะที่จังหวัดอุบลราชธานีและนครราชสีมา มีประชากรย้ายถิ่นเข้าเพิ่มขึ้นจากระยะแรกประมาณ 1.4 และ 2.5 เท่าตามลำดับ อนึ่ง ประชากรที่ย้ายถิ่นเข้าจังหวัดหนองคายได้เพิ่มจากจำนวน 17,300 คน ในระยะแรกเป็น 50,800 คน ในระยะที่ 2 หรือเพิ่มจากร้อยละ 8.9 เป็น 12.1 ของจำนวนผู้ย้ายถิ่นเข้าทั้งหมด ส่วนจังหวัดเลยเพิ่มจาก 5,600 คน เป็น

22,700 คน หรือเพิ่มจากร้อยละ 2.9 เป็น 5.4 ของจำนวนผู้ย้ายถิ่นเข้าทั้งหมดในระยะเวลาเดียวกัน ส่วนประชากรที่ย้ายถิ่นออกจาก 2 จังหวัดนี้ยังมีจำนวนน้อยเมื่อเปรียบเทียบกับจังหวัดอื่น ๆ ทำให้ทั้ง 2 จังหวัดได้ประชากรเพิ่มสุทธิเป็นอันดับ 1 และที่ 3 ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือตามลำดับ

สำหรับการย้ายถิ่นออกรายจังหวัด พบว่าร้อยละของประชากรที่ย้ายถิ่นออกของจังหวัดต่าง ๆ ไม่เปลี่ยนแปลงไปจากระยะแรกมากนัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มจังหวัดที่มีจำนวน และร้อยละการย้ายถิ่นออกอยู่ในระดับสูง เช่น จังหวัดนครราชสีมา ขอนแก่น อุบลราชธานี ร้อยเอ็ด และ มหาสารคาม จำนวนทั้งสิ้น 75,800 70,200 48,700 46,000 และ 37,600 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 15.0 13.9 9.6 9.1 และ 7.4 ของจำนวนประชากรที่ย้ายถิ่นออกทั้งหมดตามลำดับ อย่างไรก็ตามจังหวัดที่มีประชากรย้ายถิ่นออกเพิ่มมากจนเห็นเด่นชัดกว่าในจังหวัดอื่น ๆ สำหรับในระยะที่ 2 นี้ ได้แก่ อุตรดิตถ์ และชัยภูมิ แต่จังหวัดที่สูญเสียประชากรสุทธิสูงสุดจากการย้ายถิ่นในระยะที่ 2 ปรากฏว่า ไค้แกจังหวัดขอนแก่น จำนวนทั้งสิ้น 40,000 คน รองลงมาได้แก่จังหวัดร้อยเอ็ด มหาสารคาม และ อุบลราชธานี เป็นจำนวนทั้งสิ้น 37,000 28,000 และ 24,000 คนตามลำดับ สรุปแล้ว จำนวนจังหวัดที่ได้ประชากรเพิ่มสุทธิจากการย้ายถิ่นได้เพิ่มขึ้นจาก 4 จังหวัดในระยะแรกเป็น 6 จังหวัดในระยะที่ 2 ซึ่ง 5 ใน 6 จังหวัดเป็นจังหวัดที่อยู่ทางตอนเหนือของโคราช ภาคเหนือที่ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขง ได้แก่ จังหวัดหนองคาย อุตรดิตถ์ เลย สกลนครและนครพนม ส่วนอีก 1 จังหวัดที่อยู่ในโคราชภาคใต้ได้แก่จังหวัดบุรีรัมย์

กระแสและทิศทางการย้ายถิ่น

ในการพิจารณาถึงทิศทางการย้ายถิ่นเข้าและออกรายจังหวัดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยการแบ่งประชากรที่ย้ายถิ่นออกเป็น 2 ประเภท คือ การย้ายถิ่นของจังหวัดต่าง ๆ ภายในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและการย้ายถิ่นกับจังหวัดต่าง ๆ

ในต่างภาค พบว่า ในระยะแรก (พ.ศ. 2498 - 2503) ร้อยละของประชากรที่ย้ายถิ่นออกไปยังต่างภาคสูงกว่าร้อยละของประชากรจากต่างภาค ที่ย้ายถิ่นเข้ามาในเกือบทุกจังหวัด โดยจังหวัดเลยมีร้อยละของประชากรที่ย้ายถิ่นออกไปยังต่างภาคสูงสุด (ร้อยละ 65.0) ซึ่งประมาณ 2 ใน 3 ของประชากรที่ย้ายถิ่นออกจะย้ายถิ่นไปยังจังหวัดเพชรบูรณ์ และพิษณุโลก ในขณะที่เพียง 1 ใน 3 เท่านั้นที่ย้ายถิ่นไปยังจังหวัดอุตรธานีและขอนแก่น ที่อยู่ใกล้เคียงกัน รองลงมาได้แก่จังหวัดนครราชสีมา (ร้อยละ 49.2) ส่วนจังหวัดสกลนครมีร้อยละของประชากรที่ย้ายถิ่นออกไปยังต่างภาคต่ำที่สุดเพียงร้อยละ 6.7 ของประชากรที่ย้ายถิ่นออกทั้งหมด นอกจากนี้เมื่อเปรียบเทียบกับจังหวัดอื่น ๆ แล้ว พบว่า จังหวัดนครราชสีมา มีสัดส่วนของจำนวนประชากรที่ย้ายถิ่นออกไปยังต่างภาคสูงสุดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีจำนวนเกือบ 20,000 คน หรือประมาณเกือบ 1 ใน 3 (ร้อยละ 28.6) ของจำนวนประชากรที่ย้ายถิ่นออกไปยังต่างภาคทั้งหมด รองลงมาได้แก่จังหวัดอุบลราชธานี (ร้อยละ 15.5) ส่วนจังหวัดที่มีประชากรย้ายถิ่นออกไปยังต่างภาคน้อยมากเป็นจังหวัดที่มีประชากรจากต่างภาควัยถิ่นเข้ามาอยู่ ได้แก่ จังหวัดหนองคาย สกลนคร และ นครพนม เป็นต้น (ดูตารางที่ 24) สำหรับกระแสและเส้นทางการย้ายถิ่นออกไปยังต่างภาค พบว่าในระยะแรกนี้มีกระแสการย้ายถิ่นออกไปยังต่างภาคที่มีผู้เคลื่อนย้ายตั้งแต่ 500 คนขึ้นไปรวมทั้งสิ้น 34 สาย โดยจำแนกผู้เคลื่อนย้ายออกระหว่าง 500 - 1,000 คนมี 15 สาย ระหว่าง 1,000 - 5,000 คน มีจำนวนสูงสุด 17 สาย ส่วนอีก 2 สายเป็นสายใหญ่ ที่มีจำนวนผู้เคลื่อนย้ายตั้งแต่ 5,000 คนขึ้นไป จากจังหวัดนครราชสีมาและอุบลราชธานีไปยัง กรุงเทพฯ - ธนบุรี ทั้ง 2 สาย อนึ่ง ปรากฏว่า จังหวัดนครราชสีมา มีกระแสการย้ายถิ่นออกมากที่สุดจำนวน 7 สาย รองลงมาได้แก่จังหวัดบุรีรัมย์ จำนวน 5 สาย ร้อยเอ็ด 4 สาย ชัยภูมิและขอนแก่น จังหวัดละ 3 สาย กาฬสินธุ์ อุบลราชธานี ศรีสะเกษ มหาสารคาม จังหวัดละ 2 สาย ที่เหลือจังหวัดละ 1 สาย ยกเว้นจังหวัดหนองคายและจังหวัดสกลนคร (ดูตารางที่ 25) ดังนั้นถึงแม้ว่าจะมีการกระจายของประชากรจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือไปเกือบทุกจังหวัดของประเทศก็ตาม แต่พบว่ามีเส้นทางสายหลักหรือจังหวัดที่เป็นจุดหมายปลายทางและ

ตารางที่ 24 (ต่อ)

จังหวัด	จำนวนประชากรที่ย้ายเข้า							จำนวนประชากรที่ย้ายออก					จำนวนสุทธิ จากการแลก เปลี่ยนประชา กรภายในภาค	จำนวนสุทธิ จากการแลก เปลี่ยนประชา กรกับต่างภาค
	มาจากภายในภาค	มาจากต่างภาค					ไปยังภายในภาค	ไปยังต่างภาค						
		รวม	ภาค กลาง	ภาค เหนือ	ภาค ใต้	กรุงเทพ- ธนบุรี		รวม	ภาค กลาง	ภาค เหนือ	ภาค ใต้	กรุงเทพ- ธนบุรี		
พ.ศ. 2503 - 2513 ¹														
ยอดรวมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	(330376)	(87860)	(40265)	(22771)	(1232)	(23592)	(330376)	(174719)	(55705)	(41745)	(10458)	(66813)	(-)	(-86859)
โคราชภาคใต้	(123891)	(54018)	(27974)	(13068)	(628)	(12348)	(127515)	(110423)	(42656)	(19704)	(7464)	(40599)	(-3624)	(-56405)
ชัยภูมิ	18917	6408	2040	3760	-	608	17227	10166	3015	4132	578	2441	+1690	-3758
นครราชสีมา	34052	32518	19566	6452	-	6500	35142	40694	17965	8880	706	13143	-1090	-8176
บุรีรัมย์	29821	3328	1380	1077	34	837	19498	10980	5532	2062	230	3156	+10323	-7652
สุรินทร์	10938	2003	726	362	162	753	16453	12799	5849	1193	1023	4734	-5515	-10796
ศรีสะเกษ	12762	2403	1293	274	102	734	12513	13736	5180	969	2680	4907	+249	-11333
อุบลราชธานี	17401	7358	2969	1143	330	2916	26682	22048	5115	2468	2247	12218	-9281	-14690
โคราชภาคเหนือ	(206485)	(33842)	(12291)	(9703)	(604)	(11244)	(202861)	(64296)	(13047)	(22041)	(2994)	(26214)	(+3624)	(-30454)
เลย	18805	3881	501	2886	-	494	5093	2603	149	1967	-	487	+13712	+1278
อุดร	59192	8867	3240	2170	-	3457	35755	8224	1495	3932	171	2626	+23437	+643
หนองคาย	48312	2454	813	768	149	724	9533	1033	18	177	-	838	+38779	+1421
นครพนม	12049	2203	945	272	61	925	9262	2242	332	314	457	1139	+2787	-39
ขอนแก่น	23137	7074	2246	1819	183	2826	55802	14392	3958	4871	699	4864	-32665	-7318
มหาสารคาม	8081	1733	587	504	26	616	29457	8102	1090	3393	425	3194	-21376	-6369
ร้อยเอ็ด	6857	2557	932	530	84	1011	26517	19495	4738	3762	1019	9976	-19660	-16938
สกลนคร	21032	3375	2224	465	-	686	13117	2096	143	661	80	1212	+7915	+1279
กาฬสินธุ์	9020	1698	803	289	101	505	18325	6109	1124	2964	143	1878	-9305	-4411

¹ รวบรวมและคำนวณจากสำมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ. 2513

จังหวัด	จำนวนประชากรที่ย้ายเข้า						จำนวนประชากรที่ย้ายออก					จำนวนสุทธิจากการแลกเปลี่ยนประชากรภายในภาค	จำนวนสุทธิจากการแลกเปลี่ยนประชากรกับต่างภาค	
	มาจากภายในภาค	มาจากต่างภาค					ไปยังภายในภาค	ไปยังต่างภาค						
		รวม	ภาคกลาง	ภาคเหนือ	ภาคใต้	กรุงเทพ-ธนบุรี		รวม	ภาคกลาง	ภาคเหนือ	ภาคใต้			กรุงเทพ-ธนบุรี
พ.ศ. 2498 - 2503 ¹														
ยอดรวมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	(178456)	(16827)	(5812)	(2156)	(211)	(8648)	(178456)	(69945)	(17941)	(21128)	(4131)	(26745)	(-)	(-53118)
<u>โคราชภาคใต้</u>	(65612)	(12341)	(5535)	(1241)	(153)	(5412)	(73316)	(47775)	(14328)	(12341)	(3643)	(17463)	(-3704)	(-35434)
ชัยภูมิ	15293	903	343	264	-	296	5093	2880	538	1338	94	910	14200	-1977
นครราชสีมา	18053	8712	4592	877	89	3154	20625	19975	6911	6552	126	6386	-2572	-11263
บุรีรัมย์	16009	382	73	-	-	309	12457	4800	2156	1578	-	1066	3552	-4418
สุรินทร์	5698	579	235	38	64	242	14006	3903	1378	616	349	1560	-8308	-3324
ศรีสะเกษ	2658	325	75	-	-	250	8198	5355	1611	227	1430	2087	-5540	-5030
อุบลราชธานี	7901	1440	217	62	-	1161	12937	10862	1734	2030	1644	5454	-5036	-9422
<u>โคราชภาคเหนือ</u>	(108844)	(4486)	(277)	(915)	(58)	(3236)	(105140)	(22170)	(3613)	(8787)	(486)	(9282)	(-3704)	(-17684)
เลย	4771	865	-	755	-	110	757	1344	-	1133	-	211	4014	-479
อุดร	47191	700	-	-	-	700	12632	1774	35	646	-	1093	34559	-1074
หนองคาย	16843	477	-	-	-	477	3029	436	-	-	-	436	13814	41
นครพนม	3300	190	-	-	-	190	4434	575	51	-	-	524	-1134	-385
ขอนแก่น	18348	1345	277	160	-	908	27613	5004	990	2034	68	1912	-9265	-3659
มหาสารคาม	4693	233	-	-	-	233	20512	2284	75	918	102	1189	-15819	-2051
ร้อยเอ็ด	3563	405	-	-	-	405	19492	8235	2462	2784	318	2671	-15929	-7830
สกลนคร	6391	104	-	-	58	46	6521	469	-	-	-	469	-130	-1882
กาฬสินธุ์	3744	167	-	-	-	167	10150	2049	-	1272	-	777	-6406	-1882

มีประชากรจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือย้ายถิ่นเข้าเป็นจำนวนมากนั้นมีเพียงไม่กี่จังหวัด ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นจังหวัดที่มีเขตแดนติดต่อกับจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หรือมีระยะทางห่างกันไม่มาก อันเป็นลักษณะของการย้ายถิ่นในระยะทางสั้น ๆ (Short Distance Migration) (ดูรูปที่ 11) จึงทำให้เห็นแนวโน้มว่า ประชากรจากแต่ละจังหวัดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มักจะมีทิศทางการย้ายถิ่นออกไปยังจังหวัดหรือจุดหมายปลายทางเดียวกันเป็นส่วนมาก

จากข้อมูลตัวเลขของสำมะโนประชากร ปี พ.ศ. 2503 พบว่า จังหวัดในต่างภาคที่เป็นจุดหมายปลายทางของการย้ายถิ่น ที่มีกระแสการย้ายถิ่นออกจากแต่ละจังหวัดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือย้ายถิ่นเข้าเกินกว่าจังหวัดละ 500 คนขึ้นไปนั้น มีจำนวนเพียง 9 จังหวัด ทั่วประเทศเท่านั้น โดย 4 จังหวัดอยู่ในภาคกลางได้แก่ จังหวัดลพบุรี สระบุรี ปราชินบุรี และ ชลบุรี อีก 4 จังหวัดอยู่ในภาคเหนือได้แก่ จังหวัดเพชรบูรณ์ นครสวรรค์ กำแพงเพชร และ เชียงราย ที่เหลืออีก 1 จังหวัดได้แก่ กรุงเทพฯ - ชนบุรี แต่จังหวัดที่มีประชากรจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือย้ายถิ่นเข้าเกินกว่าจังหวัดละ 500 คนพร้อมกันหลาย ๆ สายหรือมาจากหลายจังหวัดนั้น มีเพียง 4 จังหวัดเท่านั้น (นอกนั้นจังหวัดละ 1 สาย) ได้แก่ กรุงเทพฯ - ชนบุรี เพชรบูรณ์ ลพบุรี และ กำแพงเพชร ทั้งนี้โดย กรุงเทพฯ - ชนบุรี มีกระแสการย้ายถิ่นเข้าที่มาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือมากที่สุดถึง 12 สาย หรือมาจาก 12 จังหวัด (ยกเว้นจังหวัดเลย หนองคาย และ สกลนคร ซึ่งมีประชากรย้ายถิ่นออกไปยัง กรุงเทพฯ - ชนบุรี กว่าจังหวัดละ 500 คน) รองลงมาได้แก่จังหวัดเพชรบูรณ์ ซึ่งถ้าไม่นับกรุงเทพฯ - ชนบุรีแล้ว จังหวัดเพชรบูรณ์เป็นจังหวัดในต่างภาคที่มีกระแสการย้ายถิ่นเข้าที่มาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือมากที่สุดจำนวนทั้งสิ้น 9 สาย รองลงมาได้แก่จังหวัดลพบุรี จำนวน 6 สาย และจังหวัดกำแพงเพชร จำนวน 3 สาย ดังนั้นจะเห็นว่า กรุงเทพฯ - ชนบุรี จึงเป็นแหล่งที่ดึงดูดประชากรจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่สำคัญที่สุด โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ประชากรที่มาจากจังหวัดนครราชสีมาและอุบลราชธานี ซึ่งมีกระแสการย้ายถิ่นออกไป

ยังกรุงเทพฯ - ชนบุรีเป็นสายใหญ่ กล่าวคือ มากกว่า 2 ใน 3 ของประชากรจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่ย้ายถิ่นไปยังกรุงเทพฯ - ชนบุรี จะมาจาก 2 จังหวัดกึ่งกลางหรือคิดเป็นร้อยละ 36.6 (จำนวนผู้เคลื่อนย้ายทั้งสิ้น 6,400 คน) และร้อยละ 31.2

ตารางที่ 25 กระแสและทิศทางการย้ายถิ่นเข้าและออกที่เกินกว่า 500 คน ขึ้นไปจำแนกเป็นรายจังหวัดที่เป็นภูมิลำเนาเดิมและจังหวัดที่เป็นจุดหมายปลายทาง พ.ศ. 2498 - 2503¹

การย้ายถิ่นออก			การย้ายถิ่นเข้า		
จังหวัดที่เป็น ภูมิลำเนาเดิม	จังหวัดที่เป็น จุดหมายปลายทาง	จำนวนที่ ย้ายถิ่นไป	จังหวัดที่เป็น จุดหมายปลายทาง	จังหวัดที่เป็น ภูมิลำเนาเดิม	จำนวนที่ ย้ายถิ่นไป
ชัยภูมิ	เพชรบูรณ์	1,338	นครราชสีมา	กรุงเทพฯ-ชนบุรี	3,154
	กรุงเทพฯ-ชนบุรี	910		สระบุรี	1,518
	ลพบุรี	502		พระนครศรีอยุธยา	758
นครราชสีมา	กรุงเทพฯ-ชนบุรี	6,466			
	เพชรบูรณ์	3,180			
	ลพบุรี	3,166			
	สระบุรี	1,187			
	นครสวรรค์	1,093			
	เชียงใหม่	864			
	ชลบุรี	510			

¹สำมะโนประชากรแห่งประเทศไทย พ.ศ. 2503.

(ตารางที่ 25) (ต่อ)

การย้ายถิ่นออก			การย้ายถิ่นเข้า					
จังหวัดที่เป็น ภูมิลำเนาเดิม	จังหวัดที่เป็น จุดหมายปลายทาง	จำนวนที่ ย้ายถิ่นไป	จังหวัดที่เป็น จุดหมายปลายทาง	จังหวัดที่เป็น ภูมิลำเนาเดิม	จำนวนที่ ย้ายถิ่นไป			
บุรีรัมย์	ปราจีนบุรี	1,271	อุบลราชธานี	กรุงเทพฯ-ธนบุรี	1,161			
	กรุงเทพฯ-ธนบุรี	1,066		อุครธานี	กรุงเทพฯ-ธนบุรี	700		
	กำแพงเพชร	820			หนองคาย	ขอนแก่น	908	
	ลพบุรี	581				นครพนม	กรุงเทพฯ-ธนบุรี	524
	เพชรบูรณ์	518					ขอนแก่น	เพชรบูรณ์
สุรินทร์	กรุงเทพฯ-ธนบุรี	1,560	กรุงเทพฯ-ธนบุรี	1,512	มหาสารคาม			
	ศรีสะเกษ	2,087	ลพบุรี	753				
อุบลราชธานี	กรุงเทพฯ-ธนบุรี	5,454	กรุงเทพฯ-ธนบุรี	1,189				
	กำแพงเพชร	1,075						
เลย	เพชรบูรณ์	715						

(ตารางที่ 25) (ต่อ)

การย้ายถิ่นออก			การย้ายถิ่นเข้า		
จังหวัดที่เป็น ภูมิลำเนาเดิม	จังหวัดที่เป็น จุดหมายปลายทาง	จำนวนที่ ย้ายถิ่นไป	จังหวัดที่เป็น จุดหมายปลายทาง	จังหวัดที่เป็น ภูมิลำเนาเดิม	จำนวนที่ ย้ายถิ่นไป
ร้อยเอ็ด	เพชรบูรณ์	622			
	กรุงเทพ-ธนบุรี	2,671			
	ลพบุรี	1,458			
	เพชรบูรณ์	710			
	กำแพงเพชร	633			
สกลนคร	-	-			
กาฬสินธุ์	เพชรบูรณ์	1,223			
	กรุงเทพ-ธนบุรี	777			

(จำนวนผู้เคลื่อนย้ายทั้งสิ้น 5,500 คน) ของจำนวนประชากรจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่ย้ายถิ่นไปยังกรุงเทพ - ธนบุรี ทั้งหมดตามลำดับ เป็นผลให้จังหวัดนครราชสีมาและอุบลราชธานี เสียประชากรสุทธิให้แก่กรุงเทพ - ธนบุรี สำหรับในระยะแรกนี้เป็นจำนวนทั้งสิ้น 3,200 และ 4,300 คนตามลำดับ สำหรับจังหวัดร้อยเอ็ด สุรินทร์ ศรีสะเกษ ขอนแก่น มหาสารคาม บุรีรัมย์ และ อุตรดิตถ์ เป็น 7 จังหวัด ที่มีกระแสการย้ายถิ่นออกไปยังกรุงเทพ - ธนบุรี โดยมีผู้เคลื่อนย้ายระหว่าง 1,000 - 5,000 คน และโค่นสูญเสียประชากรสุทธิให้แก่กรุงเทพ - ธนบุรี เป็นจำนวนระหว่าง 400 - 2,000 คน ส่วนจังหวัดกาฬสินธุ์ นครพนม และ ชัยภูมิ มีกระแสการย้ายถิ่นออกไปยังกรุงเทพ - ธนบุรี ไม่สูงนัก โดยมีผู้เคลื่อนย้ายระหว่าง 500 - 1,000 คน

รูปที่ 11 ทิศทางการย้ายถิ่นระหว่างภาคของจังหวัดต่างๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่เกินกว่า 500 คนขึ้นไป พ.ศ. 2498- 2503.

ในขณะที่จังหวัดหนองคายและจังหวัดสกลนคร เป็นเพียง 2 จังหวัดที่มีผู้เคลื่อนย้ายออกไปยังจังหวัดในต่างภาคต่ำกว่าจังหวัดละ 500 คน

อนึ่ง จังหวัดเพชรบูรณ์ เป็นจังหวัดหนึ่งที่ประชากรจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือพากันย้ายถิ่นเข้าไปทำมาหากินเป็นจำนวนมากเช่นเดียวกับกรุงเทพฯ - ชนบุรี แต่มีจำนวนน้อยกว่า เนื่องจากเพชรบูรณ์เป็นจังหวัดที่มีเนื้อที่ของจังหวัดสำหรับขยายทำการเกษตรกรรมได้อีกมาก นอกจากนี้ยังเป็นจังหวัดที่อยู่ทางตะวันตกของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยมีชายแดนติดต่อกับจังหวัดชัยภูมิ แล่นครราชสีมา ดังนั้นการย้ายถิ่นเข้าจึงกระทำไต่สะดวกเนื่องจากมีระยะทางสั้นและเสียค่าใช้จ่ายในการเดินทางน้อยด้วยจึงเหมาะสำหรับการอพยพทั้งครอบครัวเข้าไปตั้งถิ่นฐานทำมาหากินหรือทำการบุกเบิกพื้นที่ใหม่ โดยสังเกตได้จากมีกระแสรายย้ายถิ่นออกจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มุ่งหน้าไปยังจังหวัดเพชรบูรณ์มีจำนวนทั้งสิ้นถึง 9 สาย หรือมาจาก 9 จังหวัด แต่จำนวนผู้เคลื่อนย้ายที่ย้ายถิ่นเข้ามา ระหว่าง 1,000 - 5,000 คนมาจาก 4 จังหวัด ได้แก่ นครราชสีมาสูงสุดจำนวนทั้งสิ้น 3,200 คน รองลงมาได้แก่จังหวัดขอนแก่น ชัยภูมิ และ กาฬสินธุ์ เป็นจำนวนทั้งสิ้น 1,900 1,300 และ 1,200 ในขณะที่ประชากรจากจังหวัดเพชรบูรณ์ที่ย้ายถิ่นเข้าไปยังจังหวัดทั้ง 4 มีจำนวนน้อยมาก ยังผลให้ 4 จังหวัดดังกล่าวสูญเสียประชากรให้แก่จังหวัดเพชรบูรณ์เป็นจำนวนทั้งสิ้น 3,100 1,800 1,100 และ 1,200 คนตามลำดับ นอกจากนี้จังหวัดอื่น ๆ ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือล้วนสูญเสียประชากรสุทธิให้แก่จังหวัดเพชรบูรณ์เกือบทั้งสิ้น สำหรับจังหวัดนครสวรรค์ เชียงราย และลพบุรี เป็น 3 จังหวัดที่มีประชากรจากจังหวัดนครราชสีมาย้ายถิ่นไปเป็นจำนวนมาก รองลงมาจากกรุงเทพฯ - ชนบุรี โดยมีผู้เคลื่อนย้ายไประหว่าง 1,000 - 5,000 คน นอกจากนี้ยังมีผู้เคลื่อนย้ายระหว่าง 1,000 - 5,000 คนจากจังหวัดร้อยเอ็ด และระหว่าง 500 - 1,000 คนจากจังหวัดขอนแก่น ชัยภูมิ บุรีรัมย์ และ ศรีสะเกษ ย้ายถิ่นไปยังจังหวัดลพบุรี ซึ่งจัดเป็นจังหวัดที่มีขนาดใหญ่กว่าจังหวัดอื่น ๆ ในแถบที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาด้วยกัน นอกจากนี้ยังเป็นจังหวัดที่มีเนื้อที่การเพาะปลูกจำนวนมากอีกด้วย

สำหรับประชากรจากจังหวัดในโคราชภาคใต้ นอกจากจะย้ายไปยังกรุงเทพฯ-
 ธนบุรีแล้ว ยังมีเส้นทางกรย้ายถิ่นออกไปยังจังหวัดที่อยู่ทางตอนใต้ของภาคเหนือ โดย
 เฉพาะอย่างยิ่งจังหวัดกำแพงเพชร จัดว่าเป็นจุดหมายปลายทางที่สำคัญจังหวัดหนึ่งของ
 การย้ายถิ่นไปของประชากรจากจังหวัดอุบลราชธานี บุรีรัมย์ สุรินทร์ และจากร้อยเอ็ด
 จากผลการวิจัยเกี่ยวกับประชากรจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่เข้าไปอยู่ในนิคมตั้งถาวร
 โดยแผนกสังคมและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์¹ พบว่า การมีนิคมสร้างตน
 เองทุ่งโพธิ์ทะเล ในเขตอำเภอมือง จังหวัดกำแพงเพชร มีส่วนช่วยดึงดูดประชากร
 ให้พากันย้ายถิ่นเข้าจังหวัดนี้อย่างมาก และขนาดของครอบครัวของชาวอีสานที่เข้าไปอยู่
 นั้น ส่วนมากจะไปตั้งครอบครัวซึ่งประกอบด้วย บิดา มารดา และ บุตรที่ยังโสด คิดเป็น
 ร้อยละ 90.6 หรือจำนวน 192 รายจากจำนวนทั้งสิ้น 212 ราย ขนาดครอบครัว
 สมบูรณ์โดยเฉลี่ยจะมี 5.7 คน แต่ถ้านับรวมถึงญาติที่มาอาศัยอยู่ด้วยจะมีจำนวนโดย
 เฉลี่ยเพิ่มขึ้นเป็น 6.1 คน นอกจากนี้ยังพบอีกว่า ในบรรดาประชากรที่ย้ายถิ่นไปยังนิคม
 ทุ่งโพธิ์ทะเล จังหวัดกำแพงเพชรนั้น เป็นประชากรที่ไปจากจังหวัดอุบลราชธานีมากที่สุด
 รองลงมาได้แก่จากร้อยเอ็ด และ บุรีรัมย์ (ดูตารางที่ 26) กระแสการย้ายถิ่น
 เสนอสุดท้ายเป็นการย้ายถิ่นของประชากรจากจังหวัดบุรีรัมย์ไปยังจังหวัดปราจีนบุรี โดยมี
 ผู้เคลื่อนย้ายไปประมาณ 1,300 คน

ส่วนการย้ายถิ่นเข้าของประชากรจากต่างภาค : พบว่า เกือบทุกจังหวัด
 ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีร้อยละของประชากรที่ย้ายถิ่นมาจากต่างภาคต่ำกว่าร้อย
 ละ 10 ของแต่ละจังหวัด (เฉลี่ยทั้งภาคเท่ากับร้อยละ 8.6) มีส่วนน้อยที่เกินกว่าร้อยละ

¹ แผนกสังคมและมานุษยวิทยา, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, รายงานการวิจัย
เรื่องการศึกษาการย้ายถิ่นประชากรภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่ย้ายถิ่นไปตั้งภูมิลำเนาอยู่ในนิคม
สร้างตนเองทุ่งโพธิ์ทะเล จังหวัดกำแพงเพชร, (กรุงเทพฯ : 2515), หน้า 22.

ตารางที่ 26 ภูมิลำเนาสุดท้ายของหัวหน้าครัวเรือนตัวอย่างจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือก่อนการย้ายถิ่นกับแบบชนิดของภูมิลำเนา¹

จังหวัดสุดท้าย	จำนวนครอบครัว	จำนวนครอบครัวที่อยู่ในเขตสุขภาพของอำเภอหรือตำบล	นอกเขต
อุบลราชธานี	171	13	158
ร้อยเอ็ด	6	1	5
บุรีรัมย์	5	-	5
ชัยภูมิ	4	-	4
สกลนคร	3	1	2
นครราชสีมา	2	1	1
ขอนแก่น	1	-	1
มหาสารคาม	1	-	1
ศรีสะเกษ	1	-	1
อุดรธานี	1	-	1
กำแพงเพชร	17	1	16

ละ 10 แต่จะไม่เกินร้อยละ 20 ยกเว้นเพียงจังหวัดเดียวคือจังหวัดนครราชสีมา ซึ่งมีร้อยละของประชากรที่ย้ายถิ่นเข้ามาจากต่างภาคสูงสุดร้อยละ 32.5 (จำนวนทั้งสิ้น 8,712) ของจำนวนประชากรที่ย้ายถิ่นเข้าจังหวัดนี้ทั้งหมด ส่วนจังหวัดที่ร้อยละของประชากรที่ย้ายถิ่นมาจากต่างภาคต่ำที่สุดคือจังหวัดอุดรธานี คิดเป็นเพียงร้อยละ 1.5

¹แบบถักถักและมานุษยวิทยา, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กรุงเทพฯ, ตารางที่ 13, หน้า 48.

(จำนวนทั้งสิ้น 700 คน) เท่านั้น รองลงมาได้แก่จังหวัดสกลนคร บุรีรัมย์ นครราชสีมา กาฬสินธุ์ และ ชัยภูมิ คิดเป็นร้อยละ 1.6 2.2 2.8 4.3 และ 5.5 ตามลำดับ อย่างไรก็ตามเมื่อเปรียบเทียบสัดส่วนรายจังหวัดตามจำนวนประชากรจากต่างภาคที่ย้ายถิ่นเข้าภาคตะวันออกเฉียงเหนือแล้วพบว่า มากกว่า 1 ใน 2 หรือร้อยละ 51.8 ของจำนวนผู้ย้ายถิ่นเข้าทั้งหมด จะย้ายถิ่นเข้าสู่จังหวัดนครราชสีมา รองลงมาได้แก่การย้ายถิ่นเข้าไปยังจังหวัดอุบลราชธานี และขอนแก่นคิดเป็นร้อยละ 8.6 และ 8.0 ตามลำดับ หรือน้อยกว่าของจังหวัดนครราชสีมาประมาณ 6 เท่าเศษ ซึ่งจังหวัดทั้ง 3 จัดว่าเป็นจังหวัดที่มีขนาดใหญ่ของภาค ส่วนจังหวัดที่มีสัดส่วนของประชากรจากต่างภาคย้ายถิ่นเข้าอยู่ในระดับที่ต่ำกว่าของจังหวัดอื่น ๆ หรือมีสัดส่วนไม่เกินร้อยละ 2 มีด้วยกันหลายจังหวัด ได้แก่ จังหวัดสกลนคร กาฬสินธุ์ นครพนม มหาสารคาม และ ศรีสะเกษ ซึ่งส่วนมากเป็นจังหวัดที่อยู่ทางตอนในและตอนไปทางตะวันออกของภาค คิดเป็นร้อยละ 0.6 1.0 1.1 1.4 และ 1.9 ของจำนวนผู้ย้ายถิ่นเข้ามาจากต่างภาคทั้งหมดตามลำดับ

สรุปแล้วประชากรที่ย้ายถิ่นเข้าแต่ละจังหวัดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือสำหรับในระยะแรก (พ.ศ. 2498 - 2503) ส่วนใหญ่แล้วเป็นประชากรภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นการย้ายถิ่นภายในภาค สำหรับทิศทางหรือกระแสการย้ายถิ่นเข้า พบว่าจำนวนจังหวัดในต่างภาคที่มีประชากรย้ายเข้าที่เกินกว่าจังหวัดละ 500 คนมีจำนวนน้อยมากเพียง 3 จังหวัดทั่วประเทศรวมทั้งสิ้น 6 สายด้วยกัน โดยผู้ย้ายถิ่นเข้าระหว่าง 500 - 1,000 คน มีจำนวน 3 สาย และระหว่าง 1,000 - 5,000 คน มีจำนวน 3 สายเช่นเดียวกัน ส่วนสายใหญ่มีผู้ย้ายถิ่นเข้าเกินกว่า 5,000 คนนั้นไม่มี ซึ่งปรากฏว่ากรุงเทพฯ - ชนบุรี มีกระแสการย้ายถิ่นเข้าสู่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมากที่สุดเป็นจำนวนทั้งสิ้น 4 สาย อีก 2 สาย มาจากจังหวัดสระบุรี และพระนครศรีอยุธยา จังหวัดละ 1 สาย ซึ่งทั้งหมดเป็นจังหวัดในภาคกลาง (ที่มาจากภาคเหนือหรือภาคใต้ไม่มีเลย) โดยผู้เคลื่อนย้ายจากกรุงเทพฯ - ชนบุรี ไปยังจังหวัดนครราชสีมามากที่สุดจำนวนทั้งสิ้น 3,200 คน รองลงมาได้แก่การย้ายไปจังหวัดอุบลราชธานี จำนวนทั้งสิ้น

1,200 คน ส่วนอีก 2 จังหวัดคือแก่งกระจาน และ ชอนแก่น มีผู้เคลื่อนย้ายเข้าที่มาจาก
 กรุงเทพฯ - ชนบุรี ระหว่าง 500 - 1,000 คน อนึ่ง ปรากฏว่าทั้ง 4 จังหวัดล้วน
 แต่เป็นจังหวัดที่มีประชากรย้ายถิ่นออกไปยังกรุงเทพฯ - ชนบุรี จำนวนมากเกือบทั้งสิ้น
 นอกจากนี้จังหวัดนครราชสีมายังมีกระแสการย้ายถิ่นเข้ามาจากจังหวัดสระบุรีและพระนครศรีอยุธยา
 จังหวัดละ 1 สาย เป็นจำนวนทั้งสิ้น 1,500 และ 800 คนทำให้จังหวัดนครราชสีมา
 ได้ประชากรเพิ่มสุทธิจาก 2 จังหวัดเป็นจำนวนทั้งสิ้น 300 และ 500 คนตามลำดับ
 สรุปแล้วจังหวัดนครราชสีมาที่มีกระแสการย้ายเข้าจากต่างภาคมากที่สุด จำนวน 3 สาย
 ส่วนจังหวัดอุบลราชธานี อุดรธานี และชอนแก่น มีกระแสการย้ายถิ่นเข้าจากต่างภาค
 จังหวัดละ 1 สาย

นอกจาก 4 จังหวัดข้างต้นแล้ว ที่เหลืออีก 11 จังหวัดนั้น ไม่มีจังหวัดใดที่มี
 มีประชากรจากจังหวัดเกี่ยว ๆ ในต่างภาคย้ายถิ่นเข้าเกินกว่าจังหวัดละ 500 คน โดยเฉพาะ
 จังหวัดที่อยู่ทางตอนเหนือของโคราชภาคเหนือ มีประชากรจากต่างภาคย้ายถิ่นเข้า
 ไปอยู่อาศัยหรือทำมาหากินน้อยมาก สำหรับภาคใต้ซึ่งมีระยะทางที่ห่างไกลจากภาคตะวันออก
 ออกเฉียงเหนือมากกว่าภาคอื่น ๆ นั้น มีการแลกเปลี่ยนประชากรกับทางภาคตะวันออก
 เฉียงเหนืออันน้อยที่สุด อย่างไรก็ตามจังหวัดในโคราชภาคใต้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งประชากร
 จากอุบลราชธานี ศรีสะเกษ และ สุรินทร์ มีการย้ายถิ่นไปยังจังหวัดต่าง ๆ ในภาคใต้
 มากกว่าจังหวัดอื่น ๆ ทั้งหมดแต่ก็ไม่เกินกว่าจังหวัดละ 500 คน จังหวัดที่เป็นจุดหมาย
 ปลายทางสำหรับประชากรจากจังหวัดอุบลราชธานี ได้แก่ นครศรีธรรมราช ยะลา
 ปัตตานี และ ตรัง ระหว่างจังหวัดละ 200 - 350 คน นอกจากนี้ยังมีประชากรจาก
 จังหวัดศรีสะเกษย้ายถิ่นเข้าจังหวัดตรัง 400 คน และจังหวัดภูเก็ตจำนวนทั้งสิ้น 300
 คน เป็นต้น ส่วนประชากรจากจังหวัดในภาคใต้ที่ย้ายถิ่นไปยังภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
 นั้น กล่าวได้ว่ามีน้อยมากหรือเกือบไม่มีเลย

ส่วนในระยะที่ 2 (พ.ศ. 2508 - 2513) พบว่า ร้อยละของประชากรที่
 ย้ายถิ่นออกไปยังต่างภาค เฉลี่ยแล้วทั้งภาคสูงขึ้นกว่าเดิม จากร้อยละ 28.2 ใน

ระยะแรกเป็นร้อยละ 34.6 ในระยะที่ 2 หรือมากกว่า 1 ใน 3 ของจำนวนผู้ย้าย
 ดินออกทั้งหมดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือจะย้ายไปยังต่างภาค ส่วนรายจังหวัดปรากฏ
 ว่าร้อยละการย้ายดินออกไปยังต่างภาคได้สูงขึ้นในเกือบทุกจังหวัด ยกเว้นจังหวัดเลย
 หนองคาย และ อุดรราชธานี จนกระทั่งบางจังหวัด มีร้อยละของประชากรที่ย้ายดินออก
 ไปยังต่างภาคสูงกว่าร้อยละ 50 ได้แก่จังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งได้เพิ่มจากร้อยละ 39.5
 ในระยะแรกเป็นร้อยละ 52.3 จำนวนทั้งสิ้น 13,800 คน เป็นอันดับที่ 2 รองลงมา
 จากจังหวัดนครราชสีมา ซึ่งเพิ่มจากร้อยละ 49.2 เป็นร้อยละ 53.7 จำนวนทั้งสิ้น
 40,700 คน และนับเป็น 2 จังหวัดแรกของภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีประชากรย้ายดิน
 ย้ายไปต่างภาคมากกว่าย้ายดินอยู่ในภาคของตัวเอง รองลงมาได้แก่ จังหวัดสุรินทร์
 ร้อยละ 43.8 และจังหวัดร้อยเอ็ดร้อยละ 42.2 ของจำนวนผู้ย้ายดินออกทั้งหมดของ
 จังหวัด ส่วนจังหวัดหนองคายจัดว่าเป็นจังหวัดที่สัดส่วนและร้อยละของประชากรย้าย
 ดินออกไปยังต่างภาคต่ำสุด กล่าวคือมีสัดส่วนเท่ากับ 0.6 ของภาคและร้อยละ 9.8
 จำนวนทั้งสิ้น 1,000 คน นอกจากจังหวัดนครราชสีมาจะมีร้อยละของประชากรที่ย้ายดิน
 ออกไปต่างภาคสูงสุดแล้ว ปรากฏว่าจังหวัดนี้ยังมีสัดส่วนของจำนวนประชากรที่ย้ายดิน
 ออกไปต่างภาค เมื่อเปรียบเทียบกับจังหวัดอื่นแล้วคิดเป็นร้อยละสูงสุดอีกด้วย เนื่องจาก
 มีประชากรย้ายดินออกมากเหมือนในระยะแรกโดยเพิ่มจากจำนวน 20,000 คน เป็น
 จำนวนทั้งสิ้น 40,700 คน แต่ร้อยละของสัดส่วนได้ลดลงเหลือ 23.3 ของจำนวนประชา-
 กรที่ย้ายดินออกทั้งหมดของภาค เช่นเดียวกับจังหวัดอุดรราชธานี และร้อยเอ็ด ซึ่งลดลง
 เหลือร้อยละ 12.6 และ 11.2 ตามลำดับ ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะว่า จังหวัดอื่น ๆ มีจำนวน
 และสัดส่วนของประชากรที่ย้ายดินออกไปยังต่างภาคเพิ่มสูงขึ้น เช่น จังหวัดอุดรธานี สัด-
 ส่วนเพิ่มจากร้อยละ 2.5 เป็น 4.7 ขอนแก่นเพิ่มจากร้อยละ 7.2 เป็น 8.2 กาฬสินธุ์
 เพิ่มจากร้อยละ 2.9 และ 3.5 ชัยภูมิเพิ่มจากร้อยละ 4.1 เป็น 5.8 และสุรินทร์เพิ่ม
 จากร้อยละ 5.6 เป็น 7.3 ของจำนวนประชากรที่ย้ายออกไปยังต่างภาคทั้งหมด (ดูตาราง-
 ที่ 24)

สำหรับทิศทางของการย้ายถิ่นและรูปแบบการย้ายถิ่นออก พบว่ามีลักษณะคล้ายคลึงกันในระยะแรก หรือมีความแตกต่างกันเพียงเล็กน้อย กล่าวคือมีการกระจายประชากรออกไปทุกจังหวัดของประเทศมากขึ้นกว่าในระยะแรกจำนวน (ที่เกินกว่า 500 คนขึ้นไป) ก็เพิ่มมากขึ้นและหนาแน่นขึ้น ทั้งนี้เป็นเพราะว่าจำนวนประชากรที่มีการย้ายถิ่นออก ได้สูงขึ้นตามระยะเวลาการย้ายถิ่นออก (เกินกว่า 500 คนขึ้นไป) ไปยังต่างภาคทั้งหมดได้เพิ่มเป็น 64 สาย (ในขณะที่การย้ายถิ่นเข้ามีเพียง 33 สาย หรือประมาณครึ่งหนึ่ง) ส่วนใหญ่จะเป็นการย้ายออกระหว่าง 1,000 - 5,000 คน สูงสุดคือ 31 สาย รองลงมาได้แก่ระหว่าง 500 - 1,000 คน มี 30 สาย ระหว่าง 5,000 - 10,000 คน มี 1 สาย คือ จากร้อยเอ็ดย้ายไปยังกรุงเทพฯ - ชนบุรี จำนวน 9,976 คน สำหรับการย้ายถิ่นออกสายใหญ่เกินกว่า 10,000 คนขึ้นไป ปรากฏว่าเป็นการเคลื่อนย้ายมาจากนครราชสีมา และอุบลราชธานีไปยังกรุงเทพฯ - ชนบุรี เช่นเดียวกัน ทั้งนี้โดยจังหวัดนครราชสีมาที่มีการย้ายถิ่นออกไปต่างภาคสูงสุดถึง 14 สาย และส่วนใหญ่หรือ 9 สาย จะอยู่ระหว่าง 1,000 - 5,000 คน เท่ากับรายเฉลี่ยของภาค รองลงมาได้แก่ร้อยเอ็ด และอุบลราชธานีซึ่งมีการย้ายถิ่นออกจำนวน 9 และ 6 สาย ตามลำดับ ส่วนที่เหลือต่ำกว่า 4 สาย อนึ่ง หนองคาย นครพนม และ สกลนคร มีการย้ายถิ่นออกน้อยที่สุดเพียงจังหวัดละ 1 สาย (ดูตารางที่ 27) สำหรับจังหวัดหลัก หรือจังหวัดที่เป็นจุดหมายปลายทางในต่างภาคของประชากรที่ย้ายถิ่นออกจากตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งเกินกว่า 500 คนขึ้นไปได้เพิ่มจากจำนวน 9 จังหวัดเป็น 15 จังหวัด ในระยะที่ 2 (รูปที่ 12) จังหวัดที่เพิ่มมาใหม่ส่วนใหญ่อยู่ในภาคกลาง (3 จังหวัด) ได้แก่ สุพรรณบุรี ราชบุรี และ นครปฐม รองลงมาคือภาคใต้ (2 จังหวัด) ได้แก่ พังงา และ ภูเก็ต และน้อยที่สุด คือ ภาคเหนือ (1 จังหวัด) ได้แก่ พิษณุโลก ซึ่งทั้ง 6 จังหวัดมีที่ตั้งเป็นระยะทางที่ไม่ห่างไกลจากจังหวัดที่เป็นภูมิลำเนาเดิมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเท่าใดนัก ยกเว้นจังหวัดพังงา และภูเก็ต ซึ่งอยู่ในภาคใต้สรุปแล้วในระยะที่ 2 จาก 15 จังหวัดจะเป็นจังหวัดในภาคกลางเสีย 7 จังหวัด ภาคเหนือ 5 จังหวัด ภาคใต้ 2 จังหวัด และกรุงเทพฯ - ชนบุรี ที่เป็นจังหวัดจุดหมายปลายทาง

ตารางที่ 27 กระแสและทิศทางการย้ายถิ่นเข้าและออกที่เกินกว่า 500 คน
ขึ้นไปจำแนกเป็นรายจังหวัดที่เป็นภูมิลำเนาเดิมและจังหวัดที่
เป็นจุดหมายปลายทาง พ.ศ. 2508 - 2513¹

การย้ายถิ่นออก			การย้ายถิ่นเข้า		
จังหวัดที่เป็น ภูมิลำเนาเดิม	จังหวัดที่เป็น จุดหมายปลายทาง	จำนวนที่ ย้ายถิ่นไป	จังหวัดที่เป็น จุดหมายปลายทาง	จังหวัดที่เป็น ภูมิลำเนาเดิม	จำนวนที่ ย้ายถิ่นไป
ชัยภูมิ	กรุงเทพ-ธนบุรี	2,441	ชัยภูมิ	เพชรบูรณ์	2,889
	เพชรบูรณ์	2,346		ลพบุรี	966
	ลพบุรี	814		กรุงเทพ-ธนบุรี	608
	ปราจีนบุรี	563			
นครราชสีมา	กรุงเทพ-ธนบุรี	13,143	นครราชสีมา	สระบุรี	6,815
	สระบุรี	2,993		กรุงเทพ-ธนบุรี	6,500
	เพชรบูรณ์	2,974		ลพบุรี	3,525
	ปราจีนบุรี	2,953		พระนครศรีอยุธยา	2,240
	ลพบุรี	2,062		นครสวรรค์	2,188
	ชลบุรี	1,971		เพชรบูรณ์	1,436
	สุพรรณบุรี	1,790		ปราจีนบุรี	1,058
	นครสวรรค์	1,642		ชลบุรี	864
	กำแพงเพชร	1,466		นครนายก	782
	ระยอง	1,177		พิษณุโลก	643

¹สำมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ. 2513.

(ตารางที่ 27) (ต่อ)

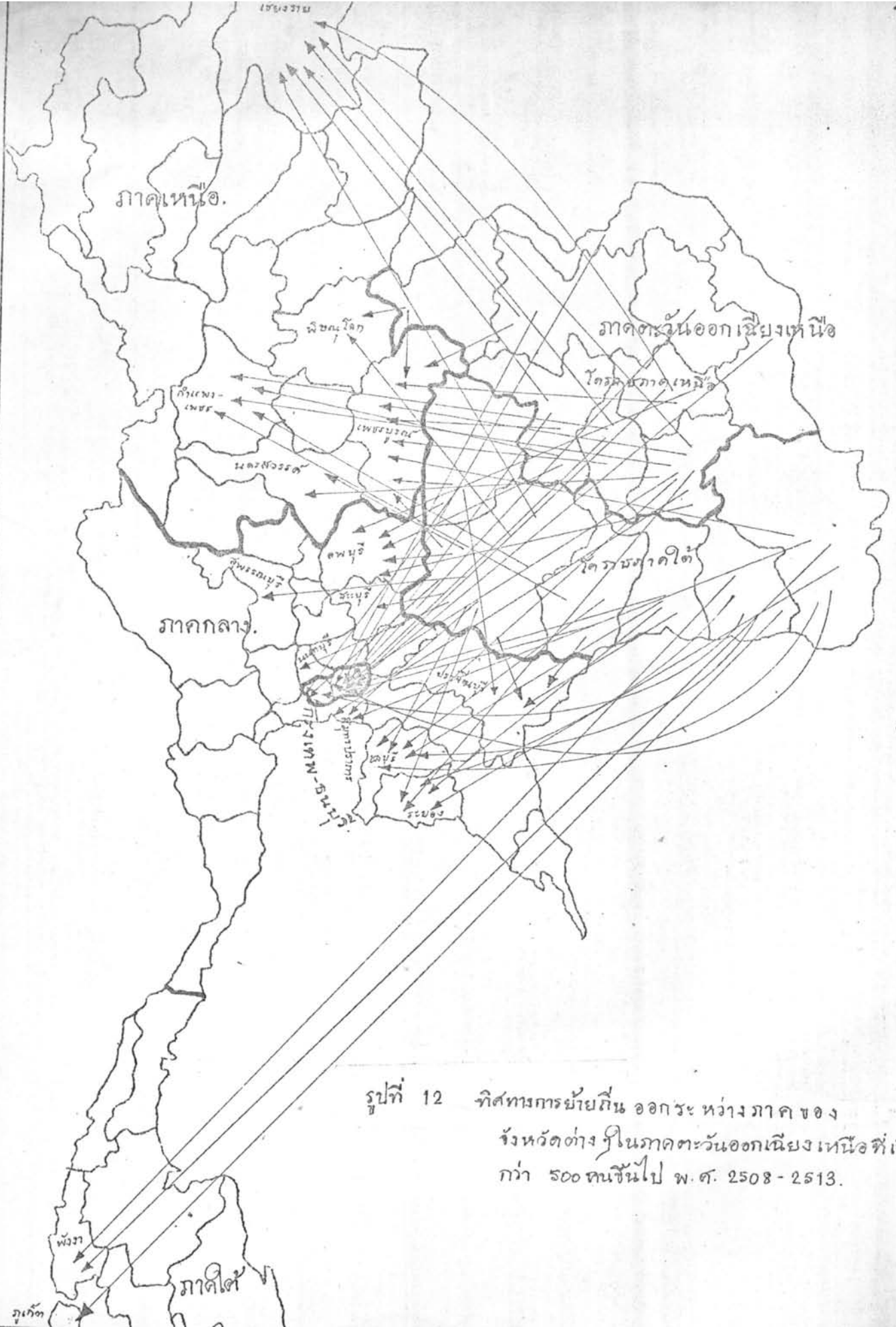
การย้ายเงินออก			การย้ายเงินเข้า		
จังหวัดที่เป็น ภูมิลำเนาเดิม	จังหวัดที่เป็น จุดหมายปลายทาง	จำนวนที่ ย้ายเงินไป	จังหวัดที่เป็น จุดหมายปลายทาง	จังหวัดที่เป็น ภูมิลำเนาเดิม	จำนวนที่ ย้ายเงินไป
	สมุทรปราการ	924		สุพรรณบุรี	564
	พิษณุโลก	806		กำแพงเพชร	551
	เชียงใหม่	711			
	นนทบุรี	594			
บุรีรัมย์	กรุงเทพ-ธนบุรี	3,156	บุรีรัมย์	กรุงเทพ-ธนบุรี	837
	ปราจีนบุรี	2,727			
	ชลบุรี	980			
	กำแพงเพชร	687			
สุรินทร์	กรุงเทพ-ธนบุรี	4,734	สุรินทร์	กรุงเทพ-ธนบุรี	753
	ชลบุรี	1,638			
	ระยอง	1,000			
	ปราจีนบุรี	829			
ศรีสะเกษ	กรุงเทพ-ธนบุรี	4,906	ศรีสะเกษ	กรุงเทพ-ธนบุรี	734
	ชลบุรี	1,245			
	ระยอง	1,218			
	ภูเก็ต	780			
	พังงา	604			

(ตารางที่ 27) (ต่อ)

การย้ายเงินออก			การย้ายเงินเข้า			
จังหวัดที่เป็น ภูมิลำเนาเดิม	จังหวัดที่เป็น จุดหมายปลายทาง	จำนวนที่ ย้ายเงินไป	จังหวัดที่เป็น จุดหมายปลายทาง	จังหวัดที่เป็น ภูมิลำเนาเดิม	จำนวนที่ ย้ายเงินไป	
อุบลราชธานี	กรุงเทพ-ธนบุรี	12,218	อุบลราชธานี	กรุงเทพ-ธนบุรี	2,916	
	ชลบุรี	837				
	พังงา	757				
	เพชรบูรณ์	678				
	สมุทรปราการ	600				
	ระยอง	593				
เลย	เพชรบูรณ์	1,135				
	พิษณุโลก	528				
อุตรธานี	กรุงเทพ-ธนบุรี	2,626	อุตรธานี	กรุงเทพ-ธนบุรี	3,457	
	เชียงใหม่	1,949			ลพบุรี	988
	เพชรบูรณ์	707			เพชรบูรณ์	697
หนองคาย	กรุงเทพ-ธนบุรี	838	หนองคาย	กรุงเทพ-ธนบุรี	724	
นครพนม	กรุงเทพ-ธนบุรี	1,139	นครพนม	กรุงเทพ-ธนบุรี	925	
ขอนแก่น	กรุงเทพ-ธนบุรี	4,864	ขอนแก่น	กรุงเทพ-ธนบุรี	2,826	
	เชียงใหม่	1,544			เพชรบูรณ์	694
	เพชรบูรณ์	1,251				
	กำแพงเพชร	1,033				
	ลพบุรี	940				

(ตารางที่ 27) (ต่อ)

การย้ายดินออก			การย้ายดินเข้า		
จังหวัดที่เป็น ภูมิลำเนาเดิม	จังหวัดที่เป็น จุดหมายปลายทาง	จำนวนที่ ย้ายดินไป	จังหวัดที่เป็น จุดหมายปลายทาง	จังหวัดที่เป็น ภูมิลำเนาเดิม	จำนวนที่ ย้ายดินไป
มหาสารคาม	กรุงเทพ-ธนบุรี	3,194	มหาสารคาม	กรุงเทพ-ธนบุรี	616
	เชียงใหม่	1,461			
	กำแพงเพชร	785			
	เพชรบูรณ์	726			
ร้อยเอ็ด	กรุงเทพ-ธนบุรี	9,976	ร้อยเอ็ด	กรุงเทพ-ธนบุรี	1,011
	ชลบุรี	1,034			
	เพชรบูรณ์	974			
	เชียงใหม่	841			
	กำแพงเพชร	836			
	นครสวรรค์	680			
	ลพบุรี	666			
	สมุทรปราการ	646			
	ระยอง	567			
	สกลนคร	กรุงเทพ-ธนบุรี		1,212	
เชียงใหม่		1,878	กรุงเทพ-ธนบุรี	686	
กาฬสินธุ์	กรุงเทพ-ธนบุรี	1,878	กาฬสินธุ์	ฉะเชิงเทรา	514
	เชียงใหม่	1,783		กรุงเทพ-ธนบุรี	505
	เพชรบูรณ์	779			
	ลพบุรี	690			

รูปที่ 12 ทิศทางการย้ายถิ่น ออกระหว่างภาคของ
จังหวัดต่างๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่เกิน
กว่า 500 คนขึ้นไป พ.ศ. 2508-2513.

การย้ายถิ่นออกของประชากรจากจังหวัดต่าง ๆ ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ส่วนจังหวัดที่มีกระแสการย้ายถิ่นเข้าจากจังหวัดต่าง ๆ ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือเกินกว่า 2 สาย มีจำนวนทั้งสิ้น 12 จังหวัด (ระยะแรกมีเพียง 4 จังหวัด) โดยกรุงเทพฯ - ชนบุรี มีกระแสการย้ายถิ่นเข้าสูงสุด 14 สาย ที่มาจาก 14 จังหวัด (มากกว่าในระยะแรก 2 สาย) จังหวัดเลยเป็นเพียงจังหวัดเดียวที่มีการแลกเปลี่ยนประชากรกับกรุงเทพฯ - ชนบุรี ทั้งจำนวนย้ายถิ่นเข้าและย้ายถิ่นออกต่ำกว่า 500 คน สรุปแล้วมากกว่า 1 ใน 2 ของประชากรที่ย้ายถิ่นลงไปยังกรุงเทพฯ - ชนบุรี มาจาก 3 จังหวัด ได้แก่ นครราชสีมา อุบลราชธานี และ ร้อยเอ็ด¹ (ดูตารางที่ 28)

อนึ่ง จังหวัดในต่างภาคที่มีกระแสการย้ายถิ่นเข้าจากจังหวัดต่าง ๆ ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือรองจาก กรุงเทพฯ - ชนบุรี ได้แก่จังหวัดเพชรบูรณ์ จำนวนทั้งสิ้น 9 สาย ส่วนใหญ่มาจากจังหวัดเดียวกันกับในระยะแรก จังหวัดชลบุรี เชียงราย จำนวนจังหวัดละ 6 สาย จังหวัดกำแพงเพชร ลพบุรี จำนวนจังหวัดละ 5 สาย จังหวัดระยอง ปราจีนบุรี จำนวนจังหวัดละ 4 สาย สมุทรปราการ จำนวน 3 สาย และจังหวัดนครสวรรค์ พังงา พิษณุโลก จำนวนจังหวัดละ 2 สาย ส่วนจังหวัดภูเก็ต นนทบุรี สุพรรณบุรี จังหวัดละ 1 สาย ดังนั้นจะเห็นได้ว่าเมื่อเปรียบเทียบกระแสการย้ายถิ่นเข้าจากจังหวัดต่าง ๆ ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือแล้ว กรุงเทพฯ - ชนบุรี ยังคงเป็นแหล่งดึงดูดให้ย้ายถิ่นเข้าแหล่งใหญ่ที่สุดของประเทศ แต่ละกระแสหรือประชากรจากแต่ละจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่ย้ายถิ่นเข้ากรุงเทพฯ - ชนบุรี จะมีประชากร ระหว่าง 1,000 - 5,000 คนมากที่สุดถึง 10 จังหวัด ได้แก่ มาจาก

¹ สุวัฒน์ เปี่ยมพิติ, "การเปลี่ยนแปลงรูปแบบของการย้ายถิ่นที่อยู่ในประเทศไทย พ.ศ. 2503 - 2513," วารสารพัฒนบริหารศาสตร์, ปีที่ 16, ฉบับที่ 3, ก.ค. 2519, หน้า 396.

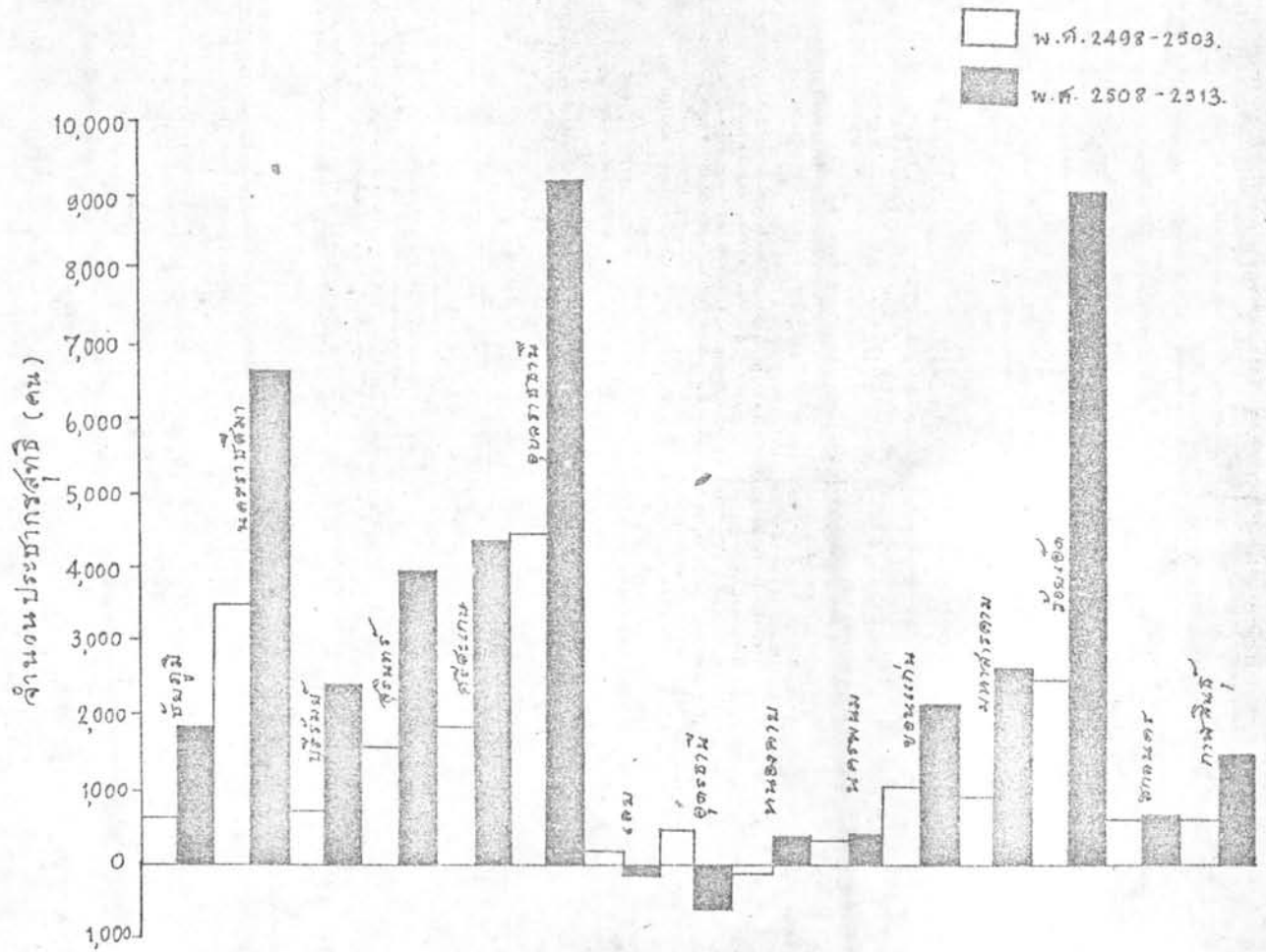
ตารางที่ 28 จำนวนประชากรสุทธิที่จังหวัดต่าง ๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
สูญเสียให้แก่ กรุงเทพฯ - ชนบุรี จำแนกเป็นรายจังหวัด พ.ศ.
2498 - 2503 และ พ.ศ.2508 - 2513¹

อันดับที่	จังหวัด	จำนวนประชากรสุทธิ ที่สูญเสียให้แก่กรุงเทพฯ- ชนบุรี พ.ศ. 2498 - 2503	จังหวัด	จำนวนประชากรสุทธิ ที่สูญเสียให้แก่กรุงเทพฯ- ชนบุรี พ.ศ. 2508 - 2513	
1	อุบลราชธานี	-4,293	1	อุบลราชธานี	-9,302
2	นครราชสีมา	-3,232	2	ร้อยเอ็ด	-8,965
3	ร้อยเอ็ด	-2,266	3	นครราชสีมา	-6,643
4	ศรีสะเกษ	-1,837	4	ศรีสะเกษ	-4,173
5	สุรินทร์	-1,318	5	สุรินทร์	-3,981
6	ขอนแก่น	-1,004	6	มหาสารคาม	-2,578
7	มหาสารคาม	-956	7	บุรีรัมย์	-2,319
8	บุรีรัมย์	-757	8	ขอนแก่น	-2,038
9	ชัยภูมิ	-614	9	ชัยภูมิ	-1,833
10	กาฬสินธุ์	-610	10	กาฬสินธุ์	-1,373
11	สกลนคร	-423	11	สกลนคร	-526
12	อุดรธานี	-393	12	นครพนม	-214
13	นครพนม	-334	13	หนองคาย	-114
14	เลย	-101	14	เลย	+7
15	หนองคาย	+14	15	อุดรธานี	+831
	รวมสูญเสียทั้งสิ้น	-18,097		รวมสูญเสียทั้งสิ้น	-43,221

¹จำนวนจากสำมะโนประชากรแห่งประเทศไทย พ.ศ.2503 และสำมะโน
ประชากรและเคหะ พ.ศ.2513.

บุรีรัมย์ ชัยภูมิ สุรินทร์ สกลนคร ศรีสะเกษ อุบลราชธานี นครพนม ขอนแก่น มหาสารคาม และ กาฬสินธุ์ โดย 9 ใน 10 จังหวัดดังกล่าวสูญเสียประชากรสุทธิให้แก่ กรุงเทพฯ - ชนบุรี ระหว่าง 200 (นครพนม) ถึง 4,100 คน (ศรีสะเกษ) ส่วนอุบลราชธานีและอีกจังหวัดหนึ่งคือ เลย เป็นเพียง 2 จังหวัดที่ได้ประชากรเพิ่มสุทธิจาก กรุงเทพฯ - ชนบุรี เป็นจำนวนทั้งสิ้น 831 และ 7 คนตามลำดับ ตรงข้ามกับจังหวัด นครราชสีมา และ อุบลราชธานี ที่มีประชากรย้ายถิ่นออกไปยังกรุงเทพฯ - ชนบุรี เกินกว่าจังหวัดละ 10,000 คน เป็นจำนวนทั้งสิ้น 13,000 คน และ 12,200 คน ตามลำดับ หรือมากกว่า 1 ใน 3 ของประชากรจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่ย้ายถิ่นออกไปยังกรุงเทพฯ - ชนบุรี ทำให้ทั้ง 2 จังหวัดสูญเสียประชากรสุทธิให้แก่ กรุงเทพฯ-ชนบุรี รวมกันทั้งสิ้นประมาณ 15,900 คน โดยจังหวัดนครราชสีมาสูญเสียประชากรสุทธิจำนวน 6,600 คน และจังหวัดอุบลราชธานีสูญเสียประชากรสุทธิสูงสุดให้แก่กรุงเทพฯ-ชนบุรี จำนวนทั้งสิ้น 9,300 คน (กราฟที่ 2) รองลงมาได้แก่จังหวัดร้อยเอ็ดซึ่งสูญเสียประชากรสุทธิให้แก่ กรุงเทพฯ - ชนบุรี เป็นอันดับที่ 2 จำนวนทั้งสิ้น 9,000 คน

นอกจากประชากรจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือจะย้ายถิ่นออกไปประกอบอาชีพและหางานทำใน กรุงเทพฯ - ชนบุรี จำนวนมากแล้วอีกจังหวัดหนึ่งที่มีกระแสการจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือหลายสาย รองจากกรุงเทพฯ - ชนบุรี คือ จังหวัดเพชรบูรณ์ ซึ่งมีด้วยกันทั้งสิ้น 9 สาย หรือมาจาก 9 จังหวัด เท่ากับในระยะแรก ทั้งนี้ดูเหมือนว่าปัจจัยด้านระยะทางจะมีบทบาทต่อการย้ายถิ่นไปยังจังหวัดนี้ กล่าวคือจังหวัดที่มีเขตแดนติดต่อกับหรือมีระยะทางใกล้กับจังหวัดเพชรบูรณ์จะมีประชากรย้ายถิ่นออกไปยังจังหวัดเพชรบูรณ์ระหว่าง 1,000 - 5,000 คน เช่น จังหวัดเลย ขอนแก่น ชัยภูมิ และ นครราชสีมา ส่วนจังหวัดที่มีระยะทางห่างออกไปจำนวนประชากรที่ย้ายถิ่นออกจะอยู่ระหว่าง 500 - 1,000 คน เช่น จังหวัดอุบลราชธานี มหาสารคาม อุบลราชธานี กาฬสินธุ์ และ ร้อยเอ็ด ทำให้จังหวัดดังกล่าวสูญเสียประชากรสุทธิให้กับจังหวัดเพชรบูรณ์เกือบทุกจังหวัดเช่นเดียวกับในระยะแรก ยกเว้นจังหวัดเลย และ ชัยภูมิ ซึ่งเป็น

กราฟที่ 2 จำนวนประชากรจังหวัดที่จังหวัดต่างๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือสมัยให้แก่
 กรุงเทพฯ - นครบุรี ระหว่าง พ.ศ. 2498 - 2503 และ พ.ศ. 2508 - 2513.

2 จังหวัดที่ไ้ประชากรเพิ่มสุทธิจากเพชรบูรณ์ เป็นจำนวนทั้งสิ้น 900 และ 500 คน ตามลำดับ

สิ่งที่น่าพิจารณาคือประการหนึ่งคือ เมื่อเปรียบเทียบจังหวัดในโคราชภาคใต้ กับจังหวัดในโคราชภาคเหนือเกี่ยวกับกระแสและทิศทางการย้ายถิ่นออกพบว่า มีความแตกต่างกัน กล่าวคือแต่ละจังหวัดในโคราชภาคใต้มีกระแสการย้ายถิ่นออก (เกินกว่า 500 คน ขึ้นไป) โดยส่วนรวมแล้วมากกว่าหรือหนาแน่นกว่า เนื่องจากจังหวัดสุรินทร์ ศรีสะเกษ และ บุรีรัมย์ ซึ่งเป็นจังหวัดที่มีจำนวนกระแสการย้ายถิ่นออก น้อยที่สุดในโคราชภาคใต้นั้น พบว่ามีถึง 4 สายในแต่ละจังหวัด ในขณะที่จังหวัดหนองคาย สกลนคร และ นครพนม ซึ่งเป็นจังหวัดที่มีจำนวนกระแสการย้ายถิ่นออกน้อยที่สุดในโคราชภาคเหนือ ปรากฏว่ามีเพียงจังหวัดละ 1 สายเท่านั้น (คือสายที่ย้ายถิ่นไปยัง กรุงเทพฯ - ชนบุรี) นอกจากนี้ ประชากรจากเกือบทุกจังหวัดในโคราชภาคใต้ อันได้แก่ นครราชสีมา สุรินทร์ ศรีสะเกษ อุบลราชธานี บุรีรัมย์ และอีก 1 จังหวัด คือ ร้อยเอ็ด ซึ่งอยู่ทางตอนใต้ของโคราชภาคเหนือ จะย้ายถิ่นออกมุ่งหน้าไปยังจังหวัดที่อยู่ชายฝั่งทะเลด้านตะวันออก เช่นชลบุรี ระยอง จันทบุรี และ ตราด มากขึ้นหนาแน่นและเด่นชัดกว่าในระยะแรก โดยเฉพาะอย่างยิ่งจังหวัดชลบุรี และระยองได้กลายเป็นจุดหมายปลายทางของกระแสการย้ายถิ่นออกของประชากรจากจังหวัดในโคราชภาคใต้เพิ่มขึ้นอีกแห่งหนึ่ง นอกเหนือจากกรุงเทพฯ-ชนบุรี ยกเว้นอุบลราชธานี และ บุรีรัมย์ ที่ย้ายถิ่นออกไปยังชลบุรี และ ระยองต่ำกว่า 1,000 คนแล้ว ที่เหลือส่วนใหญ่จะย้ายถิ่นออกไประหว่าง 1,000 - 5,000 คน ทำให้จังหวัดนครราชสีมา สุรินทร์ ศรีสะเกษ ร้อยเอ็ด บุรีรัมย์ และ อุบลราชธานี สูญเสียประชากรสุทธิจากการแลกเปลี่ยนประชากรให้แก่จังหวัดต่าง ๆ ในภูมิภาคดังกล่าว โดยเฉพาะชลบุรีเป็นจำนวนทั้งสิ้น 1,107 1,463 1,005 858 781 และ 414 ตามลำดับ และให้ระยองเป็นจำนวนทั้งสิ้น 1,177 949 1,108 518 201 และ 593 ตามลำดับ ลักษณะเช่นนี้แตกต่างกับทิศทางการย้ายถิ่นออกของประชากรจากจังหวัดในโคราชภาคเหนือ ซึ่งมีกระแสการย้ายถิ่นออกไปยังจังหวัดต่าง ๆ แถบชายทะเลฝั่งตะวันออกดังกล่าวมาแล้ว น้อยมากหรือเกือบไม่มีเลย

เมื่อเปรียบเทียบกับการกระแสรายย้ายถิ่นออกจากจังหวัดในโคราชภาคใต้ ยกเว้น จังหวัดร้อยเอ็ดแล้วเกือบทุกจังหวัดในโคราชภาคเหนือกลับได้ประชากรเพิ่มสุทธิจากจังหวัด ชลบุรีแทบทั้งสิ้น เช่น อุดรธานี เลย หนองคาย นครพนม มหาสารคาม สกลนคร และ กาฬสินธุ์ ได้ประชากรเพิ่มสุทธิจากการย้ายถิ่นเข้าของประชากรจากจังหวัดชลบุรี โดย ไม่มีการย้ายถิ่นออกเป็นจำนวนทั้งสิ้น 341 66 69 270 85 109 และ 85 คนตามลำดับ ทั้งนี้ อาจจะเป็นไปได้ว่าเป็นการย้ายถิ่นกลับของประชากรภาคตะวันออก เฉียงเหนือที่เคยย้ายถิ่นเข้ามาทำมาหากินในจังหวัดชลบุรีแล้วเดินทางกลับ เนื่องจาก เริ่มมีฐานทัพของทหารอเมริกันและงานต่าง ๆ เกิดขึ้นในหลายจังหวัดของภาคตะวันออก เฉียงเหนือ หรืออาจจะเป็นไปได้ว่ามีการตัดถนนสายปราจีนบุรีทำให้การคมนาคมติดต่อกันสะดวก ประชากรจากชลบุรีจึงบุกเบิกที่ทำกินเพิ่มขึ้น ส่วนจังหวัดที่มีประชากรย้ายถิ่นเข้าจังหวัดระยอง มีเพียงจังหวัดมหาสารคาม ขอนแก่น และ ร้อยเอ็ด เท่านั้น จังหวัดที่เหลือไม่มีการแลกเปลี่ยนประชากรกันเลย สาเหตุที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะว่า ประชากรจากจังหวัดในโคราชภาคเหนือ นอกเหนือจากจะมุ่งหน้าสู่กรุงเทพฯ - ชลบุรี สูงสุดเช่นเดียวกับประชากรจากจังหวัดในโคราชภาคใต้แล้วยังคงมีกระแสรายย้ายถิ่นออกไปยังจังหวัดต่าง ๆ ซึ่งอยู่ทางตอนใต้ของภาคเหนือเหมือนในระยะแรก เช่น เพชรบูรณ์ นครสวรรค์ กำแพงเพชร เป็นต้น แต่ในระยะที่ 2 นี้ กระแสและทิศทางการย้ายถิ่นออกมีแนวโน้มที่จะย้ายไปยังจังหวัดเชียงราย ซึ่งตั้งอยู่ตอนเหนือสุดของภาคเหนือหนาแน่นขึ้นเป็นลำดับ รวมทั้งสิ้น 6 สาย (ซึ่งในระยะแรกมีเพียง 1 สายเท่านั้น จากจังหวัดนครราชสีมา) โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากจังหวัดอุดรธานี กาฬสินธุ์ มหาสารคาม และ ขอนแก่น จังหวัดละ 1,000 - 5,000 คน และจากจังหวัดร้อยเอ็ดและนครราชสีมา จังหวัดละ 500 - 1,000 คน อนึ่ง จังหวัดกำแพงเพชรเป็นอีกจังหวัดหนึ่งที่มีประชากรจากจังหวัดนครราชสีมา ขอนแก่น มหาสารคาม บุรีรัมย์ และ ร้อยเอ็ด ย้ายถิ่นเข้าไปแตกต่างจากระยะแรก ในขณะที่จังหวัดลพบุรี พิษณุโลก นครสวรรค์ สุพรรณบุรี นนทบุรี ปราจีนบุรี สมุทรปราการ และ ฉะเชิงเทรา เป็นจังหวัดในภาคเหนือและภาคกลางที่มีประชากรจากจังหวัดนครราชสีมา มหาสารคาม และ ร้อยเอ็ด ย้ายถิ่น

เขาย่างน้อยจังหวัดละ 1 สาย อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าประชากรจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือจะย้ายถิ่นเข้า กรุงเทพฯ - ชนบุรี เป็นจำนวนมากขึ้นจากระยะแรกมากก็จริง แต่ภาคกลางเป็นภาคที่มีประชากรย้ายถิ่นเข้ากรุงเทพฯ - ชนบุรี สูงสุดระหว่างปี พ.ศ. 2508 - 2513 รองลงมาได้แก่ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคเหนือ และต่ำสุดจากภาคใต้ คิดเป็นร้อยละ 56 22 12 และ 10 ตามลำดับ เป็นจำนวนรวมทั้งสิ้น 300,000 คน¹

สำหรับกระแสการย้ายถิ่นของประชากรจากต่างภาคเข้ามายังภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า ร้อยละของประชากรจากต่างภาคที่ย้ายถิ่นเข้าของแต่ละจังหวัดได้เพิ่มสูงขึ้นจากระยะแรกมากในทุกจังหวัดกล่าวคือสูงกว่าร้อยละ 20 (เฉลี่ยทั้งภาคเท่ากับร้อยละ 21.0) ของจำนวนผู้ย้ายถิ่นเข้าทั้งหมด แสดงว่าจำนวนประชากรจากต่างภาคที่ย้ายถิ่นเข้าสู่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้เพิ่มสูงขึ้นมากเช่นเดียวกัน ทั้งนี้พบว่า จังหวัดนครราชสีมา นอกจากจะเป็นจังหวัดที่มีร้อยละของประชากรที่ย้ายถิ่นออกไปยังต่างภาคสูงสุดแล้ว ยังเป็นจังหวัดที่มีร้อยละของประชากรจากต่างภาคย้ายถิ่นเข้าสูงสุดในระยะที่ 2 อีกด้วย เช่นเดียวกับในระยะแรก โดยเพิ่มจากร้อยละ 32.5 เป็นร้อยละ 48.8 ของจำนวนผู้ย้ายถิ่นเข้าทั้งหมด จำนวนทั้งสิ้น 32,500 คน ทั้งนี้เนื่องจากจังหวัดนครราชสีมา เป็นทางผ่านของประชากรที่ย้ายถิ่นเข้าและออกของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และเป็นจังหวัดที่มีอาชีพเกี่ยวกับการบริการต่าง ๆ เกิดขึ้นจากการที่มีฐานทัพของอเมริกันมาตั้งอยู่ในจังหวัดนี้ด้วย ร้อยละการย้ายถิ่นเข้าจึงสูงกว่าจังหวัดอื่น ๆ ในภาคเดียวกัน ส่วนจังหวัดที่มีร้อยละของประชากรที่ย้ายเข้าจากต่างภาคอยู่ในระดับสูงรองลงมาจากจังหวัดนครราชสีมา ที่สูงกว่าร้อยละ 20 ได้แก่ จังหวัดอุบลราชธานี ร้อยเอ็ด วิทยุมิ และ ขอนแก่น คิดเป็นร้อยละ 29.7 27.3 และ 23.4 ตามลำดับ อนึ่ง จังหวัด

¹ สุวาลย์ เบียมบิทธิ, เรื่องเดิม, หน้า 396.

หนองคายมีร้อยละของประชากรจากต่างภาคที่ย้ายถิ่นเข้าต่ำสุดเพียงร้อยละ 4.8 ของจำนวนผู้ย้ายถิ่นเข้าทั้งหมด จำนวนทั้งสิ้น 2,500 คน แทนจังหวัดอุดรธานี ซึ่งเคยมีร้อยละต่ำสุดในระยะแรก ดังนั้นการที่จังหวัดหนองคายได้ประชากรเพิ่มสุทธิสูงสุดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จึงเป็นประชากรที่ย้ายถิ่นมาจากจังหวัดอื่น ๆ ภายในภาคตะวันออกเฉียงเหนือทั้งสิ้น

เมื่อเปรียบเทียบสัดส่วนจำนวนประชากรจากต่างภาคที่ย้ายถิ่นเข้า พบว่ามากกว่า 1 ใน 3 (ร้อยละ 37.0 หรือจำนวนทั้งสิ้น 32,500 คน) ของจำนวนผู้ย้ายถิ่นเข้าทั้งหมดจะย้ายถิ่นเข้าสู่จังหวัดนครราชสีมา แม้ว่าสัดส่วนจะลดลงจากระยะแรก ในขณะที่ยังจังหวัดอื่น ๆ ส่วนใหญ่มีสัดส่วนการย้ายถิ่นเข้าเพิ่มสูงขึ้น เช่น จังหวัดอุดรธานี อุบลราชธานี และ ขอนแก่น คิดเป็นร้อยละ 10.1 8.4 และ 8.1 จำนวนทั้งสิ้น 8,900 7,400 และ 7,100 คนตามลำดับ สรุปแล้วประมาณเกือบ 1 ใน 2 (ร้อยละ 47.1) จะย้ายถิ่นเข้าสู่ 2 จังหวัดคือ นครราชสีมา และอุดรธานี ส่วนกระแสและทิศทางการย้ายเข้าของประชากรจากต่างภาคในระยะที่ 2 พบว่า จำนวนจังหวัดในต่างภาคที่มีกระแสการย้ายถิ่นเข้าภาคตะวันออกเฉียงเหนือเพิ่มจาก 3 จังหวัดในระยะแรก เป็น 13 จังหวัด โดย 4 จังหวัดมาจากตอนใต้ของภาคเหนือได้แก่ จังหวัดนครสวรรค์ พิษณุโลก กำแพงเพชร และ เพชรบูรณ์ 8 จังหวัดมาจากภาคกลางได้แก่จังหวัด ลพบุรี สระบุรี นครนายก สุพรรณบุรี พระนครศรีอยุธยา ชลบุรี ปราจีนบุรี และ ฉะเชิงเทรา อีก 1 จังหวัด คือ กรุงเทพฯ - ธนบุรี โดยส่วนใหญ่หรือทั้งหมดจะเป็นจังหวัดเดียวกันกับที่เป็นจุดหมายปลายทางของการย้ายถิ่นออกของประชากรภาคตะวันออกเฉียงเหนือทั้งสิ้น (รูปที่ 13) ดังนั้นการแลกเปลี่ยนประชากรจากการย้ายถิ่นของภาคตะวันออกเฉียงเหนือกับต่างภาค ส่วนใหญ่แล้วจะจำกัดอยู่เฉพาะ 13-15 จังหวัดข้างต้นโดยกระแสการย้ายถิ่นเข้าในระยะที่ 2 นี้ได้เพิ่มขึ้นเป็น 33 สาย กระแสการย้ายถิ่นที่เคลื่อนย้ายเข้าตั้งแต่ 500 - 1,000 คนมีมากที่สุด 21 สาย รองลงมาได้แก่ระหว่าง 1,000 - 5,000 คนมี 10 สาย สำหรับกระแสการย้าย

รูปที่ 13 ทิศทางการย้ายถิ่นเข้าระหว่งภา คของ
 จังหวัดต่าง ๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่เกิน
 กว่า 500 คนขึ้นไป พ.ศ. 2508 - 2513.

ดินที่มีผู้เคลื่อนย้ายเข้าในระดัับสูงระหว่าง 5,000 - 10,000 คน มีเพียง 2 สายเท่านั้น
 คือ จากสระบุรี และ กรุงเทพฯ - ชนบุรี เข้าสู่จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งนอกจากจะเป็น
 จังหวัดที่มีกระแสรายดินออกสูงสุด (14 สาย) แล้วยังเป็นจังหวัดที่มีกระแสราย
 ดินเข้าสูงสุดอีกด้วย (12 สาย) ซึ่งทั้ง 12 จังหวัดก็คือจังหวัดที่ประชากรจากจังหวัด
 นครราชสีมาย้ายถิ่นไปตั้งถาวรของตน แต่กระแสรายดินเข้าสายใหญ่มาจากจังหวัด
 สระบุรี และ กรุงเทพฯ - ชนบุรี มีประชากรย้ายถิ่นเข้าจังหวัดนครราชสีมาเกินกว่า
 6,000 คนทั้ง 2 จังหวัด รองลงมาได้แก่ จังหวัดลพบุรี พระนครศรีอยุธยา นครสวรรค์
 เพชรบูรณ์ ปราจีนบุรี นครนายก ฉะเชิงเทรา สุพรรณบุรี พิษณุโลก และกำแพง
 เพชร ซึ่งส่วนใหญ่มีกระแสรายดินเข้าตั้งแต่ 1,000 - 5,000 คน การที่มีประชากร
 จากต่างภาคย้ายถิ่นเข้าจังหวัดนครราชสีมาเพิ่มมากขึ้นจากระยะแรก ทำให้จำนวน
 ประชากรสุทธิที่จังหวัดนี้สูญเสียให้แก่ต่างภาคจำนวนมากจากการย้ายถิ่น ได้ลดจำนวนลง
 จาก 11,300 คน เหลือเพียง 8,200 คน เนื่องจากได้ประชากรเพิ่มสุทธิจาก
 จังหวัดที่เคยสูญเสียประชากรให้ เช่น จากจังหวัดเพชรบูรณ์ ลพบุรี สุพรรณบุรี
 นครสวรรค์ นครนายก และ ฉะเชิงเทรา เป็นจำนวนทั้งสิ้น 1,538 1,463
 792 546 544 และ 320 คน ตามลำดับ ส่วนจังหวัดสระบุรีและพระนครศรีอยุธยา
 นั้นสูญเสียประชากรสุทธิให้แก่จังหวัดนครราชสีมาทั้ง 2 ระยะ โดยเฉพาะในระยะที่ 2
 นี้เป็นจำนวนทั้งสิ้น 3,822 คน และ 1,788 คน ตามลำดับ แต่ยังคงสูญเสียประชากร
 สุทธิให้แก่ กรุงเทพฯ - ชนบุรี มากที่สุด รองลงมาคือ จังหวัด ปราจีนบุรี กำแพงเพชร
 และ พิษณุโลก เป็นจำนวนทั้งสิ้น 6,600 1,895 915 และ 163 คน ตามลำดับ
 สำหรับจังหวัดอุดรธานี สกลนคร และ ชัยภูมิ มีกระแสรายดินเข้าจากต่างภาค
 จังหวัดละ 3 สาย จังหวัดขอนแก่นมี 2 สายและที่เหลือจังหวัดละ 1 สาย ได้แก่
 บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ อุบลราชธานี มหาสารคาม ร้อยเอ็ด กาฬสินธุ์
 นครพนม และ หนองคาย ปรากฏว่าจำนวน 14 สาย ที่ย้ายถิ่นเข้าสู่ภาคตะวันออกเฉียง
 เหนือเป็นประชากรที่ไปจาก กรุงเทพฯ - ชนบุรี สำหรับอุดรธานี สกลนคร
 ชัยภูมิ และ ขอนแก่น นอกจากจะมีกระแสรายดินเข้าที่ไปจาก กรุงเทพฯ-ชนบุรี

แล้ว ยังมีกระแสการย้ายถิ่นเข้าจาก 2 ใน 3 จังหวัดต่อไปนี้ คือ เพชรบูรณ์ ลพบุรี หรือ ฉะเชิงเทรา

สำหรับการแลกเปลี่ยนประชากรกับจังหวัดต่าง ๆ ในภาคใต้นั้น นับว่ายังมีจำนวนน้อยอยู่อันเนื่องมาจากปัจจัยทางค่านระยะทางที่ห่างไกลกันของทั้ง 2 ภาคเป็นสำคัญ แต่อย่างไรก็ตามได้เพิ่มจำนวนมากขึ้นในระยะที่ 2 นี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการย้ายถิ่นลงไปยังภาคใต้ของประชากรจากโคราชภาคใต้ เช่น จากจังหวัดอุบลราชธานี ศรีสะเกษ และ สุรินทร์ ซึ่งกระจายเกือบทุกจังหวัดในภาคใต้ แต่ อุบลราชธานีและศรีสะเกษ เป็นเพียง 2 จังหวัดที่มีประชากรย้ายถิ่นไปยังภาคใต้เกินกว่า 2,000 คน (ส่วนจังหวัด สุรินทร์เพียง 1,000 คน) จากรูปที่ 14 พบว่า มีกระแสการย้ายถิ่นออกจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือไปยังภาคใต้อีก 3 สาย ซึ่งทั้ง 3 สายมีผู้เคลื่อนย้ายระหว่าง 500 - 1,000 คน สายหนึ่งจากจังหวัดอุบลราชธานีไปยังจังหวัดพังงา ส่วนอีกสองสายจากจังหวัดศรีสะเกษไปยังจังหวัดพังงาและภูเก็ต อนึ่ง จังหวัดสงขลา บัตตานี สุราษฎร์ธานี ระนอง ตรัง และ นครศรีธรรมราช นับเป็นจังหวัดจุดหมายปลายทางของการย้ายถิ่นเข้าของประชากรจากแต่ละจังหวัดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งได้เพิ่มสูงขึ้นแต่ไม่เกินกว่าจังหวัดละ 500 คน จังหวัดในโคราชภาคใต้ที่มีจำนวนประชากรย้ายถิ่นลงไปยังภาคใต้เกินกว่า 1,000 คน มีเพียงจังหวัดเดียวเท่านั้นคือ ร้อยเอ็ด จังหวัดอื่น ๆ มีจำนวนน้อยมากถึงแม้ว่าจะเพิ่มมากขึ้นจากระยะแรกก็ตาม ส่วนจังหวัดเลยและหนองคายไม่มีประชากรย้ายลงไปยังภาคใต้เลยทั้ง 2 ระยะ อนึ่ง เป็นที่น่าสังเกตว่าประชากรจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งเคยมีทิศทางการย้ายถิ่นเข้าสู่จังหวัดตรังจำนวนมากนั้น ได้เปลี่ยนแปลงเส้นทางหรือจุดหมายปลายทางของการย้ายถิ่นออกไปยังจังหวัดพังงาและภูเก็ตมากขึ้นเป็นลำดับ เนื่องจากเป็นจังหวัดที่มีการทำเหมืองแร่ คิบุกันมาก อาชีพการเป็นกรรมกรในเหมืองแร่ซึ่งไม่ต้องการความรู้มากนักจึงเหมาะแก่ประชากรจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือประเภทเป็นแรงงานไร้ฝีมือ นอกจากนี้เจ้าของเหมืองแร่นิยมว่าจ้างเนื่องจากค่าจ้างแรงงานต่ำกว่าคนพื้นเมืองและยังหาพวกอีกด้วย

สรุปแล้วการย้ายถิ่นระหว่างภาคของประชากรภาคตะวันออกเฉียงเหนือในช่วงระหว่าง 2 ปีสามะโน (พ.ศ. 2503 - 2513) ได้เพิ่มจำนวนและมีการกระจายมากขึ้น จำนวนประชากรที่สูญเสียสุทธิให้แก่ภาคอื่น ๆ ได้เพิ่มสูงขึ้นเช่นเดียวกัน ตามระยะเวลา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการย้ายถิ่นเข้าไปยังกรุงเทพฯ - ชนบุรี และสูญเสียประชากรสุทธิให้ ดังนั้นการย้ายถิ่นระหว่างภาคหรือจังหวัดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จึงเป็นการย้ายถิ่นกับกรุงเทพฯ - ชนบุรี เป็นสำคัญทั้งการย้ายถิ่นเข้าและการย้ายถิ่นออกทั้ง 2 ระยะ

ก.3.2 ทิศทางและจำนวนการย้ายถิ่นระหว่างจังหวัดภายในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นภาคที่มีการย้ายถิ่นของประชากรเกิดขึ้นภายในภาคอยู่ในระดับสูงภาคหนึ่งของประเทศ จากผลการสำรวจสามะโนประชากรปี 2503 แสดงให้เห็นว่า ร้อยละ 74¹ ของผู้ย้ายถิ่นที่มีอายุ 5 ปีขึ้นไปทั่วประเทศได้ย้ายถิ่นหรือเปลี่ยนแปลงภูมิลำเนาอยู่ภายในภาคเดียวกันระหว่างปี 2498 - 2503 มีเพียง 1 ใน 4 เท่านั้น ที่เป็นการย้ายถิ่นระหว่างภาค และสัดส่วนของผู้ที่ย้ายถิ่นไปมาระหว่างจังหวัดภายในภูมิภาคเดียวกัน พบว่าสูงสุดในภาคเหนือ (ร้อยละ 87 ของจำนวนประชากรที่ย้ายถิ่นทั้งหมด) และต่ำที่สุดในภาคกลาง (ร้อยละ 58 ของจำนวนประชากรที่ย้ายถิ่นทั้งหมด) ส่วนภาคตะวันออกเฉียงเหนือนั้นมีสัดส่วนการย้ายถิ่นภายในภาคของประชากรต่ำกว่ารายเฉลี่ยทั่วประเทศเพียงเล็กน้อย ก็ร้อยละ 71.8² หรือจำนวน 178,456 คน จากจำนวนผู้ย้ายถิ่นออกทั้งหมดของภาค 248,401 คน นับเป็นอันดับที่ 2 ของประเทศ

¹ Visid Prachuabmoh and Penporn Tirasawat. op. cit., p. 27.

² วิช ศิริภาคย์ พบว่าเท่ากับร้อยละ 74 (Visid Prachuabmoh and Penporn Tirasawat, Internal Migration in Thailand, Paper No. 7, p. 29.)

รองลงมาจากภาคเหนือ และสัดส่วนการย้ายถิ่นของประชากรที่เกิดขึ้นภายในภาคตะวันออกเฉียงเหนือนั้นได้ลดลงเหลือเพียงร้อยละ 65.5 หรือ 330,376 คน จากจำนวนผู้ย้ายถิ่นออกทั้งหมด 505,095 คน จากผลการสำรวจสำมะโนประชากรและเคหะปี 2513 ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ ถึงแม้ว่าจำนวนประชากรที่ย้ายภายในภาคจะเพิ่มขึ้นประมาณ 150,000 คน แต่จำนวนผู้ย้ายออกไปต่างภาคก็ได้เพิ่มจำนวนขึ้นอย่างรวดเร็วมากโดยเพิ่มขึ้นถึง 100,000 คน ในระหว่างปี 2503 - 2513 แสดงให้เห็นว่าในระยะเวลาดังกล่าวเพียง 10 ปี ประชากรของภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีแนวโน้มที่จะย้ายถิ่นออกไปยังต่างภาคมากขึ้น จากร้อยละ 28.2 ในปี 2503 เพิ่มเป็นร้อยละ 34.5 ในปี พ.ศ.2513 ของจำนวนผู้ย้ายถิ่นออกทั้งหมดตามลำดับ (ตารางที่ 29)

ตารางที่ 29 จำนวนและร้อยละของประชากรที่มีอายุ 5 ปีขึ้นไปของภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่ย้ายถิ่นภายในภาคและไปยังต่างภาค ปี พ.ศ.2498 - 2503 และ พ.ศ.2508 - 2513¹

ลักษณะการย้ายถิ่น	พ.ศ.2498 - 2503		พ.ศ.2508 - 2513	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
<u>จำนวนย้ายเข้า</u>	195,283	100.1	418,236	100.0
มาจากภายในภาค	178,456	91.4	330,376	79.0
มาจากต่างภาค	16,827	8.6	87,860	21.0
<u>จำนวนย้ายออก</u>	248,401	100.0	505,095	100.0
ไปภายในภาค	178,456	71.8	330,376	65.5
ไปต่างภาค	69,945	28.2	174,719	34.5

¹จำนวนจากสำมะโนประชากรแห่งประเทศไทย พ.ศ.2503 และสำมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ.2513

เมื่อเปรียบเทียบระหว่างโคราชภาคเหนือกับโคราชภาคใต้เกี่ยวกับสัดส่วนการย้ายถิ่นของประชากรภายในภาคแล้วปรากฏว่าจำนวนและสัดส่วนประชากรของโคราชภาคใต้ในการย้ายถิ่นภายในภาคต่ำกว่าในโคราชภาคเหนือทั้งสองปีสามะโน กล่าวคือ ร้อยละ 60.5 ต่อร้อยละ 82.6 และร้อยละ 53.4 ต่อร้อยละ 75.9 ของจำนวนผู้ย้ายถิ่นออกทั้งหมดในภาคระหว่างปี พ.ศ. 2498 - 2503 และ พ.ศ. 2508 - 2513 ตามลำดับ นอกจากนี้ยังต่ำกว่ารายเฉลี่ยของทั้งภาคอีกด้วย ในขณะที่สัดส่วนประชากรของโคราชภาคเหนือที่ย้ายถิ่นภายในภาคสูงกว่ารายเฉลี่ยของภาคทั้ง 2 ระยะเวลา อย่างไรก็ตาม สัดส่วนของประชากรที่ย้ายถิ่นภายในภาคลดลงทั้งในโคราชภาคเหนือและโคราชภาคใต้ แต่ปรากฏเด่นชัดในโคราชภาคใต้ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง ประมาณ 3 ใน 5 ของประชากรโคราชภาคใต้ และเกินกว่า 4 ใน 5 ของประชากรโคราชภาคเหนือในระยะแรก (พ.ศ. 2498 - 2503) จะย้ายถิ่นวนเวียนอยู่ภายในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและประมาณ 1 ใน 2 และเกือบ 4 ใน 5 ของประชากรโคราชภาคใต้และโคราชภาคเหนือตามลำดับ ในระยะที่ 2 (พ.ศ. 2508 - 2513) แสดงให้เห็นว่าทั้งสองภาคย่อมมีแนวโน้มการย้ายถิ่นภายในภาคลดลง แต่ไปเพิ่มที่การย้ายถิ่นออกไปสู่ต่างภาคมากขึ้น เช่นเดียวกับสถิติของภาคโดยรวม อย่างไรก็ตามเกือบทุกจังหวัดในโคราชภาคเหนือมีสัดส่วนย้ายถิ่นของประชากรภายในภาคสูงกว่าจังหวัดต่าง ๆ ของโคราชภาคใต้ทั้ง 2 ระยะเวลา

จังหวัดที่มีสัดส่วนของประชากรที่ย้ายถิ่นออกอยู่ภายในภาคสูงสุดได้แก่ สกลนคร คิดเป็นร้อยละ 93.3 และมหาสารคาม คิดเป็นร้อยละ 90.0 ของจำนวนประชากรที่ย้ายถิ่นออกของแต่ละจังหวัดในระยะแรกตามลำดับ และต่ำที่สุดได้แก่จังหวัดเลย (ร้อยละเพียง 36.0) โดยเป็นการย้ายถิ่นภายในภาคเพียงจำนวน 757 คน ในขณะที่ย้ายไปต่างภาค โดยเฉพาะเพชรบูรณ์กับพิษณุโลกรวมทั้งสิ้น 1,133 คน และยังเป็นจังหวัดเดียวของภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีจำนวนประชากรย้ายออกไปยังต่างภาคมากกว่าย้ายถิ่นอยู่ภายในภาค อีกจังหวัดที่มีสัดส่วนการย้ายถิ่นภายในภาคอยู่ในระดับต่ำได้แก่ นครราชสีมา คิดเป็นร้อยละเพียง 50.8 ของจำนวนประชากรที่ย้ายถิ่นทั้งหมด รองลงมาได้แก่จังหวัดอุบลราชธานี (ร้อยละ 54.4) โดยจังหวัดนครราชสีมาที่มีจำนวนประชากรที่ย้ายไปต่างภาคถึง 19,975 คน สูงสุดของภาครองลงมาได้แก่ อุบลราชธานี จำนวน 10,862 คน

ตารางที่ 30 ร้อยละของประชากรที่มีอายุ 5 ปีขึ้นไปที่ย้ายถิ่นภายในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำแนกเป็นรายจังหวัดระหว่างปี พ.ศ.2498-2503 และ พ.ศ.2508 - 2513¹

จังหวัด	2498-2503	2508-2513
รวมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	(71.8)	(65.4)
<u>โคราชภาคใต้</u>	(60.5)	(53.6)
ชัยภูมิ	63.9	62.9
นครราชสีมา	50.8	46.3
บุรีรัมย์	72.2	64.0
สุรินทร์	78.2	56.2
ศรีสะเกษ	60.5	47.7
อุบลราชธานี	54.4	54.8
<u>โคราชภาคเหนือ</u>	(82.6)	(75.9)
เลย	36.0	66.2
อุดรธานี	87.7	81.3
หนองคาย	87.4	90.2
นครพนม	88.5	80.5
ขอนแก่น	84.7	79.5
มหาสารคาม	90.0	78.4
ร้อยเอ็ด	70.3	57.6
สกลนคร	93.3	86.2
กาฬสินธุ์	83.2	75.0

¹คำนวณจากสำมะโนประชากรแห่งประเทศไทย พ.ศ.2503 และสำมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ.2513.

ส่วนจังหวัดอุตรธานีและหนองคายมีสัดส่วนของจำนวนประชากรที่ย้ายถิ่นภายในภาคอยู่ในระดับสูงสุดที่ใกล้เคียงกัน กล่าวคืออยู่ระหว่างร้อยละ 87 - 88 ของจำนวนผู้ย้ายถิ่นออกทั้งหมด (ตารางที่ 30) ส่วนในระหว่างปี พ.ศ. 2508 - 2513 ร้อยละของการย้ายถิ่นภายในภาคได้ลดลงกว่าในปีสามะโน 2503 ทั้ง 2 ภาคย่อย และแทบทุกจังหวัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งจังหวัดนครราชสีมาและศรีสะเกษเป็น 2 จังหวัดที่เกินกว่าครึ่งหนึ่งของประชากรที่ย้ายถิ่นออกจะย้ายถิ่นไปยังต่างภาค (ร้อยละ 53.7 และ 52.3 ตามลำดับ) ยกเว้นจังหวัดหนองคาย เลย และ อุบลราชธานี ซึ่งร้อยละของการย้ายถิ่นภายในภาคได้เพิ่มสูงขึ้น และเป็นที่น่าสังเกตว่าสัดส่วนรายจังหวัดของประชากรที่ย้ายถิ่นภายในภาคในโคราชภาคเหนือจะสูงกว่าเกือบทุกจังหวัดในโคราชภาคใต้

ตารางที่ 31 แสดงให้เห็นถึงการย้ายถิ่นของประชากรระหว่างจังหวัดในโคราชภาคเหนือ และโคราชภาคใต้ในระหว่างปี พ.ศ. 2498 - 2503 พบว่ามีเพียง 2 จังหวัดในโคราชภาคใต้ที่ไ้ประชากรสุทธิเพิ่มจากการย้ายถิ่นภายในภาค ได้แก่ ชัยภูมิ และบุรีรัมย์ ในขณะที่โคราชภาคเหนือมีจังหวัดที่ไ้รับประชากรเพิ่ม 3 จังหวัด แต่ละจังหวัดไ้รับประชากรเพิ่มขึ้นจำนวนมาก ได้แก่ อุตรธานี (34,559 คน) สูงสุดของภาคหนองคาย (13,814 คน) และเลย (4,014 คน) แสดงให้เห็นว่าประชากรผู้ย้ายถิ่นของภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีแนวโน้มที่ย้ายถิ่นไปยังจังหวัดเดียวกันเป็นกลุ่มก้อน โดยการย้ายถิ่นไปยังบริเวณตอนเหนือของโคราชภาคเหนือ เป็นต้น สาเหตุที่จังหวัดชัยภูมิไ้ประชากรเพิ่มสุทธิจำนวนมากในระยะแรกนี้ (14,200 คน) ซึ่งส่วนใหญ่ (7,548 คน) มาจากจังหวัดนครราชสีมาเนื่องจากการปรับปรุงการปลูกพืชไร่เมื่อไม่นานในจังหวัดนี้ ส่วนบุรีรัมย์ซึ่งเป็นจังหวัดที่มีความหนาแน่นของประชากรต่อพื้นที่เชิงใดหวาน (Physiological Density) ค่าที่สุดของภาค¹ แม้ว่าในระยะแรกนี้จะไ้ประชากรเพิ่มเพียงร้อยละ 0.8 ของประชากรทั้งจังหวัด แต่จังหวัดนี้มีแนวโน้มที่ประชากรจากจังหวัดใกล้เคียงจะย้ายถิ่นเข้ามาเพิ่มขึ้น โดยสังเกตได้จากในระยะที่ 2 หรือ 10 ปีต่อมา

¹ Rohald C.Y. Ng., op. cit., p. 723.

ปรากฏว่าบุรีรัมย์ได้รับประชากรเพิ่มสุทธิจากการย้ายถิ่นของประชากรภายในภาคถึง 10,323 คน สูงที่สุดในโคราชภาคใต้และเป็นที 4 ของภาค รองลงมาจากจังหวัดหนองคาย อุดรธานี และ เลย สำหรับจังหวัดหนองคายปรากฏว่าในระหว่างปี พ.ศ. 2508 - 2513 นั้น เป็นจังหวัดที่ประชากรจากจังหวัดต่าง ๆ ในภาคเดียวกันพากันย้ายถิ่นเข้าไปอาศัยอยู่มากเป็นพิเศษ โดยเฉพาะอย่างยิ่งประชากรที่ย้ายมาจากอุดรธานีนั้นมีจำนวนมากที่สุดถึง 15,630 คน รองลงมาได้แก่จากขอนแก่น จำนวน 6,601 คน ยังผลให้จังหวัดหนองคายได้ประชากรเพิ่มสุทธิสูงสุดในภาคสำหรับในระยะที่ 2 นี้ ประมาณ 38,779 คน โดยมีประชากรจากภายในภาคย้ายถิ่นเข้าเป็นจำนวนทั้งสิ้น 48,312 คน แต่มีผู้ย้ายถิ่นออกน้อยมากเพียง 9,533 คน เท่านั้น ในขณะที่จังหวัดอุดรธานีมีประชากรย้ายถิ่นเข้า 59,192 คน สูงที่สุดของภาค แต่จำนวนประชากรที่ย้ายถิ่นออกของอุดรธานี กลับอยู่ในระดับสูงมากเป็นอันดับที่ 2 ของภาครองลงมาจกขอนแก่น กล่าวคือมีผู้ย้ายถิ่นออกถึง 35,755 คน ยังผลให้จังหวัดนี้มีจำนวนประชากรเพิ่มสุทธิเพียง 23,437 คนเท่านั้น น้อยกว่าของจังหวัดหนองคายถึง 15,000 คน และลดลงจากเมื่อ 10 ปีก่อนถึง 11,000 คน ทั้งนี้เป็นเพราะว่าประชากรจากจังหวัดอุดรธานีพากันย้ายถิ่นเข้าไปยังจังหวัดหนองคายจำนวนมากดังกล่าวนั้นแล้ว

ตารางที่ 31 ประชากรที่มีอายุ 5 ปีขึ้นไปที่ย้ายถิ่นระหว่างจังหวัดภายในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำแนกตามจำนวนที่ย้ายถิ่นเข้า ย้ายถิ่นออกและจำนวนสุทธิ ระหว่าง พ.ศ. 2498-2503 และ พ.ศ. 2508-2513¹

จังหวัด	พ.ศ. 2498-2503			พ.ศ. 2508-2513		
	จำนวนประชากรที่ย้ายถิ่นเข้า	จำนวนประชากรที่ย้ายถิ่นออก	จำนวนสุทธิ	จำนวนประชากรที่ย้ายถิ่นเข้า	จำนวนประชากรที่ย้ายถิ่นออก	จำนวนสุทธิ
โคราชภาคใต้	(69,612)	(73,316)	(-3,704)	(123,891)	(127,515)	(-3,624)
ชัยภูมิ	19,293	5,093	+14,200	18,917	17,227	+1,690
นครราชสีมา	18,053	20,625	-2,572	34,052	35,142	-1,090
บุรีรัมย์	16,009	12,457	+3,552	29,821	19,498	+10,323
สุรินทร์	5,698	14,006	-8,308	10,938	16,453	-5,515
ศรีสะเกษ	2,658	8,198	-5,540	12,762	12,513	+249
อุบลราชธานี	7,901	12,937	-5,036	17,401	26,682	-9,281
โคราชภาคเหนือ(108,844)	(108,844)	(105,140)	(+3,704)	(206,485)	(202,861)	(+3,624)
เลย	4,771	757	+4,014	18,805	26,682	+13,712
อุดรธานี	47,191	12,632	+34,559	59,192	35,755	+23,437
หนองคาย	16,843	3,029	+13,814	48,312	9,533	+38,779
นครพนม	3,300	4,434	-1,134	12,049	9,262	+2,789
ขอนแก่น	18,348	27,613	-9,265	23,137	55,802	-32,665
มหาสารคาม	4,693	20,512	-15,819	8,081	29,457	-21,376
ร้อยเอ็ด	3,563	19,492	-15,929	6,857	26,517	-19,660
สกลนคร	6,391	6,521	-130	21,032	13,117	+7,915
กาฬสินธุ์	3,744	10,150	-6,406	9,020	18,325	-9,305

¹คำนวณจากสำมะโนประชากรแห่งประเทศไทย พ.ศ. 2503 และสำมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ. 2513.

สำหรับจังหวัดที่ต้องสูญเสียประชากรให้แก่จังหวัดต่าง ๆ ภายในภาคนั้น ปรากฏว่าร้อยเอ็ดเป็นจังหวัดที่สูญเสียประชากรสุทธิสูงที่สุด สำหรับในระยะแรกนี้ ประมาณ 15,929 คน รองลงมาได้แก่ มหาสารคาม 15,819 คน และขอนแก่น 9,265 คน ในโคราชภาคเหนือ และสุรินทร์ 8,308 คน ในโคราชภาคใต้ จากข้อมูลดังกล่าวทำให้สามารถเห็นถึงความแตกต่างทางประชากรระหว่างจังหวัดต่าง ๆ ภายในภาคย่อยเอง กล่าวคือ นอกจากโคราชภาคเหนือจะมีความแตกต่างกับโคราชภาคใต้ทั้งลักษณะทางภูมิศาสตร์ ฐานะทางเศรษฐกิจและสังคม รวมทั้งรูปแบบทางประชากรแล้ว ภายในโคราชภาคเหนือเองซึ่งประกอบด้วย 9 จังหวัดก็มีความแตกต่างกันอย่างมากในบรรดาจังหวัดต่าง ๆ ในเรื่องรูปแบบการกระจายตัวของประชากร ลักษณะทำเลที่ตั้งในทางภูมิศาสตร์ของแต่ละจังหวัดมีส่วนอย่างมากต่อการกำหนดรูปแบบทางประชากรของแต่ละจังหวัด ดังนั้นจึงพอที่จะแบ่งจังหวัดต่าง ๆ ในโคราชภาคเหนือออกเป็น 2 กลุ่ม ตามลักษณะและรูปแบบการย้ายถิ่นรวมทั้งทิศทางการย้ายถิ่นของประชากรโดยกลุ่มแรกได้แก่ จังหวัดที่อยู่ทางตอนเหนือ โดยมีอาณาเขตติดต่อกับแม่น้ำโขงหรืออยู่ใกล้เคียง เช่น เลย หนองคาย อุดรธานี นครพนม และสกลนคร เป็นต้น กลุ่มนี้เป็นกลุ่มจังหวัดที่ใต้ประชากรเพิ่มจากการย้ายถิ่นภายในภาคจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง 3 จังหวัดแรก กลุ่มที่ 2 หรือกลุ่มหลังได้แก่ จังหวัดที่อยู่ทางตอนใต้ของโคราชภาคเหนือ หรืออยู่บริเวณตอนกลางของภาคตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งเป็นบริเวณที่มีอากาศร้อนและแห้งแล้งที่สุดของภาค¹ เช่น มหาสารคาม ร้อยเอ็ด ขอนแก่น และกาฬสินธุ์ เป็นต้น โดยเป็นกลุ่มจังหวัดที่ต้องสูญเสียประชากรให้กับจังหวัดต่าง ๆ ภายในภาค โดยเฉพาะอย่างยิ่ง จังหวัดอุดรธานีและหนองคาย รวมทั้งสูญเสียให้กับต่างภาคจำนวนมากตลอดมาอีกด้วย

¹ Visid Prachuabmoh and Penporn Tirasawat. Op.cit, p. 32.

(ดูรายละเอียดเพิ่มเติมจาก ข. 1 ลักษณะภูมิประเทศและ ข. 2 ลักษณะภูมิอากาศ กับ การกระจายตัวของประชากร)

โดยเฉพาะในระยะระหว่างปี 2508-2513 ทั้ง 4 จังหวัด สูญเสียประชากรสุทธิรวมกันทั้งสิ้นประมาณ 80,000 คน โดยจังหวัดขอนแก่นสูญเสียประชากรสุทธิมากเป็นอันดับที่ 1 ของภาค จำนวนทั้งสิ้น 32,665 คน รองลงมาได้แก่จังหวัดร้อยเอ็ด ซึ่งสูญเสียประชากรสุทธิเป็นจำนวน 21,376 คน และมหาสารคาม 19,660 คน ตามลำดับ ส่วนจังหวัดที่เคยสูญเสียประชากรสุทธิให้แก่จังหวัดอื่น ๆ แต่ในระยะหลัง ได้ประชากรเพิ่มสุทธิจากจำนวนย้ายถิ่นเข้าที่มากกว่าจำนวนย้ายถิ่นออกแต่เป็นจำนวนไม่สูงนัก ได้แก่ นครพนม สกลนคร และศรีสะเกษ ส่วนอุบลราชธานีสูญเสียประชากรสุทธิให้กับจังหวัดภายในภาคเพิ่มขึ้นประมาณเท่าตัว หรือเพิ่มขึ้นเกือบ 10,000 คน

กระแสและทิศทางการย้ายถิ่น

สำหรับทิศทางและจำนวนการย้ายถิ่นระหว่างภาคย่อยของประชากรภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พ.ศ. 2498-2503 โคราชภาคเหนือมีจำนวนประชากรทั้งการย้ายถิ่นเข้าและย้ายถิ่นออกมากเกือบเป็น 2 เท่าของโคราชภาคใต้ และโคราชภาคเหนือได้ประชากรเพิ่มสุทธิจากโคราชภาคใต้เป็นจำนวนทั้งสิ้น 3,700 คน นอกจากนี้ยังพบอีกว่า การย้ายถิ่นของประชากรภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ส่วนใหญ่แล้วเป็นการย้ายถิ่นอยู่ภายในภาคย่อยของตนเองเป็นสำคัญทั้ง 2 ภาคย่อย โดยโคราชภาคเหนือมีส่วนของประชากรที่ย้ายถิ่นภายในภาคย่อยของตนสูงกว่าของโคราชภาคใต้เล็กน้อย กล่าวคือคิดเป็นร้อยละ 77.3 ในโคราชภาคเหนือและร้อยละ 62.4 ในโคราชภาคใต้ของจำนวนผู้ย้ายถิ่นออกทั้งหมดของแต่ละภาคย่อยมีเพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่ย้ายถิ่นข้ามเขตไปยังอีกภาคย่อยหนึ่งหรือย้ายถิ่นออกไปยังต่างภาค (ตารางที่ 32) ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องการเคลื่อนย้ายของประชากรในประเทศไทยที่พบว่าแบบฉบับการอพยพย้ายถิ่นของประชากรไทยนั้นจะวนเวียนอยู่ในขอบทในภูมิภาคเดียวกัน

ตารางที่ 32 จำนวนและร้อยละของประชากรที่มีอายุ 5 ปีขึ้นไปที่ย้ายถิ่น
ระหว่างภาคย่อยของภาคตะวันออกเฉียงเหนือระหว่าง ปี
พ.ศ. 2498-2503 และ พ.ศ. 2508 - 2513¹

ภาคย่อย	รวมย้ายถิ่นออก	โคราชภาคเหนือ	โคราชภาคใต้
<u>2498-2503</u>			
โคราชภาคเหนือ	105,140(100.0)	81,278(77.3)	23,862(22.7)
โคราชภาคใต้	73,316(100.0)	27,566(37.6)	45,750(62.4)
รวมย้ายถิ่นเข้า	178,456(100.0)	108,844(61.0)	69,612(39.0)
<u>2508-2513</u>			
โคราชภาคเหนือ	202,861(100.0)	156,693(77.2)	46,168(22.8)
โคราชภาคใต้	127,515(100.0)	49,792(39.0)	77,723(61.0)
รวมย้ายถิ่นเข้า	330,376(100.0)	206,485(62.5)	123,891(37.5)

โคราชภาคเหนือมีแนวโน้มที่ย้ายอยู่ภายในภาคย่อยของตนมากกว่าที่จะย้ายลง
ไปยังโคราชภาคใต้ ส่วนมากจะมุ่งสู่จังหวัดอุดรธานี เช่น จากขอนแก่น มหาสารคาม
และร้อยเอ็ด โดยเฉพาะอย่างยิ่งประชากรซึ่งอาศัยอยู่ทางตอนเหนือของโคราชภาคเหนือ
แทบจะไม่มีที่ย้ายถิ่นลงมายังจังหวัดต่าง ๆ ในโคราชภาคใต้เลยสำหรับในระยะแรก แต่
ได้เพิ่มขึ้นมาในระยะที่ 2 ระหว่างปี พ.ศ. 2508-2513 สำหรับในโคราชภาคใต้นั้น

¹คำนวณจากสำมะโนประชากรแห่งประเทศไทย พ.ศ. 2503 และสำมะโน-
ประชากรและเคหะ พ.ศ. 2513

Ronald Ng.¹ พบว่า มีการย้ายถิ่นของประชากรภายในภาคต่ำที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับภูมิภาคอื่น ๆ ของประเทศ แม้ว่าจะมีจังหวัดขนาดใหญ่ทั้งเนื้อที่และจำนวนประชากร เช่น นครราชสีมาและอุบลราชธานี เป็นต้น จำนวนประชากรที่ย้ายถิ่นระหว่างจังหวัดภายในภาคย่อยเดียวกันมีไม่เกิน 45,000 คน ในระยะ 5 ปี ระหว่างปี 2498-2503 เนื่องจากขาดปัจจัยดึงดูด ในขณะที่โคราชภาคเหนือมีจำนวนประชากรที่ย้ายถิ่นอยู่ภายในภาคของตนถึง 80,000 คน ซึ่งมากกว่าในโคราชภาคใต้เกือบ 2 เท่า เมื่อพิจารณาสัดส่วนของประชากรที่ย้ายข้ามเขตไปยังอีกภาคย่อยหนึ่ง ปรากฏว่า ประชากรจากโคราชภาคใต้มีสัดส่วนสูงกว่า กล่าวคือ คิดเป็นร้อยละ 37.6 สำหรับโคราชภาคใต้และร้อยละ 22.7 สำหรับโคราชภาคเหนือ ลักษณะเช่นนี้ ยังคงไม่เปลี่ยนแปลงในระยะ 10 ปี ต่อมาตามผลการสำรวจสำมะโนประชากรและเคหะปี 2513 ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ แต่ประชากรจากโคราชภาคใต้มีแนวโน้มที่จะย้ายไปยังโคราชภาคเหนือมากขึ้นตามลำดับ จากร้อยละ 37.6 ระหว่างปี 2498-2503 เพิ่มเป็นร้อยละ 39.0 ระหว่างปี 2508 - 2513 ของจำนวนประชากรที่ย้ายถิ่นภายในภาค

ตารางที่ 33 แสดงทิศทางการย้ายถิ่นและจำนวนประชากรสุทธิที่เกิดจากการย้ายถิ่นของจังหวัดต่าง ๆ ในโคราชภาคใต้ไปยังโคราชภาคเหนือ ซึ่งพบว่าทั้งระยะแรกและระยะที่ 2 มีเพียง 2 จังหวัดเท่านั้นที่มีร้อยละของประชากรย้ายถิ่นไปยังโคราชภาคเหนือมากกว่าที่จะย้ายถิ่นอยู่ภายในภาคย่อยของตน ซึ่งได้แก่จังหวัดอุบลราชธานีและจังหวัดชัยภูมิ โดยจังหวัดอุบลราชธานีมีร้อยละของประชากรที่ย้ายถิ่นอยู่ภายในโคราชภาคใต้เพียง 27.8 ของจำนวนผู้ย้ายถิ่นออกภายในภาคทั้งหมด โดยประชากรส่วนใหญ่หรือเกือบ 3 ใน 4 จะย้ายถิ่นไปยังจังหวัดอุบลราชธานี หนองคาย สกลนคร และนครพนมในโคราชภาคเหนือ แต่ได้ลดลงเหลือเพียง 1 ใน 2 ในระยะที่ 2 แต่ทำให้จังหวัดอุบลราชธานีสูญเสียประชากรสุทธิให้แก่โคราชภาคเหนือเป็นจำนวนสูงสุดทั้ง 2 ระยะ คือ 6,400 คนในระยะแรก และ

¹ Ronald C.Y. Ng., ANNALS of the Association of American Geographers, p. 723.

ตารางที่ 33 ร้อยละและจำนวนประชากรสุทธิของผู้ย้ายถิ่นจากจังหวัดต่าง ๆ ในโคราชภาคใต้ไปยังโคราชภาคเหนือ ระหว่างปี พ.ศ. 2498-2503 และ พ.ศ. 2508-2513¹

จังหวัดในโคราชภาคใต้	ร้อยละของประชากรที่ย้ายถิ่นไปยังโคราชภาคเหนือ		จำนวนประชากรสุทธิจากการย้ายถิ่น	
	2498-2503	2508-2513	2498-2503	2508-2513
ยกรวมโคราชภาคใต้	(37.6)	(39.0)	(-3,704)	(-3,624)
ชัยภูมิ	53.7	60.7	+5,982	+451
นครราชสีมา	37.6	44.7	+6	-1,347
บุรีรัมย์	29.5	24.5	-216	+4,775
สุรินทร์	21.2	13.3	-2,157	-52
ศรีสะเกษ	13.3	11.8	-890	-129
อุบลราชธานี	72.2	56.8	-6,429	-7,322

7,300 คน ในระยะที่ 2 ส่วนจังหวัดชัยภูมิ มีร้อยละของประชากรที่ย้ายถิ่นไปยังโคราชภาคเหนืออยู่ในระดับสูงเช่นเดียวกับจังหวัดอุบลราชธานี และสูงสุดในระยะที่ 2 สาเหตุเนื่องมาจากที่ตั้งของจังหวัดนี้อยู่สูงกว่าจังหวัดอื่น ๆ ในโคราชภาคใต้วัยกันและอยู่ในระดับเดียวกับจังหวัดต่าง ๆ หลายจังหวัดของโคราชภาคเหนือ ดังนั้นการคมนาคมติดต่อถึงกันจึงกระทำไ้สะดวกกว่าจังหวัดส่วนใหญ่ของโคราชภาคใต้ แต่จังหวัดชัยภูมิมีลักษณะที่ตรงกันข้ามกับจังหวัดอุบลราชธานี กล่าวคือ มีประชากรเพิ่มสุทธิจากการแลกเปลี่ยนประชากรกับโคราช

¹ คำนวนจากสำมะโนประชากรแห่งประเทศไทย พ.ศ. 2503 และสำมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ. 2513.

ภาคเหนือทั้ง 2 ระยะเวลา สำหรับจังหวัดศรีสะเกษจัดว่าเป็นจังหวัดที่มีประชากรย้ายถิ่นภายในภาคย่อยของตนมากที่สุดทั้ง 2 ระยะเวลาเช่นเดียวกัน คือร้อยละ 86.7 และ 88.2 ตามลำดับ มีเพียงส่วนน้อยหรือน้อยกว่า 1 ใน 5 ที่เป็นการย้ายถิ่นข้ามเขตภาคย่อยไปยังโคราชภาคเหนือ

สำหรับร้อยละของการย้ายถิ่นของประชากรจากจังหวัดต่าง ๆ ในโคราชภาคเหนือลงไปยังโคราชภาคใต้ (ตารางที่ 34) นั้น พบว่าไม่สูงนัก น้อยกว่าร้อยละของประชากรจากโคราชภาคใต้ที่ย้ายถิ่นไปยังโคราชภาคเหนือทั้ง 2 ระยะเวลา (ร้อยละ 22.7 และร้อยละ 22.8) ซึ่งคิดเป็นเพียง 1 ใน 5 ของผู้ย้ายถิ่นออกภายในภาคทั้งหมดของโคราชภาคเหนือเท่านั้นส่วนใหญ่มิใช่ย้ายถิ่นอยู่ภายในภาคย่อยของตนเป็นสำคัญ นอกจากนี้ยังพบอีกว่า ไม่มีจังหวัดใดของโคราชภาคเหนือที่มีประชากรย้ายถิ่นไปยังโคราชภาคใต้เกินกว่าร้อยละ 50 ทั้ง 2 ระยะเวลาเช่นเดียวกัน อนึ่ง จังหวัดที่มีร้อยละของประชากรที่ย้ายถิ่นไปยังโคราชภาคใต้สูงสุดได้แก่ร้อยเอ็ด คิดเป็นร้อยละ 28.0 ในปี พ.ศ. 2503 และร้อยละ 36.8 ในปี พ.ศ. 2513 ส่วนจังหวัดเลยและจังหวัดสกลนครเป็น 2 จังหวัดในโคราชภาคเหนือที่มีร้อยละของประชากรที่ย้ายถิ่นออกไปยังโคราชภาคใต้ต่ำที่สุดเพียงร้อยละ 4.9 ในปี พ.ศ. 2503 และร้อยละ 9.4 ในปี พ.ศ. 2513 ตามลำดับ

แต่ถ้าพิจารณาจากจำนวนประชากรสุทธิรายจังหวัดของโคราชภาคเหนือที่เกิดจากการแลกเปลี่ยนประชากรที่เกิดจากการย้ายถิ่นระหว่าง 2 ภาคย่อยแล้ว พบว่าลักษณะและจำนวนจังหวัดที่ไ้ประชากรเพิ่มสุทธิจากโคราชภาคใต้จะเหมือนกันทั้ง 2 ระยะเวลา กล่าวคือ จังหวัดทั้ง 5 ที่ตั้งอยู่ทางตอนเหนือและศีกริมฝั่งโขงได้แก่จังหวัดเลย อุดรธานี หนองคาย สกลนคร และนครพนมไ้ประชากรเพิ่มสุทธิจากโคราชภาคใต้ทั้ง 2 ระยะเวลาอย่างน้อยแตกต่างกันไปแล้วแต่ว่าจังหวัดใดจะมีปัจจัยในการดึงดูดประชากรให้ย้ายถิ่นเข้ามามากกว่ากัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งจังหวัดอุดรธานี และจังหวัดหนองคาย เป็น 2 จังหวัดที่ไ้ประชากรเพิ่มสุทธิจากโคราชภาคใต้เป็นอันดับที่ 1 และที่ 2 ของโคราชภาคเหนือทั้ง 2 ระยะเวลาตามลำดับ ส่วนอีก 4 จังหวัดได้แก่ จังหวัดขอนแก่น มหาสารคาม ร้อยเอ็ด และกาฬสินธุ์ ซึ่งตั้งอยู่บริเวณตอน

กลางของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ กลับสูญเสียประชากรสุทธิให้แก่โคราชภาคใต้ทั้ง 4 จังหวัดทั้ง 2 ระยะ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจังหวัดมหาสารคาม ร้อยเอ็ด และขอนแก่น สูญเสียประชากรสุทธิให้แก่โคราชภาคใต้มากเป็นอันดับที่ 1 2 และ 3 ของโคราชภาคเหนือตามลำดับ ดังนั้นการสูญเสียและการได้ประชากรเพิ่มสุทธิของทั้ง 2 ภาคย่อยนั้นแสดงให้เห็นว่าทิศทางการย้ายถิ่นของประชากรภาคตะวันออกเฉียงเหนือทั้ง 2 ระยะไม่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมากนัก มีแต่เพิ่มจำนวนมากขึ้น กล่าวคือ จังหวัดต่าง ๆ ในโคราชภาคใต้จะได้รับประชากรย้ายถิ่นเข้าจาก 4 จังหวัดทางตอนใต้ของโคราชภาคเหนือ ในขณะที่ด้วยกันประชากรจากโคราชภาคใต้เองก็พากันย้ายถิ่นเข้าสู่ 5 จังหวัดทางตอนเหนือของโคราชภาคเหนือ โดยการย้ายถิ่นข้าม 4 จังหวัดดังกล่าวไป นอกจาก จังหวัดทางตอนเหนือของโคราชภาคเหนือจะได้ประชากรเพิ่มขึ้นจากการย้ายเข้าของประชากรจากโคราชภาคใต้แล้ว ยังได้รับประชากรย้ายถิ่นเข้าจำนวนมากจาก 4 จังหวัดทางตอนใต้ของโคราชภาคเหนืออีกด้วย ดังนั้นจากสถิติตัวเลขการย้ายถิ่นจะเห็นได้ว่า จังหวัดที่อยู่ทางตอนเหนือของโคราชภาคเหนือจึงเป็นบริเวณที่มีประชากรทั้งจากภายในภาคเองและจากต่างภาคพากันย้ายถิ่นเข้าไปท่ามกลางจำนวนเพิ่มมากขึ้นทุกวัน จนทำให้จังหวัดต่าง ๆ ในบริเวณนี้มีจำนวนและความหนาแน่นของประชากรเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วในระยะระหว่างปี 2503-2513

สำหรับกระแสและทิศทางการย้ายถิ่นของประชากรจากจังหวัดต่าง ๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตามตารางที่ 35 พบว่า ในระยะแรกระหว่างปี พ.ศ. 2498-2503 มีกระแสการย้ายถิ่นเกินกว่า 5,000 คนขึ้นไปที่เกิดขึ้นภายในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเพียง 6 สาย เท่านั้น โดยแบ่งออกเป็น กระแสการย้ายถิ่นระหว่าง 10,000 - 20,000 คน จำนวน 1 สาย ระหว่าง 6,000 - 8,000 คน จำนวน 4 สาย และระหว่าง 5,000 - 6,000 คน จำนวน 1 สาย สำหรับกระแสการย้ายถิ่นสายใหญ่ (ระหว่าง 10,000 - 20,000 คน) ได้แก่กระแสการย้ายถิ่นของประชากรจากจังหวัดขอนแก่นไปยังจังหวัดอุดรธานี มีจำนวนสูงสุดของภาคถึง 13,950 คน และเป็นจังหวัดเดียวของภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีจำนวนประชากรที่ย้ายถิ่นออกกระแสการย้ายถิ่นออกกระแสเดียวเกินกว่า 10,000 คนขึ้นไป

ตารางที่ 34 ร้อยละและจำนวนประชากรสุทธิของผู้ย้ายถิ่นจากจังหวัดต่าง ๆ
ในโคราชภาคเหนือไปยังโคราชภาคใต้ระหว่างปี พ.ศ. 2498-
2503 และ พ.ศ. 2508-2513¹

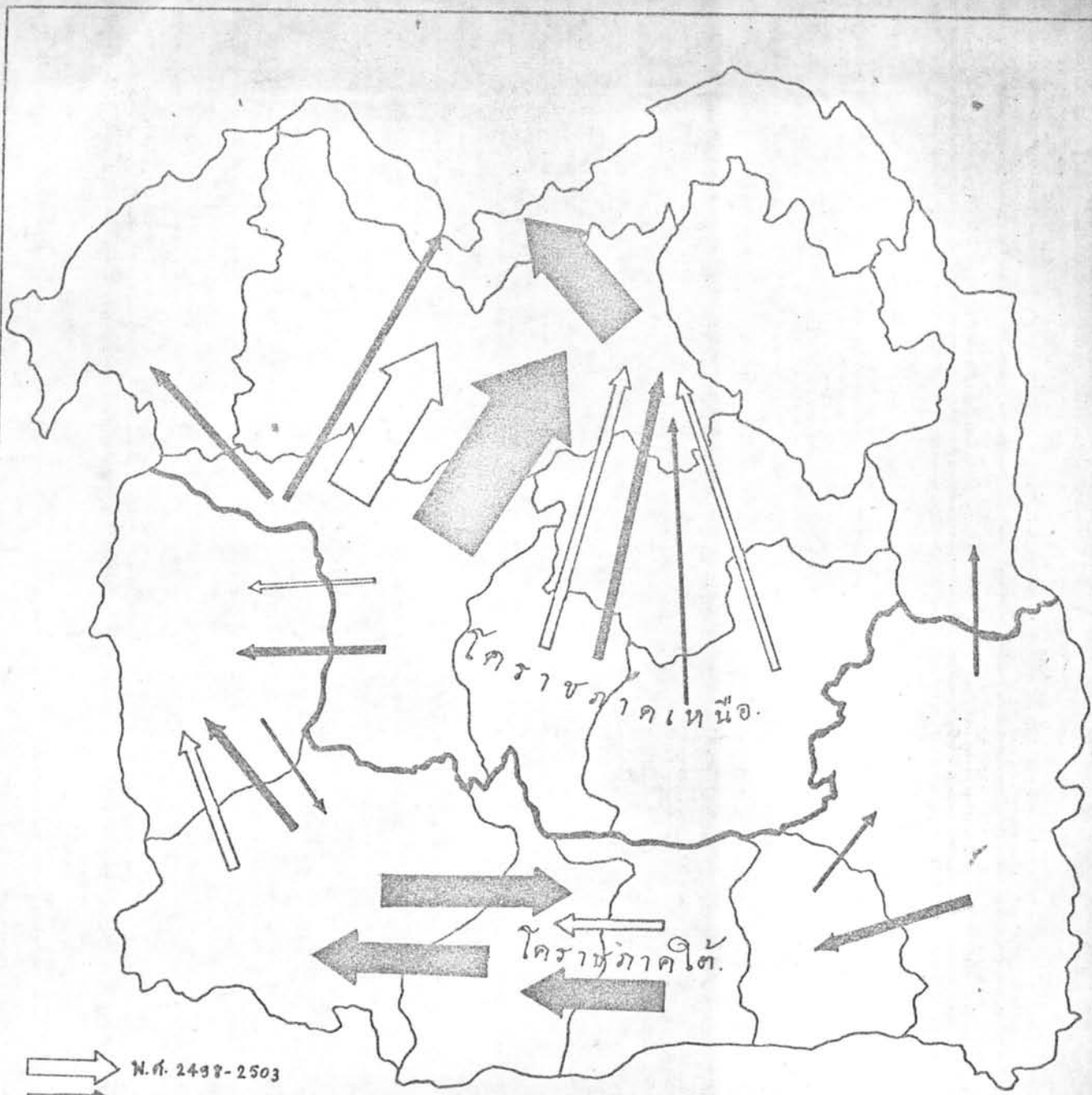
จังหวัดในโคราช ภาคเหนือ	ร้อยละของประชากร ที่ย้ายถิ่นไปยังโคราชภาคใต้		จำนวนประชากรสุทธิ จากการย้ายถิ่น	
	2498-2503	2508-2513	2498-2503	2508-2513
ยอดรวมโคราชภาคเหนือ	(22.7)	(22.8)	(+ 3,704)	(+ 3,624)
เลย	4.9	24.1	+ 423	+ 3,226
อุดรธานี	14.6	10.4	+ 6,990	+ 7,349
หนองคาย	12.6	13.3	+ 3,614	+ 6,255
นครพนม	20.5	24.2	+ 860	+ 4,145
สกลนคร	11.2	9.4	+ 1,327	+ 3,982
ขอนแก่น	30.1	27.1	- 1,252	- 6,691
มหาสารคาม	27.1	32.1	- 4,157	- 7,129
ร้อยเอ็ด	28.0	36.8	- 3,787	- 6,848
กาฬสินธุ์	6.4	12.0	- 314	- 665

ในขณะที่อันดับที่ 2 หรือสายรองลงมาได้แก่กระแสการย้ายถิ่นของประชากรจากจังหวัด
มหาสารคามที่ย้ายถิ่นไปยังจังหวัดอุดรธานีเช่นเดียวกัน แต่มีจำนวนทั้งสิ้นเพียง 7,808 คน

¹จำนวนจากสำมะโนประชากรแห่งประเทศไทย พ.ศ. 2503 และสำมะโนประชากร
และเคหะ พ.ศ. 2513.

เท่านั้น น้อยกว่าของจังหวัดขอนแก่นประมาณเกือบเท่าตัว นอกจากนี้ยังมีข้อที่น่าสังเกตอีกประการหนึ่งคือ กระแสการย้ายถิ่น 5 จากจำนวนทั้งสิ้น 6 สาย ที่มีการย้ายถิ่นเกินกว่า 5,000 คนของระยะแรกจะเป็นการย้ายถิ่นระหว่างจังหวัดภูมิลำเนาเดิมกับจังหวัดที่เป็นจุดหมายปลายทางอยู่ในภาคย่อยเดียวกันมีเพียง 1 สาย เท่านั้นที่ย้ายถิ่นออกไปนอกเขตภาคย่อยของตน ไค้แก่กระแสการย้ายถิ่นของประชากรจากจังหวัดขอนแก่นไปยังจังหวัดชัยภูมิจำนวนทั้งสิ้น 5,149 คน (รูปที่ 14)

ในระยะที่ 2 ระหว่างปี พ.ศ. 2508-2513 พบว่าจำนวนกระแสการย้ายถิ่นเกินกว่า 5,000 คนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้เพิ่มจาก 6 สายในระยะแรกเป็น 15 สาย ในระยะที่ 2 แสดงให้เห็นถึงทิศทางการย้ายถิ่นที่กระจายออกไปและจำนวนประชากรที่ย้ายถิ่นได้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วระหว่างปีสามะโนทั้ง 2 ครั้ง จากจำนวนกระแสการย้ายถิ่นทั้ง 15 สาย แบ่งออกได้เป็นสายใหญ่ที่สุด 1 สายที่มีประชากรย้ายถิ่นเกินกว่า 20,000 คนขึ้นไป ไค้แก่กระแสการย้ายถิ่นจากจังหวัดขอนแก่นไปยังจังหวัดอุดรธานี เช่นเดียวกับในระยะแรก แต่จำนวนผู้ย้ายถิ่นได้เพิ่มจำนวนขึ้นเป็น 20,095 คน รองไค้แก่กระแสการย้ายถิ่นระหว่าง 10,000 - 20,000 คน จำนวน 1 สาย ไค้แก่ประชากรจากจังหวัดอุดรธานีที่ย้ายถิ่นไปจังหวัดหนองคาย จำนวนทั้งสิ้น 15,630 คน สำหรับกระแสการย้ายถิ่นระหว่าง 8,000 - 10,000 คน มี 3 สาย ระหว่าง 6,000 - 8,000 คน มี 6 สาย และระหว่าง 5,000 - 6,000 คนมีทั้งสิ้น 4 สาย ดังนั้นจะเห็นว่า กระแสการย้ายถิ่นภายในภาคตะวันออกเฉียงเหนือส่วนใหญ่อะจะอยู่ระหว่าง 6,000-8,000 คน ทั้ง 2 สามะโน นอกจากนี้จากกระแสการย้ายถิ่นทั้ง 15 สายแล้วยังพบว่า มีเพียง 2 สายเท่านั้นที่เป็นการย้ายถิ่นออกไปนอกภาคย่อยของตนไค้แก่กระแสการย้ายถิ่นของประชากรจากจังหวัดขอนแก่นไปยังจังหวัดชัยภูมิ จำนวน 6,799 คน และจากจังหวัดอุบลราชธานีไปยังจังหวัดนครพนมเป็นจำนวนทั้งสิ้น 5,246 คน ที่เหลืออีก 13 สาย เป็นการย้ายถิ่นระหว่างจังหวัดภายในภาคย่อยของตน โดย 6 สายอยู่ในโคราชภาคใต้ และอีก 7 สายอยู่ในโคราชภาคเหนือ นอกจากนี้ยังพบว่า มีความแตกต่างกันเกี่ยวกับขนาดของกระแสการย้ายถิ่นในโคราชภาคเหนือมากกว่าในโคราช

→ พ.ศ. 2498-2503
 → พ.ศ. 2508-2513

→ 5,000 - 6,000 คน.
 → 6,000 - 8,000 คน.
 → 8,000 - 10,000 คน.
 → 10,000 - 20,000 คน.
 → 20,000 คนขึ้นไป

รูปที่ 14 กระแสและทิศทางการย้ายถิ่นระหว่างจังหวัดภายใน
 ๑ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่เกินกว่า 5,000 คน
 พ.ศ. 2498-2503 และ พ.ศ. 2508-2513.

ตารางที่ 35 ทิศทางและกระแสการย้ายถิ่นภายในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่
เกินกว่า 5,000 คนขึ้นไป จำแนกตามจังหวัดที่เป็นภูมิลำเนาเดิม
และจังหวัดที่เป็นจุดหมายปลายทางปี พ.ศ. 2498-2503 และ
พ.ศ. 2508-2513¹

อันดับที่	จังหวัดที่เป็นภูมิลำเนาเดิม	จังหวัดที่เป็นจุดหมาย ปลายทาง	จำนวนที่ย้ายถิ่นไป
<u>2598-2503</u>			
1	ขอนแก่น	อุดรธานี	13,950
2	มหาสารคาม	อุดรธานี	7,807
3	นครราชสีมา	ชัยภูมิ	7,548
4	สุรินทร์	บุรีรัมย์	7,063
5	ร้อยเอ็ด	อุดรธานี	6,611
6	ขอนแก่น	ชัยภูมิ	5,149
<u>2508-2513</u>			
1	ขอนแก่น	อุดรธานี	20,095
2	อุดรธานี	หนองคาย	15,630
3	นครราชสีมา	บุรีรัมย์	9,486
4	บุรีรัมย์	นครราชสีมา	8,707
5	สุรินทร์	บุรีรัมย์	8,148
6	อุบลราชธานี	ศรีสะเกษ	7,866
7	มหาสารคาม	อุดรธานี	7,373
8	ขอนแก่น	เลย	6,953
9	ขอนแก่น	ชัยภูมิ	6,799
10	นครราชสีมา	ชัยภูมิ	6,672
11	ขอนแก่น	หนองคาย	6,601
12	ศรีสะเกษ	อุบลราชธานี	5,682
13	ชัยภูมิ	นครราชสีมา	5,302
14	อุบลราชธานี	นครพนม	5,246
15	ร้อยเอ็ด	อุดรธานี	5,245

¹สำมะโนประชากรแห่งประเทศไทย พ.ศ. 2503 และสำมะโนประชากรและเคหะ
พ.ศ. 2513.

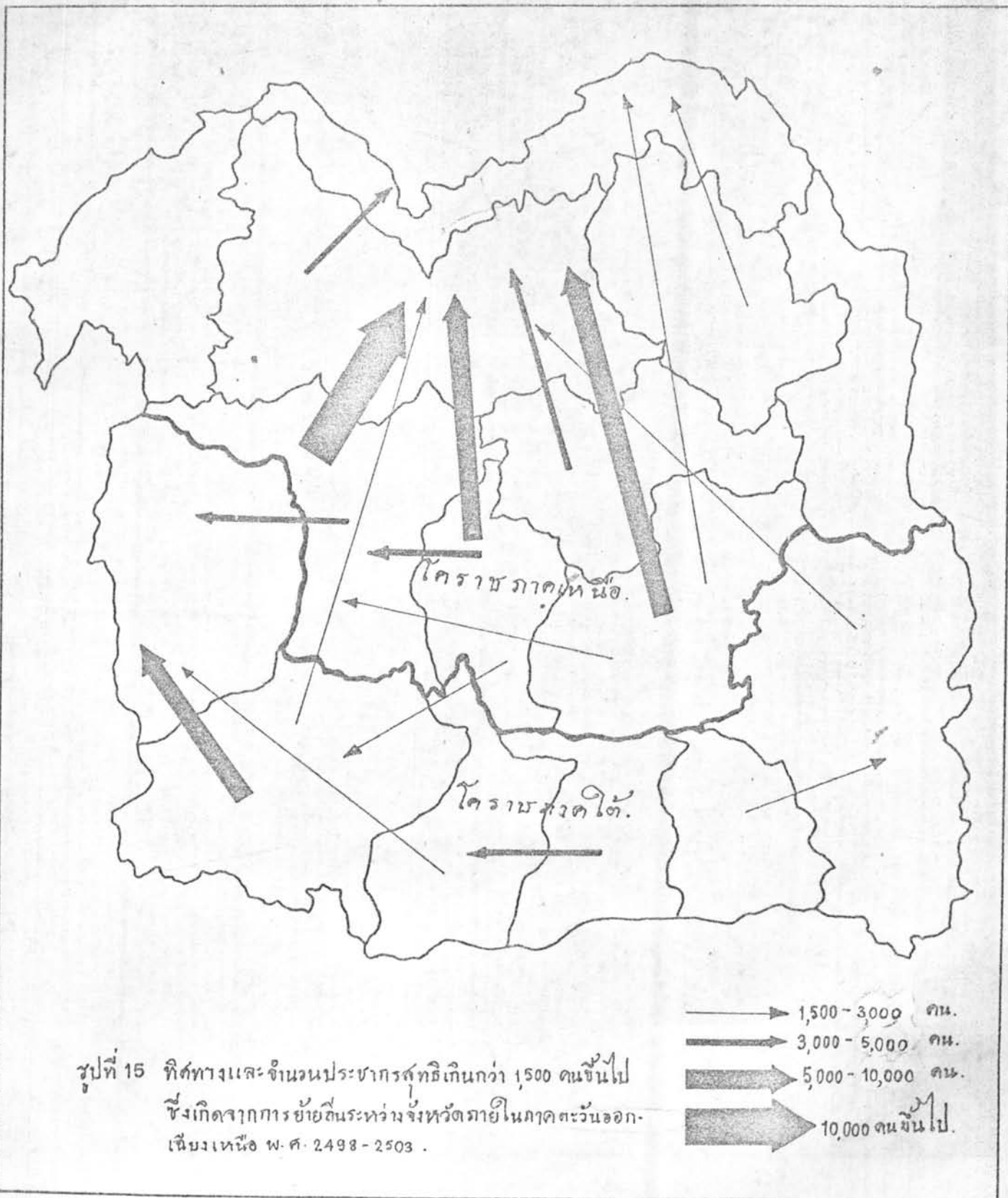
ภาคใต้ เนื่องจากกระแสการย้ายถิ่นในโคราชภาคใต้มีขนาดของประชากรที่ใกล้เคียงกัน หรือแตกต่างกันไม่มาก ในขณะที่มีความแตกต่างกันมากในโคราชภาคเหนือเกี่ยวกับขนาดของประเภทที่ย้ายถิ่นสูงสุดและต่ำสุด อย่างไรก็ตามสิ่งที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งก็คือ จำนวนประชากรของจังหวัดอุตรธานีที่พากันย้ายถิ่นเข้าสู่หนองคายได้เพิ่มจำนวนสูงขึ้นมาก อย่างฉับพลัน โดยเพิ่มจากจำนวน 4,738 คน ในระยะแรกเป็น 15,630 คนในระยะที่ 2 หรือเพิ่มขึ้นประมาณ 11,000 คน ซึ่งน่าจะเป็นประชากรที่ย้ายเข้าสู่อุตรธานีในระยะแรกที่จะพากันย้ายถิ่นเข้าสู่หนองคายในโอกาสต่อไปเมื่อหนองคายมีปัจจัยด้านดึงดูดมากกว่า

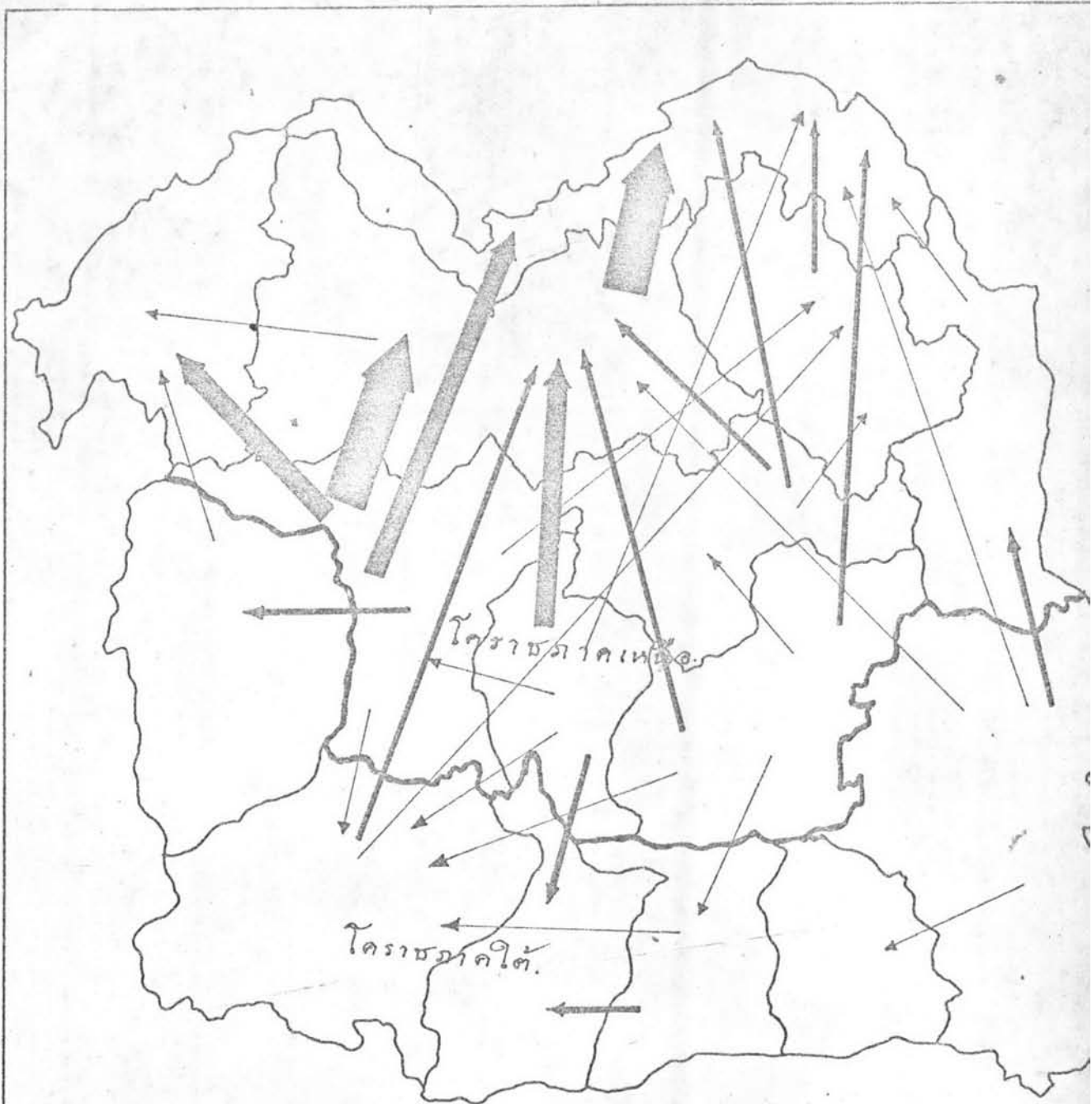
ตารางที่ 36 แสดงจำนวนประชากรสุทธิที่เกิดจากการย้ายถิ่นระหว่างจังหวัดภายในภาคตะวันออกเฉียงเหนือระหว่างปี พ.ศ. 2498-2503 และ พ.ศ. 2508-2513 ซึ่งพบว่าในระยะแรกมีเพียง 5 จังหวัดเท่านั้นที่ได้ประชากรสุทธิเพิ่มได้แก่จังหวัดชัยภูมิ บุรีรัมย์ เลย อุตรธานี และหนองคาย โดยจังหวัดอุตรธานีได้ประชากรย้ายถิ่นเข้าสูงสุดถึง 35,000 คน ส่วนใหญ่แล้วจะเป็นประชากรที่ย้ายถิ่นมาจากจังหวัดขอนแก่นมากที่สุด รองลงมาได้แก่มาจากจังหวัดมหาสารคาม ร้อยเอ็ด และกาฬสินธุ์ (รูปที่ 15) ตามลำดับ ส่วนในระยะที่ 2 พบว่าจังหวัดที่ได้ประชากรเพิ่มสุทธิจากการย้ายถิ่นภายในภาคใต้เพิ่มขึ้นจาก 5 จังหวัดในระยะแรกเป็น 8 จังหวัด โดยจังหวัดทั้ง 5 ที่เคยได้ประชากรเพิ่มสุทธิจากการย้ายถิ่นภายในภาคในระยะเวลาที่ 2 อีก 3 จังหวัดได้แก่ สกลนคร นครพนม และศรีสะเกษ แต่มีจำนวนน้อยกว่า 5 จังหวัดแรก สำหรับในระยะที่ 2 นั้นปรากฏว่า จังหวัดหนองคายกลับได้ประชากรเพิ่มสุทธิสูงสุดของภาคเป็นจำนวนทั้งสิ้นเกือบ 40,000 คน ส่วนใหญ่จะมาจากจังหวัดอุตรธานี (ประมาณ 11,000 คน) รองลงมาได้แก่มาจากจังหวัดขอนแก่น กาฬสินธุ์ สกลนคร และร้อยเอ็ด (รูปที่ 16) ตามลำดับ สำหรับจังหวัดอุตรธานีได้ประชากรเพิ่มสุทธิจากการย้ายถิ่นภายในภาคเป็นอันดับที่ 2 รองลงมาจากจังหวัดหนองคาย ประมาณ 25,000 คน น้อยกว่าระยะแรกประมาณ 10,000 คน เนื่องจากในระยะที่ 2 นี้ ประชากรส่วนใหญ่มีทิศทางย้ายถิ่นมุ่งสู่จังหวัดหนองคายมากกว่าที่จะย้ายเข้า.

ตารางที่ 36 จำนวนประชากรสุทธิที่เกิดจากการย้ายถิ่นระหว่างจังหวัดภายในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำแนกเป็นรายจังหวัด
ปี พ.ศ. 2498 - 2503 และ พ.ศ. 2508 - 2513¹

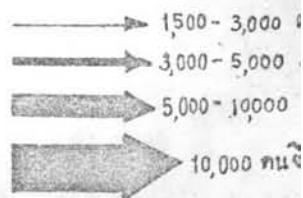
		พ.ศ. 2508 - 2513															ยอด รวม 2498- 2503
		ชัยภูมิ	นครราชสีมา	บุรีรัมย์	สุรินทร์	ศรีสะเกษ	อุบลราชธานี	เลย	อุดรธานี	หนองคาย	นครพนม	ขอนแก่น	มหาสารคาม	ร้อยเอ็ด	สกลนคร	กาฬสินธุ์	
พ.ศ. 2498 - 2503	ชัยภูมิ		5441	1666	730	114	267	-178	-288	0	65	3436	1145	1464	0	338	14200
	นครราชสีมา	1370		226	1402	569	666	-120	-1937	-738	71	-704	2094	1274	-27	93	-2572
	บุรีรัมย์	139	-779		4657	750	253	0	-660	-1171	0	-60	1005	783	-113	0	3552
	สุรินทร์	54	1735	4229		782	-144	-69	-701	-151	-8	-827	-106	-69	-179	-47	-8308
	ศรีสะเกษ	-54	357	322	1181		-2435	0	-539	-104	-1	-175	0	24	-95	0	-5540
	อุบลราชธานี	-270	314	357	-626	2184		-56	-2865	-1450	-987	-418	19	311	-913	-70	-5036
	เลย	-1802	-846	-218	-83	-45	-232		1270	111	90	1490	239	164	76	151	4014
	อุดรธานี	-1318	-3557	-512	-338	-109	-1515	2673		-3055	395	11964	7380	6360	1318	4477	34559
	หนองคาย	-679	-1453	-1131	-205	-162	-2625	-209	-11226		1014	1140	728	1632	1934	808	13814
	นครพนม	-45	-234	-3	-45	-64	-3754	23	264	1803		-99	30	124	-515	-35	-1134
	ขอนแก่น	3152	1743	1402	-107	-6	504	5859	15772	5822	111		3497	2212	-124	897	-9265
	มหาสารคาม	762	2722	3347	177	-1	122	1470	6513	2262	96	2155		504	-99	-193	-15819
	ร้อยเอ็ด	387	1777	2314	670	360	1340	308	4674	3340	385	1126	-3		-176	-970	-15929
	สกลนคร	-104	-1801	-420	-124	-111	-1422	-23	-536	3368	-173	-2010	-864	-1193		957	-130
	กาฬสินธุ์	98	302	-4	3	6	260	385	3318	4494	295	319	-884	-1789	2502		-6406
ยอดรวม 2508-2513	1690	-1090	10323	-5515	249	-9281	13712	23437	38779	2784	-32665	-21376	-19660	7915	-9305		

¹คำนวณจากสำมะโนประชากรแห่งประเทศไทย พ.ศ. 2503 และสำมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ. 2513.

รูปที่ 16 ทิศทางและจำนวนประชากรสุทธิเกินกว่า 1,500 คนขึ้นไป
ซึ่งเกิดจากการย้ายถิ่นระหว่างจังหวัดภายในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พ.ศ. 2508-2513.

จังหวัดอุดรธานี ทำให้หนองคายเป็นจังหวัดเดียวของภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่ได้ประชากรเพิ่มสุทธิจากการย้ายถิ่นภายในภาคจากทุกจังหวัดโดยไม่สูญเสียประชากรสุทธิให้แก่จังหวัดใด ๆ ภายในภาคเดียวกัน อนึ่ง การเพิ่มขึ้นของจำนวนจังหวัดและจำนวนประชากรที่ได้สุทธิจากการย้ายถิ่นภายในภาคในระยะที่ 2 ย่อมชี้ให้เห็นว่าจังหวัดที่เหลือ (จำนวน 7 จังหวัด) จะต้องสูญเสียประชากรสุทธิเพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับคืบ เช่น จังหวัดอุบลราชธานี สูญเสียประชากรสุทธิเพิ่มขึ้นประมาณเท่าตัว (จาก 5,036 คน เป็น 9,280 คน) จังหวัดขอนแก่นเพิ่มขึ้นเกือบ 4 เท่า (จาก 9,265 คน เป็น 32,665 คน ในจำนวนนี้สูญเสียให้แก่จังหวัดอุดรธานีมากที่สุดจำนวนทั้งสิ้น 15,772 คน) จังหวัดมหาสารคามและร้อยเอ็ดเพิ่มขึ้นประมาณ 1 ใน 4 (จาก 15,819 คน เป็น 21,376 คน และจาก 15,929 คน เป็น 19,660 คน ตามลำดับ) ส่วนจังหวัดกาฬสินธุ์เพิ่มขึ้นประมาณ 1 ใน 3 (จาก 6,406 คน เป็น 9,305 คน) สำหรับจังหวัดสุรินทร์และจังหวัดนครราชสีมา จำนวนประชากรสุทธิที่สูญเสียให้แก่จังหวัดต่าง ๆ ภายในภาคเดียวกันได้ลดลงเนื่องจากได้หันไปแลกเปลี่ยนประชากรกับต่างภาคมากขึ้น

ก.3.3 อัตรการย้ายถิ่น

อัตรการย้ายถิ่นของประชากรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นั้น ปรากฏว่าเนื่องจากมีการย้ายถิ่นของประชากรเพิ่มสูงขึ้นมากในระหว่างปี พ.ศ. 2508-2513 ดังนั้น อัตรการย้ายเข้าและออกของจังหวัดต่าง ๆ จึงเปลี่ยนแปลงไปมากจากระยะแรก คือ พ.ศ. 2498-2503 ทั้งนี้โดยทุกจังหวัดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีอัตรการย้ายถิ่นออกที่สูงขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในจังหวัดชัยภูมิ อุดรธานี ขอนแก่น มหาสารคาม ร้อยเอ็ด กาฬสินธุ์ และ นครราชสีมา เป็นต้น ในขณะที่เกือบทุกจังหวัดมีอัตรการย้ายถิ่นเข้าสูงขึ้นเช่นเดียวกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในจังหวัดนครราชสีมา เลย หนองคาย และสกลนคร เป็นต้น ยกเว้นเพียง 2 จังหวัด คือ ชัยภูมิ และอุดรธานี ซึ่งมีอัตรการย้ายถิ่นเข้าลดลงจากระยะแรก อัตรการย้ายถิ่นสุทธิของแต่ละจังหวัดซึ่งเพิ่มขึ้นและลดลงในอัตราที่แตกต่างกันดังแสดงในตารางที่ 37 ซึ่งปรากฏว่า ในช่วงเวลา 5 ปีก่อนวัน

สำมะโน พ.ศ. 2503 ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จัดว่าเป็นภาคที่มีอัตราการย้ายถิ่นออกของประชากรอยู่ในระดับสูงภาคหนึ่งของประเทศไทย โดยมีอัตราการย้ายถิ่นออกที่สูงกว่าอัตราการย้ายถิ่นเข้าทั้ง 2 ระยะ ทำให้อัตราการย้ายถิ่นสุทธิของภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นลบทั้ง 2 ระยะ คือ -5.7 และ -7.6 ต่อประชากร 1,000 คน หรือสูญเสียประชากรสุทธิให้กับจังหวัดต่าง ๆ ในทุกภาคของประเทศไทยเป็นจำนวน 53,118 คน สำหรับระยะแรกและเพิ่มเป็น 86,859 คนสำหรับระยะที่ 2 ในระยะแรก คือ พ.ศ. 2498-2503

ปรากฏตามข้อมูลสำมะโนประชากรแห่งประเทศไทย พ.ศ. 2503 ว่า มีเพียง 4 ใน 15 จังหวัดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือเท่านั้นที่มีอัตราการย้ายถิ่นสุทธิเป็นบวกที่เหลือออกนั้นเป็นจังหวัดที่มีอัตราการย้ายถิ่นสุทธิเป็นลบทั้งสิ้น สำหรับจังหวัดที่มีประชากรย้ายถิ่นเข้ามากและมีอัตราการย้ายถิ่นสุทธิเป็นบวกส่วนใหญ่จะเป็นจังหวัดที่เกาะกันเป็นกลุ่มอยู่ทางตอนเหนือของภาคที่ติดกับริมฝั่งแม่น้ำโขง ได้แก่ หนองคาย อุดรธานี และ เลย ส่วนอีกจังหวัดหนึ่งเป็นจังหวัดที่อยู่ในโคราชภาคใต้ คือ จังหวัดชัยภูมิโดยอุดรธานีเป็นจังหวัดที่ได้ประชากรเพิ่มสุทธิจากการย้ายเข้ามามากกว่าย้ายออกประมาณ 34,500 คน นับว่าสูงที่สุดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือและเป็นที่ 2 ของประเทศรองลงมาจากกรุงเทพมหานคร ทั้งนี้ เนื่องจากเป็นจังหวัดที่มีความสำคัญทางด้านยุทธศาสตร์ จึงมีปัจจัยที่ดึงดูดผู้คนให้เข้าไปทำงานประเภทให้บริการแก่ฐานทัพที่ตั้งขึ้นหรือเป็นแรงงานภาคเกษตรกรรมในพื้นที่ที่บุกเบิกใหม่ เนื่องจากมีการตัดเส้นทางถนนเพิ่มขึ้นในพื้นที่นั้น¹ แต่ปรากฏว่าอุดรธานีกลับมีอัตราการย้ายถิ่นสุทธิ 56.4 ต่อ 1,000 คน น้อยกว่าจังหวัดหนองคายซึ่งมีอัตราการย้ายถิ่นสุทธิ 69.8 ต่อ 1,000 คน สูงสุดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เนื่องจากอุดรธานีมีอัตราการย้ายถิ่นออกและอัตราการย้ายถิ่นเข้าที่ต่ำกว่าเล็กน้อย อนึ่งปรากฏว่าทั้งหนองคายและอุดรธานี มีอัตราการย้ายถิ่นสุทธิอยู่ในระดับสูง 2 ใน 10

¹ไพฑูริย์ พงศะบุตร. ภูมิศาสตร์ภูมิภาคและภูมิศาสตร์เศรษฐกิจของประเทศไทย. หน้า 25.

อันดับของประเทศด้วย โดยมีจังหวัดกำแพงเพชรเป็นจังหวัดที่มีอัตราการย้ายถิ่นสุทธิสูงสุดของประเทศ 111.6 ต่อ 1,000 คน¹ การที่จังหวัดกำแพงเพชรมีจำนวนประชากรย้ายถิ่นเข้าเป็นจำนวนมาก ส่วนหนึ่งเป็นประชากรที่ย้ายไปจากจังหวัดต่าง ๆ ในโคราชภาคใต้ เช่น อุบลราชธานี บุรีรัมย์ สุรินทร์ และชัยภูมิเข้าไปอยู่ในนิคมสร้างตนเองทุ่งโพธิ์ทะเล อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร² นอกจากอุครธานี และหนองคายแล้ว ชัยภูมิและเลยเป็นอีก 2 จังหวัดที่มีอัตราการย้ายถิ่นสุทธิของประชากรเป็นบวก 32.8 และ 22.9 ต่อ 1,000 คนตามลำดับ ซึ่งน้อยกว่ากรุงเทพ - ธนบุรี ที่มีอัตราการย้ายถิ่นสุทธิประมาณ 35 ต่อ 1,000 คนเพียงเล็กน้อย

สำหรับจังหวัดที่มีอัตราการย้ายถิ่นสุทธิเป็นลบเนื่องจากมีประชากรที่ย้ายถิ่นเข้าน้อยกว่าประชากรที่ย้ายถิ่นออกมีอยู่ถึง 11 จังหวัด ซึ่งส่วนใหญ่จะเกาะกลุ่มกันอยู่ทางตอนกลางและทางตอนใต้ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ บริเวณลุ่มแม่น้ำชีและมูล โดยเป็นจังหวัดในโคราชภาคเหนือ 6 จังหวัดได้แก่ มหาสารคาม ร้อยเอ็ด กาฬสินธุ์ ขอนแก่น สกลนคร และนครพนม และจังหวัดในโคราชภาคใต้ 5 จังหวัด ได้แก่ สุรินทร์ ศรีสะเกษ บุรีรัมย์ นครราชสีมา และอุบลราชธานี ในบรรดา 11 จังหวัดปรากฏว่ามหาสารคามมีอัตราการย้ายถิ่นออกสูงสุดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีอัตราการย้ายถิ่นออกอยู่ในระดับสูงติดอันดับ 1 ใน 10 อันดับสูงสุดของประเทศ ยังผลให้มหาสารคามมีอัตราการย้าย

¹Visid Prachuabmoh and Penporn Tirasawat, op.cit., Table 3, p. 31.

²อ่านรายละเอียดเพิ่มเติมจาก Chamreang Parvichit, "Study on Migration in Tungpotarle Resettlement Area in The Province of Kampaengphet," The Commemorative Monograph for the Second Sociological and Anthropological Exhibition at Thammasat University (Bangkok: Thammasat University, 1972), pp. 116-134.

ดินสุทธิ -41.2 ต่อ 1,000 คนสูงสุดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือและอยู่ในอันดับสูงสุด
จังหวัดหนึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับอัตราการย้ายถิ่นสุทธิเป็นลบรายจังหวัดทั่วประเทศเช่น
เดียวกับจังหวัดร้อยเอ็ด ซึ่งมีอัตราการย้ายถิ่นสุทธิ -41.0 ต่อ 1,000 คน แต่จังหวัด
ร้อยเอ็ดมีจำนวนประชากรที่สูญเสียเป็นจำนวนสุทธิสูงสุดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
24,000 คน สำหรับระยะแรกนี้หรือคิดเป็นร้อยละ 21.2 ของจำนวนประชากรที่สูญเสีย
ทั้งหมด 11 จังหวัดรวมกัน ที่เหลืออีก 9 จังหวัดพอที่จะแบ่งออกได้เป็น 3 กลุ่มจังหวัด
ตามลักษณะการสูญเสียประชากรหรืออัตราการย้ายถิ่นสุทธิ กล่าวคือ กลุ่มแรกได้แก่
กลุ่มจังหวัดที่มีอัตราการย้ายถิ่นสุทธิเป็นลบอยู่ในระดับสูงเกินกว่า -20.0 ต่อ 1,000 คน
มี 2 จังหวัดคือ สุรินทร์และกาฬสินธุ์ ซึ่งมีอัตราการย้ายถิ่นสุทธิ -22.3 และ -22.2
ต่อ 1,000 คน ตามลำดับ กลุ่มที่สอง ได้แก่กลุ่มจังหวัดที่มีการย้ายถิ่นสุทธิเป็นลบอยู่
ในระดับปานกลาง ตั้งแต่ -10.0 ถึง -20.0 ต่อ 1,000 คน มี 4 จังหวัดส่วนใหญ่
เป็นจังหวัดในโคราชภาคใต้ คือ ศรีสะเกษ ขอนแก่น นครราชสีมา และอุบลราชธานี
ซึ่งมีอัตราการย้ายถิ่นสุทธิ -19.5 -17.5 -14.4 และ -13.8 ตามลำดับ ส่วนกลุ่ม
สุดท้ายได้แก่กลุ่มจังหวัดที่มีอัตราการย้ายถิ่นสุทธิต่ำเป็นลบอยู่ในระดับต่ำ คือ ต่ำกว่า
-10.0 ต่อ 1,000 คน คือ -3.1 -0.7 และ -0.3 สำหรับจังหวัดนครพนม
สกลนคร และบุรีรัมย์ ตามลำดับ สรุปแล้วสำหรับในระยะแรกนี้ จังหวัดที่มีอัตราการ
ย้ายถิ่นสุทธิเป็นลบ ส่วนใหญ่แล้วจะสูญเสียประชากรให้กับจังหวัดอุดรธานี หนองคาย
เลย และชัยภูมิ มากกว่าที่จะสูญเสียให้กับจังหวัดต่าง ๆ ที่อยู่ต่างภาคออกไป

สำหรับในระยะที่ 2 (พ.ศ. 2508-2513) ปรากฏว่าถึงแม้ว่าประชากรของ
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีแนวโน้มย้ายถิ่นออกไปต่างภาคมากขึ้นก็ตาม อัตราการย้ายถิ่น
ออกของแต่ละจังหวัดกลับไม่สูงมากนักเมื่อเปรียบเทียบกับจังหวัดในภาคกลาง กล่าวคือ
จังหวัดที่มีอัตราการย้ายถิ่นออกสูงสุดของประเทศในระยะที่ 2 นี้ ได้แก่จังหวัดชัยนาท
พิจิตร นครนายก และสระบุรี นอกจากนี้จังหวัดที่มีอัตราการย้ายถิ่นออกสูงสุด 10
จังหวัด เป็นจังหวัดในภาคกลาง 8 จังหวัด และเป็นจังหวัดที่สามารถเดินทางโดยรถยนต์

ตารางที่ 37 อัตราการย้ายถิ่นเข้า อัตราการย้ายถิ่นออก และอัตราการย้าย
ถิ่นสุทธิจำแนกเป็นรายจังหวัดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ปี พ.ศ. 2498-2503 และ พ.ศ. 2508-2513

(ต่อประชากร 1,000 คน)

จังหวัด	อัตราการย้ายถิ่นเข้า	อัตราการย้ายถิ่นออก	อัตราการย้ายถิ่นสุทธิ
พ.ศ. 2498-2503 ¹			
หนองคาย	86.1	16.3	69.8
อุดรธานี	80.0	23.6	56.4
ชัยภูมิ	52.5	19.7	32.8
เลย	35.0	12.1	22.9
บุรีรัมย์	35.3	35.6	-0.3
สกลนคร	19.0	19.7	-0.7
นครพนม	10.6	13.7	-3.1
อุบลราชธานี	11.5	25.3	-13.8
นครราชสีมา	30.2	44.6	-14.4
ขอนแก่น	29.0	46.5	-17.5
ศรีสะเกษ	7.4	26.9	-19.5
กาฬสินธุ์	12.0	34.2	-22.2
สุรินทร์	14.4	36.7	-22.3
ร้อยเอ็ด	8.2	49.2	-41.0
มหาสารคาม	13.1	54.3	-41.2
ยอดรวม	อัตราการย้ายถิ่นเข้า	ตัวกลาง (\bar{x}) = 27.4	พิสัย (Range) = 7.4-86.1
	อัตราการย้ายถิ่นออก	ตัวกลาง (\bar{x}) = 33.1	พิสัย (Range) = 12.1-54.3
	อัตราการย้ายถิ่นสุทธิ	= - 5.7	

¹คำนวณจากสำมะโนประชากรแห่งประเทศไทย พ.ศ. 2503. สำนักงานสถิติ
กลาง สภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ, รายจังหวัด ตารางที่ 6.

(ตารางที่ 37) (ต่อ)

จังหวัด	อัตราการขายเงินเข้า	อัตราการขายเงินออก	อัตราการขายเงินสุทธิ
พ.ศ. 2508-2513 ¹			
หนองคาย	142.6	29.4	113.2
เลย	85.8	28.8	57.0
อุดรธานี	77.6	49.2	28.4
สกลนคร	51.1	31.4	19.7
นครพนม	31.9	24.9	7.0
บุรีรัมย์	52.4	47.3	5.1
ชัยภูมิ	49.6	52.7	-3.1
นครราชสีมา	57.4	62.0	-4.6
ศรีสะเกษ	24.1	40.6	-16.5
อุบลราชธานี	21.9	40.5	-18.6
สุรินทร์	21.7	47.1	-25.4
กาฬสินธุ์	24.1	53.2	-29.1
ขอนแก่น	36.9	82.3	-45.4
มหาสารคาม	20.4	75.6	-55.2
ร้อยเอ็ด	15.4	72.1	-56.7
ยอดรวม	อัตราการขายเงินเข้า	ตัวกลาง (\bar{X}) = 44.1	ที่ล้น = 15.4 - 142.6
	อัตราการขายเงินออก	ตัวกลาง (\bar{X}) = 51.7	ที่ล้น = 24.9 - 82.3
	อัตราการขายเงินสุทธิ		= - 7.6

¹คำนวณจากสำมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ. 2513, สำนักงานสถิติแห่งชาติ, สำนักนายกรัฐมนตรี้, ตารางที่ 9. (รายจังหวัด)

จากกรุงเทพ - หนองบัวลำภูภายใน 1 ชั่วโมง อีก 2 จังหวัดได้แก่ จังหวัดนครสวรรค์ และ จังหวัดพิจิตร ซึ่งอยู่ทางตอนกลางของภาคเหนือ¹ จะเห็นว่าไม่มีจังหวัดใดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีอัตราการย้ายถิ่นออกอยู่ในระดับสูง 10 อันดับสูงสุดของประเทศ อย่างไรก็ตามเกือบทุกจังหวัดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีอัตราการย้ายถิ่นเข้าและออกสูงขึ้นกว่าเมื่อ 10 ปีก่อนมาก โดยส่วนใหญ่จังหวัดที่เคยได้ประชากรเพิ่มและลดสุทธิยังคงเป็นจังหวัดเดิมสำหรับระยะที่ 2 เป็นที่น่าสังเกตว่า อันดับที่สูงต่ำตามอัตราการย้ายถิ่นสุทธิที่แสดงไว้ในตาราง จะเกาะกันเป็นกลุ่มไม่กระจายเหมือนกับในระยะแรก ทำให้สามารถแบ่งแยกจังหวัดในโคราชภาคเหนือและภาคใต้ได้อย่างชัดเจน กล่าวคืออันดับที่ 1-5 เป็นจังหวัดในโคราชภาคเหนือ อันดับที่ 6-11 เป็นจังหวัดในโคราชภาคใต้ ส่วนอันดับที่ 12-15 นั้น เป็นจังหวัดในโคราชภาคเหนือซึ่งเป็นกลุ่มจังหวัดของโคราชภาคเหนือที่มีอัตราการย้ายถิ่นสุทธิลดลงสูงสุดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือตลอดมา ส่วนอันดับที่ 1-5 นั้นเป็นกลุ่มจังหวัดที่อยู่ทางตอนเหนือของภาค ริมฝั่งแม่น้ำโขง โดยจังหวัดหนองคายซึ่งเคยมีอัตราการย้ายถิ่นสุทธิสูงสุดในระยะแรกยังคงมีอัตราการย้ายถิ่นสุทธิสูงสุดของภาค คือ 113.2 ต่อ 1,000 คน เป็นอัตราที่อยู่ในระดับสูงของประเทศและสูงกว่าของจังหวัดเลย ซึ่งมีอัตราการย้ายถิ่นสุทธิ (57.0 ต่อ 1,000 คน) เป็นที่ 2 ของภาคประมาณ 2 เท่า จำนวนประชากรที่ได้เพิ่มใน 6 จังหวัดปรากฏว่า ร้อยละ 41.8 หรือเกือบ 1 ใน 2 เป็นการเพิ่มขึ้นในจังหวัดหนองคาย ทำให้จำนวนประชากรของจังหวัดหนองคายเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วมากจนเกินขีดนอกเหนือจากการเพิ่มโดยปกติตามธรรมชาติ กล่าวคือเพิ่มจาก 256,530 คนในปี 2503 เป็น 443,783 คน ในปี 2513 หรือเพิ่มขึ้นประมาณ 73 %

¹เฟรด อาร์โนลด์ และสุปราณี บุญประเทือง, สำมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ. 2513 การย้ายถิ่น รายงานเชิงวิเคราะห์ ฉบับที่ 2. กองสำรวจประชากร สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรื (พระนคร : โรงพิมพ์ชาวพาณิชย์, 2519), หน้า 21.

ในขณะที่จังหวัดอุดรธานี นครราชสีมา อุบลราชธานี และขอนแก่นเพิ่มขึ้นเพียงร้อยละ 49.6 36.5 31.2 และ 24.2 ตามลำดับ ดังนั้นการที่มีประชากรจำนวนมากย้ายถิ่นเข้าสู่หนองคายในระยะที่ 2 นี้ ทำให้บางอำเภอมีประชากรเพิ่มขึ้นเกินกว่าร้อยละ 100 เช่น อำเภอบึงกาฬ อำเภอโพนพิสัย และอำเภอเซกา มีประชากรเพิ่มขึ้นร้อยละ 173.9 121.4 และ 118.8 จากระยะแรก ในขณะที่อำเภอเมืองหนองคายมีประชากรเพิ่มขึ้นร้อยละเพียง 28.2 ในระยะเวลาเดียวกัน สาเหตุหนึ่งที่มีประชากรย้ายถิ่นเข้าจังหวัดหนองคายอาจจะเป็นเพราะว่าจังหวัดนี้ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขง อยู่ใกล้ประเทศลาว มีโอกาสทำการค้าขายกับเวียงจันทน์¹ เนื่องจากการค้าขายระหว่างประเทศไทยกับประเทศลาวต้องกระทำผ่านจังหวัดหนองคาย สำหรับอุดรธานี มีอัตราการย้ายถิ่นเข้าลดลงเล็กน้อย แต่อัตราการย้ายถิ่นออกกลับเพิ่มขึ้นประมาณเท่าตัวจากระยะแรก ทำให้อัตราการย้ายถิ่นสุทธิลดลงประมาณครึ่งหนึ่งจากระยะแรก เช่นเดียวกัน น้อยกว่าของจังหวัดเลยซึ่งมีอัตราการย้ายถิ่นเพิ่มสูงขึ้น 57.0 ต่อ 1,000 คน ซึ่งสูงเป็นที่ 2 ของภาครองลงมาจากหนองคาย อุดรธานีจึงเปรียบเสมือนเส้นทางผ่านของประชากรที่จะย้ายไปยังจังหวัดหนองคายและจังหวัดเลย

จังหวัดสกลนคร นครพนม และบุรีรัมย์ เป็น 3 จังหวัดที่มีอัตราการย้ายถิ่นสุทธิเป็นบวกในระยะที่ 2 จึงพอจะเห็นแนวโน้มว่าทั้ง 3 จังหวัดจะมีประชากรสุทธิเพิ่มขึ้นในการสำรวจสำมะโนประชากรครั้งต่อไป ทั้งนี้เนื่องจากเป็นจังหวัดที่ยังมีที่ดินว่างเปล่าที่ยังอาจบุกเบิกได้อีกมาก จึงมีผู้คนย้ายถิ่นเข้าไปเป็นแรงงานเกษตร เช่นเดียวกับจังหวัดกำแพงเพชรในภาคเหนือ และจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ หรือจังหวัดชายทะเลของภาคกลางตอนใต้ แตกต่างกับจังหวัดชัยภูมิซึ่งประชากรมีแนวโน้มที่ย้ายถิ่นออกมากขึ้นในขณะที่จำนวนประชากรที่ย้ายเข้าจังหวัดนี้ได้ลดลงอย่างมาก สำหรับจังหวัดที่มีอัตราการย้ายถิ่นเป็นลบ ไกลจาก 11 เหลือเพียง 9 จังหวัด จังหวัดที่มีอัตราการย้ายถิ่นสุทธิ

¹เฟรด อาร์โนลด์ และสุปาณี บุณประเทือง, เรื่องเดิม, หน้า 22.

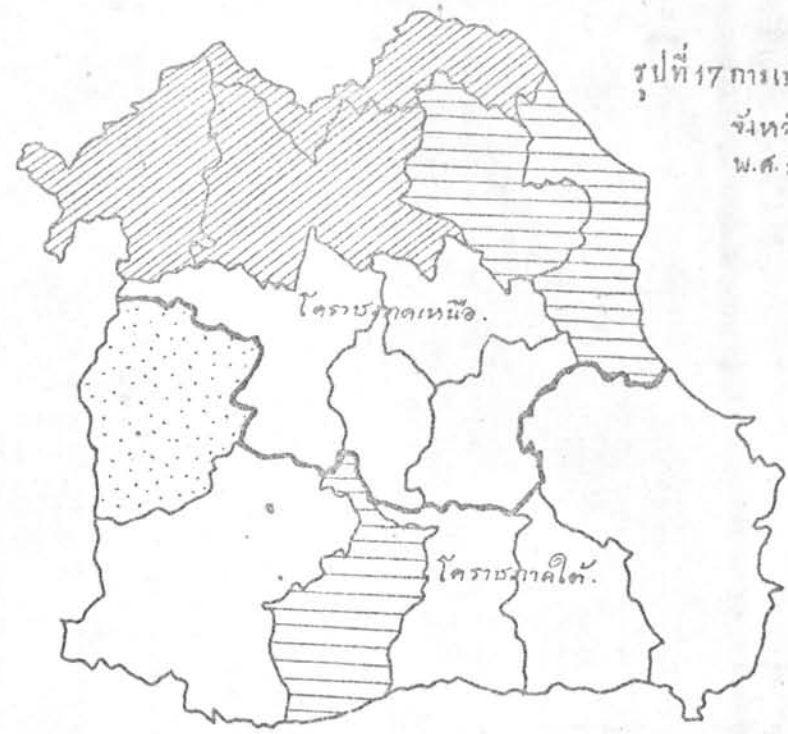
ต่อ 1,000 คนลดลงสูงสุดได้แก่ ร้อยเอ็ด -56.7 รองลงมาได้แก่ มหาสารคาม และ
 ขอนแก่น -55.2 และ 45.4 ตามลำดับ โดยเฉพาะขอนแก่นเป็นจังหวัดที่สูญเสียประชากร
 สูทธิเป็นจำนวนสูงสุดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (39,983 คน) ถึงแม้ว่ารัฐบาลได้กำหนด
 ให้จังหวัดนี้เป็นศูนย์กลางพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือมาตั้งแต่ พ.ศ. 2505 แล้วก็ตาม¹
 รวมทั้งการจัดตั้งมหาวิทยาลัยขอนแก่นขึ้น ซึ่งดูเหมือนว่ามีส่วนช่วยยับยั้งการย้ายถิ่นออก
 ของจังหวัดขอนแก่นและของภาคตะวันออกเฉียงเหนืออย่างมาก ส่วนอีก 6 จังหวัดที่เหลือ
 ประชากรมีอัตราการย้ายถิ่นสุทธิตั้งแต่ -3.1 จนถึง -29.1 ต่อ 1,000 คน

ดังนั้นจึงพอที่จะแบ่งกลุ่มจังหวัดออกเป็น 4 กลุ่มตามลักษณะอัตราการย้ายถิ่นสุทธิ
 รายจังหวัดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พ.ศ. 2503-2513 ดังนี้ (รูปที่ 17)

- กลุ่มที่ 1 เป็นจังหวัดที่มีอัตราการย้ายถิ่นสุทธิเป็นบวกตลอดทั้ง 2 ระยะ และ
 อยู่ในระดับสูงมี 3 จังหวัด ได้แก่ หนองคาย เลย และอุดรธานี
- กลุ่มที่ 2 เป็นจังหวัดที่มีอัตราการย้ายถิ่นสุทธิเป็นบวกในระยะแรกและเป็น
 ลบในระยะที่ 2 มีเพียงจังหวัดเดียวได้แก่ ชัยภูมิ
- กลุ่มที่ 3 เป็นจังหวัดที่มีอัตราการย้ายถิ่นสุทธิเป็นลบในระยะแรกและเป็นบวก
 ในระยะที่ 2 มี 3 จังหวัด ได้แก่ สกลนคร นครพนมและบุรีรัมย์
- กลุ่มที่ 4 เป็นจังหวัดที่มีอัตราการย้ายถิ่นสุทธิเป็นลบตลอดทั้ง 2 ระยะและ
 บางจังหวัดมีอัตราการย้ายถิ่นสุทธิเป็นลบอยู่ในระดับสูง และบาง
 จังหวัดอยู่ในระดับต่ำและเป็นกลุ่มที่ใหญ่ที่สุด มี 8 จังหวัด อยู่ทาง
 ตอนกลางและตอนใต้ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้แก่ ขอนแก่น
 ร้อยเอ็ด มหาสารคาม นครราชสีมา สุรินทร์ ศรีสะเกษ อุบลราชธานี
 และกาฬสินธุ์

¹เฟรด อาร์โนลด์ และสุปณี บุญประเทือง, เรื่องเดิม, หน้า 21.

รูปที่ 17 การเปลี่ยนแปลงอัตราการย้ายถิ่นสุทธิรายจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือระหว่าง พ.ศ. 2498-2503 และ 2508-2513.

- เป็นลบตลอดทั้ง 2 ระยะเวลา
- ▤ เป็นบวกในระยะแรกและเป็นลบในระยะที่ 2.
- ▥ เป็นลบในระยะแรกและเป็นบวกในระยะที่ 2.
- ▧ เป็นบวกตลอดทั้ง 2 ระยะเวลา

รูปที่ 18 ร้อยละของอัตราการย้ายถิ่นสุทธิรายจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งเปลี่ยนแปลงระหว่าง พ.ศ. 2503-2513.

ร้อยละ

▥	ต่ำกว่า 2	▤	ต่ำกว่า 2
▧	2-3	▥	2-3
▧	มากกว่า 3	▧	มากกว่า 3
- (อัตราการย้ายถิ่นสุทธิเพิ่มขึ้น) (อัตราการย้ายถิ่นสุทธิลดลง.)

สรุปแล้วระหว่างปี พ.ศ. 2503-2513 มีการเปลี่ยนแปลงอัตราการย้ายถิ่นสุทธิเป็นอย่างมากของแต่ละจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ อันเป็นผลจากการย้ายถิ่นภายในภาคเป็นสำคัญ และทั้งกับต่างภาค โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับกรุงเทพฯ - ชนบุรี (รูปที่ 18) แสดงให้เห็นถึงความแตกต่างของการเพิ่มและลดลงของอัตราการย้ายถิ่นสุทธิในระยะ 10 ปี โดยหนองคายและเลยเป็นเพียง 2 จังหวัดเท่านั้นที่มีอัตราการย้ายถิ่นสุทธิเพิ่มขึ้นเกินกว่าร้อยละ 3 ส่วนชัยภูมิ เป็นจังหวัดเดียวที่มีอัตราการย้ายถิ่นสุทธิลดลงมากกว่าร้อยละ 3

ก.5.4 ความสัมพันธ์ระหว่างการย้ายถิ่นกับความหนาแน่นของประชากร

ในการหาความสัมพันธ์ระหว่างความหนาแน่นของประชากรกับการย้ายถิ่นเพื่อดูว่า ความหนาแน่นของประชากรมีความสัมพันธ์กับการย้ายถิ่นในบริเวณใดหรือไม่ ความสัมพันธ์นั้นมีมากน้อยเพียงใดและอยู่ในระดับใด โดยอาศัยตัวแปรทั้ง 2 เป็นหลัก คือ ความหนาแน่นกับอัตราการย้ายถิ่นออกต่อประชากร 1,000 คน ในการคำนวณหาค่าความสัมพันธ์ ได้ใช้สูตรหาค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ หรือค่า r (Simple Correlation Coefficient) ดังนี้

$$r = \frac{n \sum XY - \sum X \sum Y}{\sqrt{[n(\sum X^2) - (\sum X)^2] [n(\sum Y^2) - (\sum Y)^2]}}$$

ซึ่งค่าของ r ไม่มีแกนแต่เป็นตัวร่วมระหว่าง x กับ y หรือตัวแปร 2 ตัว หรือความหนาแน่นของประชากรกับอัตราการย้ายถิ่นออกต่อประชากร 1,000 โดยค่าของ r จะอยู่ระหว่าง -1 กับ $+1$ ($\neq 1$) เสมอ ในกรณีที่ค่าของ r ที่คำนวณได้ออกมาเป็นผลบวก ($+$) ก็แสดงว่าข้อมูลหรือตัวแปรทั้ง 2 สอดคล้องสัมพันธ์หรือเป็นไปตามกันหรือมีอิทธิพลต่อกันซึ่งจะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับผลลัพธ์ตัวเลขที่ออกมา ถ้ามีค่าใกล้ $+1$ ก็แสดงว่าตัวแปร 2 ตัวมีความสัมพันธ์ตามกันในระดับสูง แต่ถ้ามีค่าใกล้ 0

แสดงว่ามีค่าความสัมพันธ์อยู่ในระดับต่ำหรือตัวแปรทั้ง 2 มีอิทธิพลต่อกันน้อยมากส่วนในกรณีค่าของ r ที่คำนวณได้ออกมาเป็นผลลบ (-) ก็แสดงว่าตัวแปรทั้ง 2 มีความสัมพันธ์ในทางตรงกันข้ามหรือสวนทางกัน จะอยู่ในระดับสูงหรือระดับต่ำย่อมขึ้นอยู่กับตัวเลขผลลัพธ์ที่ออกมา เช่นเดียวกับข้างต้น

ตารางที่ 38 เป็นตารางแสดงตัวแปร 2 ตัว คือ ความหนาแน่นของประชากรแบบเลขคณิต (x) กับอัตราการย้ายถิ่นออกต่อประชากร 1,000 คน (y) รายจังหวัดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือทั้ง 2 ปีสามะโน (พ.ศ. 2503 และ พ.ศ. 2513) เพื่อหาค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์หรือค่า r ตามสูตรจากการคำนวณพบว่า ในปี พ.ศ. 2503 r มีค่าเท่ากับ 0.875464 ซึ่งใกล้เคียงกับ 1 มาก แสดงว่า ตัวแปรทั้ง 2 มีความสัมพันธ์กันในทางบวกหรือสอดคล้องกันอยู่ในระดับค่อนข้างสูงและอยู่ในลักษณะที่ตามกัน กล่าวคือ จังหวัดใดที่มีความหนาแน่นของประชากรแบบเลขคณิตสูงก็จะมีอัตราการย้ายถิ่นออกต่อประชากร 1,000 คนที่สูงด้วย ตัวอย่างเช่น จังหวัดมหาสารคาม ร้อยเอ็ด สุรินทร์ ขอนแก่น นครราชสีมา และกาฬสินธุ์ ล้วนแล้วแต่เป็นจังหวัดที่มีความหนาแน่นของประชากรโดยเฉลี่ยแล้วสูงกว่าจังหวัดอื่น ๆ ในภาคเดียวกันโดยมีความหนาแน่นประชากรแบบเลขคณิตเท่ากับ 87 85 66 63 60 และ 56 ตามลำดับ ในขณะที่เดียวกันก็มีอัตราการย้ายถิ่นออกอยู่ในระดับสูงเช่นกันเท่ากับ 54.3 49.6 36.7 46.5 44.6 และ 34.2 ต่อประชากร 1,000 คนตามลำดับ ผลการศึกษาครั้งนี้สอดคล้องกับผลการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้โดยวิศิษฐ์ ประจวบเหมาะ และเพ็ญพร ชีระสวัสดิ์ ที่พบว่า ความหนาแน่นของประชากรเป็นปัจจัยสำคัญทางด้านประชากรปัจจัยหนึ่งที่จะกระทบต่อการย้ายถิ่นของประชากรนอกจากนี้อัตราการย้ายถิ่นออกสูงสุดและอัตราการสูญเสียจำนวนประชากรสุทธิจำนวนมากในบรรดาจังหวัดต่าง ๆ แถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนเหนือของกรุงเทพฯ ดูเหมือนว่ามีความสัมพันธ์กับการมีประชากรหนาแน่นในบริเวณนั้น¹

¹Visid Prachuabmoh and Penporn Tirasawat, Op.cit. p. 46.

ตารางที่ 38 ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรความหนาแน่นของประชากรแบบเลขคณิตกับตัวแปรอัตราการย้ายถิ่นออกต่อประชากร 1,000 คน รายจังหวัดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พ.ศ. 2503 และ 2513¹

จังหวัด	พ.ศ. 2503		พ.ศ. 2513	
	ความหนาแน่นแบบเลขคณิตต่อ 1 ตร.กม.	อัตราการย้ายถิ่นออกต่อ 1000คน	ความหนาแน่นแบบเลขคณิตต่อ 1 ตร.กม.	อัตราการย้ายถิ่นออกต่อ 1000คน
เลย	19	12.1	30	28.8
หนองคาย	36	16.3	62	29.4
นครพนม	45	13.7	58	24.9
ชัยภูมิ	45	19.7	59	52.7
สกลนคร	45	19.7	63	31.4
อุดรธานี	45	23.6	67	49.2
อุบลราชธานี	50	25.3	65	40.5
บุรีรัมย์	54	35.6	74	47.3
กาฬสินธุ์	56	34.2	75	53.2
นครราชสีมา	60	44.6	76	62.0
ขอนแก่น	63	46.5	78	82.3
สุรินทร์	66	36.7	86	47.1
บุรีรัมย์	68	26.9	90	40.6
ร้อยเอ็ด	85	49.2	100	72.1
มหาสารคาม	87	54.3	106	75.6

ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์หรือ r มีค่าเท่ากับ 0.875464 ในปี พ.ศ. 2503

ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์หรือ r มีค่าเท่ากับ 1.686806 ในปี พ.ศ. 2513

$X =$ ตัวแปรความหนาแน่นของประชากรแบบ เลขคณิต

$Y =$ ตัวแปรอัตราการย้ายถิ่นออกต่อประชากร 1,000 คน

¹คำนวณจากสำมะโนประชากรแห่งประเทศไทย พ.ศ. 2503 และสำมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ. 2513.

ส่วนจังหวัดที่มีความหนาแน่นของประชากรแบบเลขคณิตค่า ในขณะเดียวกันก็มี อัตราการย้ายถิ่นออกที่สำคัญ เช่น จังหวัดเลย หนองคาย นครพนม ชัยภูมิ สกลนคร และ อุดรธานี มีความหนาแน่นของประชากรแบบเลขคณิตเท่ากับ 19 36 45 45 45 และ 45 แต่มีอัตราการย้ายถิ่นออกของแต่ละจังหวัดเท่ากับ 12.1 16.3 13.7 19.7 19.7 และ 23.6 ตามลำดับ นอกจากนี้ยังมีความแตกต่างกันมากระหว่างจังหวัดที่มีความหนาแน่นของประชากรแบบเลขคณิตสูงที่สุดกับต่ำสุด เกี่ยวกับอัตราการย้ายถิ่นออกต่อ ประชากร 1,000 คน ซึ่งพบว่า จังหวัดมหาสารคามซึ่งมีความหนาแน่นของประชากรต่อ พื้นที่สูงกว่าของจังหวัดเลยประมาณ 4.6 เท่า แต่จังหวัดเลยกลับมีอัตราการย้ายถิ่นออก น้อยกว่าจังหวัดมหาสารคามประมาณ 4.5 เท่า ในขณะเดียวกันจังหวัดเลยก็ยังมีอัตราการ ย้ายถิ่นเข้าสูงกว่าของจังหวัดมหาสารคามเกือบ 3 เท่า นอกจากนี้ยังพบอีกว่าจังหวัดที่มีความ หนาแน่นของประชากรแบบเลขคณิตสูงมีแนวโน้มว่าประชากรจากจังหวัดดังกล่าวจะพากัน ย้ายถิ่นไปยังจังหวัดที่มีความหนาแน่นของประชากร ต่อพื้นที่ต่ำกว่า (ดูรายละเอียดในตอนที่ ก.3.2 ทิศทางและจำนวนการย้ายถิ่นของประชากรภายในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ) อนึ่ง ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์หรือค่าของ r ได้ลดลงจากระยะแรก (พ.ศ. 2503) จากการ คำนวณตามสูตรสำหรับในระยะที่ 2 (พ.ศ. 2513) ซึ่งพบว่าค่าของ r ลดลงเหลือเพียง 0.686806 แต่ก็ยังจัดว่ามีความสัมพันธ์ในทางบวกอยู่ในระดับปานกลาง (กราฟที่ 3) การลดลงของค่า r แสดงว่าในช่วงระยะเวลา 10 ปี (พ.ศ. 2503-2513) ได้มีตัว แปรอื่น ๆ เข้ามาเกี่ยวข้องหรือเป็นผลมาจากการย้ายถิ่นออกของประชากรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นปัจจัยสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติหรือปัจจัยสภาพแวดล้อม ทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัจจัยสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมซึ่งรวมถึงปัจจัยทาง เศรษฐกิจและรายได้ของประชากรไว้ด้วย น่าจะมีบทบาทหรืออิทธิพลต่อการย้ายถิ่นของ ประชากรมากกว่าปัจจัยอย่างอื่น ๆ ทั้งหมดในระยะหลัง ๆ

ตารางที่ 39 เป็นการคำนวณหาค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ (ค่าของ r) โดย การเปลี่ยนแปลงตัวแปรความหนาแน่นของประชากรเสียใหม่จาก ตัวเลขความหนาแน่นของ ประชากรแบบเลขคณิตเป็นตัวแปรความหนาแน่นของประชากรต่อพื้นที่เชิงไถหว่าน (Arable

ตารางที่ 39 ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรความหนาแน่นของประชากร
ต่อพื้นที่เชิงไถหวาน พ.ศ. 2506 และ 2514 กับตัวแปรอัตราการ
ย้ายดินออกต่อประชากร 1,000 คน พ.ศ. 2503 และ 2513
รายจังหวัดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ¹

จังหวัด	ความหนาแน่นต่อพื้นที่เชิง ไถหวานต่อ 1 ตร.กม.	อัตราการย้าย ดินออกต่อ 1,000 คน	ความหนาแน่นต่อพื้นที่เชิง ไถหวานต่อ 1 ตร.กม.	อัตราการย้าย ดินออกต่อ 1,000 คน
	(2506)	(2503)	(2514)	(2513)
เลย	690	12.1	373	28.8
หนองคาย	389	16.3	319	24.9
นครพนม	456	13.7	389	24.9
ชัยภูมิ	292	19.7	172	52.7
สกลนคร	298	19.7	182	31.4
อุดรธานี	281	23.6	184	49.2
อุบลราชธานี	232	25.3	153	40.5
บุรีรัมย์	211	35.6	134	47.3
กาฬสินธุ์	273	34.2	256	53.2
นครราชสีมา	256	44.6	214	62.0
ขอนแก่น	265	46.5	224	82.3
สุรินทร์	222	36.7	179	47.1
ศรีสะเกษ	255	26.9	265	40.6
ร้อยเอ็ด	216	49.2	182	72.1
มหาสารคาม	200	54.3	153	75.6

ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์หรือ r มีค่าเท่ากับ -0.680252 ในปี พ.ศ. 2503

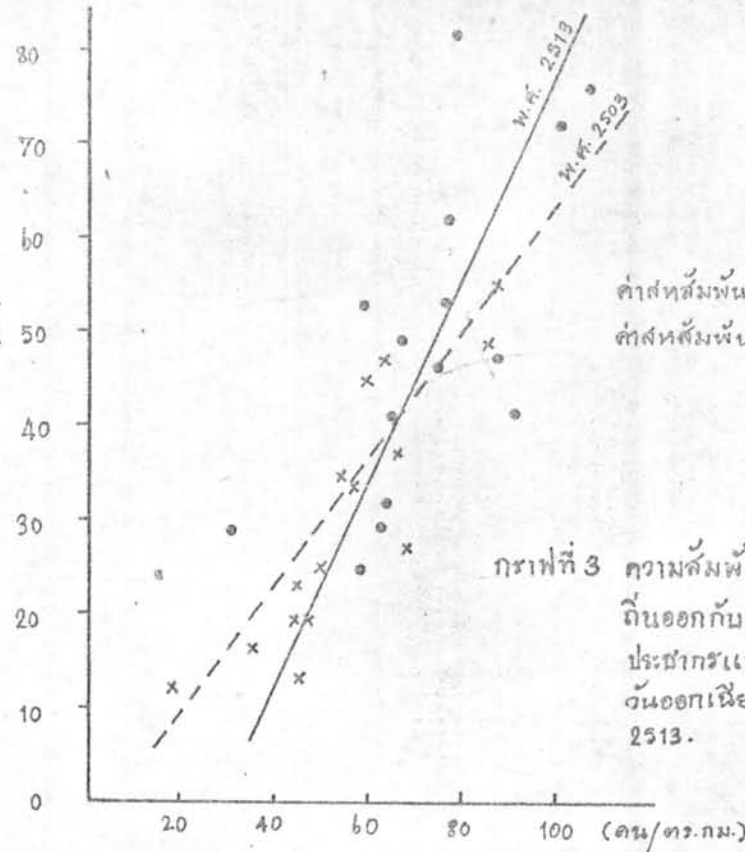
ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์หรือ r มีค่าเท่ากับ -0.539412 ในปี พ.ศ. 2513

$X =$ ตัวแปรความหนาแน่นต่อพื้นที่เชิงไถหวาน

$Y =$ ตัวแปรอัตราการย้ายดินออกต่อประชากร 1,000 คน

¹คำนวณจากสำมะโนประชากรแห่งประเทศไทย พ.ศ. 2503 และสำมะโนประชากร
และเคหะ พ.ศ. 2513.

อัตราการย้ายถิ่นออกต่อ 1,000 คน พ.ศ. 2503 และ 2513.
(คน)

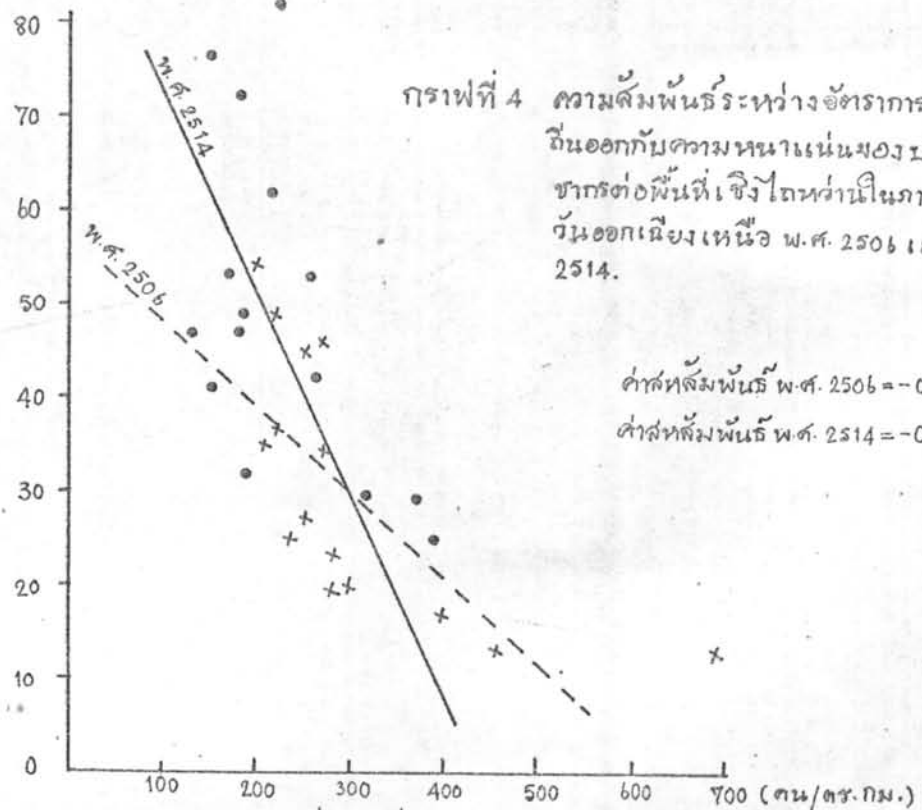

ค่าสัมประสิทธิ์ พ.ศ. 2503 = 0.875464
ค่าสัมประสิทธิ์ พ.ศ. 2513 = 0.686806

กราฟที่ 3 ความสัมพันธ์ระหว่างอัตราการย้ายถิ่นออกกับความหนาแน่นของประชากรแบบเลขคณิตในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พ.ศ. 2503 และ 2513.

ความหนาแน่นของประชากร พ.ศ. 2503 และ 2513.
(แบบเลขคณิต)

อัตราการย้ายถิ่นออกต่อ 1,000 คน พ.ศ. 2506 และ 2514.
(คน)

ค่าสัมประสิทธิ์ พ.ศ. 2506 = -0.680252
ค่าสัมประสิทธิ์ พ.ศ. 2514 = -0.539412

กราฟที่ 4 ความสัมพันธ์ระหว่างอัตราการย้ายถิ่นออกกับความหนาแน่นของประชากรต่อพื้นที่เชิงโทพอานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พ.ศ. 2506 และ 2514.

ความหนาแน่นของประชากร พ.ศ. 2506 และ 2514.
(ต่อพื้นที่เชิงโทพอาน)

Lands) หรือที่เรียกว่า Physiological Density เพื่อศึกษาความหนาแน่นของประชากรต่อพื้นที่ที่ทำประโยชน์ในการเพาะปลูกมีความสัมพันธ์กับอัตราการย้ายถิ่นออกของแต่ละจังหวัดหรือไม่และอยู่ในระดับใด รวมทั้งมีความแตกต่างกันหรือไม่กับการใช้ตัวแปรความหนาแน่นของประชากรแบบเลขคณิต ดังนั้นจากการใช้ตัวแปรความหนาแน่นของประชากรต่อพื้นที่เชิงโลหวาน พ.ศ. 2506 กับตัวแปรอัตราการย้ายถิ่นออกต่อประชากร 1,000 คน รายจังหวัดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พ.ศ. 2503 พบว่า ค่าของสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ หรือ r มีค่าเท่ากับ -0.680252 ซึ่งตรงกันข้ามกับการใช้ความหนาแน่นของประชากรแบบเลขคณิตเป็นตัวแปร และแสดงว่าตัวแปรทั้ง 2 ที่สร้างขึ้นใหม่มีความสัมพันธ์ในทางตรงกันข้ามหรือสวนทางกันในระดับปานกลาง กล่าวคือจังหวัดใดที่มีความหนาแน่นของประชากรต่อพื้นที่เชิงโลหวานมาก ก็จะมีอัตราการย้ายถิ่นออกอยู่ในระดับต่ำ เช่น จังหวัดเลย นครพนมหนองคาย สกลนคร ชัยภูมิ และอุดรธานี มีความหนาแน่นของประชากรต่อพื้นที่เชิงโลหวานเท่ากับ 690 456 389 298 292 และ 281 คน ต่อ 1 ตารางกิโลเมตร แต่มีอัตราการย้ายถิ่นออกเท่ากับ 12.1 13.7 16.3 19.7 19.7 และ 23.6 ต่อประชากร 1,000 คนตามลำดับ ในขณะที่จังหวัดที่มีความหนาแน่นของประชากรต่อพื้นที่เชิงโลหวานน้อย ก็จะมีอัตราการย้ายถิ่นออกอยู่ในระดับสูง เช่น จังหวัดมหาสารคาม บุรีรัมย์ ร้อยเอ็ด สุรินทร์ นครราชสีมา และขอนแก่น มีความหนาแน่นของประชากรต่อพื้นที่เชิงโลหวานเท่ากับ 200 211 216 222 256 และ 265 ต่อตารางกิโลเมตร แต่มีอัตราการย้ายถิ่นออกเท่ากับ 54.3 35.6 49.2 36.7 44.6 และ 46.5 ต่อประชากร 1,000 คน ตามลำดับ จะเห็นว่าจังหวัดเลยมีความหนาแน่นของประชากรต่อพื้นที่เชิงโลหวานมากที่สุด (690 คนต่อตารางกิโลเมตร) แต่กลับมีอัตราการย้ายออกต่ำที่สุดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (12.1 ต่อประชากร 1,000 คน) ในขณะที่จังหวัดมหาสารคามมีความหนาแน่นของประชากรต่อพื้นที่เชิงโลหวานน้อยที่สุด (200 คน ต่อตารางกิโลเมตร) แต่มีอัตราการย้ายถิ่นออกสูงสุดของภาค (54.3 ต่อประชากร 1,000 คน)

ดังนั้นจากค่าของที่คำนวณได้แสดงว่าจังหวัดที่มีจำนวนประชากรโดยเฉลี่ยค่อนข้างสูงต่อพื้นที่ที่ทำประโยชน์ในการเพาะปลูกจริง ๆ จะมีผลหรืออิทธิพลต่อการย้ายถิ่นออกของประชากรน้อยกว่าอัตราส่วนระหว่างประชากรต่อพื้นที่ที่ทำประโยชน์ยิ่งสูงขึ้น อัตราการย้ายถิ่นออกก็ยิ่งลดลง ปัจจัยด้านความแตกต่างทางด้านสมรรถนะของดิน (ความอุดมสมบูรณ์ของดิน) และผลผลิตโดยเฉลี่ยต่อไร่ของแต่ละจังหวัดน่าจะมีส่วนเกี่ยวข้องในเรื่องนี้ กล่าวคือ จังหวัดที่มีความหนาแน่นของประชากรต่อพื้นที่เชิงไถหว่านสูง มีแนวโน้มที่จะมีผลผลิตโดยเฉลี่ยต่อไร่สูงกว่าจังหวัดที่มีความหนาแน่นของประชากรต่อพื้นที่เชิงไถหว่านต่ำ นอกจากนี้ยังอาจเป็นไปได้ว่า ยังมีแรงงานเฉลี่ยต่อพื้นที่ทำประโยชน์มาก โอกาสที่จะปรับปรุงคุณภาพของดินและการดูแลเอาใจใส่ต่อพืชผลที่ปลูกก็มีมาก เช่น จังหวัดเลยเฉลี่ยแล้วประชากร 1 คน รับผิดชอบดูแลที่ทำประโยชน์ไม่ถึง 1 ไร่ ในขณะที่จังหวัดมหาสารคามเฉลี่ยแล้วประชากร 1 คน ต้องรับผิดชอบต่อพื้นที่ทำประโยชน์มากกว่า 3 ไร่ ดังนั้นการดูแลเอาใจใส่และการปรับปรุงพื้นที่โดยทั่วถึงย่อมจะทำได้ไม่เต็มที่เท่าที่ควร ประกอบกับที่ตั้งของจังหวัดที่มีความหนาแน่นของประชากรต่อพื้นที่ทำประโยชน์ต่ำ และมีประชากรพากันย้ายถิ่นออกสูงมักจะอยู่ในบริเวณที่ดินมีคุณภาพเสื่อมโทรมขาดการบำรุงรักษาอย่างถูกวิธี มีอากาศร้อนและแห้งแล้งกว่า ทำให้อัตราการระเหยของน้ำในดินสูงด้วย อนึ่งค่าของ r ที่พบว่าเท่ากับ -0.680252 นั้น ปรากฏว่าสอดคล้องกับการคำนวณหาค่าของ r โดยอาศัยตัวเลขความหนาแน่นของประชากรต่อพื้นที่เชิงไถหว่าน (Physiological Density) รายจังหวัดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พ.ศ. 2503 ซึ่งคำนวณโดย Ronald C.Y.NG. เป็นตัวแปรซึ่งค่าของ r ที่คำนวณได้ใหม่ใกล้เคียงกับค่าแรกมากที่สุด คือ เท่ากับ

¹ Ronald C.Y.NG., ANNALS of the Association of American Geographers, Table 1, p. 715. ไก่แกจังหวัดเลย (515) หนองคาย (260) นครพนม (349) สัยภูมิ (284) สกลนคร (212) อุดรธานี (193) อุบลราชธานี (220) บุรีรัมย์ (176) กาฬสินธุ์ (218) นครราชสีมา (202) ขอนแก่น (216) สุรินทร์ (176) ศรีสะเกษ (193) รอยเอ็ด (180) และมหาสารคาม (186)

-0.615125 อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ของตัวแปรทั้ง 2 จะลดลง
 ในระยะที่ 2 (พ.ศ. 2513) เหลือเพียง -0.539412 ก็ตาม ความสัมพันธ์ในทางลบได้
 ลดลงเพียงเล็กน้อยเท่านั้น ถึงแม้ว่าเกือบทุกจังหวัดจะมีความหนาแน่นของ ประชากร
 ต่อพื้นที่ที่ทำประโยชน์ลดลงก็ตาม แต่อัตราการย้ายถิ่นออกของแต่ละจังหวัดก็ไม่เปลี่ยนแปลง
 จากระยะแรก กล่าวคือ จังหวัดไคที่มีอัตราการย้ายถิ่นออกต่อประชากร 1,000 คน
 สูงในระยะแรก ก็ยังคงมีอัตราการย้ายถิ่นออกเพิ่มสูงขึ้นในระยะที่ 2 (กราฟที่ 4)
 ดังนั้นจึงพอจะสรุปได้ว่าภูมิภาคหรือบริเวณใดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่มีความหนาแน่น
 ของประชากรแบบเลขคณิตสูง แต่มีความหนาแน่นของประชากรต่อพื้นที่ที่ทำประโยชน์
 (พื้นที่เชิงไร่นา) ต่ำ มีแนวโน้มที่จะมีอัตราการย้ายถิ่นออกต่อประชากร 1,000 คน
 อยู่ในระดับสูง แต่ถาบริเวณใดมีความหนาแน่นของประชากรแบบเลขคณิตต่ำ แต่มีความ
 หนาแน่นของประชากรต่อพื้นที่ที่ทำประโยชน์ (พื้นที่เชิงไร่นา) สูง มีแนวโน้มว่าบริเวณ
 หรือจังหวัดนั้น จะมีอัตราการย้ายถิ่นออกต่อประชากร 1,000 คน ที่ต่ำควย

ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการย้ายถิ่น

ในการศึกษาถึงสาเหตุที่ก่อให้เกิดการย้ายถิ่นขึ้นนั้นนั้นอาจกล่าวได้ว่า ปัจจัยที่
 เป็นสาเหตุให้ประชากรต้องเคลื่อนย้ายจากภูมิลำเนาเดิมก็มีอยู่ 2 ประการใหญ่ ๆ ด้วยกัน
 คือ ปัจจัยผลักดัน (Push Factors) และปัจจัยดึงดูด (Pull Factors) ปัจจัยด้าน
 สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติอันได้แก่ ลักษณะภูมิประเทศ ภูมิอากาศ ดินและแร่ธาตุ จัดได้
 ว่าเป็นทั้งปัจจัยผลักดันและปัจจัยดึงดูด กล่าวคือ ในกรณีที่สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติเหมาะสม
 และเอื้ออำนวยประโยชน์ในการเพาะปลูกและการทำมาหากิน การย้ายถิ่นออกย่อมมีน้อยใน
 ขณะเดียวกันก็จะดึงดูดให้ประชากรจากบริเวณอื่น ๆ ที่ประสบกับปัญหาการทำมาหากินให้ย้าย
 ถิ่นเข้าไปตั้งถิ่นฐานแต่ถาบริเวณใดมีสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่ไม่เอื้ออำนวย เช่น
 อากาศร้อน และแห้งแล้ง พื้นที่ทุรกันดาร ปริมาณฝนที่ตกมีน้อยและไม่แน่นอน ดินขาดความ
 อุดมสมบูรณ์เนื่องจากถูกชะล้างและพังทลาย รวมทั้งขาดแหล่งแร่ธาตุที่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจ
 แล้ว ย่อมไม่เหมาะต่อการตั้งถิ่นฐานการย้ายถิ่นของประชากรก็เกิดขึ้น แต่อย่างไรก็ตาม

ปัจจัยด้านสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติมีปัจจัยเกี่ยวหรือปัจจัยหลักที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจย้ายถิ่นเสมอไป จะต้องพิจารณาปัจจัยด้านวัฒนธรรมควบคู่กันไปด้วย อันได้แก่ ปัจจัยทางเศรษฐกิจ สังคม ประชากร การเมือง และประวัติศาสตร์ซึ่งแตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่และระยะเวลา และปัจจัยดังกล่าวข้างต้นได้รับการพิจารณาในกรณีของภาคตะวันออกเฉียงเหนือดังต่อไปนี้

ข. ปัจจัยด้านสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ

ข. 1 ลักษณะภูมิประเทศ

ในการศึกษาสภาพแวดล้อมของลักษณะภูมิประเทศที่มีผลกระทบต่อการย้ายถิ่นและการกระจายตัวของประชากรนั้น พบว่า โดยทั่วไปแล้ว มนุษย์มักจะเลือกทำเลที่ตั้งถิ่นฐานในบริเวณที่อุดมสมบูรณ์และสามารถอำนวยความสะดวกในการทำมาหากินมากที่สุด ได้แก่ บริเวณที่เป็นที่ราบหรือบริเวณที่อยู่ริมน้ำไม่ว่าจะเป็นแม่น้ำ ลำธารหนองและบึงเป็นต้น เพื่อเป็นประโยชน์ในการเพาะปลูก และใช้ในชีวิตรประจำวันมากกว่าที่จะเลือกไปอยู่ในบริเวณที่มีลักษณะภูมิประเทศที่เป็นที่สูงหรือภูเขาและทุรกันดาร นอกเสียจากว่า บริเวณที่สูงจะมีปัจจัยดึงดูดมากกว่าที่ราบจริง ๆ

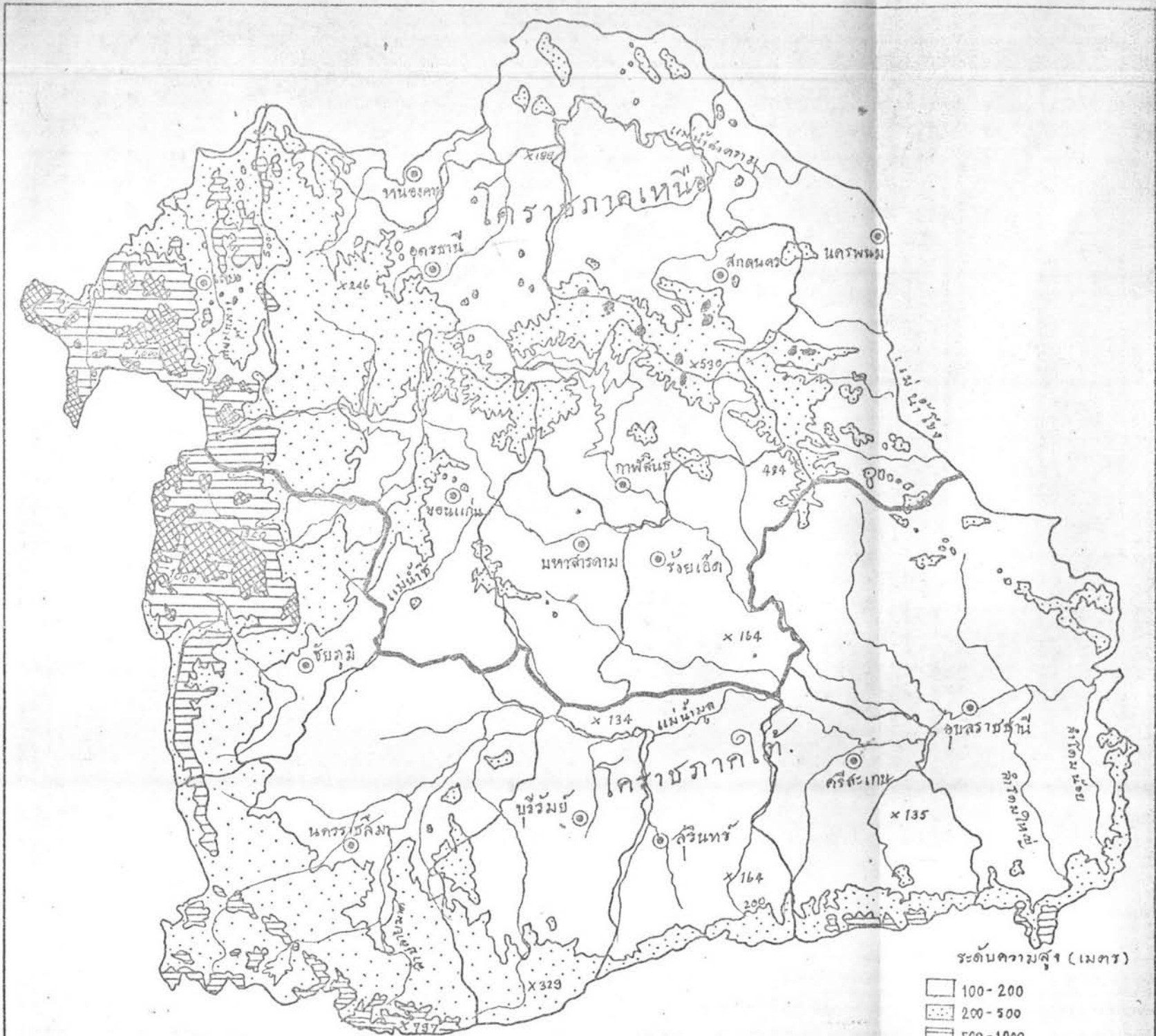
สำหรับลักษณะภูมิประเทศของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นั้น มีลักษณะเป็นที่ราบสูงซึ่งถูกแยกออกจากภาคกลางโดยทิวเขาที่ยกขึ้นจนเห็นเด่นชัดเสมือนเป็นขอบของที่ราบสูงทางตะวันตกของภาค โดยหันด้านชันไปทางภาคกลาง ส่วนด้านไต่จะหันด้านชันไปยังที่ราบต่ำเขมร ทิวเขาที่คั่นตัวขึ้นทางตะวันตกนั้น จะทำให้พื้นที่ของภาคนี้ค่อย ๆ ลาดเอียงไปทางตะวันออกและตะวันออกเฉียงใต้ จนจรมแม่น้ำโขงที่บริเวณจังหวัดอุบลราชธานี คั่นต้นกำเนิดของแม่น้ำสายสำคัญ ๆ เช่น แม่น้ำมูล แม่น้ำชี รวมทั้งแม่น้ำสาขา¹ ที่เกิดจากที่สูงทางตะวันตกบริเวณจังหวัดนครราชสีมา ชัยภูมิและเลย จึงไหล

¹ ไค้แก่อำโขมน้อย ลำโขมใหญ่ ลำชี ห้วยทัพทัน ลำแะ ลำปลายมาศ ห้วยพุง ลำพะเพลิง ลำทะคอง ลำเขียงไทรและลำเสียว สาขาของแม่น้ำมูล ลำน้ำพอง ปาวและยังสาขาของแม่น้ำชี ส่วนแม่น้ำสงครามเป็นส่วนหนึ่งของแม่น้ำโขง

ไปทางตะวันออก โดยมีบริเวณพื้นที่ลุ่มน้ำครอบคลุมอาณาเขตหลายจังหวัดที่อยู่ตอนกลางของภาค (รูปที่ 19) โดยเฉพาะอย่างยิ่งแม่น้ำมูลมีพื้นที่ลุ่มน้ำ (Drainage Area) ใกล้เคียงกับแม่น้ำเจ้าพระยา คือ 100,000 ตารางกิโลเมตร ส่วนแม่น้ำชีมีพื้นที่ลุ่มน้ำน้อยกว่าแม่น้ำมูลประมาณ 2.5 เท่า หรือ 40,00 ตารางกิโลเมตร แต่ปรากฏว่าแม่น้ำทั้ง 2 สายกลับมีปริมาณน้ำต่อพื้นที่ลุ่มน้ำค่ามาก เมื่อเปรียบเทียบกับแม่น้ำในภาคอื่น ๆ ยังผลให้ภาคนี้ประสบกับปัญหาการขาดแคลนน้ำในการเพาะปลูกและการดำรงชีวิต และนับเป็นปัจจัยทางธรรมชาติที่สำคัญปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดการย้ายถิ่นฐาน จากกราฟที่ 5 พบว่าปริมาณน้ำต่อพื้นที่ลุ่มน้ำของแม่น้ำสายต่าง ๆ ในประเทศไทยจะแบ่งออกเป็น 2 แนว แนวแรกเป็นแนวของแม่น้ำเจ้าพระยาและสาขา และแม่น้ำทางตะวันตกเช่น แม่น้ำเพชรบุรี แม่น้ำแม่กลอง ซึ่งมีปริมาณน้ำต่อพื้นที่ลุ่มน้ำ (Specific runoff) สูงกว่าของแม่น้ำมูลและชีในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ¹ เนื่องจากแม่น้ำกลุ่มแรกได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้โดยตรงกว่าแม่น้ำกลุ่มหลัง

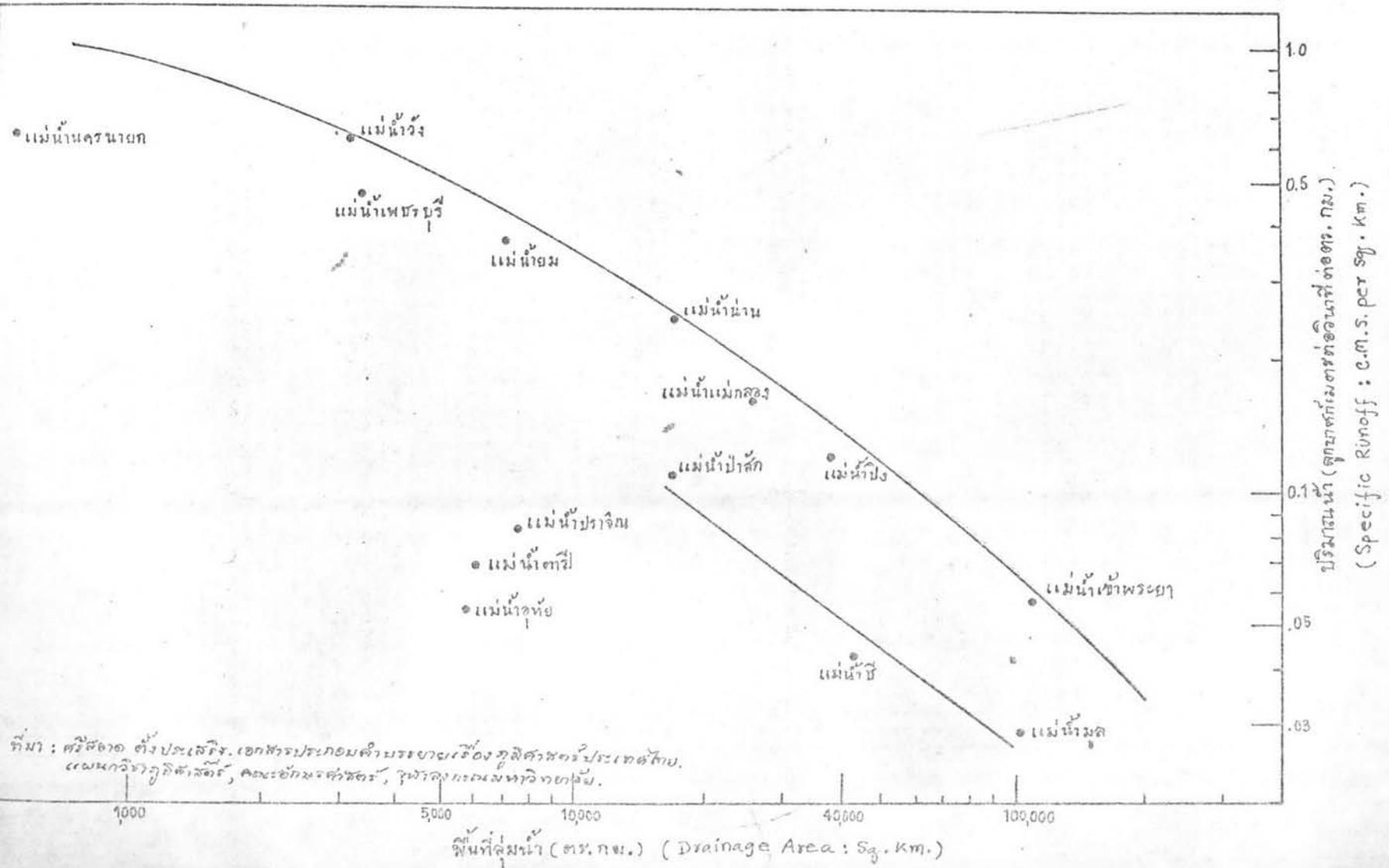
เมื่อพิจารณาถึงโครงสร้างแผ่นดินแล้วปรากฏว่า ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีลักษณะเป็นแอ่งรูปก้นกะทะ บริเวณตอนกลางคอนไปทางเหนือมีทิวเขาเตี้ย ๆ คือ ทิวเขาภูพานเป็นรูปโค้งพระจันทร์เสี้ยวจากบริเวณใกล้ปากแม่น้ำมูลทางใต้ทอดไปทางเหนือโค้งไปบรรจบกับบริเวณที่สูงแถบภูกระดึง จังหวัดเลย ดังนั้นจึงทำให้ภาคนี้มีลักษณะเป็นแอ่งแผ่นดิน 2 แอ่ง คือ แอ่งโคราช และแอ่งสกลนคร ซึ่งเป็นที่ต่ำมีระดับความสูงโดยทั่วไประหว่าง 100-200 เมตร มีหนอง บึง และมีน้ำท่วมในฤดูน้ำหลากเป็นบริเวณกว้างทุกปี โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณทุ่งกุลาร้องไห้ในแอ่งโคราช มีลักษณะเป็นทุ่งราบกว้างใหญ่ มีเนื้อที่รวมทั้งสิ้น 2,107,691 ไร่ (หรือประมาณ 3,372,3056 ตารางกิโลเมตร)

¹ ศรีสอาด ตั้งประเสริฐ. เอกสารประกอบคำบรรยายวิชาภูมิศาสตร์ประเทศไทย.
แผนกวิชาภูมิศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รูปที่ 19 ลักษณะภูมิประเทศของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.

ที่มา: กรมแผนที่ทหาร. แผนที่เล่มแสดงทวีปของประเทศไทย พ.ศ. 2515.

ที่มา : ศรีสวัสดิ์ ตังประเสริฐ. เอกสารประกอบคำบรรยายเรื่อง ภูมิศาสตร์ในประเทศไทย.
แผนภูมิทางสถิติ, คณะอักษรศาสตร์, ภาควิชาภูมิศาสตร์, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

ภาพที่ 5 ปริมาณน้ำต่อพื้นที่ลุ่มน้ำของแม่น้ำสายต่างๆในประเทศไทย

ครอบคลุมอาณาเขตของ 8 อำเภอใน 5 จังหวัด อันได้แก่ อำเภอสวรรภูมิ เกษตรวิสัย
ปทุมรัตน์ (แยกออกมาจากอำเภอเกษตรวิสัย) จังหวัดร้อยเอ็ด อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย
จังหวัดมหาสารคาม อำเภอท่าตูม ชุมพลบุรี จังหวัดสุรินทร์ อำเภอราษีไศล จังหวัด
ศรีสะเกษ และอำเภอมหาชัยชนะ จังหวัดอุบลราชธานี

สำหรับการตั้งถิ่นฐานและการกระจายตัวของประชากรของภาคตะวันออกเฉียง
เหนือมาตั้งแต่อดีตพบว่า จะอาศัยอยู่อย่างหนาแน่นที่สุดในบริเวณลักษณะพื้นที่ที่เป็นที่ราบ
(ระดับความสูง 100 - 200 เมตร) รวมถึงบริเวณลุ่มแม่น้ำสำคัญ ๆ ของภาค ได้แก่ มูล
ชี และสาขาบริเวณตอนกลางของภาคเป็นหลัก เนื่องจากประชากรส่วนใหญ่ในชนบทเป็น
เกษตรกรดำรงชีพด้วยการเพาะปลูก เช่น จังหวัดขอนแก่น มหาสารคาม ร้อยเอ็ด สุรินทร์
ศรีสะเกษ และอุบลราชธานี ในระหว่าง ปี พ.ศ. 2503-2513 บริเวณดังกล่าวมีอัตรา
การเพิ่มประชากรค่อนข้างต่ำ เนื่องจากเป็นบริเวณที่มีการย้ายถิ่นออกของประชากรจำนวน
มากขึ้นเรื่อย ๆ ความหนาแน่นของประชากรจะค่อย ๆ เบาลงในพื้นที่ที่ห่างไกลออกไป
โดยรอบในขณะที่ลักษณะภูมิประเทศค่อย ๆ สูงขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณที่มีลักษณะ
ภูมิประเทศเป็นที่สูงหรือภูเขาทางตะวันตกของภาคในจังหวัดเลย ชัยภูมิ เป็นต้น ซึ่งพื้นที่
จะมีความสูงแตกต่างกันตั้งแต่ 200-1,000 เมตรหรือบางตอนก็สูงกว่า 1,000 เมตร
ซึ่งบริเวณนี้เคยมีการกระจายตัวของประชากรที่เบาบางมาก่อน เป็นบริเวณที่มีอัตราการ
ย้ายถิ่นออกที่ต่ำกว่ามาก และกลับเป็นจุดหมายปลายทางของการย้ายถิ่นออกของประชากร
จากเขตที่ราบที่มีความสูงระหว่าง 100-200 เมตรมากขึ้นเป็นลำดับ ทำให้บริเวณดังกล่าว
มีประชากรเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วในระหว่างปีสามะโน พ.ศ. 2503 และ พ.ศ. 2513
เช่น จังหวัดอุดรธานี เลย ชัยภูมิ และนครราชสีมา ซึ่งมีพื้นที่เป็นที่สูงอันเป็นแหล่งที่ยัง
คงมีทรัพยากรป่าไม้อุดมสมบูรณ์กว่าในบริเวณที่ราบซึ่งเกือบไม่มีป่าไม้หลงเหลืออยู่เลย
จากการพิจารณาการย้ายถิ่นเข้าของแต่ละจังหวัดจะทำให้เห็นถึงความแตกต่างของลักษณะ
การกระจายตัวและทิศทางการย้ายถิ่นระหว่างจังหวัดที่อยู่บนที่สูง (200 เมตรขึ้นไป) และ
จังหวัดที่อยู่ในที่ราบ (สูง 100-200 เมตร) ได้ดีกว่าการพิจารณาด้วยอัตราการย้ายถิ่น

ออก เนื่องจากส่วนใหญ่เป็นการย้ายถิ่นภายในภาคซึ่งพบวากุลมจังหวัดที่อยู่ในที่ราบจะย้าย
 ถิ่นออกไปยังกลุ่มจังหวัดที่อยู่บนที่สูงกว่าเป็นจำนวนมากขึ้นในช่วงระหว่างปี 2503-2513
 เนื่องจากคิดว่าเป็นบริเวณที่มีความสมบูรณ์กว่าและมีสภาพแวดล้อมที่ดีกว่าดินหรือภูมิสำเนา
 เดิม ในทางกลับกันมีประชากรจากจังหวัดที่อยู่บนที่สูงพากันย้ายถิ่นไปยังจังหวัดที่อยู่ในที่
 รามน้อยกว่ากันมาก (ดูการย้ายถิ่นภายในภาค) ดังนั้นการแลกเปลี่ยนประชากรระหว่าง
 2 เขต จึงอยู่ในลักษณะที่จังหวัดที่อยู่บนที่สูงกว่าจะได้ประชากรเพิ่มสุทธิเกือบทั้งสิ้น ยังผลให้
 เขตที่สูงมีความหนาแน่นของประชากรเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วในระยะที่ 2 ยกเว้นจังหวัด
 หนองคายซึ่งถึงแม้ว่าจะเป็นจังหวัดที่มีพื้นที่สูงระหว่าง 100-200 เมตรเป็นส่วนใหญ่ แต่
 กลับเป็นจังหวัดที่มีประชากรย้ายถิ่นเข้าเป็นจำนวนมากโดยเฉพาะในระยะหลัง ๆ เนื่อง
 จากมีปัจจัยดึงดูดอื่น ๆ มากกว่าเพราะปัจจัยทางด้านลักษณะภูมิประเทศ สรูปแล้วประชากร
 จากเขตที่ราบของภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีแนวโน้มที่จะย้ายถิ่นไปยังบริเวณที่มีลักษณะภูมิ
 ประเทศที่สูงกว่าเนื่องจากมีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมและกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่อำนวย
 กว่า ส่วนความสูงต่ำของลักษณะภูมิประเทศไม่ว่าจะเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการย้ายถิ่น

ข. 2 ลักษณะภูมิอากาศ

อิทธิพลของลักษณะภูมิอากาศอันได้แก่ อุณหภูมิ ปริมาณน้ำฝน การระเหย
 ของน้ำ และความชื้นของอากาศ มีความสำคัญอย่างมากต่อการกระจายตัวและการย้าย
 ถิ่นของประชากร ทั้งอิทธิพลทางตรงที่มีต่อประชากรและอิทธิพลทางอ้อมที่มีต่อความอุดม
 สมบูรณ์ของดินพืชพันธุ์ธรรมชาติและการเกษตรกรรม จากการศึกษาเกี่ยวกับลักษณะภูมิ
 อากาศของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่าลักษณะภูมิอากาศมีความสัมพันธ์หรือขึ้นอยู่กับ
 ที่ตั้งและลักษณะภูมิประเทศเป็นอย่างมาก การที่ลักษณะภูมิประเทศของภาคนี้เป็นที่ราบ
 คอนข้างสูงอยู่ระดับน้ำทะเลโดยเฉลี่ยประมาณ 120-200 เมตร พื้นดินเป็นดินร่วนปนทราย
 ไม่อุ้มน้ำ เมื่อฝนตกหนักติดต่อกันหลาย ๆ วัน เนื่องจากอิทธิพลของพายุดีเปรสชัน ซึ่ง
 เกิดในบริเวณทะเลจีนใต้และอ่าวตังเกี๋ย แล้วพัดผ่านภาคนี้ประมาณเดือนสิงหาคมถึงต้น
 เดือนตุลาคมของทุกปี จะทำให้ระดับน้ำสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว จนก่อให้เกิดภาวะน้ำท่วม

โดยฉับพลัน และสร้างความเสียหายแก่บ้านเรือน ไรนา ชีวิตและทรัพย์สินของเกษตรกร ประกอบกับเกษตรกรของภาคนี้มีรายได้และภาวะการครองชีพที่ต่ำกว่าในภาคอื่น ๆ อยู่แล้ว ก็ยิ่งเป็นสิ่งผลักดันให้เกิดการย้ายถิ่นได้ อย่างไรก็ตาม การที่มีพายุดีเปรสชันพัดผ่านมากกว่าภาคอื่น ๆ นั้นว่ามีผลก็อยู่บาง กล่าวคือ พายุดีเปรสชันซึ่งเป็นตัวการที่ทำให้เกิดฝนตกกระจายเป็นบริเวณกว้างติดต่อกันเป็นเวลา 2-3 วัน ทำให้พื้นดินชุ่มชื้นโดยทั่วถึงกัน ภายหลังจากความแห้งแล้ง และดินแตกกระแตกทำการเพาะปลูกไม่ได้มาเป็นเวลาหลายเดือน อนึ่ง ภาวะน้ำท่วมนั้นจะเป็นอยู่ไม่นาน ระดับน้ำก็จะลดลงในระยะเวลาอันสั้น ซึ่งถ้าไม่มีฝนตกเป็นเวลา 2-3 สัปดาห์ติดต่อกัน จะเกิดความแห้งแล้งโดยทั่วไปในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ทำให้เกษตรกรที่ทำการเพาะปลูกได้รับความเสียหายเช่นเดียวกัน ดังนั้นการที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีความแห้งแล้งกว่าในภาคอื่น ๆ นั้น จึงมิได้เกิดจากปริมาณน้ำฝนที่ตกน้อยกว่าในภาคอื่น ๆ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือกลับมีปริมาณฝนเฉลี่ยสูงกว่าในภาคกลางและภาคเหนือ และมีฝนตกเฉลี่ยปีละ 125 วัน¹

การที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือยังเกิดความแห้งแล้งกว่าภาคอื่น ๆ ของประเทศ นั้น สาเหตุสำคัญจึงมาจากลักษณะพื้นดินที่เป็นที่สูงและเป็นดินทราย มีตะกอนซึ่งเกิดจากการพัดพาของแม่น้ำที่อยู่ไม่สูงชันนักและมีคุณสมบัติไม่กวนน้ำ ความชุ่มชื้นในดินจึงมีน้อยมาก เนื่องจากน้ำจะซึมลงสู่ใต้ดินอย่างรวดเร็ว ทำให้พืชที่เพาะปลูกขาดแคลนน้ำ และมีผลไปถึงผลผลิตต่อหน่วยที่ต่ำกว่าด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในฤดูร้อน แม้จะมีมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ แต่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือกลับมีอากาศร้อนจัดและอบอ้าว พื้นดินแตกกระแตก น้ำในแม่น้ำ ลำคลอง ลำธาร และหนองบึงจะแห้ง พืชพันธุ์แห้งแล้งเพราะขาดแคลนน้ำ เนื่องจากการระเหยของน้ำเฉลี่ยแล้วสูงกว่าภาคอื่น ๆ (รูปที่ 20) โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณ

¹ Ronald C.Y.NG., "Some Land - Use Problems of North-east Thailand," Modern Asian Studies. 4, I(1970); Printed in Great Britain, p. 24.

รูปที่ 20 การกระจายของน้ำประจําปีของประเทศไทย
พ.ศ. 2494-2508.

- น้อยกว่า 600 มม.
- 600-800 มม.
- 800-1,000 มม.
- 1,000-1,200 มม.
- เกินกว่า 1,200 มม.

ที่มา : กรมอุตุนิยมวิทยา, สำนักข่าวกรองทหาร.

ตอนกลางและตอนใต้ของภาคเป็นบริเวณที่มีการระเหยของน้ำสูงถึง 1,200 มิลลิเมตรซึ่งสูงสุดของภาคและของประเทศ บริเวณดังกล่าวมีลักษณะเป็นแนวยาวจากทางตะวันตกไปทางตะวันออก โดยเริ่มจากบริเวณจังหวัดลพบุรี และสระบุรีในภาคกลางไปทางตะวันออกเข้าสู่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือครอบคลุมพื้นที่จังหวัดชัยภูมิ ทางตอนเหนือของจังหวัดนครราชสีมา ตอนใต้ของจังหวัดขอนแก่น ตอนกลางและทางใต้ของจังหวัดมหาสารคามและร้อยเอ็ด ครอบคลุมทั้งจังหวัดบุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ แล้วต่อไปยังอำเภอที่อยู่ตอนใต้ของจังหวัดอุบลราชธานี จนจรดริมฝั่งแม่น้ำโขง พื้นที่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือส่วนใหญ่จะเป็นบริเวณเกี่ยวกับทุ่งกุลาร่องไหซึ่งเป็นบริเวณที่มีฝนตกน้อยและแห้งแล้งที่สุดของภาค (การย้ายถิ่นของประชากรจึงเกิดขึ้นในหน้าร้อนประมาณเดือนกุมภาพันธ์-เมษายนของทุกปีมากที่สุด ส่วนใหญ่เป็นการย้ายถิ่นแบบชั่วคราวมากกว่าจะเป็นการย้ายถิ่นแบบถาวร เนื่องจากเกิดภาวะการทำงานต่ำกว่าระดับ (Underemployment) สาเหตุที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะว่า ที่ตั้งของภาคตะวันออกเฉียงเหนืออยู่ลึกเข้าไปในแผ่นดิน จึงไม่ได้รับอิทธิพลหรือความชุ่มชื้นจากทะเล เนื่องจากลมทะเลพัดเข้าไปไม่ถึง จากการศึกษาเปรียบเทียบความสัมพันธ์ระหว่างระยะทางจากทะเล ความชื้นในอากาศ อุณหภูมิ และปริมาณน้ำฝนจากดีเปรสชันกับปริมาณน้ำฝนตลอดปี (สถิติในรอบ 20 ปี ระหว่าง พ.ศ. 2494-2513) ของประเทศไทย โดยนำพัวลย์ กิจรักษ์กุล² พบว่า ระยะทางจากทะเลมีความสัมพันธ์ในทางลบ (ค่าสหสัมพันธ์ -.48) ความชื้นในอากาศมีความสัมพันธ์ในทางบวก (ค่าสหสัมพันธ์ .64) อุณหภูมิมีความสัมพันธ์ในทางลบ (ค่าสหสัมพันธ์ -.24) และปริมาณ

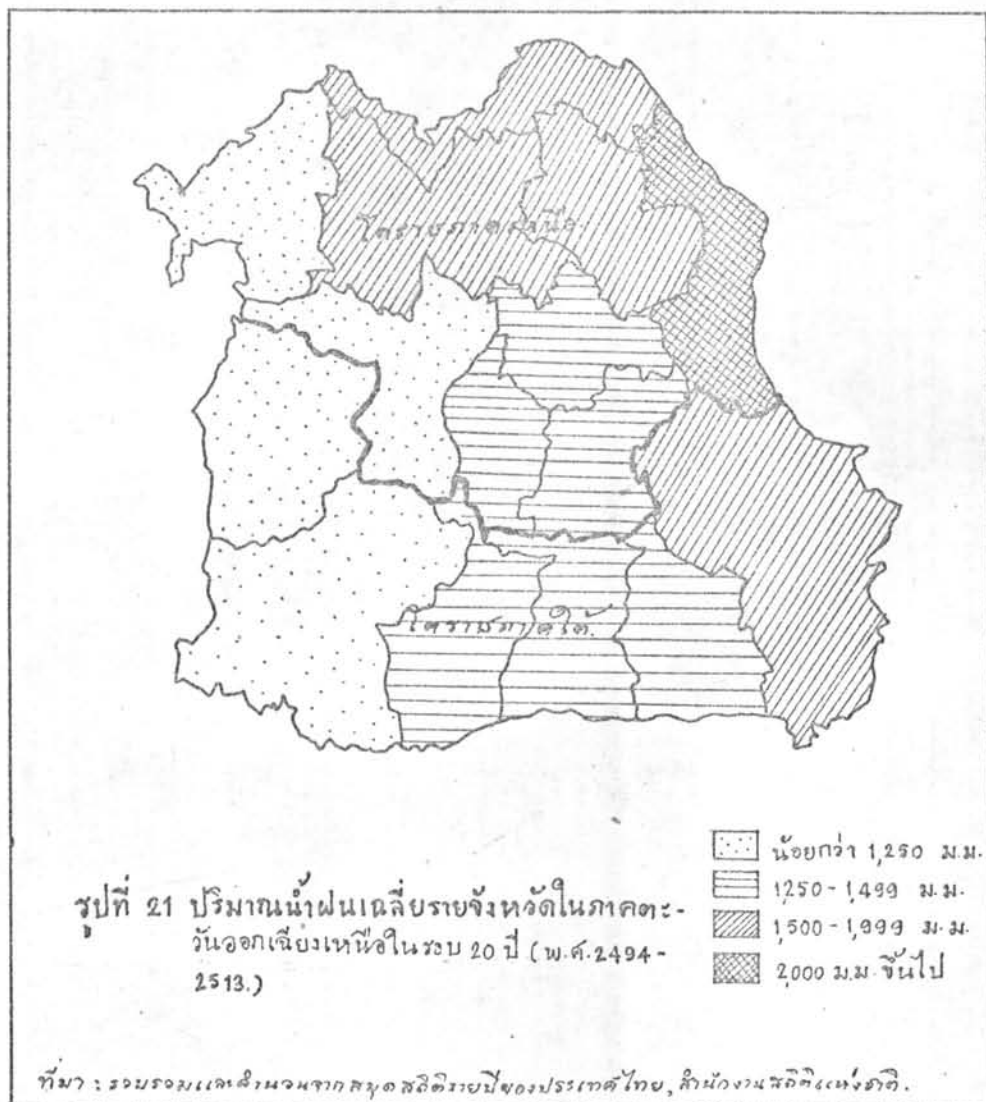
¹ กรมอุตุนิยมนวิทยา สำนักนายกรัฐมนตรี, การระเหยของน้ำเฉลี่ยประจำปีระหว่าง พ.ศ. 2494-2508.

² นำพัวลย์ กิจรักษ์กุล, "การศึกษาเปรียบเทียบความสัมพันธ์ระหว่างระยะทางจากทะเล ความชื้นสัมพันธ์ อุณหภูมิ ปริมาณน้ำฝนจากดีเปรสชันกับปริมาณน้ำฝนตลอดปีของประเทศไทย," บทความเสนอในการประชุมเรื่องงานวิจัยทางภูมิศาสตร์ประเทศไทยโดยวิธีปริมาณวิเคราะห์. ที่มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร ระหว่างวันที่ 14-17 มีนาคม พ.ศ. 2521, หน้า 5-10.

น้ำฝนจากพายุดีเปรสชันมีความสัมพันธ์ในทางบวก (ไคค่าสหสัมพันธ์ .90) กับปริมาณน้ำฝนตลอดปีตามลำดับ แสดงว่า บริเวณที่อยู่ใกล้ทะเลโอกาสที่จะได้รับน้ำฝนย่อมมีมากกว่าบริเวณที่อยู่ห่างไกลจากทะเล ในขณะที่เดียวกันฝนส่วนใหญ่ที่ตกในประเทศไทยจะเป็นฝนที่เกิดจากอิทธิพลของพายุดีเปรสชันมากที่สุด

ดังนั้น การที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีที่คั้งที่ห่างไกลจากทะเล จึงเป็นภาคที่ได้รับความชื้นจากทะเลน้อย ฝนที่ตกส่วนมากเกิดจากการมีพายุดีเปรสชันพัดผ่านเช่นเดียวกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีภูเขาล้อมอยู่โดยรอบทางตะวันตกและทางใต้ มีส่วนทำให้เกิดบริเวณเขตกำบังฝน (Rain Shadow) ชื้นแถบตอนกลางของภาค และในขณะเดียวกันทำให้เป็นบริเวณที่มีอุณหภูมิเฉลี่ยในรอบ 24 ปีสูงกว่าบริเวณอื่น ๆ ของภาคอีกด้วย¹ จากการศึกษาเกี่ยวกับการย้ายถิ่นของประชากร พบว่า บริเวณดังกล่าวเป็นบริเวณที่มีการย้ายถิ่นออกของประชากรเพิ่มสูงขึ้นเรื่อย ๆ และมีอัตราการย้ายถิ่นออกอยู่ในระดับสูงและระดับปานกลางของประเทศ นอกจากนี้ยังเป็นบริเวณที่สูญเสียประชากรสุทธิแหล่งใหญ่ที่สุดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แม้ว่าจะเป็นบริเวณที่มีประชากรอยู่อาศัยกันหนาแน่นก็ตาม และปรากฏว่ามีความแตกต่างกับบริเวณตอนเหนือของภาคซึ่งถึงแม้ว่าจะมีการกระจายตัวของประชากรที่เบาบางกว่าแต่กลับเป็นบริเวณที่มีประชากรทั้งจากต่างภาคและจากภายในภาคพากันย้ายถิ่นเข้าเพิ่มมากขึ้นทุกปีเนื่องจากมีลักษณะทางธรรมชาติที่เอื้ออำนวยกว่าบริเวณแรก กล่าวคือปริมาณน้ำฝนที่ตกก็มีมากกว่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณทางตะวันออกของจังหวัดหนองคาย อุดรธานี จังหวัดสกลนคร และนครพนม จะมีปริมาณน้ำฝนระหว่าง 1,500-2,000 มิลลิเมตร และที่มีมากที่สุดคือทางตะวันออกเฉียงเหนือของจังหวัดนครพนม ซึ่งมีปริมาณน้ำฝนระหว่าง 2,000-3,000 มิลลิเมตร (รูปที่ 21) การมีปริมาณน้ำฝนที่พอเพียงย่อมนำความชุ่มชื้นมาสู่พื้นดินซึ่งมีผลทางอ้อมต่อการเกษตรกรรม ดังพบว่าผลผลิตต่อหน่วยของข้าวและข้าวเหนียวที่ปลูกใน

¹ กรมอุตุนิยมวิทยา สำนักนายกรัฐมนตรี อุณหภูมิเฉลี่ยประจำปี (สถิติ 24 ปี ระหว่างปี พ.ศ. 2480-2503)

บริเวณนี้โดยเฉลี่ยแล้วจะสูงกว่าบริเวณที่มีฝนตกน้อยและแห้งแล้ง ตัวอย่าง เช่น จังหวัดหนองคาย อุดรธานี สกลนคร และนครพนม มีผลผลิตข้าวเป็นกิโลกรัมต่อไร่ ระหว่างปี พ.ศ. 2498-2505 เฉลี่ยเท่ากับ 227.0 220.6 209.0 และ 194.9 กิโลกรัมต่อไร่ตามลำดับ ในขณะที่จังหวัดศรีสะเกษ ร้อยเอ็ด มหาสารคาม สุรินทร์ อุบลราชธานี และบุรีรัมย์ มีผลผลิตข้าวในระยะเวลาเดียวกันที่ต่ำกว่า 4 จังหวัดข้างต้น กล่าวคือ มีผลผลิตเฉลี่ยเท่ากับ 102.0 117.8 123.5 128.0 136.5 และ 177.3 กิโลกรัมต่อไร่ตามลำดับ นอกจากนี้สถิติข้อมูลการผลิตข้าวเหนียวจากสำมะโนเกษตร ปี พ.ศ. 2506 ซึ่งสำรวจโดยสำนักงานสถิติแห่งชาติพบว่า จังหวัดอุดรธานี หนองคาย นครพนม และสกลนคร มีผลผลิตเป็นกิโลกรัมต่อไร่สูงกว่าจังหวัดที่มีปริมาณฝนน้อยกว่า เช่น ศรีสะเกษ ร้อยเอ็ด มหาสารคาม สุรินทร์ และบุรีรัมย์ทั้งสิ้น¹ ยกเว้นจังหวัดเลยซึ่งพื้นดินเป็นดินภูเขา จึงเป็นจังหวัดที่มีความหนาแน่นของประชากรต่อพื้นที่เชิงไถหวานสูงสุดของภาค และมีพื้นที่เชิงไถหวานน้อยที่สุดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ สำหรับจังหวัดชัยภูมิในระยะแรก ๆ เป็นจังหวัดหนึ่งที่มีผลผลิตต่อไร่สูงแต่มาในระยะหลังจังหวัดนี้มักประสบกับภาวะฝนแล้งอยู่เสมอ ผลผลิตจึงเริ่มต่ำลงกว่าเดิม ทำให้มีการย้ายถิ่นออกของประชากรสูงมาก จังหวัดหนึ่งของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ อย่างไรก็ตาม ความแตกต่างของผลผลิตต่อหน่วย มิได้เกิดจากความแตกต่างของปริมาณน้ำฝนแต่เพียงอย่างเดียว คุณภาพของดิน การใส่ปุ๋ย การบำรุงรักษาดินยอมเอื้ออำนวยต่อการเพิ่มผลผลิตด้วย แต่เพื่อจะดูว่าการกระจายตัวของประชากร และการย้ายถิ่นขึ้นกับความแตกต่างของปริมาณน้ำฝนหรือไม่เพียงใด

ดังนั้นจึงตั้งสมมติฐานในการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยตลอดปีระหว่างปี พ.ศ. 2494-2513 กับความหนาแน่นของประชากรแบบต่าง ๆ รวมทั้ง

¹สำนักงานสถิติแห่งชาติ, สำนักนายกรัฐมนตรีนคร, สำมะโนเกษตรปี 2506
ตารางที่ 27, หน้า 45.

กับอัตราการย้ายถิ่นเข้าและออกของประชากร ดังนี้ คือ

1. ความหนาแน่นของประชากรแบบเลขคณิต น่าจะมีความสัมพันธ์ทางลบกับปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยตลอดปี
2. ร้อยละของความหนาแน่นของประชากรแบบเลขคณิตที่เพิ่มขึ้นน่าจะมีความสัมพันธ์ทางบวกกับปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยตลอดปี
3. ความหนาแน่นของประชากรต่อพื้นที่เชิงไทรฮิวานน่าจะมีความสัมพันธ์ทางบวกกับปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยตลอดปี
4. ร้อยละของความหนาแน่นของประชากรต่อพื้นที่เชิงไทรฮิวานที่เพิ่มขึ้นหรือลดลงน่าจะมีความสัมพันธ์ทางบวกกับปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยตลอดปี
5. อัตราการย้ายถิ่นออกต่อประชากร 1,000 คน น่าจะมีความสัมพันธ์ทางลบกับปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยตลอดปี
6. อัตราการย้ายถิ่นเข้าต่อประชากร 1,000 คน น่าจะมีความสัมพันธ์ทางบวกกับปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยตลอดปี

ในการวิเคราะห์ข้อมูลตามสมมติฐานข้างต้น คำนวณได้จากสูตร

$$r = \frac{N \sum XY - \sum X \sum Y}{\sqrt{[N(\sum X^2) - (\sum X)^2][N(\sum Y^2) - (\sum Y)^2]}}$$

สัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ ซึ่งสรุปผลได้ดังนี้

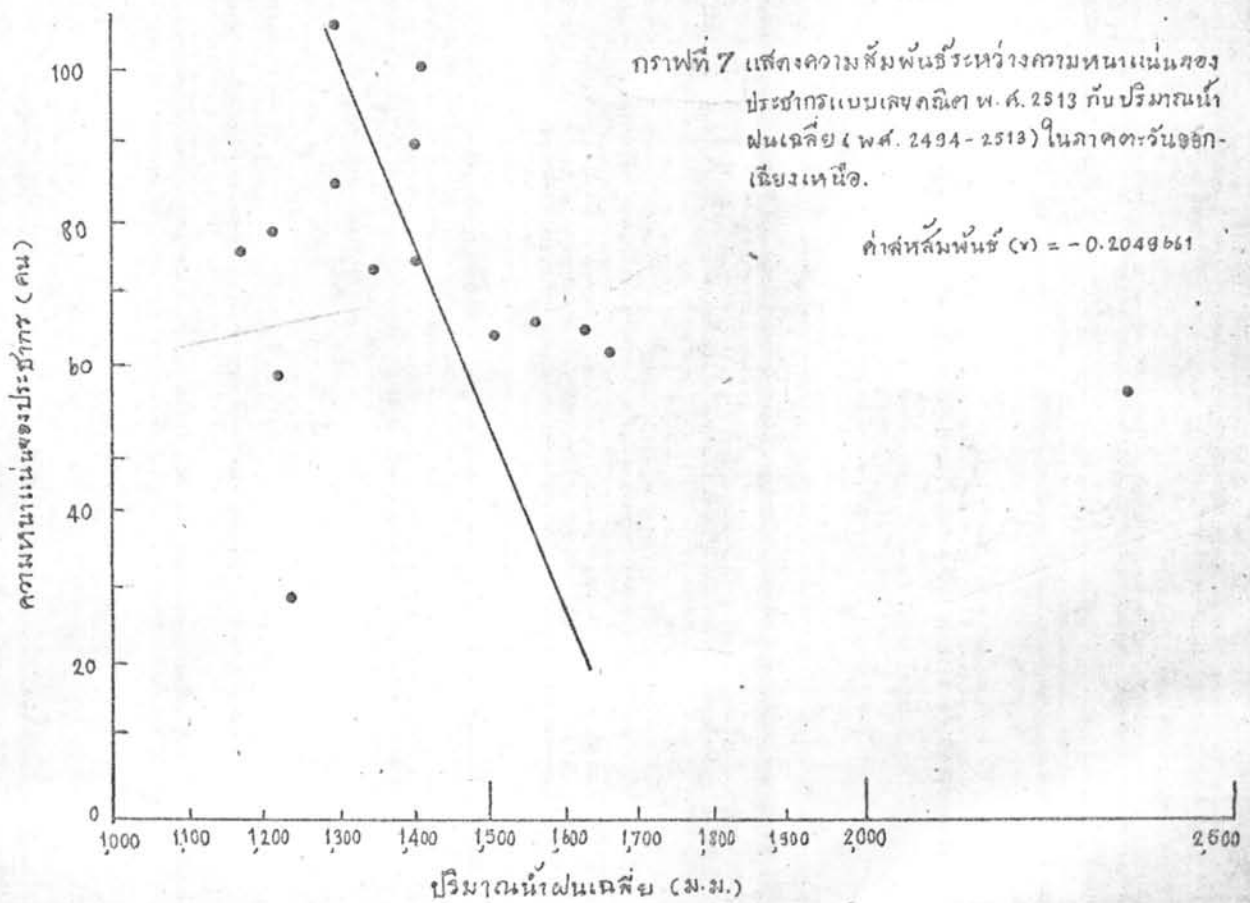
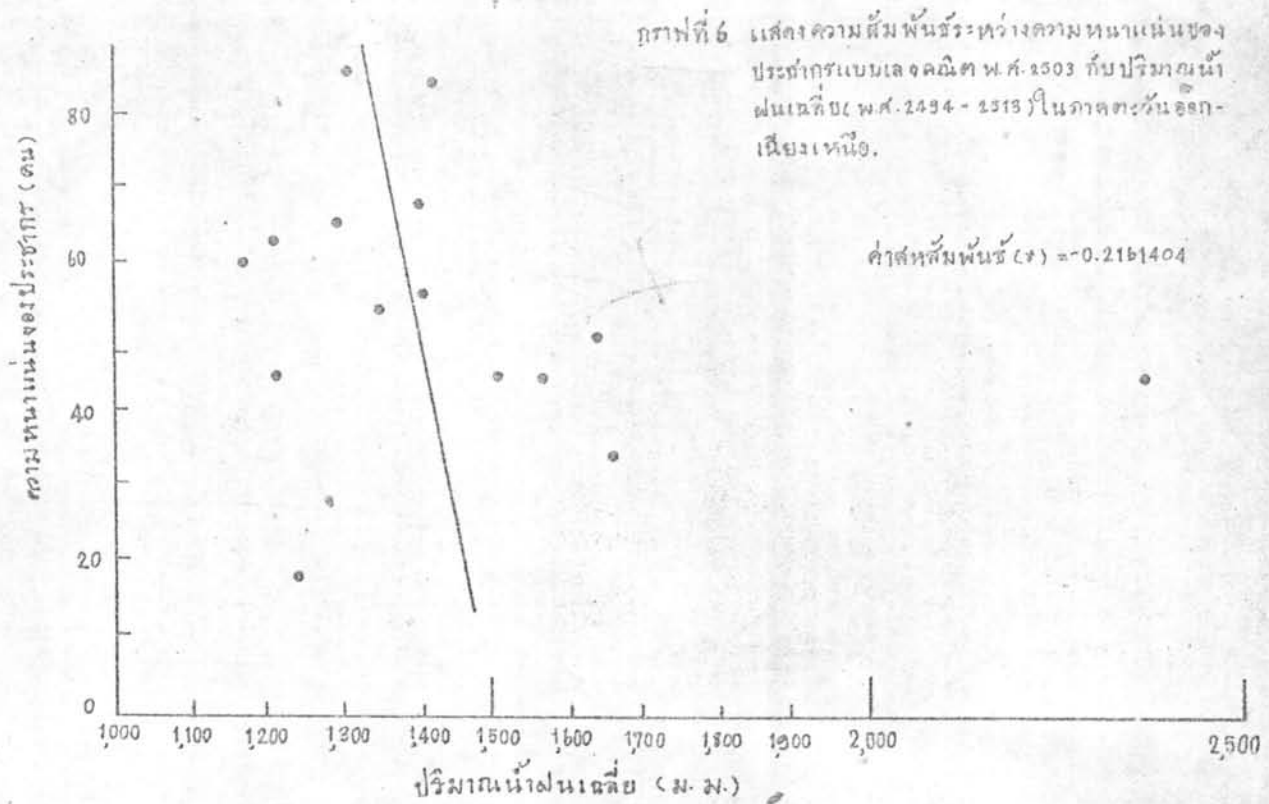
1. ความสัมพันธ์ระหว่างความหนาแน่นของประชากรแบบเลขคณิตกับปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยตลอดปี

ผลที่ได้จากการวิเคราะห์ พบว่าความหนาแน่นของประชากรแบบเลขคณิตมีความสัมพันธ์ทางลบกับปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยตลอดปี ค่าสหสัมพันธ์ -0.216140 สำหรับปี พ.ศ. 2503 และ -0.204966 สำหรับปี พ.ศ. 2513 เป็นไปตามข้อสมมติฐาน

ตารางที่ 40 ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยตลอดปี พ.ศ.2494-2513) กับตัวแปรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

จังหวัด	ปริมาณน้ำฝน เฉลี่ยตลอดปี (พ.ศ.2494- 2513)	ความหนาแน่นแบบ เลขคณิต			ความหนาแน่นตอนที่ เชิงใดหวาน ร้อยละที่			อัตราการขยายดิน		อัตราการขยายดิน		ค่าสหสัมพันธ์
		2503	2513	ร้อยละ ที่เพิ่ม (2503-2513)	2506	2514	เพิ่มหรือ ลดลง (2506-2514)	2498 - 2503	2508- 2513	2498- 2503	2508- 2513	
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	
ชัยภูมิ	1,215.4	45	59	+ 31.1	292	172	-41.1	19.7	52.7	52.5	49.6	
นครราชสีมา	1,187.5	60	76	+ 26.7	256	214	-16.4	44.6	62.0	30.2	57.4	จาก(2) กับ (3) = -0.216140
บุรีรัมย์	1,358.0	54	74	+ 37.0	211	134	-36.5	36.5	47.3	35.3	52.4	จาก(2) กับ (4) = -0.204966
สุรินทร์	1,299.8	66	86	+ 30.3	222	179	-19.4	36.7	47.1	14.4	21.7	จาก(2) กับ (5) = 0.109879
ศรีสะเกษ	1,422.3	68	90	+ 32.4	255	265	+ 3.9	26.9	40.6	7.4	24.1	จาก(2) กับ (6) = 0.231147
อุบลราชธานี	1,633.0	50	65	+ 30.0	232	153	-34.1	25.3	40.5	11.5	21.9	จาก(2) กับ (7) = 0.471177
เลย	1,233.9	19	30	+ 57.9	690	373	-45.9	12.1	28.8	35.0	85.8	จาก(2) กับ (8) = 0.151453
อุดรธานี	1,572.6	45	67	+ 48.9	281	184	-34.5	23.6	49.2	80.0	77.6	จาก(2) กับ (9) = -0.481038
หนองคาย	1,649.3	36	62	+ 72.2	389	319	-18.0	16.3	29.4	86.1	142.6	จาก(2) กับ (10) = -0.555548
นครพนม	2,371.6	45	58	+ 28.9	456	389	-14.7	13.7	24.9	10.6	31.9	จาก(2) กับ (11) = -0.048407
ขอนแก่น	1,203.0	63	78	+ 23.8	265	224	-15.5	46.5	82.3	29.0	36.9	จาก(2) กับ (12) = 0.030939
มหาสารคาม	1,318.4	87	106	+ 21.8	200	153	-23.5	54.3	75.6	13.1	20.4	
ร้อยเอ็ด	1,431.2	85	100	+ 17.6	216	282	-15.7	49.2	72.1	8.2	15.4	
สกลนคร	1,524.2	45	63	+ 49.0	298	182	- 6.2	19.7	31.4	19.0	51.1	
กาฬสินธุ์	1,407.8	56	75	+ 33.9	273	256	- 6.2	34.2	53.2	12.0	24.1	

แต่ค่าสหสัมพันธ์ได้มีค่าต่ำมาก ซึ่งหมายความว่าปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยตลอดปี ไม่มีความ
 หมายถึงในการอธิบายความแตกต่างของความหนาแน่นของประชากรแบบเลขคณิตในภาค
 ตะวันออกเฉียงเหนือ ดังนั้นการกระจายตัว และการเลือกภูมิลาเนาในการตั้งถิ่นฐาน
 ของประชากรในแต่ละจังหวัดตลอดระยะเวลา 10 ปี ระหว่าง พ.ศ. 2503-2513 จึง
 ไม่ได้ขึ้นกับความแตกต่างของปริมาณฝนที่ตก (กราฟที่ 6 และ 7) การที่ค่าสหสัมพันธ์เป็น
 ไปในทางลบ แม้ค่าจะต่ำก็มีหลายจังหวัดที่มีปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยตลอดปีน้อยหรือค่อนข้าง
 น้อยที่มีความหนาแน่นของประชากรสูง ส่วนจังหวัดที่มีปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยต่อปีมาก กลับมี
 ความหนาแน่นของประชากรต่ำ และปานกลาง ตัวอย่างได้แก่ จังหวัดมหาสารคาม
 ร้อยเอ็ด ศรีสะเกษ สุรินทร์ และขอนแก่น มีปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยตลอดปี 1,318.4
 1,431.2 1,422.3 1,299.8 และ 1,203.0 มิลลิเมตร กลับเป็นจังหวัดที่มี
 ความหนาแน่นของประชากรแบบเลขคณิตสูงสุดเป็นอันดับที่ 1 ถึง 5 ของภาคทั้งสองระยะ
 กล่าวคือ เท่ากับ 87 85 68 66 และ 63 ในปี พ.ศ. 2503 และ 106 100
 90 86 และ 78 คนต่อ 1 ตารางกิโลเมตร ในปี พ.ศ. 2513 ตามลำดับ ทั้งนี้เพราะ
 เป็นจังหวัดที่มีพื้นที่น้อย และการที่มีความหนาแน่นของประชากรสูงนั้นเป็นผลจากการตั้ง
 ถิ่นฐานกระจายอยู่ตามริมฝั่งแม่น้ำมูล ชี และสาขามาตั้งแต่อดีต แต่ในช่วงระหว่างปี
 2503-2513 ร้อยละของความหนาแน่นของประชากรที่เพิ่มขึ้นพบว่าน้อยกว่าบริเวณอื่น ๆ
 ทั้งหมด นอกจากนี้จากลักษณะของกลุ่มจังหวัดที่อยู่ทางตะวันออกและตะวันออกเฉียงเหนือ
 ของภาคได้แก่ จังหวัดนครพนม หนองคาย อุดรราชธานี อุดรธานีและสกลนคร ซึ่งมี
 ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยค่อนข้างมาก เท่ากับ 2,371.6 1,649.6 1,633.0 1,572.6 และ
 1,524.2 มิลลิเมตรต่อปี แต่กลับมีความหนาแน่นของประชากรแบบเลขคณิตในลักษณะที่
 ตรงกันข้ามกับปริมาณน้ำฝน คือ ค่อนข้างต่ำและปานกลางเท่ากับ 45 36 50 45
 และ 45 ในปี พ.ศ. 2503 58 62 65 67 และ 63 ในปี พ.ศ. 2513
 ตามลำดับ (ตารางที่ 40)

จากข้อมูล 10 จังหวัดข้างต้น ค่าสหสัมพันธ์ในทางลบควรจะเพิ่มสูงขึ้นกว่าที่คำนวณได้ เนื่องจากข้อมูลทั้ง 2 ในลักษณะที่ตรงกันข้ามค่อนข้างจะเด่นชัด กล่าวคือ บริเวณหรือจังหวัดที่มีปริมาณฝนน้อยกว่าน่าจะมี ความหนาแน่นของประชากรค่อนข้างสูงและในทางตรงกันข้าม แต่การที่ค่าสหสัมพันธ์ดังกล่าวมีค่าต่ำนั้น เนื่องมาจากว่า มีหลายจังหวัดที่มีค่าข้อมูลที่เป็นไปตามจังหวัดส่วนใหญ่ โดยข้อมูลทั้ง 2 จะอยู่ในลักษณะที่ตามกัน ได้แก่ จังหวัด นครราชสีมา กาฬสินธุ์ ชัยภูมิ บุรีรัมย์ และเลย ซึ่งมีปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยตลอดปีน้อย คือ 1,187.5 1,407.8 1,215.4 1,358.0 และ 1,233.9 มิลลิเมตร ในขณะที่เดียวกันก็เป็นจังหวัดที่มีความหนาแน่นของประชากรแบบเลขคณิตอยู่ในระดับต่ำและปานกลางของภาค เนื่องจากส่วนมากเป็นจังหวัดที่มีพื้นที่ขนาดใหญ่และเป็นบริเวณที่มีประชากรน้อยมาตั้งแต่เดิม ยกเว้นจังหวัดนครราชสีมา เพราะฉะนั้นกลุ่มจังหวัดเหล่านี้จึงมีอิทธิพลหรือมีส่วนที่ทำให้ค่าสหสัมพันธ์ลดน้อยลง

2. ความสัมพันธ์ระหว่างรอยละของความหนาแน่นของประชากรแบบเลขคณิตที่เพิ่มขึ้นระหว่างปี พ.ศ. 2503-2513 กับปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยตลอดปี

ผลการวิเคราะห์พบว่าปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยตลอดปีกับความหนาแน่นของประชากรแบบเลขคณิต มีแนวโน้มที่จะมีความสัมพันธ์ทางบวกกันมากขึ้น แม้จะยังอยู่ในระดับที่ต่ำมากเกือบจะไม่มีความสัมพันธ์กันเลยก็ตาม เนื่องจากจังหวัดที่มีความหนาแน่นของประชากรในปี พ.ศ. 2503 ก็ยังคงมีความหนาแน่นสูงอยู่ในปี พ.ศ. 2513 ทั้งนี้เป็นเพราะว่าช่วงห่างของเวลายังน้อย โดยสังเกตจากค่าสหสัมพันธ์ระหว่างปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยตลอดปีกับรอยละความหนาแน่นของประชากรที่เพิ่มขึ้นระหว่างปี พ.ศ. 2503-2513 ซึ่งเท่ากับ 0.10987 9 แสดงว่าในช่วงเวลาดังกล่าว ความแตกต่างของปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยตลอดปีได้เริ่มเข้ามามีส่วนในการกำหนดรูปแบบการกระจายตัวของประชากรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือบ้างแล้ว แม้จะมีปัจจัยหรือตัวแปรอื่น ๆ ที่มีอิทธิพลมากกว่าก็ตาม ทั้งนี้โดยสังเกตได้จากจังหวัดส่วนใหญ่ที่มีปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยตลอดปีค่อนข้างมาก และปานกลางจะมีรอยละของความหนาแน่นของประชากรแบบเลขคณิตที่เพิ่มขึ้นอยู่ในระดับสูง ได้แก่ หนองคาย

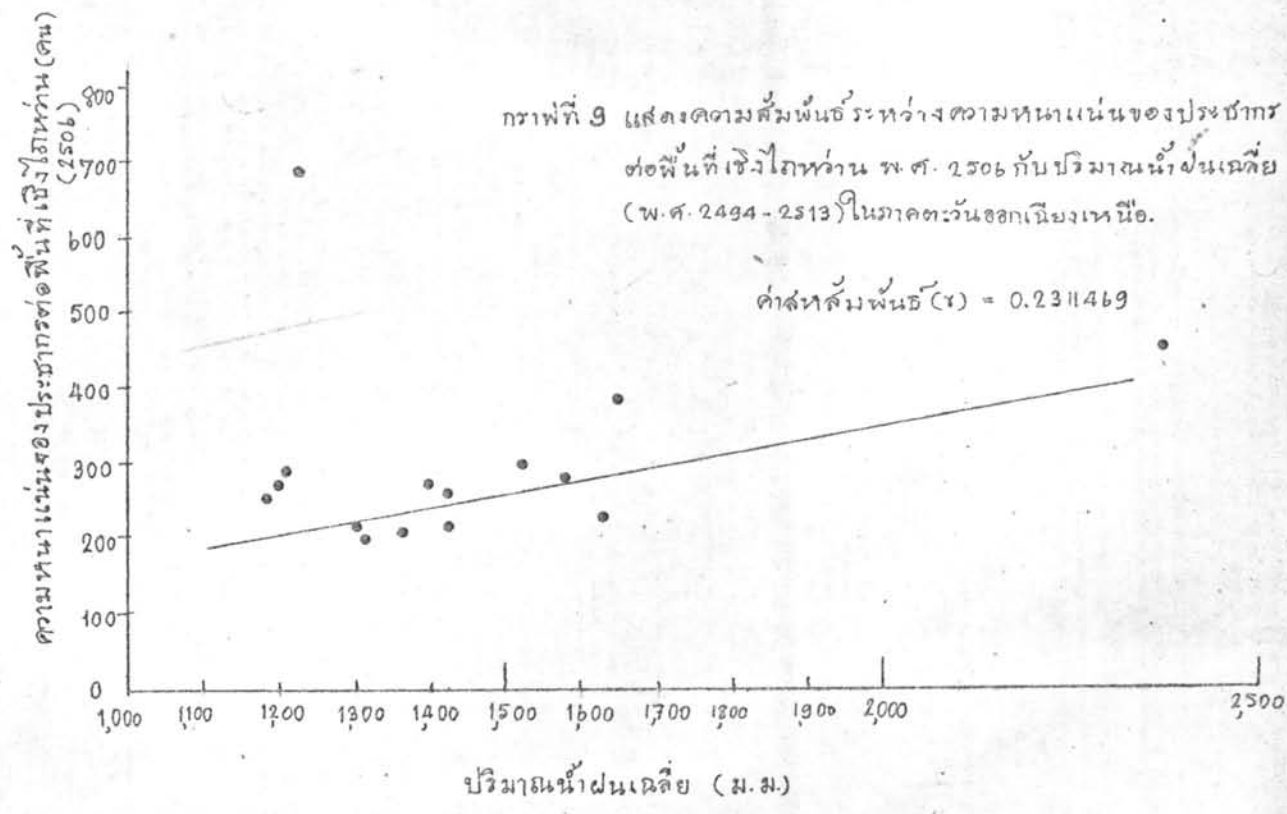
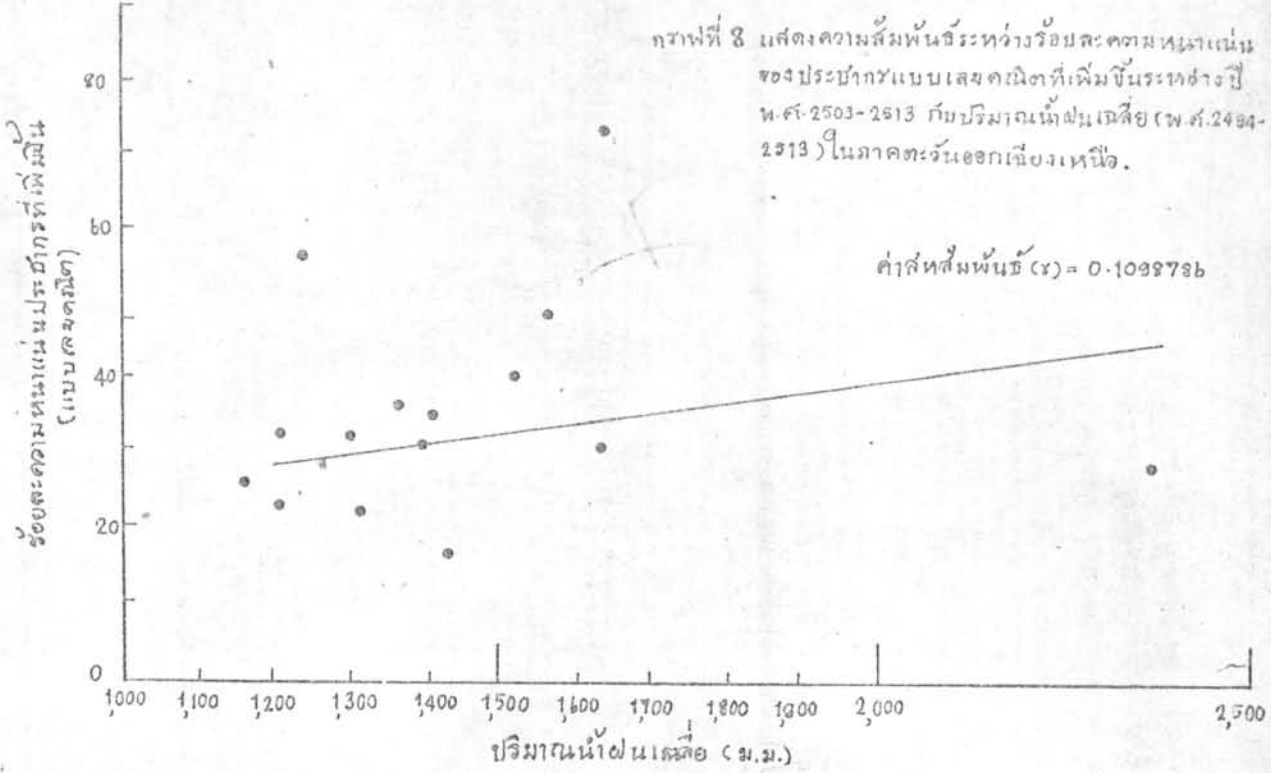
อุดรธานี สกลนคร กาฬสินธุ์ และศรีสะเกษ ซึ่งมีความหนาแน่นของประชากรแบบ
 เลขคณิตเพิ่มขึ้นร้อยละ 72.2 48.9 37.0 33.9 และ 32.4 ตามลำดับ ในขณะที่
 ที่จังหวัดส่วนใหญ่ที่มีปริมาณน้ำฝนน้อย และแห้งแล้งกว่าจะมีร้อยละของความหนาแน่นของ
 ประชากรแบบเลขคณิตที่เพิ่มขึ้นต่ำด้วย ได้แก่ จังหวัดนครราชสีมา สุรินทร์ และชัยภูมิ
 ซึ่งมีความหนาแน่นของประชากรแบบเลขคณิตเพิ่มขึ้นเพียงร้อยละ 26.7 30.3 และ
 31.1 ตามลำดับ อนึ่งการที่ค่าสหสัมพันธ์ค่าเพียง 0.109879 ซึ่งดูเหมือนกับว่าร้อยละ
 ของความหนาแน่นของประชากรแบบเลขคณิตที่เพิ่มขึ้นระหว่างปี 2503-2513 เกือบจะไม่มี
 ความสัมพันธ์กับปริมาณน้ำฝน ทั้ง ๆ ที่จังหวัดส่วนใหญ่ดังกล่าวมาแล้ว มีลักษณะการเพิ่ม
 ขึ้นของร้อยละความหนาแน่นประชากรที่ขึ้นอยู่กับปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยที่ตกนั้น สาเหตุสำคัญ
 เนื่องจากว่า มีบางจังหวัดที่มีลักษณะหรือมีแบบอย่างที่แตกต่างกันหรือออกไปจากกลุ่ม
 มากจนผิดเพี้ยนหรือไม่เป็นไปตามกลุ่ม ซึ่งปรากฏว่ากลุ่มจังหวัดหลังนี้มีอิทธิพลอย่างมากที่
 ทำให้ความสัมพันธ์ทางบวกระหว่างตัวแปรทั้งสองหรือค่าสหสัมพันธ์ค่อนข้างน้อยลงจนอยู่ในระดับ
 ต่ำ จังหวัดที่มีลักษณะดังกล่าว ได้แก่ จังหวัดนครพนม อุบลราชธานี เลย และชัยภูมิ
 กล่าวคือ จังหวัดนครพนม และอุบลราชธานี เป็น 2 จังหวัดที่มีปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยสูงเป็น
 อันดับที่ 1 และ 3 ของภาคตามลำดับ แต่กลับมีร้อยละความหนาแน่นของประชากรแบบ
 เลขคณิตที่เพิ่มขึ้นนั้นต่ำมากเพียงร้อยละ 28.9 และ 30.0 เป็นอันดับที่ 11 และ 10
 ของภาคตามลำดับ สาเหตุเนื่องจากว่าจังหวัดนครพนมมีประชากรเพิ่มไม่มาก ไม่มี
 กิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เด่นเหมือนกับอุดรธานี และหนองคาย ประชากรจึงนิยมไปอยู่ที่
 2 จังหวัดกันเป็นจำนวนมาก ส่วนจังหวัดอุบลราชธานีแม้จะมีประชากรมาก แต่เป็น
 จังหวัดที่มีพื้นที่ขนาดใหญ่ รวมทั้งมีประชากรย้ายถิ่นออกมาก ทำให้ความหนาแน่นของ
 ประชากรเพิ่มขึ้นไม่สูง จังหวัดเลยมีลักษณะที่ตรงกันข้ามกับ 2 จังหวัดดังกล่าว คือ เป็น
 จังหวัดที่มีปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยตลอดปีเพียง 1,233.9 มิลลิเมตร จัดเป็นอันดับที่ 12 ของ
 ภาค แต่กลับมีร้อยละความหนาแน่นของประชากรแบบเลขคณิตที่เพิ่มขึ้นเป็นอันดับที่ 2
 ของภาค (ร้อยละ 57.9) รองจากจังหวัดหนองคาย (ร้อยละ 73.1) สำหรับจังหวัด

รอยเอ็ค ซึ่งเป็นจังหวัดที่มีปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยตลอดปีปานกลาง (อันดับ 7 ของภาค) แต่กลับมีความหนาแน่นของประชากรแบบเลขคณิตเพิ่มขึ้นน้อยที่สุดของภาค

ดังนั้น ถ้ายึดถือปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยในรอบ 20 ปี (พ.ศ. 2494-2513) เป็นหลักในการพิจารณาความหนาแน่นของประชากรแล้ว ร้อยละความหนาแน่นของประชากรแบบเลขคณิตที่เพิ่มขึ้นของจังหวัดนครพนม อุบลราชธานี และชัยภูมิ ควรจะเพิ่มขึ้นมากกว่าที่เป็นอยู่ ในขณะที่ร้อยละความหนาแน่นของประชากรที่เพิ่มขึ้นของจังหวัดเลย ควรจะลดลงกว่าที่เป็นจริง เช่นเดียวกัน (กราฟที่ 8) สรุปแล้วการกระจายตัวหรือการกระจายความหนาแน่นของประชากรแบบเลขคณิตในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีส่วนน้อยที่ขึ้นกับความแตกต่างของปริมาณน้ำฝนในแต่ละบริเวณหรือจังหวัด แสดงว่าการกระจายตัวของประชากรส่วนใหญ่ขึ้นขึ้นอยู่กับตัวแปรหรือปัจจัยอื่นๆ ที่จะต้องพิจารณาหรือศึกษาต่อไป

3. ความสัมพันธ์ระหว่างความหนาแน่นของประชากรต่อพื้นที่เชิงโลหฺวานกับปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยตลอดปี

ในขณะที่ความหนาแน่นของประชากรแบบเลขคณิตมีความสัมพันธ์ทางลบกับปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยตลอดปีในระดับต่ำ ปรากฏว่าเมื่อใช้ความหนาแน่นของประชากรต่อพื้นที่เชิงโลหฺวาน พ.ศ. 2506 และ พ.ศ. 2514 เข้ามาเป็นตัวแปรใหม่ พบว่าความสัมพันธ์มีความแตกต่างกับการใช้ตัวแปรเดิมอย่างเด่นชัด เนื่องจากความหนาแน่นของประชากรต่อพื้นที่เชิงโลหฺวานมีความสัมพันธ์ทางบวกกับปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยตลอดปี แม้จะอยู่ในระดับไม่สูงนัก กล่าวคือเท่ากับ 0.231147 ในปี พ.ศ. 2506 แต่ระดับของความสัมพันธ์ของตัวแปรทั้งสองได้พัฒนาสูงขึ้นจนอยู่ในระดับปานกลางเท่ากับ 0.471177 ในปี พ.ศ. 2514 หมายความว่า ความหนาแน่นของประชากรต่อพื้นที่เชิงโลหฺวานมีความหมายในการอธิบายปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยตลอดปี และยังแสดงให้เห็นว่าปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยที่ต่ำในแต่ละจังหวัด มีแนวโน้มที่จะเข้ามามีบทบาท หรือเป็นตัวกำหนดรูปแบบการกระจายตัว หรือการตั้งถิ่นฐานของประชากรในบางพื้นที่ที่สามารถทำประโยชน์การเพาะปลูกของประชากร

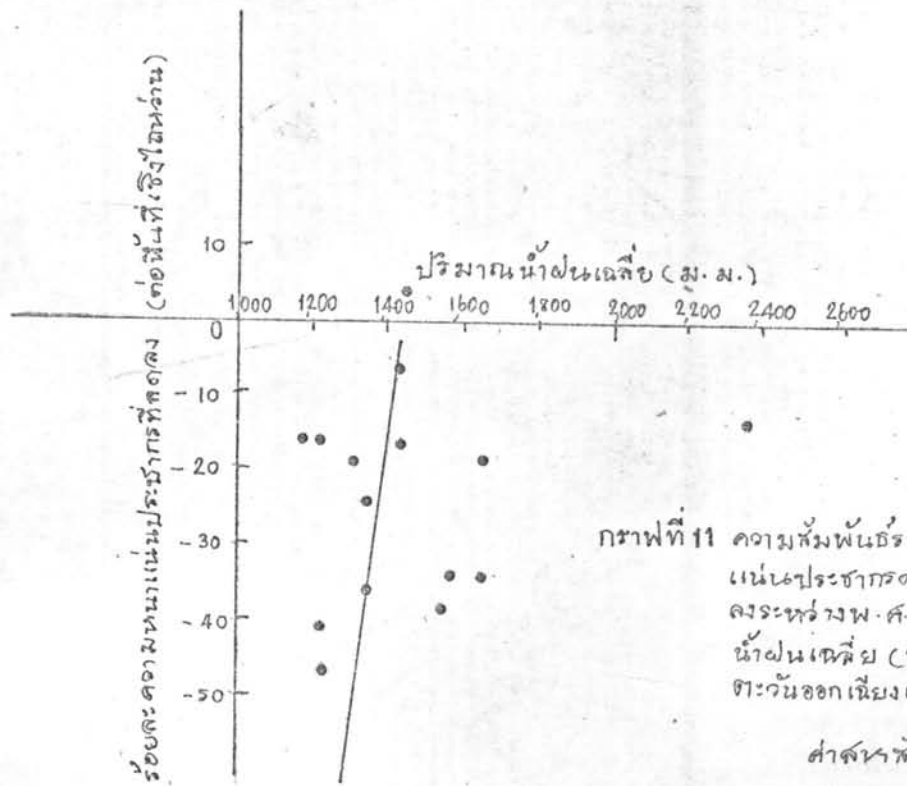
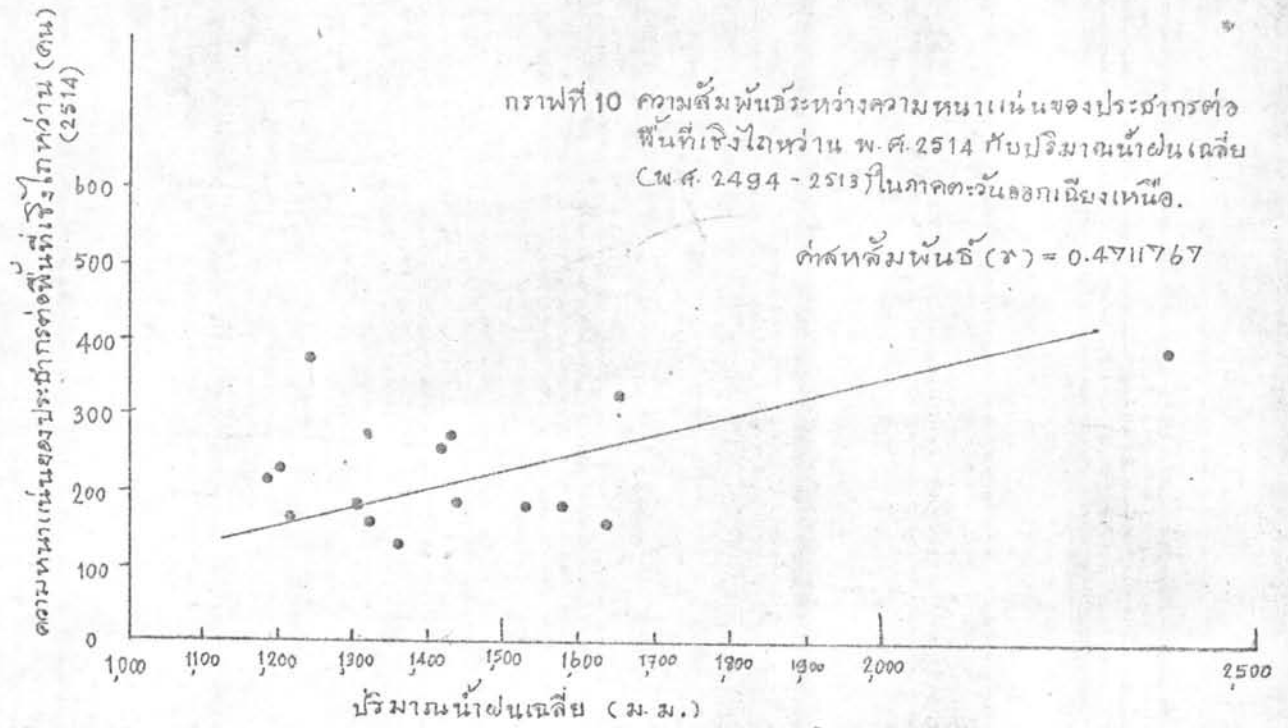

ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมากขึ้น ในระยะที่ 2 จังหวัดที่มีปริมาณฝนมาก ความหนาแน่นของพื้นที่ที่ทำประโยชน์ในการเกษตรมักจะสูงด้วย และเป็นไปในทางกลับกันด้วย (ตารางที่ 40 กราฟที่ 9 และ 10) นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นอีกด้วยว่าการเพาะปลูก และการดำรงชีวิตของประชากรโดยเฉพาะอย่างยิ่งเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ส่วนใหญ่อยังคงขึ้นกับปริมาณฝนธรรมชาติ ซึ่งสอดคล้องกับผลของการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับภาวะเศรษฐกิจการเกษตรของกสิกรในจังหวัดร้อยเอ็ด มหาสารคาม และกาฬสินธุ์ โดยเจ้าหน้าที่ฝ่ายวิชาการของกองเศรษฐกิจการเกษตร และผู้เชี่ยวชาญจากยูซอม (USOM) เมื่อปี พ.ศ. 2507 พบว่า¹ การเพาะปลูกของกสิกรในท้องที่ 3 จังหวัดขึ้นกับฝนเพียงอย่างเดียว ถ้าปีใดจำนวนน้ำฝนสม่ำเสมอ การทำนาก็ได้ผลดี และในระหว่างเดือนสิงหาคม - กันยายน จะมีไต้ฝุ่นจากทะเลจีนใต้พัดตกชุก กสิกรสามารถทำการเพาะปลูก โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้าวในที่ดอนได้ แต่ในขณะเดียวกันไต้ฝุ่นก็ทำให้เกิดน้ำท่วมที่ฉฉฉฉฉฉในที่ลุ่มเสียหายเป็นจำนวนมาก อย่างไรก็ตามในปัจจุบันมีตัวแปร หรือปัจจัยอย่างอื่น ๆ อีกมากมายที่มีบทบาทหรืออิทธิพลต่อการตัดสินใจในการเลือกสถานที่ตั้งถิ่นฐาน และการประกอบอาชีพ แต่ปริมาณน้ำฝนก็ยังคงมีความสำคัญอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่ทำการเกษตร

4. ความสัมพันธ์ระหว่างร้อยละของความหนาแน่นของประชากรต่อพื้นที่เชิง
โทด่วนที่เพิ่มขึ้นหรือลดลงระหว่าง ปี พ.ศ. 2506-2514 กับปริมาณ
น้ำฝนเฉลี่ยตลอดปี

ผลการวิเคราะห์พบว่าปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยตลอดปี เกือบจะไม่มีความสัมพันธ์กับร้อยละของความหนาแน่นของประชากรต่อพื้นที่เชิงโทด่วนที่เพิ่มขึ้นหรือลดลงระหว่างปี พ.ศ. 2506-2514 เลย เนื่องจากความสัมพันธ์ที่คำนวณได้ของตัวแปรทั้งสองพบว่า

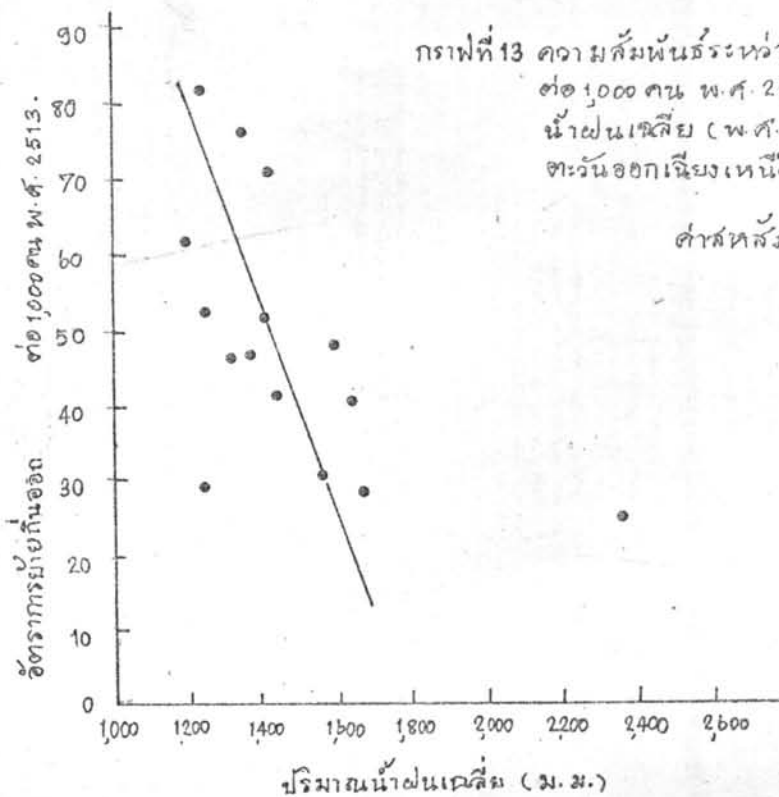
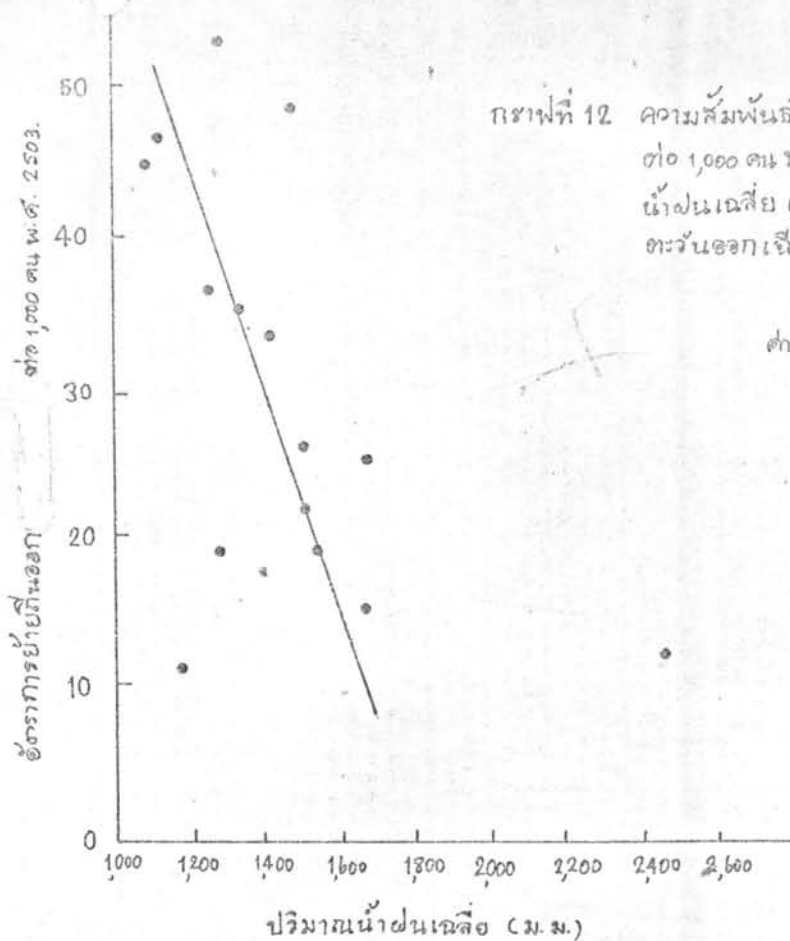
¹ กองวิจัยสังคมศาสตร์, สภาวิจัยแห่งชาติ, รายงานขอผลการวิจัยในสาขา
ต่าง ๆ ด้านสังคมศาสตร์, เล่ม 9, หมวดเศรษฐศาสตร์การเกษตร, หน้า 1.

เท่ากับ 0.151453 ดังนั้นความแตกต่างของปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยของแต่ละจังหวัดจึงไม่มีความหมายหรือบทบาทในการที่จะอธิบายถึงการลดลงของความหนาแน่นของประชากรต่อพื้นที่เชิงโททวานซึ่งใกล้เคียงถึง 14 ใน 15 จังหวัดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือยกเว้นของจังหวัด ศรีสะเกษ (กราฟที่ 11) อนึ่งการลดลงของความหนาแน่นของประชากรประเภทนี้ เป็นไปไคว่า การเพิ่มของจำนวนประชากรในบางจังหวัดไม่ได้สัดส่วนกับการขยายพื้นที่ทางเกษตรที่ไคว่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ซึ่งพบว่าบางจังหวัดเพิ่มขึ้นถึง 2 เท่าระหว่างช่วงเวลาถึงกล่าว

5. ความสัมพันธ์ระหว่างอัตราการย้ายถิ่นออกต่อประชากร 1,000 คน กับปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยตลอดปี

จากการคำนวณหาค่าสหสัมพันธ์พบว่า อัตราการย้ายถิ่นออกต่อประชากร 1,000 คน ของแต่ละจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีความสัมพันธ์ทางลบในระดับปานกลาง แสดงว่าอัตราการย้ายถิ่นออกส่วนหนึ่งยังคงขึ้นกับความแตกต่างของปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยในแต่ละจังหวัด โดยค่าสหสัมพันธ์ที่คำนวณได้ - 0.481038 สำหรับในระยะแรก (พ.ศ. 2498-2503) และ - 0.555548 สำหรับในระยะที่ 2 (พ.ศ. 2508 - 2513) จากกราฟที่ 12 และ 13 ไคว่พบว่าจังหวัดที่มีปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยน้อย หรือค่อนข้างน้อยเช่น จังหวัดนครราชสีมา ขอนแก่น มหาสารคาม ร้อยเอ็ด ชัยภูมิ (ระยะที่ 2) บุรีรัมย์ สุรินทร์ และกาฬสินธุ์ มักจะเป็นจังหวัดที่มีอัตราการย้ายถิ่นออกของประชากรที่ค่อนข้างสูง 62.0 82.3 75.6 72.1 52.7 47.3 47.1 และ 53.2 ต่อประชากร 1,000 คน ตามลำดับ นอกจากนี้การที่กลุ่มจังหวัดเหล่านี้มีอัตราการย้ายถิ่นออกของประชากรอยู่ในระดับสูงของภาคและของประเทศนั้น จากอิทธิพลของปริมาณน้ำฝนแล้ว ยังรวมไปถึงลักษณะภูมิอากาศที่ร้อนอบอ้าว อุดหนุน และอัตราการระเหยน้ำที่สูง รวมทั้งความแห้งแล้งที่กินระยะเวลาที่ยาวนาน แม้จะมีปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยในรอบ 20 ปี (พ.ศ. 2494-2513) อยู่ในระดับที่ไม่น้อยกว่าบางจังหวัดก็ตาม แต่ในบางพื้นที่จะไม่มีฝนตกติดต่อกันเป็นระยะเวลาหลาย ๆ ปี นอกจากนี้จังหวัดเหล่านี้ยังมี

จำนวนวันที่มีฝนตกในรอบปีเฉลี่ยแล้วน้อยกว่าบริเวณอื่น ๆ อีกด้วย ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาเกี่ยวกับลักษณะฝนในจังหวัดกาฬสินธุ์ มหาสารคาม และร้อยเอ็ด โดยศาสตราจารย์¹ ที่พบว่าทั้งสามจังหวัดมีค่าความเข้มของฝน (Rain Intensity) ปานกลาง ซึ่งแสดงว่าลักษณะการตกของฝนทั้งสามจังหวัดมีลักษณะที่มีความถี่ของจำนวนวัน และปริมาณฝนที่ตกแต่ละครั้งมีแนวโน้มคล้ายคลึงกันในระดับปานกลาง ส่วนค่าเฉลี่ยจำนวนวันที่ฝนตกตลอดปี มีค่าเพียง 41.35 - 104.20 วันเท่านั้น หรือไม่เกิน 1/3 ของปี

นอกจากนี้ได้พบว่า มูลเหตุสำคัญแห่งการโยกย้ายถิ่นของประชากรอีสานไปอยู่ที่นิคมทุ่งโพธิ์ทะเล อำเภอมือเมือง จังหวัดกำแพงเพชร เพราะเป็นที่ใหม่เป็นที่ดินรกร้างว่างเปล่า เป็นที่ราบลุ่มเหมาะแก่การทำนา และเพาะปลูกพืชผลได้ดี ส่วนที่เดิมนั้นประสบกับภัยธรรมชาติเช่น ฝนแล้ง น้ำท่วม และลักษณะดินที่ไม่อุดมสมบูรณ์ ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาเกี่ยวกับการย้ายถิ่นของประชากรในประเทศไทย โดย Visid Prachuabmoh และ Penporn Tirasawat² พบว่า การย้ายถิ่นภายในภาคจำนวนมากปรากฏเด่นชัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศในระยะเวลาระหว่างปี พ.ศ. 2498-2503 จังหวัดมหาสารคาม และจังหวัดร้อยเอ็ด ซึ่งตั้งอยู่ตรงกลางของภาคและเป็นบริเวณที่มีอากาศร้อน และแห้งแล้งที่สุดของภาค และของประเทศเป็นจังหวัดอันดับที่ 1

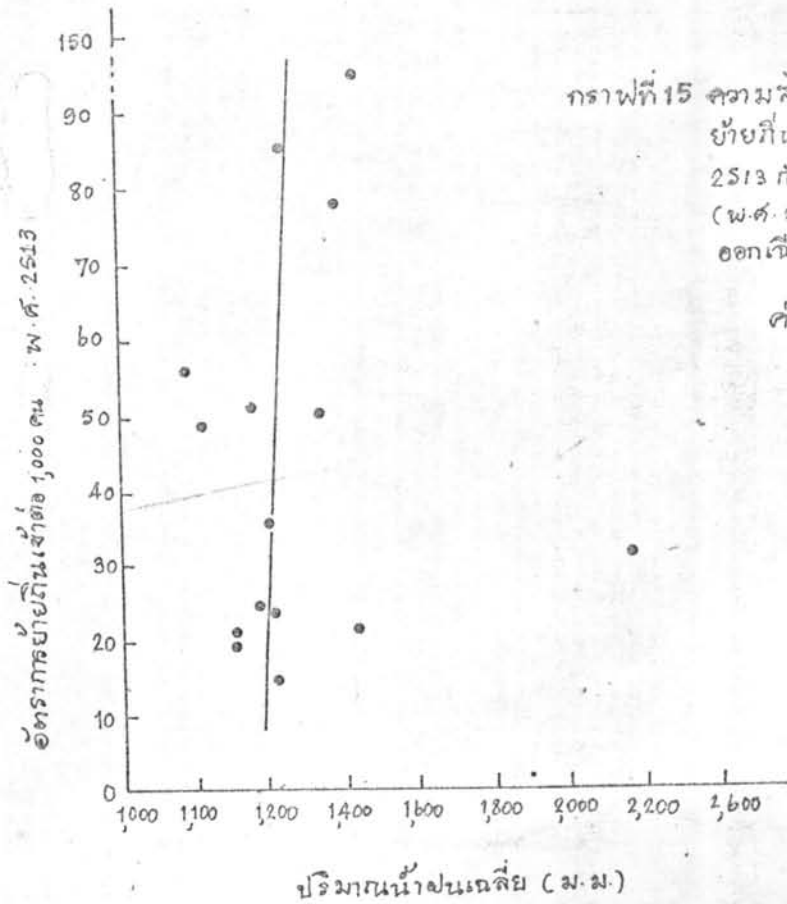
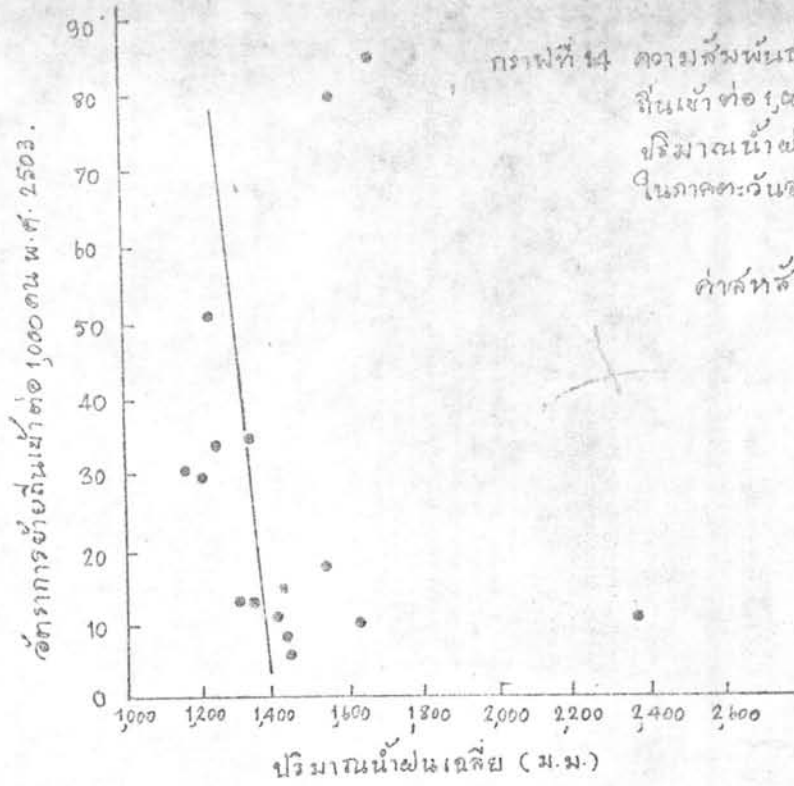
¹ศาสตราจารย์, "วิเคราะห์ลักษณะฝนในจังหวัดกาฬสินธุ์ มหาสารคาม และร้อยเอ็ด," บทความเสนอในการประชุมเรื่องงานวิจัยทางภูมิศาสตร์ประเทศไทย โดยวิธีปริมาณวิเคราะห์. ที่มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร ระหว่างวันที่ 14 - 17 มีนาคม 2521, หน้า 1.

²Visid Prachuabmoh and Penporn Tirasawat, Op.cit, p. 32.

และที่ 2 ของประเทศที่มีอัตราการสูญเสียประชากรสุทธิสูงสุด คือ ร้อยละ 44.5 และ 42.9 ตามลำดับ ทั้งนี้จะเห็นได้ว่า ที่ตั้งในทางภูมิศาสตร์ย่อมมีอิทธิพลต่อลักษณะลมฟ้าอากาศ พืชพันธุ์ธรรมชาติและกิจกรรมทางเศรษฐกิจของมนุษย์ การย้ายถิ่นจะกระทำกันในหน้าร้อน (มี.ค. - เม.ย.) มากที่สุด ยิ่งปีใดอากาศแห้งแล้งมากฝนไม่ตก การย้ายถิ่นจำนวนมากก็เกิดขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการย้ายถิ่นไปยัง กรุงเทพฯ - ชนบุรี อันึ่งจังหวัดที่มีปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยมากและค่อนข้างมากจะเป็นจังหวัดที่มีอัตราการย้ายถิ่นออกที่ต่ำอย่างมาก ได้แก่จังหวัดนครพนม สกลนคร หนองคาย ซึ่งมีอัตราการย้ายถิ่นออกเท่ากับ 24.9 31.4 และ 29.4 ต่อประชากร 1,000 คนตามลำดับ สำหรับจังหวัดอุดรธานี และจังหวัดเลย ซึ่งมีลักษณะที่ตรงกันข้าม กล่าวคือจังหวัดอุดรธานีในระยะที่ 2 กลับเป็นจังหวัดที่มีอัตราการย้ายถิ่นออกของประชากรเพิ่มสูงขึ้นมาก (49.2 ต่อ 1,000 คน) โดยเฉพาะอย่างยิ่งการย้ายถิ่นไปยังจังหวัดหนองคายทั้ง ๆ ที่เป็นจังหวัดที่มีปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยอยู่ในระดับสูงจังหวัดหนึ่งของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (1,572.6 มิลลิเมตรต่อปี) แต่จังหวัดเลย ซึ่งเป็นจังหวัดที่มีปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยน้อย กลับเป็นจังหวัดที่มีอัตราการย้ายถิ่นออกของประชากรต่ำที่สุดในระยะแรก (12.0 ต่อ 1,000 คน) และเป็นอันดับที่ 14 ในระยะที่ 2 (28.8 ต่อ 1,000 คน) อย่างไรก็ตามพอจะสรุปได้ว่า ปริมาณน้ำฝนเป็นปัจจัยหนึ่งซึ่งมีส่วนผลักดันให้เกิดการย้ายถิ่นออกในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

6. ความสัมพันธ์ระหว่างอัตราการย้ายถิ่นเข้าต่อประชากร 1,000 คน กับ ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยตลอดปี

ผลที่ได้จากการวิเคราะห์ข้อมูล พบว่า อัตราการย้ายถิ่นเข้ามีความสัมพันธ์ในทางลบในระยะแรกและเป็นบวกในระยะที่ 2 กับปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยตลอดปี แต่ความสัมพันธ์ที่คำนวณได้นั้นต่ำมาก แสดงว่าอัตราการย้ายถิ่นเข้าต่อประชากร 1,000 คน มีความหมายในการอธิบายปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยตลอดปีน้อยมาก และในทางกลับกันปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยตลอดปีก็ไม่มีอิทธิพล หรือบทบาทต่อการดึงดูด หรือเป็นสิ่งที่จูงใจให้ผู้ย้ายถิ่นพากันไปตั้งถิ่นฐานได้ เพราะค่าสหสัมพันธ์ที่ได้นี้เพียง -0.048407 สำหรับระยะแรก และ 0.030939

ในระยะที่ 2 (กราฟที่ 14 และ 15) การที่ค่าสหสัมพันธ์ในทางลบและต่ำมาก อาจจะเป็นเพราะว่าปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยตลอดปีไม่มีความแตกต่างกันมากพอที่จะศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรทั้งสองได้ ซึ่งข้อนี้แตกต่างกับความสัมพันธ์ระหว่างอัตราการย้ายถิ่นออกกับปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยตลอดปีมาก เพราะความแตกต่างของปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยตลอดปี ที่ตกในแต่ละจังหวัดมีความสัมพันธ์ทางบวกและเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีอิทธิพลในการผลักดันให้ประชากรย้ายถิ่นออกได้มาก หรือน้อยนั้น ย่อมขึ้นกับปริมาณน้ำฝน ดังนั้นจึงพอจะสรุปได้ว่า การตัดสินใจเลือกบริเวณหรือจังหวัดที่เป็นจุดหมายปลายทางของผู้ย้ายถิ่น น่าจะขึ้นอยู่กับปัจจัยต่าง ๆ เช่น อาชีพ รายได้ ระดับการศึกษา บริเวณที่เป็นเขตชลประทาน แหล่งแรงงานที่มีคุณภาพทางเศรษฐกิจ เป็นต้น มากกว่าที่จะคำนึงถึงปริมาณฝน

ข. 3. ลักษณะของดิน

ดินและพืชพันธุ์ธรรมชาติเป็นผลผลิตที่เกิดจากกระบวนการเจริญเติบโตและการเปลี่ยนแปลงบนพื้นผิวโลก ซึ่งอยู่ในสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกัน ไม่ว่าจะเป็นภูมิอากาศ ภูมิประเทศ หรือลักษณะทางธรณีวิทยาก็ตาม จะทำให้เกิดมีดินและพืชพรรณธรรมชาติที่แตกต่างกันออกไป และมีผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของมนุษย์อีกต่อหนึ่ง¹ ดินจึงจัดเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่เปลี่ยนแปลงได้ และมีเหลือเพื่อใช้แล้วไม่หมด (Inexhaustible Resources) เป็นที่เกิดและที่เจริญเติบโตของพืช จึงมีความสำคัญยิ่งต่อการดำรงชีวิต และความเป็นอยู่ของมนุษย์ทั้งทางตรงและทางอ้อม² ดังนั้นการที่บริเวณใดมีจำนวนประชากรเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วในขณะที่ที่ดินขาดความอุดมสมบูรณ์หรือมีความอุดมสมบูรณ์ต่ำ

¹ไพฑูริย์ พงสะบุตร, ภูมิศาสตร์กายภาพ (พระนคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2521), หน้า 153.

²ทวี ทองสว่าง ประบุษ เกิดนวด และทัศนีย์ ทองสว่าง, ภูมิศาสตร์ประเทศไทย (พระนคร: โอเคียนส์โตร์, 2520), หน้า 125.

ซึ่งจะเนื่องมาจากปีวตินฤกษ์ล่าง หรือด้วยเหตุผลใดก็ตามจนดินกลายเป็นความอุดมสมบูรณ์ลง บริเวณนั้นย่อมไม่เหมาะที่จะทำการเพาะปลูก เพราะจะให้ผลผลิตในอัตราที่ต่ำไม่คุ้มกับการลงทุนและแรงงาน และยังถ้าเกษตรกรขาดความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ดินโดยการไถปุ๋ยและเทคนิคสมัยใหม่ ประกอบกับความแปรปรวนของลมฟ้าอากาศ ฝนและความชื้นซึ่งมีได้เป็นไปตามฤดูกาลเพาะปลูก จะทำให้ผลผลิตต่ำและเป็นผลให้เกษตรกรมีรายได้น้อยต่ำ เกิดความอดอยากอันอาจเป็นปัจจัยทำให้เกิดการย้ายถิ่นไปที่ยื่นเพื่อหางานที่มีรายได้ดีกว่าและโอกาสดีกว่าการเพาะปลูกในภูมิภาคนี้

ปัจจัยด้านสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่ไม่เอื้ออำนวยในด้านลักษณะดินจะมีผลต่อการย้ายถิ่นและการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการกระจายตัวของประชากร โดยที่ถ้าหากบริเวณหนึ่งมีพื้นที่อุดมสมบูรณ์เหลือเฟือเพื่อการทำมาหากินก็ง่ายโอกาสกว่าที่ที่ดีกว่าจะเป็นปัจจัยดึงดูด (pull factor) ให้ประชากรย้ายถิ่นไปอยู่ ในขณะที่บริเวณซึ่งพื้นที่ไม่อุดมสมบูรณ์ จะเป็นปัจจัยผลักดันให้ประชากรย้ายถิ่นออก สำหรับภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยก็ประสบกับปัญหาในเรื่องดินขาดความอุดมสมบูรณ์ไม่เหมาะสำหรับการเพาะปลูก ในขณะเดียวกันก็ประสบกับปัญหาการเพิ่มประชากรอย่างรวดเร็วรวมทั้งปัญหาการย้ายถิ่นออกของประชากรซึ่งเพิ่มมากขึ้นทุกวัน จนสูญเสียประชากรให้แก่ต่างภาค โดยเฉพาะอย่างยิ่งกรุงเทพฯ - ชนบุรี ในอัตราที่สูงของประเทศ จนเป็นที่น่าวิตกว่าแรงงานในภาคเกษตรจะไม่เพียงพอในอนาคต

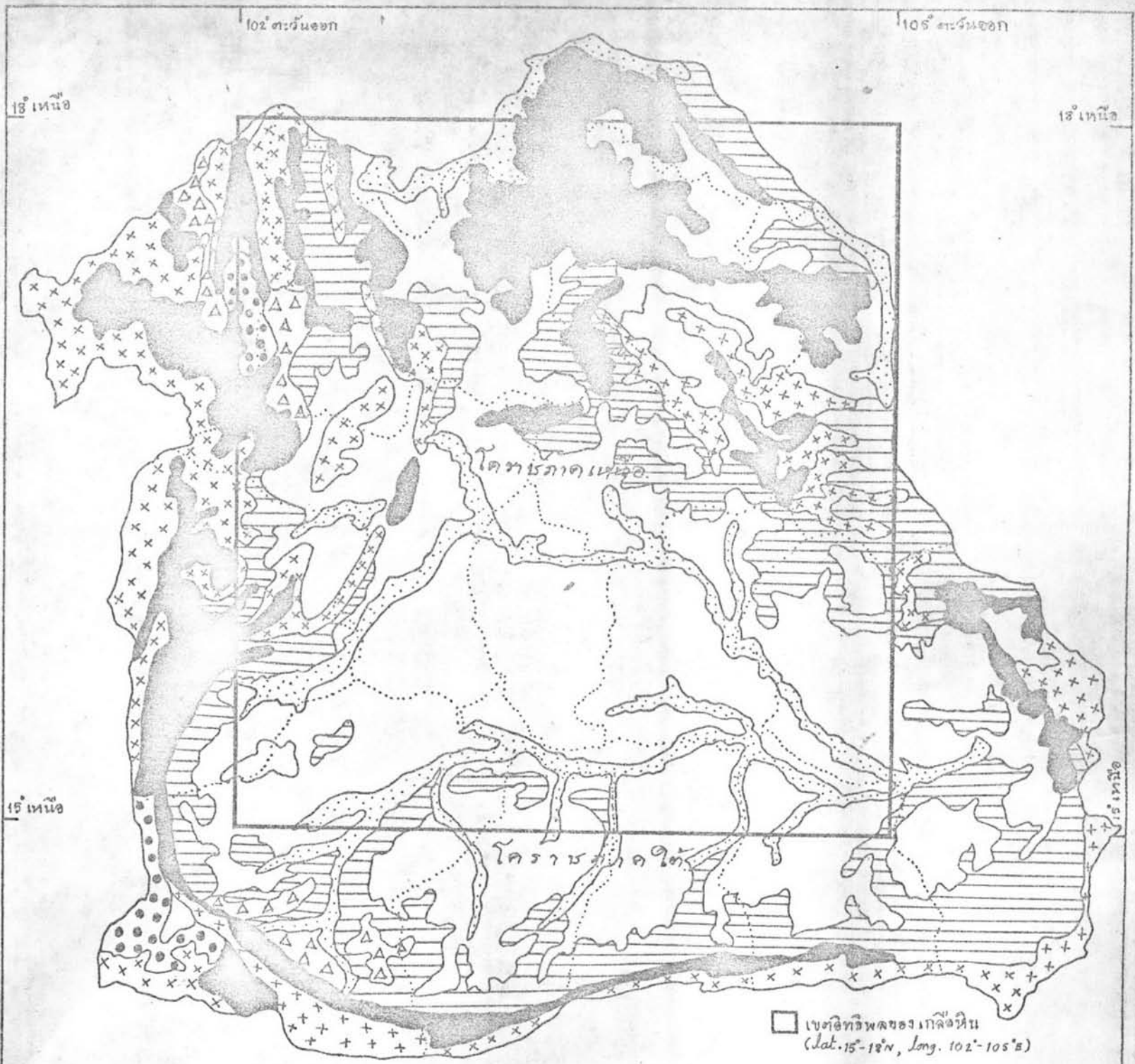
การเพิ่มขึ้นของประชากรอย่างรวดเร็วในภาคตะวันออกเฉียงเหนือในขณะที่ดินไม่อุดมสมบูรณ์ เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดการย้ายถิ่นออก จากการให้สัมภาษณ์ของผู้ย้าย

¹ปริญญ์ อังการภินันท์, "ปัญหาการเพิ่มประชากรของประเทศไทยต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ตุลาคม 2508), หน้า 53.

ดินจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ผู้ทำการวิจัยมักจะโต้ตอบเสมอว่า เนื่องจากผืนดิน และกินไม้ดี ทั้งนี้เพราะลักษณะของดินโดยทั่ว ๆ ไปในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า แตกต่างไปจากภาคอื่น ๆ ของประเทศ เนื่องจากดินของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ส่วนใหญ่แล้วจะเป็นดินที่เกิดจากการทับถมของตะกอนดินทรายทั้งเก่าและใหม่ที่มีแม่น้ำพัดพามา ทั้งนี้เนื่องจากที่ราบสูงโคราชซึ่งแตกเค็มในยุคไทรแอสสิก¹ เป็นดินแดนดินใหญ่ที่ถูกกัดค้นจนหินโคลงอมาก โคลงกรอนพังทลายลงจนกลายเป็นที่ราบดินตะกอนอันเก่าแก่ พื้นที่ลดระดับต่ำลงเรื่อย ๆ จนมีน้ำไหลบ่าท่วม ก่อให้เกิดการตกตะกอนของหินทรายและกรวด โดยทั่วไป เนื่องจากหินที่รองรับชั้นดินอยู่นั้นเป็นหน่วยหินภูพานและเขาพระวิหารกับหน่วยหินเกลือ และโคลงกรวด (ซึ่งเป็นหน่วยหิน 2 ใน 3 หน่วยของปวงหินโคราช) ซึ่งส่วนใหญ่จะประกบควยหินทรายกับ ชั้นเกลือหิน หนาประมาณ 800 ฟุต เป็นส่วนใหญ่ต่อมา เมื่อมีการยกตัวสูงขึ้นในยุคเทอร์เชียรี² จนมีลักษณะคล้ายที่ราบสูง พื้นดินบางส่วนถูกค้นให้สูงขึ้นจนกลายเป็นภูเขา เช่น ทิวเขาภูพาน ซึ่งอยู่ระหว่างรอยต่อ ของ อูธรธานี สกลนคร นครพนม และกาฬสินธุ์ บางส่วนจะกลายเป็นแอ่งหรือที่ลุ่มต่ำ เช่น แอ่งสกลนคร และแอ่งโคราช ทำให้น้ำไหลบ่า พาแร่ธาตุและเกลือมาสะสมโค่นควก เพราะฉะนั้น สภาพของดินในภาคตะวันออกเฉียงเหนือโดยทั่วไปจึงมีรสเค็ม เนื่องจากอิทธิพลของเกลือ หินที่อยู่ใต้ดินลงไป ยิ่งบริเวณใดมีชั้นดินและหินบาง เมื่อถูกกัดเซาะหรือชะล้างมาก ๆ และเป็นเวลานาน ชั้นของหินเกลือก็จะโผล่ออกมาให้เห็น แหล่งของเกลือหินส่วนใหญ่จะกระจายตัวอยู่ทั่วไปทั้งภาคในแถบประมาณละติจูด 15° เหนือถึง 18° เหนือ และลองจิจูด

¹ อยู่ในมหายุคมีโซโซอิก (Mesozoic Era) ซึ่งเริ่มต้นเมื่อ 225 ล้านปีมาแล้ว

² อยู่ในมหายุคไคโนโซอิก (Cainozoic Era) ซึ่งเริ่มต้นเมื่อ 70 ล้านปีมาแล้ว

รูปที่ 22 การจำแนกประเภทของดินใน
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.

- ดินประเภทที่ V.
- ดินประเภทที่ II.
- ดินประเภทที่ IX.
- อื่นๆ

- ดินประเภทที่ IX.
- ดินประเภทที่ VI.
- ดินประเภทที่ VII.

ที่มา: กรมพัฒนาที่ดิน.

102° ตะวันออก

105° ตะวันออก

102° ตะวันออก ถึง 105° ตะวันออก¹ (รูปที่ 22) แต่จะมีมากทางตอนกลางและตะวันออกของภาคที่เรียกว่าแองโกลราซ โค้แก่ บริเวณจังหวัดชัยภูมิ นครราชสีมา ร้อยเอ็ด มหาสารคาม สุรินทร์ ศรีสะเกษ และอุบลราชธานี ซึ่งรวมถึงบริเวณทุ่งกุลาร้องไห้ด้วย ส่วนแองโกลนครซึ่งมีพื้นที่บริเวณทางตอนเหนือประกอบด้วยหนองหาร (สกลนคร) และหนองญาติ (นครพนม) เป็นแหล่งปลาน้ำจืดที่สำคัญ นอกจากนี้ยังเป็นแหล่งดินเค็ม เช่นเดียวกันใช้เพาะปลูกไม้คอกยไคผล เนื่องจากคุณภาพของดินต่ำ ขาดปุ๋ยและปลูกพืชไม่ออกงาม ดังนั้นจะเห็นว่าลักษณะของดินโดยทั่ว ๆ ไปของภาคตะวันออกเฉียงเหนือไม่เหมาะสมที่จะทำการเพาะปลูก และเมื่อพิจารณาเปรียบเทียบผลผลิตต่อหน่วยกับภาคอื่น ๆ แล้ว จะพบว่า ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีผลผลิตต่อหน่วยต่ำกว่าทุกภาค หรือต่ำที่สุดของประเทศในทุกปี (ตารางที่ 41)

ตารางที่ 41 ผลผลิตของข้าวเฉลี่ยต่อไร่ จำแนกเป็นรายภาคของประเทศไทย ปี พ.ศ. 2503 - 2513²

ภาค	ผลผลิตเป็นกิโลกรัมต่อไร่								เฉลี่ย
	2503	2504	2505	2506	2510	2511	2512	2513	
ทั่วประเทศ	222	231	239	255	269	282	283	288	259
ภาคกลาง	241	259	264	291	296	295	299	307	282
ภาคเหนือ	300	321	317	329	379	371	383	408	351
ภาคใต้	237	242	252	273	251	298	265	259	260
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	165	164	185	187	183	255	226	222	198

¹ Lower Me Kong Development Committee Survey, Northeast Economic Development, Planning Advisory Group, Planning Report Stage 2: Appendix, Louis Berger, Inc. - System Associates Inc. joint venture; p. 2 F 2.

² สำนักงานสถิติแห่งชาติ. สมุดสถิติรายปีของประเทศไทย พ.ศ. 2507 และ พ.ศ. 2513 - 2514.

ตารางที่ 42 ประเภท คุณสมบัติของดินและบริเวณที่พบในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ¹

ประเภทของดินที่พบในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	หน่วยดินที่พบบ่อยและคุณสมบัติ	บริเวณที่พบบ่อย
II. ดินเหนียวที่มีการระบายน้ำเลว มีความอุดมสมบูรณ์ปานกลางถึงสูง	หน่วยที่ 2 ดิน Alluvial เป็นดินที่เกิดขึ้นจากอิทธิพลของน้ำจืดที่ค้ำพามาที่บดม ลักษณะพื้นที่ราบเรียบหรือสูง ๆ ต่ำ ๆ เป็นลูกคลื่นเล็กน้อย	ที่ราบริมฝั่งแม่น้ำมูล ชี และสาขา มีลักษณะเป็นแนวแคบ ๆ คล้ายกิ่งไม้ปกคลุมทุกจังหวัดที่แม่น้ำมูลชี และสาขาไหลผ่านได้แก่ ชัยภูมิ ขอนแก่น มหาสารคาม รอยเอ็ด นครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ และอุบลราชธานี นอกจากนี้ก็มีบริเวณริมชายฝั่งตอนเหนือของจังหวัดหนองคายและชายฝั่งตะวันออกของจังหวัดนครพนม
IV. ดินที่มีการระบายน้ำเลวถึงคือส่วนใหญ่เป็นดินร่วนถึงดินทรายความอุดมสมบูรณ์ต่ำถึงปานกลาง	หน่วยที่ 7 ดิน Low-Humic Gley เป็นดินค่อนข้างใหม่ถึงเก่า เกิดจากอิทธิพลของน้ำจืดพามาที่บดม ลักษณะพื้นที่ราบเรียบหรือสูง ๆ ต่ำ ๆ เป็นลูกคลื่น	กระจายอยู่เป็นบริเวณกว้างใหญ่ที่สุดของภาคปกคลุมพื้นที่ส่วนใหญ่ของเกือบทุกจังหวัด ถือเป็นตัวแทนลักษณะดินของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คือ ดินทราย อยู่บริเวณเดียวกับหน่วยที่ 9

¹ รวบรวมจากแผนที่โลมแสดงทรัพยากรของประเทศไทย. กรมแผนที่ทหาร, กองบัญชาการทหารสูงสุด, พ.ศ. 2515.

(ตารางที่ 42) (ต่อ)

ประเภทของดินที่พบในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	หน่วยดินที่พบบ่อยและคุณสมบัติ	บริเวณที่พบบ่อย
V. ดินร่วนและดินเหนียวที่มี การระบายน้ำค่อนข้างดี ถึงดีมีอนุภาคปานกลาง ถึงสูง มีความอุดมสมบูรณ์ สูง	หน่วยที่ 13 ดิน Red-Brown Earths เกิดจากการสลายตัวอยู่กับที่ของหินที่มีคุณสมบัติเป็นคางสวนใหญ่เป็นหินปูน	พบเป็นบริเวณแคบ ๆ เพียง 2 บริเวณเท่านั้น คือ บริเวณอำเภอบางบาล จังหวัดนครราชสีมา ตอนใต้ติดกับอำเภอโคกสูง จังหวัดลพบุรี และบริเวณทางตะวันออกเฉียงของจังหวัดเลย ในเขตอำเภอวังสะพุงและอำเภอเมือง
VI. ดินร่วนหรือดินทรายที่มี การระบายน้ำดีถึงดีมาก มีปริมาณของแร่ธาตุที่ สลายตัวง่ายและพวกที่มี คุณสมบัติเป็นคางน้อยมีความอุดมสมบูรณ์ต่ำ	หน่วยที่ 14 ดิน Gray Podzolic เป็นดินเก่าที่เกิดจากอิทธิพลของน้ำจืดที่คูลมาทับถมลักษณะพื้นที่ราบเรียบหรือ สูง ๆ ต่ำ ๆ	พบเป็นบริเวณกว้างมักจะมีคัลลุ่ม หน่วยที่ 7 และ 9 ส่วนใหญ่จะ อยู่บริเวณแนวขอบของภาค บริเวณรอยต่อของจังหวัดต่าง ๆ ตั้งแต่จังหวัดเลยลงมาทางใต้จนถึง นครราชสีมาแล้วโค้งไปทางตะวันออกเฉียงจนถึงอุบลราชธานีแล้ววกขึ้นทางเหนือไปยังบริเวณทิวเขาภูพาน ซึ่งเป็นแหล่งใหญ่
	หน่วยที่ 9 เป็นดินเก่าที่เกิด ตะกอนของลำน้ำพัดพามาทับ ถูมนานแล้ว ลักษณะพื้นที่สูง ๆ ต่ำ ๆ หรือ ราบเรียบ	ครอบคลุมพื้นที่บริเวณกว้าง ขวางตั้งแตทางใต้ของจังหวัด อุตรดิตถ์ลงมาไคแก จังหวัด ชอนแก่น ทางตะวันออกของ ชัยภูมิ ทางตะวันตกของกาฬสินธุ์ นครราชสีมา รอยเอ็ด มหา-สารคาม สุรินทร์ บุรีรัมย์ ศรีสะเกษ และทางตะวันตกของ อุบลราชธานี รวมทั้งทุ่งกุลาร่องไหควย

(ตารางที่ 42) (ต่อ)

ประเภทของดินที่พบในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	หน่วยดินที่พบบ่อยและคุณสมบัติ	บริเวณที่พบบ่อย
VII. ดินเหนียวและดินร่วนที่มีการระบายน้ำดี มีอนุภาคต่าง ๆ มีความอุดมสมบูรณ์ต่ำ	หน่วยที่ L15L ดิน Red-Yellow Podzolic ที่มีลูกรังเกิดขึ้นบนอนุภาคดินหรือต้น ๆ เป็นดิน Alluvial พื้นที่เป็นที่สูง ๆ ต่ำ ๆ	แหล่งใหญ่อยู่บริเวณรอยต่อของจังหวัดหนองคาย อุดรธานี นครพนม และสกลนคร
	หน่วยที่ 16 ดิน Red-Yellow Podzolic เป็นดินที่เกิดจากการสลายตัวของหินที่ของพวกที่มีคุณสมบัติเป็นกรด ลักษณะพื้นที่ สูง ๆ ต่ำ ๆ ถึงชั้น	กระจายอยู่บริเวณขอบของภาค คลายกับหน่วยที่ 14 แต่จะพบมากในจังหวัดเลย และชัยภูมิ ส่วนที่จังหวัดอุบลราชธานีมีทางตะวันออกเฉียงของจังหวัด แต่บริเวณเล็กกว่ามาก
	หน่วยที่ P16P, คลายหน่วยที่ 16 แต่เกิดบนทรายชายเขา ลักษณะพื้นที่ สูง ๆ ต่ำ เป็นลูกคลื่นสูง	
IX. ดินชนิดอื่น ๆ ที่เกิดบนภูเขา หรือที่ราบสูง	หน่วยที่ 21 (ส่วนใหญ่) ดินที่เกิดตามที่สูงชัน จากการสลายตัวของหินพวก Red acid rocks ส่วนใหญ่เป็นดิน Red-Yellow Podzolic และเป็นดินต้น	คล้ายหน่วยที่ 16 แต่พบบ่อยในจังหวัดเลย ชัยภูมิ ทอนไคของจังหวัดนครราชสีมา อุบลราชธานี ศรีสะเกษ และแถบทิวเขาภูพาน

จากการจำแนกคุณสมบัติของดินรายจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเกี่ยวกับความเหมาะสมในการเพาะปลูก โดยพิจารณาจากลักษณะของดิน เช่น ความลาดชัน การชะล้างพังทลาย การระบายน้ำ ผลผลิตและสิ่งแวดลอมต่าง ๆ พบว่ามีความแตกต่างกันไม่มากนักโดยเฉพาะอย่างยิ่งจังหวัดต่าง ๆ ที่อยู่บริเวณตอนกลางและตอนใต้ของภาค ซึ่งเป็นแหล่งที่มีประชากรอาศัยอยู่กันอย่างหนาแน่นกว่าบริเวณอื่น ๆ กล่าวคือ ส่วนใหญ่จะประกอบด้วยดิน 6 ประเภทใหญ่¹ คือ ดินประเภทที่ II, IV, V, VI, VII และ IX นอกจากดินประเภทที่ II, V ซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์ปานกลาง และมีบริเวณแคบ ๆ ที่เหลือเป็นดินที่มีความอุดมสมบูรณ์ต่ำทั้งสิ้นและพบว่ามีมากที่สุดและปกคลุมพื้นที่เป็นบริเวณกว้างในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้แก่ ดินประเภทที่ IV เป็นดินที่มีการระบายน้ำดีถึงแล้ว ส่วนใหญ่เป็นดินร่วนถึงดินทราย มีความอุดมสมบูรณ์ต่ำถึงปานกลาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งหน่วยดินที่ 7 (ตะกอนดินใหม่ถึงเก่า) และหน่วยดินที่ 9 (ตะกอนดินเก่า) ซึ่งอยู่ในดินประเภทที่ IV จะอยู่กระจายเป็นบริเวณกว้างขวางมากครอบคลุมพื้นที่แทบทุกจังหวัดของโคราชภาคใต้ ได้แก่ นครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ ชัยภูมิ (ทางตะวันออกเฉียง) อุบลราชธานี (ทางตะวันตก) และจังหวัดที่อยู่ทางตอนใต้ของโคราชภาคเหนือ ได้แก่ ขอนแก่น ร้อยเอ็ด และมหาสารคาม บางครั้งก็เรียกดินเหล่านี้ว่า ดินทรายละเอียดโคราช และดินทรายร้อยเอ็ด นอกจากนั้นยังพบในบริเวณจังหวัดทางตอนเหนือด้วย เช่น อุบลราชธานี สกลนคร และนครพนมมีลักษณะเป็นดินทรายสีแดง มีลูกรังปนดินจึงไม่อุ้มน้ำ และมีคุณสมบัติในการกูดยึคอาหารในดินไว้ได้น้อยมาก ความอุดมสมบูรณ์ของ

¹ดูรายละเอียดเพิ่มเติมจาก แผนที่เล่มแสดงทรัพยากรของประเทศไทย จัดพิมพ์โดย กรมแผนที่ทหาร กองบัญชาการทหารสูงสุด พ.ศ. 2515 ซึ่งได้แบ่งดินในประเทศไทยออกเป็น 9 ประเภทใหญ่ ๆ และแบ่งย่อยออกเป็น 23 หน่วย

ดินจึงต่ำ¹ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจังหวัดร้อยเอ็ดมีลักษณะเป็นดินทรายร้อยเอ็ด (หน่วยที่ 9) สีแดงเหลือง และมีลูกรังปนอยู่มากด้วย บริเวณดังกล่าวจะเป็นบริเวณที่มีลักษณะเป็นดินปนทรายที่มีความอุดมสมบูรณ์ต่ำในขณะที่เดียวกันก็ให้ผลผลิตในอัตราที่ต่ำด้วย

เมื่อพิจารณาทางด้านการกระจายตัวของประชากรแล้วปรากฏว่าบริเวณดังกล่าวกลับเป็นบริเวณที่มีประชากรอาศัยอยู่กันอย่างหนาแน่น (ดู ก.2 เรื่องความหนาแน่นของประชากร) โดยเฉพาะอย่างยิ่งจังหวัดมหาสารคาม ร้อยเอ็ด สุรินทร์ และศรีสะเกษ ยังคงเป็นบริเวณที่มีประชากรตื้นที่อาศัยอยู่อย่างหนาแน่นที่สุดของภาคทั้ง 2 ระยะเวลาเนื่องจากประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม และอาศัยอยู่ในชนบทมาตั้งแต่เดิม จึงตั้งถิ่นฐานอยู่ใกล้แหล่งน้ำธรรมชาติ หรือริมฝั่งแม่น้ำชี มูล และสาขา เพื่ออาศัยน้ำในการเพาะปลูกและใช้ในชีวิตประจำวัน แม้ในระยะหลังจะมีประชากรย้ายถิ่นออกเป็นจำนวนมากด้วยเหตุผลต่าง ๆ กัน แต่ความหนาแน่นของประชากรก็ยังสูงอยู่ เนื่องจากผู้ย้ายถิ่นออกส่วนใหญ่จะเป็นคนหนุ่มสาว หรือแรงงานส่วนเกินมากกว่าคนรุ่นก่อน ซึ่งผูกพันอยู่กับที่ดินมากกว่าคนรุ่นใหม่ หรืออยู่อาศัยด้วยความเคยชิน แม้จะมีฐานะยากจนแร้นแค้นก็พอทนอยู่ได้ หรือรอคอยความหวังจนกว่าจะถึงหน้าฝนหรือฤดูกาลเพาะปลูกเวียนมาอีกครั้งหนึ่ง นอกจากนี้จากผลของการศึกษาเกี่ยวกับภาวะเศรษฐกิจการเกษตรของสิกรในจังหวัดร้อยเอ็ด มหาสารคาม และกาฬสินธุ์ โดยเจ้าหน้าที่ฝ่ายวิชาการกองเศรษฐกิจการเกษตร และผู้เชี่ยวชาญจากยูซอม² (USOM) เมื่อปี พ.ศ. 2507 พบว่าสิกรใน 3 จังหวัดส่วนมาก

¹มีความแตกต่างกับภาคกลาง ซึ่งพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นดินเหนียว ความอุดมสมบูรณ์จึงมีมากกว่าดินทราย เนื่องจากดินเหนียวมีคุณสมบัติสามารถกักเก็บธาตุอาหารในดินไว้ได้มาก เพราะฉะนั้นโดยทั่วไป ดินที่เป็นดินเหนียวจึงมักจะอุดมสมบูรณ์มากกว่าดินทราย (ไพฑูริย์ พงศบุตร, ภูมิศาสตร์กายภาพ, หน้า 155)

²กองวิจัยสังคมศาสตร์, สภาวิจัยแห่งชาติ, รายงานยอดผลการวิจัยในสาขาต่าง ๆ ด้านสังคมศาสตร์, หมวดเศรษฐกิจการเกษตร, (เล่ม 9) หน้า 1.

ยังไม่รู้จักใช้ปุ๋ยบำรุงที่ดิน และในขณะเดียวกันก็ยังไม่รู้จักวิธีเพาะปลูกให้ได้ผลผลิตเพิ่มขึ้น
กว่าเดิมอีกด้วย

สำหรับบริเวณทางเหนือซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของแอ่งสกลนคร และทางตะวันตก
ของภาค ไค้แก จังหวัดนครพนม สกลนคร อุดรธานี หนองคาย เลย และชัยภูมิ ซึ่งเป็น
บริเวณที่สูงกว่า และเป็นบริเวณที่มีความหนาแน่นของประชากรเบาบางมาแต่เดิม ประชากร
จะกระจายอยู่โดยทั่ว ๆ ไป ไม่จับกลุ่มหนาแน่นบริเวณใดบริเวณหนึ่งโดยเฉพาะ แม้ในระยะ
ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 เป็นต้นมา จะมีประชากรทั้งภายในและต่างภาคย้ายถิ่นเข้าเป็นจำนวน
มาก ทำให้ความหนาแน่นของประชากรค่อนข้างสูงขึ้น แต่ก็ยังต่ำกว่าบริเวณตอนกลางของ
ภาค จากการศึกษเกี่ยวกับสภาพของดินที่จะช่วยเพิ่มผลผลิตในบริเวณนี้ พบว่าส่วนใหญ่
แล้ว ถึงแม้ว่าจะมีประเภทของดินแตกต่างกันไปจากดินบริเวณแอ่งโคราช หรือตอนกลางของ
ภาคบ้าง แต่โดยส่วนรวมแล้วยังจัดว่าเป็นดินที่มีความอุดมสมบูรณ์ต่ำเช่นเดียวกัน คือ
ประเภทที่ VI, VII และ IX (ดูรูปที่ 22) ดินทั้งสามประเภทนี้มักจะอยู่ในบริเวณใกล้เคียง
กัน โดยมีดินประเภทที่ IV (หน่วยดินที่ 9 และ 7) แทรกหรือสลับอยู่เป็นตอน ๆ
ดินประเภทที่ VI (หน่วยดินที่ 14) มีลักษณะเป็นดินร่วนหรือดินทราย คือแม่จะมีการระบาย
น้ำได้ดีมากก็ตาม แต่ปริมาณของแร่ธาตุที่ละลายตัวง่าย และพวกที่มีคุณสมบัติเป็นค่างน้อย
ความอุดมสมบูรณ์จึงต่ำ พบมากตามบริเวณรอบนอกของภาค ส่วนดินประเภทที่ VII
(หน่วยดินที่ L15L หน่วยดินที่ 16 และหน่วยที่ P16P) แม่จะเป็นดินเหนียวและดินร่วน
แต่ก็มีความอุดมสมบูรณ์ต่ำเช่นเดียวกัน เนื่องจากบางแห่งก็มีลูกรังปนอยู่บนหน้าดิน หรือ
หิน ๆ สำหรับประเภทที่ IX (หน่วยดินที่ 21) มีลักษณะเป็นดินภูเขาหรือที่ราบสูงไม่เหมาะ
ต่อการเพาะปลูกยกเว้นบริเวณเล็ก ๆ ในหุบเขาที่ยังคงเป็นป่าธรรมชาติ ส่วนใหญ่จะ
ปรากฏร่วมกับหน่วยดินที่ 16 ในเขตที่สูงจังหวัดเลย ภาคตะวันตกของอุดรธานีและของ
ชัยภูมิ แล้ววกลงไปทางใต้ของภาคอีกบริเวณหนึ่งไค้แก เขตรอยต่อของหลายจังหวัดใน
บริเวณทิวเขาภูพาน อนึ่ง ดินร่วนสกลนครจัดเป็นดินที่อยู่ตามที่ราบและเนินเขาเป็นดินที่มี
ความตื้นมาก ดินชั้นบนเป็นดินร่วนปนทราย มีสีแดงตลอดพบที่จังหวัดสกลนคร นครพนม

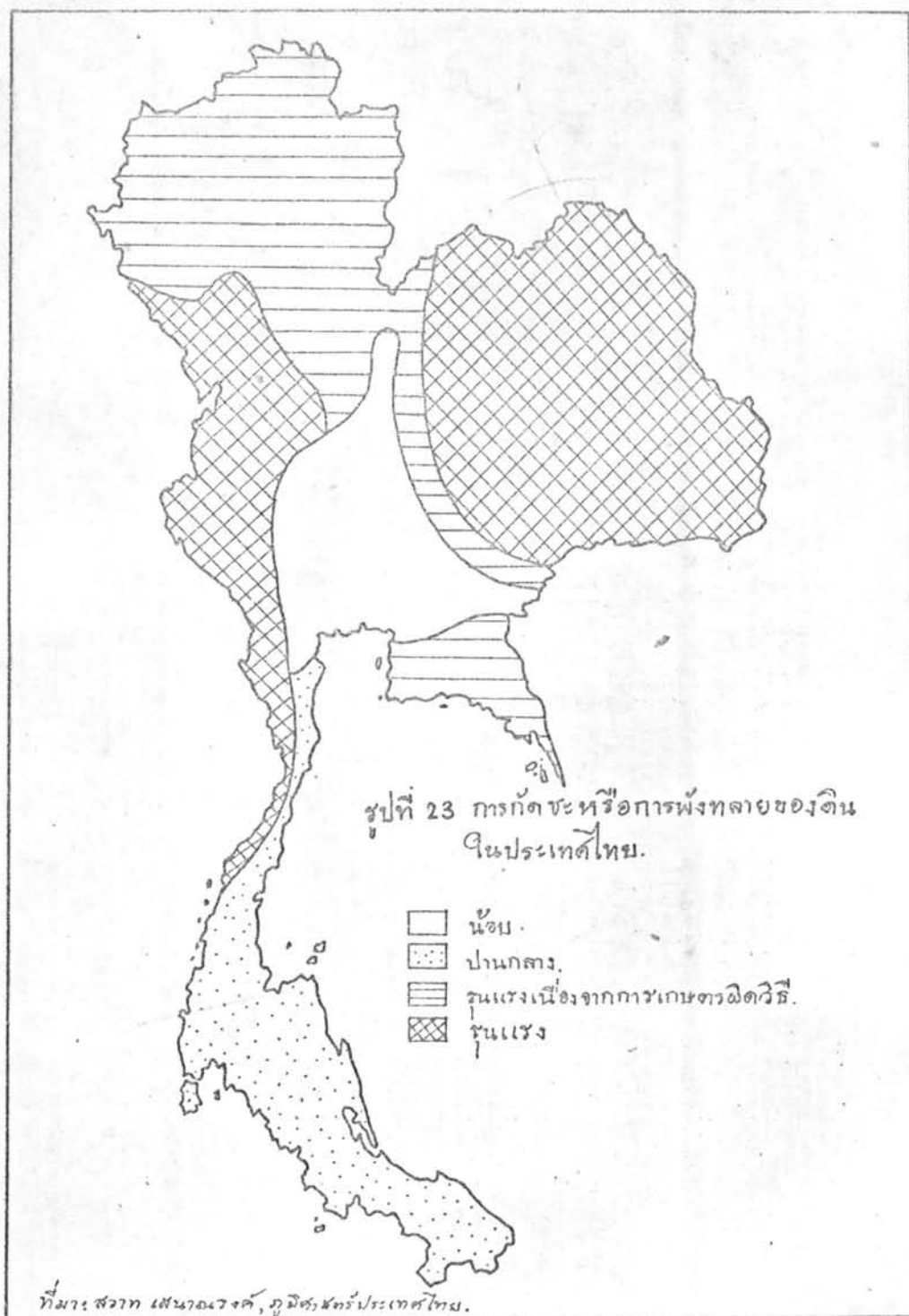
และตามริมฝั่งโขงใช้ทำนาคำ แต่ไม่ค่อยไค้ผล¹ เนื่องจากเนื้อดินมีความเค็มจากอิทธิพลของเกลือหินในบริเวณแอ่งสกลนครซึ่งมีอยู่ 2 แห่ง ๆ หนึ่งอยู่ระหว่างเขตแดนจังหวัดสกลนครกับนครพนม ส่วนอีกแห่งหนึ่งอยู่ระหว่างอำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานีขึ้นไปทางเหนือจนถึง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

อย่างไรก็ตามภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีบริเวณที่ดินที่มีความอุดมสมบูรณ์ปานกลางถึงสูงอยู่บ้าง แต่เป็นเพียงบริเวณแคบ ๆ และมีพื้นที่น้อยมากเมื่อเปรียบเทียบกับบริเวณที่ดินที่มีความอุดมสมบูรณ์ต่ำที่กล่าวมาแล้ว ลักษณะของดินจะเป็นดินเหนียวหรือดินร่วนปนดินเหนียวมิใช่ดินทราย ไค้แก่ ดินประเภทที่ II และ V สำหรับดินประเภทที่ II (หน่วยที่ 2) เป็นดิน Alluvial ที่เกิดจากอิทธิพลของน้ำจืดพัดพามาทับถม พบกันทั่วไปตามริมฝั่งแม่น้ำมูล ชี และสาขาต่าง ๆ มีลักษณะเป็นแนวแคบ ๆ คล้ายกิ่งไม้ปักคลุมไปหลายจังหวัดโดยเฉพาะอย่างยิ่งจังหวัดที่อยู่ในแอ่งโคราชและทุ่งกุลาร่องไห้ เช่น ชัยภูมิ ขอนแก่น นครราชสีมา มหาสารคาม ร้อยเอ็ด บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ และอุบลราชธานี นอกจากนี้ยังมีอีก 2 บริเวณเล็ก ๆ อยู่ตามชายฝั่งตอนเหนือของจังหวัดนครพนมริมฝั่งโขง สำหรับดินประเภทที่ V (หน่วยที่ 13) เป็นดินที่มีความอุดมสมบูรณ์สูงแต่พบเพียง 2 บริเวณแคบ ๆ เท่านั้น บริเวณหนึ่งอยู่ทางตะวันออกของจังหวัดเลย ในเขตอำเภอวังสะพุง และอำเภอเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งอำเภอวังสะพุงมีประชากรเพิ่มขึ้นเกือบ 1 ใน 2 ของประชากรเพิ่มขึ้นทั้งจังหวัด ทำให้อำเภอนี้มีประชากรมากที่สุดของจังหวัดถึง 125,698 คน ในปี พ.ศ. 2513 ในขณะที่อำเภอเมืองมีประชากรมากเป็นอันดับที่ 2 หรือจำนวน 78,579 คน ส่วนอีกบริเวณหนึ่งอยู่ในเขตอำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมาตอนใต้ติดต่อกับอำเภอโคกสูง จังหวัดลพบุรี สำหรับอำเภอปากช่องนี้เป็นอำเภอที่มีประชากรย้ายถิ่นเข้าไปทำการเกษตรขยายพื้นที่เพาะปลูกอย่างมาก เนื่องจากความอุดมสมบูรณ์ของดิน จากสถิติสำมะโน

¹ ทีวี ทองสว่าง, เรื่องเดิม, หน้า 140.

ประชากรในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2503-2513 ประชากรของอำเภอนี้ได้เพิ่มขึ้นจากจำนวน 40,000 คน เป็นเกือบ 100,000 คน หรือเพิ่มขึ้นมากเป็นอันดับ 2 รองจากอำเภอเมืองและนับเป็นอันดับที่ 14 (52,026 คน) ของอำเภอที่มีประชากรเพิ่มขึ้นมากที่สุดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือในระหว่างปี พ.ศ. 2503-2513 ดังนั้นเป็นที่น่าสังเกตว่าบริเวณที่มีดินอุดมสมบูรณ์มักจะเป็นที่มีประชากรเพิ่มสูงแม้จะเป็นบริเวณที่มีพื้นที่ขนาดเล็ก อนึ่ง มีบางจังหวัด เช่น ขอนแก่น แม้จะมีประชากรย้ายถิ่นเข้ามา แต่ในขณะเดียวกันกลับมีประชากรในจังหวัดพากันย้ายถิ่นออกมากเช่นเดียวกัน ทั้งนี้เป็นเพราะว่า เกษตรกรในขอนแก่นไม่พอใจที่ดินทำกินของตนจึงย้ายถิ่นไปยังจังหวัดอุดรธานีและชัยภูมิ ซึ่งคิดว่าที่ดินมีความอุดมสมบูรณ์กว่า ทั้งนี้มีใจว่าดินของจังหวัดขอนแก่นจะไม่มีคุณภาพหรือทำการเพาะปลูกไม่ได้ เมื่อเปรียบเทียบกับดินของจังหวัดมหาสารคามและของจังหวัดร้อยเอ็ดแล้ว ดินของจังหวัดขอนแก่นก็เป็นดินที่มีความอุดมสมบูรณ์กว่า 2 จังหวัด ทำให้ประชากรจาก 2 จังหวัดดังกล่าวย้ายถิ่นเข้าขอนแก่นจำนวนมาก ดังนั้นคุณค่าในการผลิตของที่ดินที่คนพอใจนั้นขึ้นอยู่กับ การเปรียบเทียบความอุดมสมบูรณ์ของที่ดินของตนกับบริเวณอื่น ๆ ที่ดินซึ่งคนหนึ่งเห็นว่าไม่ดีพอ นั้นอาจจะใช้การไถ่สำหรับคนอื่น ๆ ปรากฏจากการวิจัยว่า คุณภาพของดินซึ่งจะเป็นที่ตั้งภูมิลำเนาอยู่ใหม่นั้น ขึ้นอยู่กับความพอใจของผู้ย้ายถิ่น ซึ่งจะกำหนดเอาโดยการเปรียบเทียบกับผลผลิตของที่นาของตนในหมู่บ้านภูมิลำเนาเดิม เช่น อำเภอเมืองจังหวัดสกลนครโดยปรกติปลูกข้าวได้ 19 ถึง 20 ไร่ ซึ่งอยู่ในระดับต่ำมาก แต่ชาวนาในอำเภออื่น ๆ กลับเห็นว่าเป็นอัตราที่สูงมาก เพราะในอำเภอเหล่านั้นผลิตข้าวได้ไม่เกินร้อยละ 12 ถึง บางปีก็ 5 ถึง 6 ไร่ ดังนั้นอำเภอหรือจังหวัดที่มีทั้งผู้ย้ายถิ่นเข้าและย้ายออกเป็นจำนวนมาก จึงมีลักษณะที่น่าสังเกตว่า ผู้ย้ายถิ่นเข้ามาจากบริเวณที่ดินอุดมสมบูรณ์น้อยกว่า ส่วนเจ้าของที่ดินที่มีคุณภาพเหมือน ๆ กันในอำเภอที่มีประชากรย้ายถิ่นเข้า กลับไม่พอใจที่ดินของตนเอง จึงพากันย้ายถิ่นออกไปหาที่ที่เห็นว่าอุดมสมบูรณ์กว่า¹ เนื่องจากความอุดมสมบูรณ์

¹ กรมแรงงาน, กระทรวงมหาดไทย, การศึกษาข้อเท็จจริงเรื่องการอพยพพลเมืองในประเทศไทย (กรุงเทพฯ : เอกสารทางวิชาการหมายเลข 7, 2508), หน้า 9.

ของดินมีความเกี่ยวข้อง เป็นอย่างมากกับความเป็นอยู่ของประชากร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมเกษตรเช่นประเทศไทย

อนึ่ง นอกจากจังหวัดส่วนใหญ่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจะประสบกับปัญหาดินเค็มเป็นดินทรายไม่อุ้มน้ำ และมีความอุดมสมบูรณ์ต่ำจนไม่เหมาะที่จะทำการเพาะปลูก ทำให้ผลผลิตต่ำแล้ว ยังประสบกับปัญหาเรื่องการพังทลายของดินและปัญหาการชะล้างที่ดินอีกด้วย จากรูปที่ 23 จะเห็นว่าเมื่อเปรียบเทียบกับภาคอื่น ๆ แล้ว ภาคตะวันออกเฉียงเหนือทั้งภาคจัดเป็นบริเวณที่มีการกัดเซาะหรือการพังทลายของดินรุนแรงที่สุดบริเวณหนึ่งของประเทศ โดยทางตะวันตกของภาคซึ่งเป็นบริเวณที่สูง และทิวเขาในเขตจังหวัดเลย ชัยภูมิ และตอนมาบั้งนครราชสีมาที่มีการพังทลายของดินที่รุนแรง เกิดจากการเกษตรผิดวิธีเช่นเดียวกับจังหวัดส่วนใหญ่ในภาคเหนือ สาเหตุที่ทำให้เกิดการพังทลายของดินอย่างรุนแรงในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นั้น เนื่องจากมีการหักล้างตางป่าของเกษตรกรเพื่อขยายพื้นที่เพาะปลูก และการลักลอบตัดไม้ของพวกนายทุน รวมทั้งการเผาหญ้าที่ปกคลุมดิน ทำให้ผิวดินเปิดโล่งไม่มีอะไรปกคลุม จึงก่อให้เกิดอุทกภัยบ่อย ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงที่มีพายุดีเปรสชันพัดผ่าน เพราะฉะนั้นอุทกภัยจึงเป็นเหตุการณ์สำคัญเหตุการณ์หนึ่งที่ทำให้ดินภาคนี้ลดความอุดมสมบูรณ์ด้วย

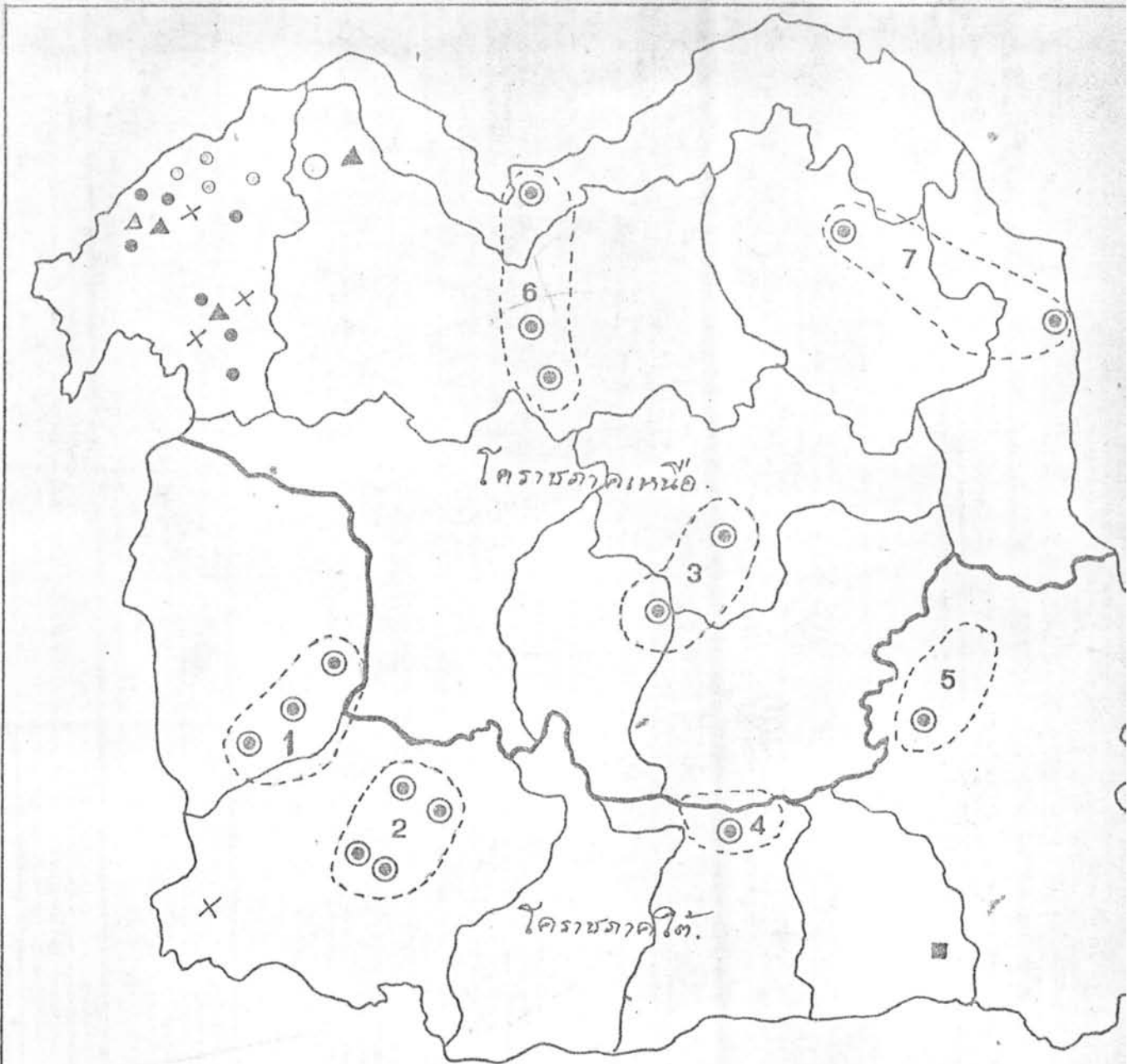
ข. 4 แหล่งแร่ธาตุ

ประเทศไทยได้ชื่อว่าเป็นประเทศที่มีแร่ธาตุอุดมสมบูรณ์ชาติหนึ่ง โดยเฉพาะในภาคเหนือและภาคใต้ของประเทศซึ่งมีแหล่งแร่ธาตุที่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจหลายประเภท ในขณะที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเท่าที่มีการสำรวจโดยกรมทรัพยากรธรณี กระทรวงอุตสาหกรรม (ขณะนั้นยังขึ้นอยู่กับกระทรวงพัฒนาการแห่งชาติ) จนถึงปี พ.ศ. 2513 ปรากฏว่าเป็นภาคที่มีแหล่งแร่และประเภทของแร่น้อยที่สุดของประเทศ มีเพียงจังหวัดเดียวคือจังหวัดเลย เท่านั้นที่จัดว่ามีแร่ธาตุอุดมสมบูรณ์ที่สุดและมีหลายประเภท (ตารางที่ 43) จังหวัดที่เหลือส่วนใหญ่แล้วมีแร่น้อยมาก นอกจากแร่เกลือหินที่พบว่ามีมากที่สุดของประเทศ และกระจุก

กระจายอยู่เป็นจุด ๆ เกือบทุกจังหวัด (รูปที่ 24) จากการสำรวจพบว่ามีอยู่ประมาณ 4,700 ล้านคัน แต่ปริมาณที่อนุมาณได้ประมาณ 2 ล้านล้านคัน¹ การที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีแร่เกลือหินจำนวนมากมหาศาลย่อมมีทั้งผลดีและผลเสียในทางเศรษฐกิจและประชากร ผลดีคือทำให้ประชากรมีอาชีพและรายได้เพิ่มขึ้น ส่วนผลเสียซึ่งดูเหมือนว่าจะมีมากกว่าผลดีนั้นปรากฏว่า พื้นที่ที่ปกคลุมเกลือหินที่หนาแน่นเป็นรอย ๆ พืชจะมีรสเค็ม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในฤดูร้อน จะมีกรามของเกลือซึ่งมีสีขาวและสีเทาจับอยู่ตามพื้นที่เป็นแอ่งน้ำ หรือตามท้องนาและเรือสวนเป็นบริเวณกว้างขวาง ทำให้กระทบกระเทือนต่อการเพาะปลูก กล่าวคือทำให้พืชผลเสียหาย การเพาะปลูกไม่ได้ผลเท่าที่ควรและรวมไปถึงผลผลิตเฉลี่ยที่ต่ำกว่าในภาคอื่น ๆ

ดังนั้นความสัมพันธ์ระหว่างแหล่งแร่ธาตุกับการกระจายตัวของประชากร โดยเฉพาะอย่างยิ่งการย้ายถิ่นออกของประชากรจึงค่อนข้างจะมีความสัมพันธ์กับบริเวณที่เป็นแหล่งแร่เกลือหิน กล่าวคือบริเวณที่มีการสำรวจพบเกลือหินมักจะเป็นบริเวณเดียวกันกับบริเวณที่มีประชากรย้ายถิ่นออกมาก โดยพิจารณาได้จากจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นของแต่ละบริเวณที่มีการพบเกลือหิน ซึ่งพบว่า จะเพิ่มขึ้นน้อยมากเมื่อเปรียบเทียบกับบริเวณอื่น ๆ ในช่วงเวลาระหว่างปี พ.ศ. 2503 - 2513 เนื่องจากเป็นบริเวณที่มีการย้ายถิ่นออกของประชากรอยู่ในระดับสูงของภาค อย่างไรก็ตามมิได้เป็นไปตามข้อเสนอข้างต้นเสมอไป มีอยู่บางบริเวณเหมือนกันที่มีการพบแร่เกลือหินเป็นบริเวณกว้างขวางแต่กลับเป็นบริเวณที่มีจำนวนประชากรเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว แต่บริเวณแคบกว่าทั้งนี้เนื่องจากมีปัจจัยดึงดูดหรือกิจกรรมทางเศรษฐกิจอย่างอื่น ๆ เข้ามาเกี่ยวข้องหรือมีบทบาทด้วย ดังนั้นการที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีแหล่งเกลือหินกระจุกกระจายไปเกือบทุกจังหวัด ระหว่างละติจูดที่ 15° - 18° เหนือ กับ ลองจิจูดที่ 102° - 105° ตะวันออก จึงน่าจะมีผลหรือ

¹ กรมแผนที่ทหาร, กองบัญชาการทหารสูงสุด, แผนที่เล่มแสดงทรัพยากรของประเทศไทย, 2515, หน้า 6.4

รูปที่ 24 การกระจายของแหล่งแร่ธาตุในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.

- X ทองแดง
- ▲ ทองคำ
- เหล็ก
- △ แกรไฟท์
- แมงกานีส
- ทองคำขาว
- ◎ เกสส์ฮิน
- รัตนชาติ

ที่มา : กรมทรัพยากรธรณีวิทยา.

ตารางที่ 43 ทรัพยากรแร่ธาตุและแหล่งที่พบในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ¹

ชนิดของแร่	จังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่พบ	แหล่งหรือบริเวณที่พบ
ทองแดง	เลย	ห่างจากจังหวัดเลยไปทางตะวันออก 15 กม.
	เลย	ห่างจากจังหวัดเลยไปทางตะวันออก 12 กม.
ตะกั่ว	นครราชสีมา	อำเภอลำทะเมนชัย
	เลย	บ้านโคกนาดอกคาม (Khok Na Dok Kham)
	เลย	บ้านโคกมน (Khok Mon)
แบไรท์	เลย	ห่างจากบ้านธาตุ (That) ไปทางตะวันออกเฉียงใต้ 7 กิโลเมตร
เหล็ก	เลย	ภูยาง (Yang) ทางอำเภอเชียงคานไปทางตะวันออกเฉียงใต้ 8 กิโลเมตร
	เลย	ภูอาง (Ang) ห่างจากจังหวัดเลยไปทางตะวันออกเฉียงใต้ 15 กิโลเมตร
	เลย	ภูฮี้ (Hia) ห่างจากอำเภอเชียงคานไปทางตะวันออก 14 กิโลเมตร
	เลย	ภูเหล็ก (Lek) ทางอำเภอเชียงคานไปทางใต้ 1 กิโลเมตร
แมงกานีส	เลย	เหมือง Muai Muang ห่างจากบ้าน Huai Suak ไปทางตะวันออกเฉียงเหนือ 2 กม.
แอนติโมนี	เลย	ห่างจากอำเภอเชียงคานไปทางตะวันออก 9 กิโลเมตร
เกลือ	ที่ราบสูงโคราช	ปกคลุมเกือบทั้งภาคระหว่างละติจูดที่ 15° - 18° เหนือและลองจิจูดที่ 102° - 105° ตะวันออก โดยเฉพาะบริเวณตอนกลางและตะวันออกของภาคมีมากที่สุดและแหล่งใหญ่ด้วย

¹ Lower Me Kong Development Committee Survey, Northeast Economic Development, Planning Report, Stage 2; pp.2F1 - 2F2.

เป็นปัจจัยผลักดันให้ประชากรพากันย้ายดินออกมากกว่าที่จะเป็นปัจจัยดึงดูดให้มีประชากรย้ายดินเข้า ดังจะเห็นว่าจังหวัดที่มีแรชาตูประเภทเกลือหินอยู่เป็นจำนวนมากมักจะเป็นจังหวัดที่มีอัตราการย้ายดินออกของประชากรค่อนข้างสูงได้แก่ จังหวัดมหาสารคาม ร้อยเอ็ด ขอนแก่น สุรินทร์ นครราชสีมา และอุบลราชธานี ซึ่งอยู่บริเวณที่ราบตอนกลางของภาคและเป็นบริเวณที่มีแหล่งเกลือหินกระจุกกระจายอยู่ถึง 5 แหล่งใหญ่ด้วยกัน แหล่งแรกได้แก่ แหล่งชัยภูมิซึ่งเชื่อกันว่ามีปริมาณเกลือสำรองถึง 1,500 ล้านตัน และอาจจะเป็นแหล่งเกลือหินที่ใหญ่ที่สุดของโลก¹ มีลักษณะเป็นแนวตอเนื่องจากอำเภอด่านขุนทด จังหวัดนครราชสีมา ผ่านบ้านเพชรไปยังตอนใต้ของจังหวัดชัยภูมิได้แก่อำเภอบำเหน็จณรงค์ อำเภอบ้านเขว้า อำเภอจัตุรัส และอำเภอเมือง ครอกลคลุมพื้นที่มากกว่า 1,550 ตารางกิโลเมตรหรือเท่ากับ 968,750 ไร่ ซึ่งปรากฏว่าทั้ง 5 อำเภอมีจำนวนประชากรเพิ่มขึ้นน้อยมากในระหว่างปีสามะโนทั้ง 2 ครั้ง คือ พ.ศ.2503 กับ 2513 กล่าวคือ อำเภอด่านขุนทดมีประชากรเพิ่มขึ้นเพียง 10,217 คนหรือคิดเป็นร้อยละ 2.6 ของจำนวนที่เพิ่มขึ้นทั้งจังหวัด เปรียบเทียบกับอำเภอปากช่องซึ่งมีการสำรวจพบแร่ทองแดงแล้วจะแตกต่างกันมากเนื่องจากอำเภอปากช่องมีประชากรเพิ่มมากเป็นอันดับที่ 2 ของจังหวัดนครราชสีมา จำนวนทั้งสิ้น 54,026 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 13.5 ส่วนอีก 4 อำเภอของจังหวัดชัยภูมิก็เช่นเดียวกันมีประชากรเพิ่มขึ้นคิดเป็นร้อยละ 7.6 4.3 15.2 และ 16.0 ของจำนวนประชากรที่เพิ่มทั้งจังหวัดตามลำดับ โดยประชากรของจังหวัดนี้จะกระจายไปอยู่ทางตอนเหนือมากขึ้นทำให้อำเภอคอนสวรรค์ มีร้อยละของประชากรที่เพิ่มขึ้นสูงสุดของจังหวัด (ร้อยละ 26.3 หรือจำนวนทั้งสิ้น 38,364 คน ของจำนวนประชากรที่เพิ่มทั้งจังหวัด) สาเหตุที่เป็นเช่นนั้นก็เพราะว่า พื้นที่ที่ครอบคลุมอยู่ทั้ง 5 อำเภอนั้นมีเปอร์เซ็นต์ความเค็มของเกลือสูงมาก จากรายงานตามโครงการสำรวจแม่น้ำโขง ซึ่งได้สำรวจเกลือหินที่จังหวัดชัยภูมิ ระหว่างปี พ.ศ. 2507 - 2508 พบว่าบริเวณนี้มีความเค็มของเกลือสูงมาก

¹ Lower Me Kong Development Committee Survey, Northeast Economic Development, Planning Report, Stage 2, p. 2F2.

ทั้งนี้คือ 1

"ผลของการเจาะแสดงให้เห็นว่ามีชั้นแร่เกลือหินส่วน ๆ วางตัวเกือบจะอยู่ในแนวราบตลอดความหนา 103.2 เมตรโดยเฉลี่ย และมีชั้นทราย คินเทียเว ยิปซัม และแอนไฮไครท์ หนา 61.2 เมตร วางตัวทับอยู่บนชั้นเกลือหินอีกทีหนึ่ง แร่เกลือหินมีชั้นบาง ๆ ของแร่ยิปซัม (?) และแอนไฮไครท์หนาประมาณ 1 - 10 มิลลิเมตร เกิดเป็นสายพาดกันไปมา (Stringers) จากผลของการวิเคราะห์ทางเคมีพบว่ามี NaCl สูง 97% และ CaSO_4 3% ปริมาณแร่สำรวจที่ตรวจอย่างแน่นอนแล้วมี 660 ล้านตัน และอาจจะมียังมากถึง 1,500 ล้านตัน"

แหล่งเกลือหินแห่งที่สองได้แก่ แหล่งตลาดแค โดยต่อเนื่องมาจากทางตะวันออกเฉียงเหนือของอำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมาประมาณ 60 กิโลเมตร ผ่านบ้านตลาดแค ยังผลให้อำเภอโนนสูงมีประชากรเพิ่มขึ้น 22,601 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 5.7 ของจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นทั้งหมดของจังหวัด (399,181) นับเป็นอันดับที่ 6 แห่งที่สามได้แก่ แหล่งมหาสารคาม ครอบคลุมพื้นที่ประมาณ 740 ตารางกิโลเมตร หรือ 462,500 ไร่ ในท้องที่อำเภอกันทรวิชัย อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม และอำเภอกมลาไสย อำเภอเมืองจังหวัดกาฬสินธุ์ ซึ่งปรากฏตามข้อมูลสำมะโนประชากรทั้ง 2 ครั้งว่าทั้ง 4 อำเภอมีจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นคิดเป็นร้อยละ 7.5 (เกือบน้อยที่สุดของจังหวัด) 18.2 10.7 (น้อยที่สุดของจังหวัด) และ 19.6 ของจังหวัดตามลำดับ ในขณะที่อำเภอที่มีจำนวนประชากรเพิ่มขึ้นมากที่สุดของจังหวัดมหาสารคามได้แก่อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จำนวน 43,543 คน (ร้อยละ 38.3 ของประชากรที่เพิ่มทั้งจังหวัด) ส่วนอำเภอกุสินารายณ์ และอำเภอสหพันธ์ เป็น 2 อำเภอที่มีประชากรเพิ่มมากที่สุดของจังหวัดกาฬสินธุ์ คิดเป็นร้อยละ 25.3 (จำนวน

¹เฮส. เอส. จากอบสัน และคนอื่น ๆ, การสำรวจแร่ทางภาคตะวันออก
เฉียงเหนือของประเทศไทย, พิมพ์โดย U.S.G.S. Professional Paper 618,

36,516 คน) และร้อยละ 25.2 (จำนวน 36,429 คน) แหล่งที่สี่ได้แก่ แหล่งสุวรรณภูมิ ซึ่งอยู่ในบริเวณตอนกลางของแอ่งโคราชหรือบริเวณที่เป็นทุ่งกุลาร้งไห้ ซึ่งครอบคลุมพื้นที่ อย่างน้อย 1,700 ตารางกิโลเมตร หรือเท่ากับ 1,062,500 ไร่ ยังผลให้อำเภอต่าง ๆ ที่อยู่ภายในบริเวณนี้มีประชากรเพิ่มขึ้นน้อยกว่าบริเวณอื่น ๆ ได้แก่อำเภอเกษตรวิสัย อำเภอ สุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดอุบลราชธานี อำเภอท่าตูม อำเภอ ชุมพลบุรี จังหวัดสุรินทร์ และอำเภอราษีไศล จังหวัดศรีสะเกษ มีประชากรเพิ่มขึ้นเพียง ร้อยละ 8.5 (9,927 คน) 12.6 (14,761 คน) 2.6 (9,203 คน) 6.6 (11,460 คน) 4.0 (6,913 คน) และ 5.2 (10,226 คน) ของแต่ละจังหวัดตามลำดับในระหว่าง ปี พ.ศ. 2503 - 2513 ถ้าจะพิจารณาเปรียบเทียบกับอำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งเป็นอำเภอเดียวในบริเวณนี้และของภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีแรรัตนชาติ จะเห็นว่า มีประชากรเพิ่มขึ้นสูงสุดถึงร้อยละ 35.1 (จำนวนทั้งสิ้น 68,376 คน) ของจำนวนประชากร ที่เพิ่มขึ้นทั้งจังหวัดมากกว่าอำเภอชานธิ์ซึ่งเพิ่มเป็นอันดับที่ 2 ประมาณ 2 เท่า หรือจัดเป็น อันดับที่ 4 ของอำเภอที่มีประชากรเพิ่มขึ้นมากที่สุดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือระหว่างปี พ.ศ. 2503 - 2513 สำหรับแหล่งเกลือหินแหล่งสุดท้ายได้แก่ แหล่งอุบล ซึ่งอยู่ทางขอบ ตะวันออกของแอ่งโคราชโดยเริ่มจากท้าวารี ขึ้นไปทางเหนือถึงบ้านม่วงสามสิบก่อนเหนือ ของจังหวัดอุบลราชธานี ครอบคลุมพื้นที่ประมาณ 250 ตารางกิโลเมตร หรือเท่ากับ 156,250 ไร่ ซึ่งปรากฏว่าประชากรในอำเภอม่วงสามสิบได้เพิ่มขึ้นเพียง 10,000 คน เท่านั้นในระยะเวลาดังกล่าว

สำหรับในบริเวณจังหวัดที่มีอัตราการย้ายถิ่นของประชากรออกน้อยและเป็นบริเวณ ที่ได้ประชากรเพิ่มสุทธิ ซึ่งมีที่ตั้งอยู่ทางตอนเหนือของภาค ได้แก่จังหวัดเลย อุดรธานี หนองคาย สกลนคร และนครพนม ปรากฏว่ามีแหล่งเกลือหินน้อยกว่าบริเวณแรก คือมีเพียง 2 แหล่งเท่านั้น ได้แก่แหล่งอุดร - หนองคาย ซึ่งมีแนวจากอำเภอกุมภวาปีไปทางตอนเหนือ ประมาณ 35 กิโลเมตรถึงตัวจังหวัดอุดรธานีและเลยไปอีก 60 กิโลเมตรจนถึงตัวจังหวัด หนองคายบนฝั่งแม่น้ำโขงและข้ามไปจนถึงสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว พื้นที่ที่อยู่

ทางฝั่งประเทศไทยประมาณ 1800 ตร.กม. หรือเท่ากับ 1,125,000 ไร่ และอีกแห่งหนึ่งคือแก่งหลวงคองไทย - นครพนม มีลักษณะเป็นแนวยาวและโค้งขนานกับขอบทางใต้ของแอ่งนครพนมซึ่งยาว 180 กิโลเมตร แต่ปรากฏว่า การมีแหล่งเกลือหินทั้ง 2 ในบริเวณดังกล่าว ดูเหมือนว่ามีอิทธิพลต่อการเพิ่มและการย้ายถิ่นออกของประชากรน้อยมาก ซึ่งแตกต่างไปจากแหล่งเกลือหินทั้ง 5 แหล่งข้างต้น เนื่องจากบริเวณที่มีแหล่งเกลือหินในบริเวณหลังนี้กลับเป็นบริเวณที่มีประชากรเพิ่มขึ้นมากในระหว่างช่วงปี พ.ศ. 2503-2513 ทั้งที่เพิ่มโดยธรรมชาติและเพิ่มโดยการย้ายถิ่นเข้ามา ได้แก่อำเภอกุมภวาปี อำเภอเมืองจังหวัดอุดรธานี อำเภอเปือย จังหวัดหนองคาย อำเภอมโนรมย์ จังหวัดสุพรรณบุรี และอำเภอเมือง จังหวัดนครพนม ซึ่งมีจำนวนประชากรเพิ่มขึ้นคิดเป็นร้อยละ 12.9 (จำนวน 47,702 คน) 29.7 (109,538 คน) 11.8 (22,071 คน) 28.5 (48,907 คน) และ 22.5 (28,902 คน) หรือเป็นอันดับที่ 3 1 4 2 และ 2 ของแต่ละจังหวัดตามลำดับ สาเหตุที่เป็นเช่นนี้เนื่องมาจากว่า บริเวณนี้หรือจังหวัดที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียงมีกิจกรรมทางเศรษฐกิจอื่น ๆ ที่นอกเหนือไปจากการเพาะปลูกและทำไร่นา ที่ช่วยดึงดูดให้ประชากรไม่ให้อพยพออกมากเกินไป เช่นการมีฐานทัพทางทหารของสหรัฐอเมริกา มาตั้งที่จังหวัดอุดรธานี มีส่วนช่วยทำให้เศรษฐกิจของจังหวัดนี้และจังหวัดใกล้เคียงเฟื่องฟู และฟื้นตัวขึ้นอย่างรวดเร็ว การค้าขายและงานที่เกี่ยวข้องกับการบริการต่าง ๆ เป็นสิ่งที่ดึงดูดให้ประชากรจากจังหวัดอื่น ๆ ย้ายถิ่นเข้าไปทำมาหากินจำนวนมาก ส่วนจังหวัดหนองคายและนครพนมนั้น จัดเป็นเมืองหน้าด่านในการทำการค้าขายติดต่อกับราชอาณาจักรลาว (ในขณะนั้น) จึงมีประชากรยึดอาชีพทางการค้าและงานบริการต่าง ๆ เพิ่มมากขึ้นไป ด้วย ดังนั้นถึงแม้ว่าจะมีแหล่งเกลือหินจำนวน 2 แหล่ง ในบริเวณดังกล่าวก็ตาม จึงไม่อาจจะเป็นอุปสรรคต่อการทำมาหากินหรือการดำรงชีวิตของประชากรมากเหมือนกับจังหวัดที่อยู่ในบริเวณตอนกลางของภาคหรือบริเวณทุ่งกุลาร้องไห้ เนื่องจากประชากรไม่ได้ประกอบอาชีพทางการเกษตรแต่เพียงอย่างเดียว

นอกจากนี้จังหวัดเลยและอุดรธานียังมีแร่ธาตุที่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจอีกหลายชนิด¹ ซึ่งจังหวัดอื่น ๆ ในภาคเดียวกันไม่มี เช่นจังหวัดเลยมี แมงกานีส แกรไฟท์ ทองคำ เหล็ก และทองแดง เป็นต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งอำเภอวังสะพุง กับอำเภอเมืองจังหวัดเลยจัดได้ว่าเป็นแหล่งที่อุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรแร่ธาตุหลายชนิดที่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจ เช่น อำเภอวังสะพุงมีแหล่งแร่ทองคำ เหล็ก และทองแดง (ที่ภูซุน ภูป่าไผ่ และภูทองแดง) ส่วนอำเภอเมืองจังหวัดเลยอุดมไปด้วยแร่หลายชนิดเช่นเดียวกัน เช่น แมงกานีส (เกรดแมตเตอร์ - ใสทำถ่านไฟฉาย) ทองคำ เหล็ก และทองแดง ซึ่งเกิดกระจายหรือเป็นจุดอยู่ในหินพบในบริเวณภูเขาหินไฟ ซึ่งเป็นภูเขาเทือกใหญ่เทือกหนึ่งที่มีแร่ซิลไฟต์ประกอบอยู่เป็นจำนวนมาก โดยทองแดงจะปะปนกระจายอยู่ ส่วนอำเภอเชียงคานก็มีการพบแหล่งแมงกานีสเป็นจำนวนมากเช่นเดียวกัน

จากการศึกษาเกี่ยวกับการกระจายตัวและการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรในระหว่างปี พ.ศ. 2503 - 2513 พบว่า ทั้ง 3 อำเภอเป็นบริเวณที่มีประชากรอาศัยกันอยู่หนาแน่นมากกว่าอีก 2 อำเภอของจังหวัดนี้ นอกจากนี้จำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นไม่ว่าจะเกิดจากการย้ายถิ่นเข้ามามากกว่าการย้ายถิ่นออกหรือโดยธรรมชาติ ปรากฏว่าอำเภอวังสะพุง อำเภอเมือง และอำเภอเชียงคาน เป็น 3 อำเภอที่มีจำนวนประชากรเพิ่มขึ้นสูงสุดเรียงตามลำดับ คือ ร้อยละ 49.3 (จำนวน 56,315 คน หรือประมาณ 1 ใน 2 ของประชากรที่เพิ่มขึ้นทั้งจังหวัด) ร้อยละ 19.0 (จำนวน 21,718 คน) และร้อยละ 17.3 (จำนวน 19,702 คน) ในขณะที่อีก 2 อำเภอคือ อำเภอกันทรวิชัยและอำเภอท่าลี่ซึ่งสำรวจยังไม่พบแหล่งแร่ใด ๆ มีจำนวนประชากรเพิ่มขึ้นน้อยมาก เมื่อเปรียบเทียบกับ 3 อำเภอข้างต้น กล่าวคือ อำเภอคำชะอีมีประชากรเพิ่มขึ้น 12,193 คน หรือ คิดเป็นร้อยละ 10.7 และอำเภอท่าลี่ ซึ่งมีจำนวนประชากรเพิ่มขึ้นน้อยที่สุดเพียง 4,221 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 3.7 ของจำนวน

¹ แหล่งแร่ธาตุจะมีอิทธิพลต่อการดึงดูดประชากรที่เป็นแรงงานให้ย้ายถิ่นเข้าได้มากขึ้น ในกรณีที่มีการผลิตในบริเวณที่พบนั้น ๆ ด้วย

ประชากรที่เพิ่มขึ้นทั้งจังหวัด สำหรับจังหวัดอุดรธานีเท่าที่มีการสำรวจพบว่ามีแหล่งแร่ทองคำ และทองคำขาว (ซึ่งพบแหล่งเดียวในประเทศไทย) อยู่ที่บ้านคำค่าง อำเภอบ้านผือ ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของจังหวัดอุดรธานี ซึ่งพบว่าเกิดร่วมกับทองคำในแหล่งสะสมกรวดทรายในทุ่งนากว้างขวาง ทำให้อำเภอบ้านผือมีประชากรเพิ่มขึ้น 31,661 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 8.6 ของจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นทั้งจังหวัด (รองลงมาจากอำเภอเมือง อำเภอหนองบัวลำภู และอำเภอกุมภวาปี)

ค. ปัจจัยด้านสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม

ความไม่สมดุลขององค์ประกอบด้านสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมของสถานที่อยู่เดิมและจุดหมายปลายทางมีส่วนเป็นปัจจัยผลักดันและปัจจัยดึงดูดทำให้เกิดการย้ายถิ่นขึ้นจากผลการศึกษาดังปัจจัยอันเป็นมูลเหตุของการย้ายถิ่นของประชากรในชนบทของประเทศไทยได้พบว่า อายุ เพศ ระดับการศึกษา จำนวนสมาชิกในครัวเรือน อาชีพและรายได้ ขนาดของที่ดินที่ถือครองทางการเกษตร การชลประทาน และการคมนาคมขนส่งเป็นปัจจัยทางวัฒนธรรมที่สำคัญซึ่งมีส่วนผลักดันและดึงดูดทำให้เกิดการย้ายถิ่นขึ้น และแต่ละปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการย้ายถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้รับการพิจารณาดังต่อไปนี้

ค. 1 องค์ประกอบของประชากร

ค. 1. 1 อายุ

การย้ายถิ่นมีความสัมพันธ์กับโครงสร้างของอายุของผู้ย้ายถิ่นเมื่อเปรียบเทียบกับผู้ไม่ได้อพยพ กล่าวคือ ผู้ย้ายถิ่นส่วนมากจะเป็นผู้ที่มีอายุน้อยกว่าที่ไม่ได้อพยพ โดยมักจะเป็นคนที่อยู่ในวัยหนุ่มสาวเสียเป็นส่วนใหญ่ หรือไม่ก็เป็นหัวหน้าครัวเรือนที่มีอายุยังไม่สูงนัก และอัตราการย้ายถิ่นของประชากรจะลดลงในกลุ่มอายุสูง ๆ ขึ้นไป ทั้งนี้โดยเฉลี่ยแล้วผู้ที่ย้ายถิ่นจะมีอายุประมาณ 24 ปี¹ ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยเกี่ยวกับการย้าย

¹Edward G. Stockwell. Population and People (Chicago :
Quadrangle Book Inc., 1968), p. 127.

ถิ่นของประชากรในชนบทของประเทศไทยโดยเพ็ญพร ชีระสวัสดิ์¹ ซึ่งพบว่าโดยปกติแล้วอายุของผู้ที่ย้ายถิ่นมักจะแตกต่างกันไปจากผู้ที่ไม่ได้ย้ายถิ่น โดยที่ย้ายถิ่นมีลักษณะเป็นการคัดเลือก (selective) กล่าวคือ มีการย้ายถิ่นที่อยู่ของประชากรสูงสุดในกลุ่มคนหนุ่มสาวอายุระหว่าง 20 - 24 ปี และอัตราการย้ายถิ่นจะลดต่ำลงในกลุ่มอายุตั้งแต่ 30 ปีขึ้นไป นอกจากนี้จากรายงานผลการวิจัยเกี่ยวกับความแตกต่างในเรื่องการย้ายถิ่นระหว่างเมืองและชนบทในประเทศไทย ซึ่งได้รวมการย้ายถิ่นของประชากรจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือเข้าไว้ด้วยโดย Sidney Goldstein, Visid Prachuabmoh และ Alice Goldstein² พบว่าอัตราส่วนร้อยละของผู้ที่ย้ายถิ่นที่มีอายุ 5 ปีก่อนหน้าสามะโน พ.ศ. 2503 ที่เป็นชาย ในกลุ่มอายุต่ำกว่า 13 ปี มีอัตราร้อยละ 2.7 และเพิ่มเป็น 8.8 ในกลุ่มอายุ 20-24 ปี ซึ่งเป็นอัตราส่วนสูงสุด หลังจากนั้นจะลดลงเรื่อย ๆ เหลือเพียง 2.1 ในกลุ่มอายุ 50 ปีหรือสูงกว่า โครงสร้างของอายุของผู้ย้ายถิ่นสตรีปรากฏรูปแบบเดียวกับของผู้ย้ายถิ่นชาย เพียงแต่อัตราส่วนร้อยละจะต่ำกว่าของชายประมาณ 2 เท่า รูปแบบดังกล่าวจะเหมือนกันทั้งในเขตเมืองและในเขตชนบท และข้อมูลที่ได้อาจการสำรวจตามโครงการวิจัยต่อเนื่องระยะยาวเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมและประชากรไทย โดยสถาบันประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้ยืนยันในเรื่องนี้ สำหรับประชากรในเขตเมืองทั้งหมดอัตราส่วนร้อยละของผู้ย้ายถิ่นที่เป็นชายในกลุ่มอายุต่ำกว่า 15 ปี มีอัตราส่วนร้อยละ 31.0 และเพิ่มเป็น 51.8 ในกลุ่มอายุ 25 - 34 ปี

¹ เพ็ญพร ชีระสวัสดิ์, เรื่องเดิม, หน้า 66.

² Sidney Goldstein, Visid Prachuabmoh and Alice Goldstein. Urban-Rural Migration Differentials in Thailand, Research Report No.12 (Bangkok : Institute of Population Studies, Chulalongkorn University) , Feb. 1974, p.11.

ตอจากนั้นจะลดลงจนต่ำกว่า 20.0 ในกลุ่มคนสูงอายุ (65 ปี และสูงกว่า) สำหรับอัตราส่วนรอยของผู้อพยพที่เป็นสตรี ในกลุ่มอายุต่ำกว่า 15 ปี มีอัตรารอยจะ 31.3 และเพิ่มเป็น 55.7 ในกลุ่มอายุ 20 - 24 ปี ซึ่งเป็นสัดส่วนสูงสุดหลังจากนั้นจะลดลงในกลุ่มอายุ 45 ปี และสูงกว่านั้น¹ ส่วนข้อมูลสำหรับผู้ที่อายุ 5 ปีขึ้นไป ได้แสดงว่าผู้อพยพมีส่วนมากเป็นคนหนุ่มสาวสูงสุด กล่าวคือจะพบในชายที่อยู่ในกลุ่มอายุ 20 - 24 และสตรีในกลุ่มอายุ 20 - 29 ปี²

สำหรับการวิจัยที่เกี่ยวกับองค์ประกอบด้านอายุกับการย้ายถิ่นของประชากรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือโดยตรงนั้น ผลจากการศึกษาของมาเรียน อาร์ ไม่นคช เกี่ยวกับการย้ายถิ่นของประชากรจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือเข้าสู่กรุงเทพฯ ในปี พ.ศ. 2500 พบว่าร้อยละ 75 ของหัวหน้าครัวเรือนชาย (จำนวน 485 คน) จะมีอายุระหว่าง 20 - 40 ปี ในขณะที่ร้อยละ 48 ของหัวหน้าครัวเรือนหญิง (จำนวน 52 คน) มีอายุระหว่าง 20 - 40 ปีเช่นเดียวกัน³ การที่มีผู้ที่อายุค่อนข้างสูงมีการย้ายถิ่นน้อยกว่าคนรุ่นใหม่เนื่องมาจากว่าประเทศไทยเป็นสังคมเกษตรกรรม เกษตรกรมีความผูกพันกับที่ดินเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งประชากรของภาคตะวันออกเฉียงเหนือไม่นิยมการย้ายถิ่นออกจากภูมิลำเนาเดิม นอกจากมีความจำเป็นหรือมีเหตุการจูงใจ แต่เห็นด้วยที่จะให้คนหนุ่มสาวหรือลูกหลานที่อยู่ในวัยแรงงานย้ายถิ่นไปหากินในเมือง⁴ เนื่องจากสามารถเดินทางไปได้ไกล ๆ อยู่

¹Sidney Goldstein, Visid Prachuabmoh and Alice Goldstein, op. cit., p. 12.

²Sidney Goldstein, op. cit., p. 16.

³ไพศาล ชัยมงคล, สุบินศิริ เนาว์ดิษฐ์ และมนตรี เจนวิทย์การ (ผู้แปล), การอพยพของประชากรในประเทศไทย (สภาวิจัยแห่งชาติ, 2514), ฉบับที่ 18, หน้า 21.

⁴คำรงค์ ฐานดี, "ทัศนคติของหัวหน้าครัวเรือนต่อการย้ายถิ่นของคนหนุ่มสาวในชนบทเข้าสู่กรุงเทพฯ," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต แผนกวิชาสังคมบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2516), หน้า ง.

ในวัยซึ่งเป็นที่ต้องการของตลาดแรงงานและกิจการอุตสาหกรรมคนหนุ่มสาวมีพลัง มีการศึกษาดีกว่าจึงสามารถต่อสู้และปรับตัวให้เข้ากับสภาพเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วได้ดีกว่า อีกประการหนึ่งก็คือต้องการไปให้พบสภาพที่จำเจกับสภาพแวดล้อมเดิม (ท่าหน้า) จึงพยายามหาโอกาสก้าวหน้าในชีวิตเท่ากับเป็นการเสี่ยงโชคซึ่งบางคนก็ประสบผลสำเร็จ

ก. 1. 2 เพศ

การย้ายถิ่นนอกจากจะแตกต่างกันในเรื่องโครงสร้างทางด้านอายุแล้วยังแตกต่างกันทางด้านโครงสร้างของเพศของผู้ย้ายถิ่นอีกด้วย โดยพบว่า เพศชายจะมีการย้ายถิ่นมากกว่าเพศหญิง เนื่องจากเพศชายสามารถเดินทางไปได้ในระยะทางไกล ๆ ยิ่งครอบครัวที่มีจำนวนบุตรมากแล้วโอกาสที่เพศหญิงจะย้ายถิ่นจากที่ถิ่นทำกินย่อมมีน้อยกว่าเพศชายซึ่งถือว่าเป็นหัวหน้าครัวเรือนที่จะต้องรับผิดชอบและหารายได้มาเลี้ยงครอบครัว ในเด็กหนุ่มสาวก็เช่นเดียวกันเพศหญิงย่อมมีโอกาสน้อยกว่าเพศชายในการย้ายถิ่น แต่ก็ไม่เสมอไปโดยเฉพาะอย่างยิ่งในระยะทางไกล ๆ แล้วเป็นไปได้ว่า เพศหญิงจะมีการย้ายถิ่นมากกว่าเพศชาย แต่ในระยะทางไกล ๆ ผลการวิจัยที่แล้ว ๆ มา ปรากฏในรูปแบบเดียวกัน คือ เพศชายจะย้ายถิ่นมากกว่าเพศหญิง นอกจากนี้เพศของบุตรยังมีอิทธิพลต่อทัศนคติของหัวหน้าครัวเรือนมาก กล่าวคือสัดส่วนของหัวหน้าครัวเรือนชายและหัวหน้าครัวเรือนหญิงในจังหวัดกาฬสินธุ์ที่เห็นชอบต่อการย้ายถิ่นของเด็กหนุ่มมีมากกว่าเด็กสาวถึง 3 เท่า¹ สำหรับความสัมพันธ์ระหว่างเพศกับการย้ายถิ่นของประชากรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจากสำมะโนประชากรและเคหะปี พ.ศ. 2513 พบว่าภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีร้อยละและจำนวนประชากรเพศชายที่ย้ายถิ่นสูงกว่าในเพศหญิงระหว่างปี พ.ศ. 2508-2513 (ร้อยละ 2.3 สำหรับเพศชายและร้อยละ 1.9 สำหรับเพศหญิง ต่อประชากรทั้งภาค หรือร้อยละ 54.3 ต่อ 45.7 ต่อผู้ย้ายถิ่นทั้งหมดตามลำดับ) นอกจากนั้นร้อยละของประชากรที่ย้ายถิ่นออกรายจังหวัด รวมทั้งร้อยละ

¹ คำรงค์ ฐานดี, เรื่องเดิม, หน้า 32.

ของประชากรที่ย้ายถิ่นออกไปยังภาคต่าง ๆ พบว่าเพศชายจะสูงกว่าเพศหญิงในทุกจังหวัด เช่นเดียวกัน ไม่วาจะเป็นการย้ายถิ่นไปยังภาคเหนือ ภาคกลาง หรือแม้การย้ายถิ่น ภายในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเอง (ตารางที่ 44 และ 45) โดยเฉพาะอย่างยิ่งจะเห็น ได้ชัดในภาคใต้ (ร้อยละ 76.5 ต่อ 23.5 หรือจำนวน 7,998 ต่อ 2,460 คน) ยกเว้น การย้ายถิ่นไปยังกรุงเทพ-ธนบุรีเท่านั้นที่เพศหญิงย้ายถิ่นไปมากกว่าเพศชาย กล่าวคือคิด เป็นร้อยละ 11.2 สำหรับเพศชายและร้อยละ 15.7 สำหรับเพศหญิงต่อจำนวนผู้ย้ายถิ่น ออกทั้งหมด หรือมีเพศหญิงมากกว่าเพศชายประมาณ 5,529 คน ส่วนใหญ่แล้วจะพบมาก ในทุกจังหวัดของโคราชภาคใต้ใต้แก ชัยภูมิ นครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ และ อุบลราชธานี ส่วนในโคราชภาคเหนือพบในจังหวัดนครพนม ร้อยเอ็ด หนองคาย มหาสารคาม สกลนคร และกาฬสินธุ์ แต่ไม่เด่นชัดเหมือนในโคราชภาคใต้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจังหวัด นครราชสีมาและอุบลราชธานีเป็น 2 จังหวัดที่มีอัตราส่วนของเพศหญิงที่ย้ายถิ่นไปยังกรุงเทพ-ธนบุรีมากกว่าเพศชายสูงกว่าในจังหวัดอื่น ๆ ทั้งหมดกล่าวคือ คิดเป็นร้อยละ 8.3 (เพศชาย) ต่อ 11.4 (เพศหญิง) ในจังหวัดนครราชสีมาคิดเป็นร้อยละ 8.2 (เพศชาย) ต่อ 10.4 (เพศหญิง) สำหรับจังหวัดอุบลราชธานี ส่วน อุครธานี เลย และขอนแก่นเป็น 3 จังหวัดที่มีอัตราส่วนของเพศชายที่ย้ายถิ่นไปยังกรุงเทพ-ธนบุรียังคงสูงกว่าเพศหญิง ซึ่ง แตกต่างกับผลการศึกษาของมาเรียน อาร์ ไม่นคอส ที่พบว่า ผู้ย้ายถิ่นจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือไปยังกรุงเทพ-ธนบุรีในปี พ.ศ. 2500 ซึ่งเป็นปีที่ประสบความสำเร็จมากที่สุด ปีหนึ่ง จะเป็นเพศชายมากกว่าเพศหญิง ทั้งนี้อาจเป็นไปได้ว่าในระยะเวลาดังกล่าว ประชากรเพศหญิงจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่ย้ายถิ่นลงมายังกรุงเทพ-ธนบุรียังมีจำนวน น้อยอยู่และได้เพิ่มมากขึ้นในระยะที่ 2 หรือระหว่างปี พ.ศ. 2508-2513 จนมีจำนวนมากกว่า เพศชาย เนื่องจากเกิดความจำเป็นต้องย้ายถิ่นเข้ามาหางานทำในเมืองหลวง ซึ่งมีงานหลาย ประเภทที่เป็นงานสำหรับเพศหญิงได้ขยายตัวอย่างรวดเร็วด้วยเหตุผลต่าง ๆ กันได้แก่ อาจจะมี ตามหัวหน้าครอบครัวชายลงมา มีอาชีพที่มีรายได้ดีกว่าการทำนา มีงานให้เลือกหลายประเภท ที่ไม่ต้องใช้ความรู้ความชำนาญ เช่น ค้าขายเล็ก ๆ น้อย ๆ งานบริการต่าง ๆ งานรับใช้ งานรับจ้างเป็นกรรมกร และงานเสิร์ฟอาหาร เป็นต้น นอกจากนี้โอกาสที่จะเลือกรูานะทาง

ตารางที่ 44 จำนวนประชากรของจังหวัดต่าง ๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่ย้ายถิ่นออกจำแนกรายภาคและเพศ
ปี พ.ศ. 2508 - 2513¹

	จำนวนประชากรที่ย้ายถิ่นไปยัง										ยอดรวม	
	ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ		กรุงเทพ-ธนบุรี		ภาคเหนือ		ภาคกลาง		ภาคใต้		ช	ญ
	ช	ญ	ช	ญ	ช	ญ	ช	ญ	ช	ญ		
ชัยภูมิ	9,364	7,863	1,176	1,265	2,138	1,994	1,593	1,422	379	199	14,650	12,743
นครราชสีมา	19,692	15,450	5,531	7,612	4,690	4,190	9,671	8,294	375	331	39,959	35,877
บุรีรัมย์	10,780	8,718	1,378	1,782	1,100	962	3,050	2,482	158	72	16,462	14,016
สุรินทร์	8,937	7,516	2,326	2,408	666	527	3,884	1,965	768	255	16,581	12,671
ศรีสะเกษ	7,068	5,445	2,423	2,484	609	360	3,429	1,751	2,342	338	15,871	10,378
อุบลราชธานี	14,493	12,189	5,461	6,757	1,440	1,028	3,184	1,931	1,807	440	26,385	22,345
เลย	2,809	2,284	262	225	1,141	826	71	78	-	-	4,283	3,413
อุดรธานี	19,079	16,676	1,346	1,280	2,123	1,809	880	615	99	72	23,527	20,452
เลย	5,201	4,332	410	428	100	77	10	8	-	-	5,721	4,845
นครพนม	5,017	4,245	554	585	162	152	192	140	311	146	6,236	5,268
ขอนแก่น	29,944	25,858	2,459	2,405	2,619	2,252	2,183	1,775	448	251	37,653	32,541
มหาสารคาม	16,123	13,334	1,588	1,606	1,792	1,601	618	472	378	47	20,499	17,060
ร้อยเอ็ด	14,747	11,770	4,211	5,765	2,138	1,624	2,979	1,759	799	220	24,874	21,138
สกลนคร	7,165	5,952	598	614	380	281	86	57	40	40	8,269	6,944
กาฬสินธุ์	9,926	8,399	923	955	1,551	1,413	594	530	94	49	13,088	11,346
รวม	(180,345)	(150,031)	(30,642)	(36,171)	(22,649)	(19,096)	(32,824)	(23,279)	(7,998)	(2,460)	(274,058)	(231,037)
	(65.8)	(64.9)	(11.2)	(15.7)	(8.3)	(8.3)	(11.8)	(10.0)	(2.9)	(1.1)	(100.0)	(100.0)

¹ รวมรวมจากสำมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ. 2513

ตารางที่ 45 ร้อยละของประชากรของจังหวัดต่าง ๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่ย้ายถิ่นออกจำแนกรายภาคและเพศ
ปี พ.ศ. 2508 - 2513¹

	ร้อยละของประชากรที่ย้ายถิ่น ต่อประชากร ทั้งจังหวัด		ร้อยละที่ย้าย ถิ่นออกราย จังหวัด		ร้อยละของประชากรที่ย้ายถิ่นไปยัง									
					ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ		กรุงเทพฯ- ธนบุรี		ภาคเหนือ		ภาคกลาง		ภาคใต้	
	ช	ญ	ช	ญ	ช	ญ	ช	ญ	ช	ญ	ช	ญ	ช	ญ
ชัยภูมิ	2.3	2.0	2.9	2.5	54.4	45.6	48.2	51.8	51.7	48.3	52.8	47.2	65.6	34.4
นครราชสีมา	2.7	2.4	7.9	7.1	56.0	44.0	42.1	57.9	52.8	47.2	53.8	46.2	53.1	46.9
บุรีรัมย์	2.1	1.8	3.3	2.8	55.3	44.7	43.5	56.5	53.3	46.7	55.1	44.9	68.7	31.3
สุรินทร์	2.2	1.7	3.3	2.5	54.3	45.7	49.1	50.9	55.8	44.2	66.4	33.6	75.1	24.9
ศรีสะเกษ	2.0	1.3	3.1	2.1	56.5	43.5	49.4	50.6	62.8	37.2	66.2	33.8	87.4	12.6
อุบลราชธานี	1.8	1.5	5.2	4.4	54.3	45.7	44.7	55.3	58.3	41.7	62.2	37.8	80.4	19.6
เลย	1.3	1.1	0.9	0.7	55.2	44.8	53.8	46.2	58.0	42.0	47.7	52.3	0.0	0.0
อุดรธานี	2.1	1.8	4.7	4.1	53.4	46.6	51.3	48.7	54.0	46.0	58.9	41.1	57.9	42.1
หนองคาย	1.3	1.1	1.1	1.0	54.6	45.4	48.9	51.1	56.5	43.5	55.6	44.4	0.0	0.0
นครพนม	1.1	0.9	1.2	1.0	54.2	45.8	48.6	51.4	51.6	48.4	57.8	42.2	68.1	31.9
ขอนแก่น	3.6	3.1	7.5	6.4	53.7	46.3	50.6	49.4	63.8	46.2	55.2	44.8	64.1	35.9
มหาสารคาม	3.4	2.8	4.1	3.4	54.7	45.3	49.7	50.3	52.8	47.2	56.7	43.3	88.9	11.1
ร้อยเอ็ด	3.2	2.7	4.9	4.2	55.6	44.4	42.2	57.8	56.8	43.2	62.9	37.1	78.4	21.6
สกลนคร	1.4	1.2	1.6	1.4	54.6	45.4	49.3	50.7	57.5	42.5	60.1	39.9	50.0	50.0
กาฬสินธุ์	2.3	2.0	2.6	2.2	54.2	45.8	49.1	50.9	52.3	47.7	52.8	47.2	65.7	34.3
เฉลี่ยทั้งภาค	(2.3)	(1.9)	(54.3)	(45.7)	(54.6)	(45.4)	(45.9)	(54.1)	(54.3)	(45.7)	(58.2)	(41.8)	(76.5)	(23.5)

¹ค่าวงเล็บจากสำมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ. 2513.

สังคมและการศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมก็มีมากกว่าที่จะอยู่ในชนบท ประกอบกับการเดินทางสามารถกระทำไคสะดวกกว่าในสมัยก่อนมาก เพศหญิงจึงมีโอกาที่จะย้ายถิ่นออกไปได้ไกลยิ่งขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาเกี่ยวกับทัศนคติของหัวหน้าครัวเรือนที่มีต่อการย้ายถิ่นของคนหนุ่มสาวในชนบทของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ อันมีผลต่อการย้ายถิ่นไปยังกรุงเทพฯ-ชนบุรีด้วย กล่าวคือ หัวหน้าครัวเรือนในจังหวัดกาฬสินธุ์ที่มีบุตรย้ายถิ่นไปอยู่กรุงเทพฯ เห็นชอบต่อการย้ายถิ่นของเด็กหนุ่มเขาสูงกรุงเทพฯ ร้อยละ 62.5 เด็กสาวร้อยละ 37.5 เมื่อพิจารณาเกี่ยวกับทัศนคติของหัวหน้าครัวเรือนทั้งหมดบ้านพบว่า หัวหน้าครัวเรือนเห็นชอบต่อการย้ายถิ่นของเด็กหนุ่มร้อยละ 68.5 (ซึ่งใกล้เคียงกัน) และเด็กสาวร้อยละ 23.5 (น้อยกว่า) จึงกล่าวได้ว่าหัวหน้าครัวเรือนที่มีบุตรย้ายถิ่นไปอยู่กรุงเทพฯ จริง ๆ เห็นชอบด้วยกับการย้ายถิ่นของเด็กสาวมากกว่าหัวหน้าครัวเรือนโดยทั่วไป ทั้งนี้เป็นเพราะว่าการย้ายถิ่นของเด็กสาวเขาเขตเมืองอื่น ๆ นั้น หัวหน้าครัวเรือนไม่ค่อยชอบทั้ง ๆ ที่มีบุตรของตนย้ายถิ่นเข้าไปอยู่เพราะเขตเมืองรอบ ๆ จังหวัดกาฬสินธุ์ เช่น อุดรธานี นครพนม นครราชสีมา เป็นที่ตั้งของกองทัพทหารสหรัฐอเมริกา เนื่องจากหัวหน้าครัวเรือนเกรงว่าบุตรสาวของตนอาจจะถูกหลอกไปเป็นโสเภณีหรือเมียเขาฝรั่งได้ อีกประการหนึ่งการย้ายถิ่นเข้าเขตเมืองอื่น ๆ หัวหน้าครัวเรือนเห็นว่าไม่ค่อยมีงานมากเท่ากับกรุงเทพฯ ซึ่งย้ายถิ่นเข้ากรุงเทพฯ แล้วยังมีเพื่อนบ้านที่เคยย้ายถิ่นเข้าไปก่อนดูแลและส่วนใหญ่ก็สามารถหางานทำได้ จึงเห็นชอบกับการย้ายถิ่นเข้ากรุงเทพฯ มากกว่า¹

อย่างไรก็ตามโดยส่วนรวมแล้ว ประชากรเพศชายในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีการย้ายถิ่นออก มากกว่าเพศหญิง แม้จะเป็นการย้ายถิ่นภายในภาคก็ตามเช่นในปี พ.ศ. 2499 ประชากรที่ย้ายถิ่นจากภาค 3 (โคราชภาคใต้) ไปยังภาค 4 (โคราชภาคเหนือ) มีมากที่สุดในการย้ายถิ่นระหว่างภาคของประเทศคือ ร้อยละ 57 และจากภาค 4 ย้ายถิ่นไป

¹ คำรงค์ ฐานี, เรื่องเดิม, หน้า 83.

สู่ภาค 3 มีร้อยละ 34 และผู้ย้ายถิ่นเป็นเพศชายมากกว่าเพศหญิง¹ นอกจากนี้ผลการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับลักษณะทางประชากรหรือเพศของผู้ย้ายถิ่นจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่ย้ายถิ่นไปยังนิคมสร้างตนเองทุ่งโพธิ์ทะเล จังหวัดกำแพงเพชร จนถึงปี พ.ศ. 2510 พบว่าร้อยละ 88.7 (จำนวน 188 คน) หรือประมาณ 9 ใน 10 คน เป็นหัวหน้าครัวเรือนเพศชาย ในขณะที่เพียงร้อยละ 11.3 (จำนวน 24 คน) หรือประมาณ 1 ใน 10 คนเท่านั้นเป็นหัวหน้าครัวเรือนหญิง² การที่เพศชายซึ่งเป็นแรงงานสำคัญในครอบครัวได้ย้ายถิ่นไปทำมาหากินในที่อื่น ๆ จำนวนมาก ยังผลให้ในบางพื้นที่ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือโดยเฉลี่ยแล้วครอบครัวหนึ่ง ๆ จะมีแรงงานเพศหญิงมากกว่าแรงงานเพศชาย³ อนึ่งลักษณะการย้ายถิ่นของหัวหน้าครัวเรือนเพศชายจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีจำนวนไม่น้อยที่จะย้ายถิ่นมาตามลำพังก่อน เมื่อหางานทำและมีรายได้ก็จะส่งกลับไปให้ครอบครัวที่บ้านที่อยู่ในภูมิลำเนาเดิม เมื่อถึงฤดูหนาวก็จะเดินทางกลับ แต่ถ้าไถ่งานดี เป็นงานประจำมีรายได้ดีพอสมควร มีที่อยู่ซึ่งอาจจะเป็นสลัม บ้านเช่าราคาถูก ๆ หรือเช่ารวมกันอยู่หลาย ๆ ครอบครัว ก็จะเดินทางกลับมารับบุตรและภริยาลงมาอยู่ด้วยกัน

ค. 1. 3 จำนวนสมาชิกในครัวเรือน

การย้ายถิ่นออกของประชากรมีความสัมพันธ์หรือเกี่ยวข้องกับจำนวนสมาชิกหรือความหนาแน่นในครัวเรือน ทั้งนี้เพราะจำนวนสมาชิกในครัวเรือนที่มากหรือความหนาแน่น

¹ อูษา ชีธาวัลย์, "การย้ายถิ่นของประชากร," รายงานการสัมมนาภูมิศาสตร์แห่งชาติครั้งที่ 1, คณะกรรมการภูมิศาสตร์แห่งชาติ สภาวิจัยแห่งชาติ (พระนคร: โรงพิมพ์กรมแผนที่ทหาร, 2519) หน้า 190

² แผนกสังคมและมานุษยวิทยา, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, เรื่องเดิม, หน้า

³ ไชยวงศ์ ชูชาติ และคนอื่น ๆ, "ภาวะเศรษฐกิจของการจัดสหกรณ์บำรุงที่ดินในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พ.ศ. 2502," รายงานยอดผลการวิจัยในสาขาต่าง ๆ ด้านสังคมศาสตร์, กองวิจัยสังคมศาสตร์, สภาวิจัยแห่งชาติ, เล่ม 1, หน้า 19.

ในครัวเรือน ทั้งนี้เพราะจำนวนสมาชิกในครัวเรือนที่มากหรือความหนาแน่นสูง มีโอกาสที่จะผลักดันให้มีการย้ายถิ่นออกมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมเกษตรกรรมที่นิยมการมีบุตรจำนวนมากเพื่อเป็นการใช้แรงงานในครอบครัว โดยมีใ้ค้ำนึ่งถึงว่าจะก่อให้เกิดแรงงานส่วนเกินในขณะที่ยังมีจำนวนจำกัด กรมกสิกรรมซึ่งทำการสำรวจในปี พ.ศ. 2496 พบว่า ครอบครัวของเกษตรกรไทยขนาดปานกลางมีสมาชิกเฉลี่ยราว 6 คนและประมาณร้อยละ 15 ของครอบครัวทั้งหมดมีสมาชิก 5 คนหรือมากกว่านั้น¹ สาเหตุเนื่องมาจากการมีญาติผู้ใหญ่หรือพี่น้องมาอาศัยอยู่ด้วยยอมทำให้เกิดแรงงานภายในครอบครัวมากเกินไปจนจำเป็นต้องมีการย้ายถิ่นไปยังท้องดินชนบทที่มีคนอยู่อาศัยไม่หนาแน่นหรือไปยังเมืองต่าง ๆ และกรุงเทพฯ-ธนบุรี สำหรับภาคตะวันออกเฉียงเหนือถึงแม้ว่าขนาดเนื้อที่ถือครองโดยเฉลี่ยของเกษตรกรสูงกว่าในภาคอื่น ๆ ของประเทศ แต่กลับมีการย้ายถิ่นของประชากรออกเป็นจำนวนมาก ก็เนื่องมาจากมีปัจจัยอื่น ๆ เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเพิ่มจำนวนสมาชิกและการมีความหนาแน่นของประชากรสูง เป็นปัจจัยร่วมกันที่เร่งส่งเสริมให้ มีการย้ายถิ่นออก²

อนึ่งภาคตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งเป็นภาคที่มีจำนวนประชากรมากที่สุดประมาณ 1 ใน 3 ของประชากรทั้งประเทศ เนื่องจากมีอัตราการเกิดและอัตราเพิ่มประชากรโดยเฉลี่ยอยู่ในระดับสูงของประเทศดังกล่าวมาแล้วในตอนที่ว่าด้วยการเพิ่มจำนวนประชากรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือระหว่างปี พ.ศ. 2503-2513 ดังนั้นแต่ละครัวเรือนซึ่งส่วนใหญ่จะอาศัยอยู่ในชนบทจึงประกอบด้วยสมาชิกเฉลี่ยแล้วสูงกว่าในภาคอื่น ๆ โอกาสที่จะมีการย้ายถิ่นเกิดขึ้นจึงเป็นไปได้มาก ถ้าที่ถิ่นทำกินไม่เพียงพอ ผลผลิตและรายได้ของครอบครัวต่ำกว่าตารางที่ 46 พบว่า เมื่อเปรียบเทียบจำนวนสมาชิกโดยเฉลี่ยต่อครัวเรือนซึ่งแบ่งเป็นรายภาคโดยการรวมกรุงเทพฯ-ธนบุรีเข้าอยู่ในภาคกลางแล้ว ภาคตะวันออกเฉียงเหนือจะเป็นภาคที่มีจำนวนสมาชิกโดยเฉลี่ยต่อครัวเรือนสูงสุดของประเทศทั้ง 2 ปีสามะโนคือ

¹ ไชยยงศ์ ชูชาติ และคนอื่นๆ , "ภาวะเศรษฐกิจของการจัดสหกรณ์บำรุงที่ดินในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พ.ศ. 2502" , รายงานผลการวิจัยในสาขาต่างๆ ด้านสังคมศาสตร์, กองวิจัยสังคมศาสตร์, สภาวิจัยแห่งชาติ, เล่ม 1, หน้า 19.

² Visid Prachuabmoh and Penporn Tirasawat, op. cit., p.47.

ตารางที่ 46 จำนวนสมาชิกโดยเฉลี่ยต่อครัวเรือนจำแนกเป็นรายภาคและ
รายจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ปี พ.ศ.2503 และ
2513¹

ภาคและจังหวัด	จำนวนสมาชิกโดย เฉลี่ยต่อครัวเรือน		จังหวัดที่ประชากรจากภาค ตะวันออกเฉียงเหนือย้ายถิ่น ไปเกินกว่า 500 คน	จำนวนสมาชิกโดย เฉลี่ยต่อครัวเรือน	
	2503	2513		2503	2513
ทั่วประเทศ	5.6	5.7			
ภาคกลาง(รวม กท.-ทบ)	5.7	5.7			
กรุงเทพ-ธนบุรี	6.2	5.9			
ภาคเหนือ	5.3	5.4			
ภาคใต้	5.3	5.5			
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	6.0	6.1			
ชัยภูมิ	5.7	5.8	เชียงใหม่	5.2	5.6
นครราชสีมา	5.8	5.9	พิษณุโลก	5.4	5.5
บุรีรัมย์	6.1	6.2	เพชรบูรณ์	5.7	5.8
สุรินทร์	6.1	6.1	นครสวรรค์	5.3	5.4
ศรีสะเกษ	6.2	6.2	กำแพงเพชร	5.4	5.7
อุบลราชธานี	5.9	6.1	ชลบุรี	5.7	5.6
เลย	6.1	6.1	ระยอง	5.6	5.3
อุดรธานี	6.0	6.1	ลพบุรี	5.3	5.6
หนองคาย	5.6	6.1	สระบุรี	5.3	5.4
นครพนม	6.0	6.0	พังงา	5.7	5.8
ขอนแก่น	6.0	6.1	ภูเก็ต	6.1	6.1
มหาสารคาม	6.2	6.3			
ร้อยเอ็ด	6.1	6.0			
สกลนคร	5.8	6.0			
กาฬสินธุ์	6.2	6.3			

¹สำนักงานสถิติแห่งชาติ. สมุดสถิติรายปีของประเทศไทย. บรรพ 30, พ.ศ.
2515 - 2516 ตารางที่ 7 หน้า 48 - 51.

6.0 คนในปี พ.ศ. 2503 และได้เพิ่มขึ้นเป็น 6.1 คนในปี พ.ศ. 2513 รองลงมาได้แก่ภาคกลาง ภาคใต้ และภาคเหนือตามลำดับ นอกจากนี้จำนวนสมาชิกโดยเฉลี่ยต่อครัวเรือนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือยังสูงกว่าจำนวนสมาชิกโดยเฉลี่ยต่อครัวเรือนรายเฉลี่ยทั่วประเทศ (5.6 คนในปี พ.ศ. 2503 และ 5.7 คนในปี พ.ศ. 2513) อีกด้วย¹ ในกรณีที่แยกกรุงเทพฯ-ชนบทออกจากภาคกลางพบว่า ทั้งสองจังหวัดมีจำนวนสมาชิกโดยเฉลี่ยต่อครัวเรือนไม่แตกต่างจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือเท่าใดนัก เมื่อพิจารณาในระดับจังหวัดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือพบว่าในปี พ.ศ. 2503 จังหวัดส่วนใหญ่หรือ 2 ใน 3 จะมีจำนวนสมาชิกโดยเฉลี่ยต่อครัวเรือนตั้งแต่ 6.0 คนขึ้นไป จังหวัดที่มีจำนวนสมาชิกโดยเฉลี่ยต่อครัวเรือนต่ำกว่า 6.0 คนมีเพียง 5 จังหวัดได้แก่ อุบลราชธานี (5.9 คน) สกลนคร (5.8 คน) นครราชสีมา (5.8 คน) ชัยภูมิ (5.7 คน) และต่ำที่สุดได้แก่หนองคาย (5.6 คน) อนึ่งจำนวนจังหวัดที่มีสมาชิกโดยเฉลี่ยต่อครัวเรือนต่ำกว่า 6.0 ได้ลดลงเหลือเพียง 2 จังหวัดในปี พ.ศ. 2513 ได้แก่ นครราชสีมา (5.9 คน) และชัยภูมิ (5.8 คน) ทั้งนี้เนื่องมาจากว่าเกือบทุกจังหวัดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีจำนวนสมาชิกโดยเฉลี่ยต่อครัวเรือนเพิ่มสูงขึ้น โดยจังหวัดกาฬสินธุ์และมหาสารคามมีจำนวนสมาชิกต่อครัวเรือนสูงสุดเท่ากับ 6.3 คน นอกจากนี้เมื่อเปรียบเทียบระหว่างจังหวัดต่าง ๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือกับจังหวัดในภาคกลาง ภาคเหนือ และภาคใต้ที่มีประชากรจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือย้ายถิ่นไปตั้งหลักแหล่งอยู่เป็นจำนวนมากแล้วพบว่า จังหวัดดังกล่าวจะมีจำนวนสมาชิกโดยเฉลี่ยต่อครัวเรือนต่ำกว่าจังหวัดต่าง ๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเกือบทั้งสิ้น

อนึ่งปัจจัยด้านจำนวนสมาชิกเฉลี่ยต่อครัวเรือนมิใช่เป็นปัจจัยเดียว ๆ ที่ก่อให้เกิดการย้ายถิ่นไปเสมอไป โดยทั่วไปแล้วมักจะต้องมีเงื่อนไขหรือปัจจัยอื่น ๆ เข้ามาเกี่ยว

¹ Lefferts พบว่าภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีจำนวนบุตรเกิดรอดต่อครัวเรือนมากกว่า 4 คนถึง 6-7 คน โดยเฉลี่ย (H. Leedom Lefferts, Jr., Migration in Isan : Information Diffusion and Social Structural Response in Northeastern Thailand , Arizona , 1973, p.20.

ของควย เช่น บั๊จจันคานสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติไม่เอื้ออำนวยผลผลิตและรายได้ต่ำ ไม่เพียงพอสำหรับเลี้ยงครอบครัว ทำให้เกิดความยากจนและอคอยยากเป็นต้น สังเกตได้จากการย้ายถิ่นออกของแต่ละจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจะมีความแตกต่างกันมาก ในขณะที่จำนวนสมาชิกโดยเฉลี่ยต่อครัวเรือนแตกต่างกันไม่มากนักทั้ง 2 ปีสำมะโน ดังนั้นจำนวนสมาชิกในครัวเรือนเฉลี่ยรายจังหวัดไม่ใช่จำนวนสมาชิกโดยเฉลี่ยของผู้ย้ายถิ่น แต่เมื่อทำการเปรียบเทียบระหว่างผู้ย้ายถิ่นกับผู้ไม่ย้ายถิ่นแล้วจะพบว่า ผู้ย้ายถิ่นหรือเห็นชอบกับการย้ายถิ่นโดยทั่วไป มักจะมีจำนวนสมาชิกในครัวเรือนโดยเฉลี่ยมากกว่าผู้ที่ไม่ย้ายถิ่นทั้งนี้พบว่า จำนวนร้อยละของหัวหน้าครัวหน้าที่ต้องการย้ายถิ่นสูงขึ้น เมื่อจำนวนสมาชิกในครัวเรือนสูงขึ้นกล่าวคือ ครัวเรือนที่มีสมาชิกเพียง 1-2 คนมีความต้องการย้ายถิ่นเพียงร้อยละ 5.0 ซึ่งนับว่ามีความต้องการย้ายถิ่นออกจากภูมิลำเนาเดิมต่ำมาก ในขณะที่ครัวเรือนที่มีสมาชิก 7-8 คนมีความต้องการที่จะย้ายถิ่นถึงร้อยละ 10.4 ดังนั้นจำนวนสมาชิกในครัวเรือนที่มากนั้น อาจยังผลให้หัวหน้าครัวเรือนมีความต้องการย้ายถิ่นออก¹

ค. 2 บั๊จจันทางเศรษฐกิจ

ค. 2. 1 อาชีพและรายได้

บั๊จจันทางเศรษฐกิจนับเป็นบั๊จจันที่สำคัญยิ่งของการย้ายถิ่น ดังเช่นผลจากการศึกษาของกรมแรงงาน² กระทรวงมหาดไทยเมื่อปี พ.ศ. 2508 ได้พบสาเหตุที่สำคัญซึ่งทำให้ประชากรต้องย้ายถิ่นออกจากภูมิลำเนาเดิมได้แก่บั๊จจันทางเศรษฐกิจ หากครัวเรือนใดมีความเค็ลครอนในเรื่องอาชีพ รายได้ ที่ดินหรือที่ทำมาหากินซึ่งไม่เพียงพอ ก็ต้องย้ายถิ่นไปหาที่ทำกินหรือประกอบอาชีพในท้องถิ่นแห่งใหม่ที่มีความอุดมสมบูรณ์กว่า ซึ่ง

¹ เพ็ญพร ชีระสวัสดิ์, เรื่องเดิม, หน้า 62-66.

² กรมแรงงาน กระทรวงมหาดไทย, เรื่องเดิม, หน้า 39.

ผลของการศึกษาในครั้งนี้ออกคองกับผลการศึกษาวิจัยที่แล้ว ๆ มา เกี่ยวกับเรื่องนี้ที่ว่า บัณฑิตทางเศรษฐกิจมีอิทธิพลต่อการย้ายถิ่นของประชากรมากกว่าบัณฑิตอื่น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบัณฑิตทางด้านอาชีพและรายได้ของแต่ละครัวเรือนซึ่งมีความสัมพันธ์ต่อกัน เป็นบัณฑิตทางเศรษฐกิจที่สำคัญที่สุดที่ก่อให้เกิดการย้ายถิ่นขึ้น ยิ่งเป็นสังคมเกษตรกรรมและประชากรส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในชนบทด้วยแล้ว อาชีพเกษตรกรรมมักจะเป็นอาชีพที่มีรายได้ต่ำกว่าอาชีพอื่น ๆ เนื่องจากเป็นอาชีพที่ขึ้นกับความเอื้ออำนวยของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและขึ้นอยู่กับความไม่แน่นอนของราคาสินค้าและพ่อค้าคนกลาง ดังนั้นชีวิตความเป็นอยู่ของเกษตรกรส่วนใหญ่จึงยากจนเพราะรายได้จะขึ้นอยู่กับผลผลิต โดยที่อุตสาหกรรมในครัวเรือนและการเลี้ยงสัตว์มีส่วนช่วยได้เพียงเล็กน้อยเท่านั้น ดังนั้นการย้ายถิ่นจากชนบทเข้าสู่เมืองจึงเนื่องมาจากเหตุผลหลักคั่นจากชนบทมากกว่าสาเหตุดึงดูดของเมือง¹ ส่วนบัณฑิตอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องนับเป็นบัณฑิตที่มีความสำคัญรองลงมา ยิ่งครอบครัวที่มีรายได้น้อยแต่มีจำนวนสมาชิกในครัวเรือนเพิ่มมากขึ้นจนไม่สามารถที่จะเลี้ยงดูได้แล้ว โอกาสที่ผู้รับผิดชอบไม่ว่าจะเป็นหัวหน้าครัวเรือนหญิงหรือชายหรือเป็นสมาชิกที่อยู่ในวัยแรงงาน จะทำการย้ายถิ่นก็มีมากขึ้น ทั้งนี้เพื่อเป็นการแบ่งเบาภาระรายจ่ายภายในครอบครัว ในขณะที่เดียวกันก็เป็นการหารายได้มาจุนเจือครอบครัวเพื่อให้สามารถดำรงอยู่ได้ อาชีพภายหลังเมื่อเกิดการย้ายถิ่นมีหลายประเภท มีทั้งอาชีพเกษตรกรรมที่เคยทำอยู่ในภูมิลำเนาเดิมและอาชีพที่ไม่ใช่เกษตรกรรม ซึ่งนับวันจะมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ² เนื่องจากการขยายตัวของตลาดแรงงานในเขตเมืองโดยเฉพาะอย่างยิ่งกรุงเทพฯ-ธนบุรี อันเป็นผลจากการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทางเศรษฐกิจและสังคมในประเทศไทย และผลจากการวิจัยเกี่ยวกับสาเหตุของการย้ายถิ่นของประชากรในประเทศไทย ของสถาบันประชากร

¹นิพนธ์ เทพวัลย์, เรื่องเดิม, หน้า 190.

²ดูรายละเอียดเพิ่มเติมจากตารางที่ 17 เหตุผลของการย้ายถิ่นของบุตรหัวหน้าครัวเรือนเข้าสู่เขตเมือง (คำรงค์ ฐานดี, เรื่องเดิม, หน้า 84).

ศาสตราจารย์ทางกรมมหาวิทยาลัย โดยอาศัยข้อมูลจากโครงการวิจัยต่อเนื่องระยะยาว เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมและประชากรไทยทั้งในเขตชนบทและเขตเมืองยังได้พบว่า¹ ร้อยละ 50 หรือ 1 ใน 2 ของผู้ที่ย้ายถิ่นที่อาศัยอยู่ในเขตเมืองให้เหตุผลว่า ปัจจัยทางเศรษฐกิจซึ่งหมายถึงรายได้ของครอบครัวเป็นปัจจัยสำคัญอันดับแรก ที่จูงใจให้ย้ายถิ่น และจากการศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยอื่นเป็นมูลเหตุของการย้ายถิ่นของประชากรในชนบทของประเทศไทย ก็ได้พบผลในทำนองเดียวกันว่า ปัจจัยทางเศรษฐกิจเป็นปัจจัยสำคัญที่ผลักดันให้ประชากรในชนบทไทยต้องย้ายถิ่นออก กล่าวคือร้อยละ 68.9 หรือเกือบ 3 ใน 4 ของผู้ที่ย้ายถิ่นมีสาเหตุมาจากทางเศรษฐกิจ²

ดังที่กล่าวข้างต้นแล้วว่า ผลผลิตจะเป็นสิ่งกำหนดรายได้ของเกษตรกรและเนื่องจากครัวเรือนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือส่วนใหญ่เป็นครัวเรือนเกษตรกร กล่าวคือพบว่าในปี พ.ศ. 2503 ครัวเรือนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 100 ครัวเรือนเป็นครัวเรือนเกษตรกรถึง 87 ครัวเรือน และไถ่ลดลงเหลือ 78 ครัวเรือนในการทำสำมะโนประชากรและเคหะปี พ.ศ. 2513 ดังนั้นผลผลิตต่อหน่วยของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ น่าจะมีความสัมพันธ์กับอัตราการย้ายถิ่น จึงได้พิจารณาถึงความสัมพันธ์ดังกล่าว พบว่าภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีผลผลิตเฉลี่ยของข้าวต่อไร่อยู่ในเกณฑ์ต่ำที่สุดของประเทศเพียง 198 กิโลกรัมต่อไร่เท่านั้น เมื่อเปรียบเทียบกับภาคเหนือที่มีผลผลิตต่อไร่สูงถึง 407 กิโลกรัมต่อไร่ในระยะเวลาเดียวกัน รองลงมาได้แก่ภาคกลางและภาคใต้ตามลำดับ ยังผลให้ภาคเหนือซึ่งประชากรส่วนใหญ่จะปลูกข้าวเหนียว เช่นเดียวกับภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และมีเนื้อที่เก็บเกี่ยวน้อยกว่าภาคตะวันออกเฉียงเหนือประมาณ 5 เท่า แต่กลับมีผลผลิตทั้งหมดในรอบปีตามสำมะโนเกษตร พ.ศ. 2506 น้อยกว่าภาคตะวันออกเฉียงเหนือเพียง 2 เท่าเท่านั้น เมื่อทำการเปรียบเทียบในระดับจังหวัด พบว่าจังหวัดในภาคเหนือส่วนมากแล้วจะ

¹ Visid Prachuabmoh and Penporn Tirasawat, op. cit., p.48.

² เพ็ญศรี มีระสวัสดิ์, เรื่องเดิม, หน้า 69.

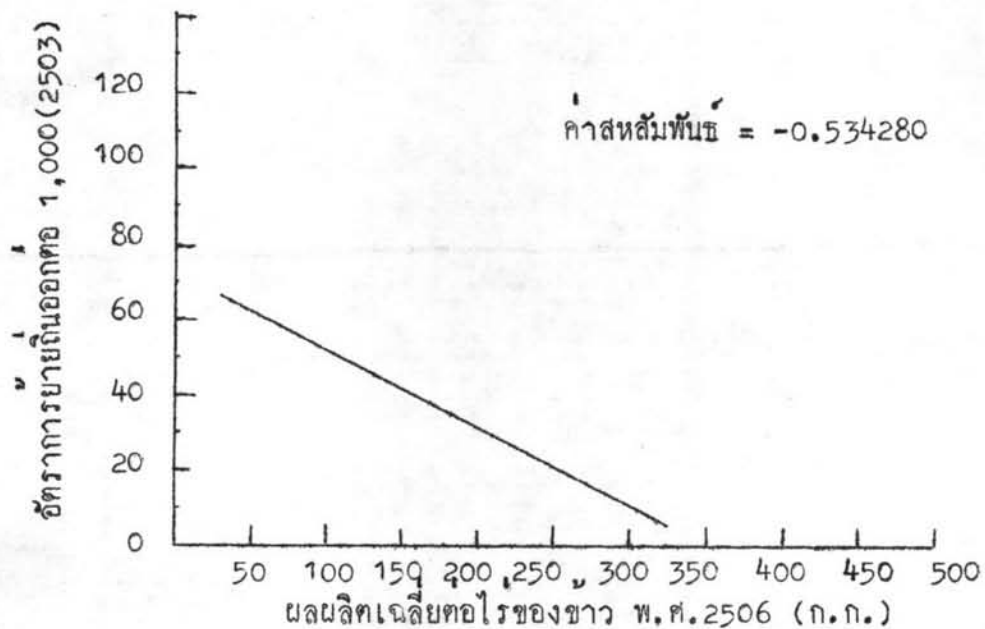
ตารางที่ 47 เนื้อที่ของที่ดินครองเป็นรายภาคและผลผลิตของข้าวต่อไร่เป็นรายจังหวัดของภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พ.ศ. 2506

ภาค	เนื้อที่ส่วนเฉลี่ย ต่อหนึ่งที่ดิน ครอง(ไร่)	ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ		ภาคเหนือ		
		จังหวัด	เนื้อที่ส่วน เฉลี่ยต่อ หนึ่งที่ดิน ครอง(ไร่)	ผลผลิตของ ข้าวเฉลี่ย ต่อไร่ (ก.ก.)	จังหวัด	ผลผลิตของข้าว ² เฉลี่ยต่อไร่ (ก.ก.)
ยอดรวม		ยอดรวม	21.64	198	ยอดรวม	407
ภาคกลาง	21.89	ชัยภูมิ	19.67	306	แม่ฮ่องสอน	455
ภาคใต้	26.81	นครราชสีมา	23.64	234	เพชรบูรณ์	453
ภาคเหนือ	22.97	บุรีรัมย์	26.53	201	เชียงใหม่	448
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	16.14	สุรินทร์	23.34	182	อุตรดิตถ์	430
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	21.64	ศรีสะเกษ	19.18	147	กำแพงเพชร	274
		อุบลราชธานี	23.63	146	อุทัยธานี	211
		เลย	8.06	465	ตาก	425
		อุดรธานี	23.27	248	เขียงราย	407
		หนองคาย	17.34	241	นครสวรรค์	282
		นครพนม	12.76	230	สุโขทัย	355
		ขอนแก่น	21.51	223	พิจิตร	335
		มหาสารคาม	24.48	159	แพร่	420
		ร้อยเอ็ด	23.07	153	น่าน	387
		สกลนคร	19.42	209	ลำพูน	362
		กาฬสินธุ์	20.43	214	ลำปาง	379
					พิจิตร	314

¹สมุดสถิติรายปีของประเทศไทย, บรรพ 29, พ.ศ. 2513 - 14, ตารางที่ 83, หน้า 174.

²สำมะโนเกษตร พ.ศ. 2506, ตารางที่ 27, หน้า 45. (ถึงแม้ว่าจะใช้ผลผลิตของข้าวเฉลี่ยในรอบ 10 หรือ 20 ปี ที่ผ่านมา ผลลัพธ์ที่ได้ไม่แตกต่างกันมากนัก)

มีผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่สูงกว่าเกือบทุกจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ตารางที่ 47) จังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่อยู่ในเกณฑ์สูงได้แก่จังหวัดเลย และชัยภูมิ และจากการหาความสัมพันธ์ระหว่างอัตราการย้ายถิ่นออกกับผลผลิตเฉลี่ยของข้าวต่อไร่ว่า การย้ายถิ่นออกจะมีส่วนเกี่ยวข้องกับผลผลิตหรือไม่ โดยใช้ผลผลิตต่อไร่ของข้าวปี พ.ศ. 2506 และอัตราการย้ายถิ่นออกต่อประชากร 1,000 คนในปี พ.ศ. 2503 เป็นหลักในการวิเคราะห์ ซึ่งพบว่าอัตราการย้ายถิ่นออกของแต่ละจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีความสัมพันธ์กับผลผลิตเฉลี่ยของข้าวในทางลบและอยู่ในระดับปานกลาง โดยค่าสหสัมพันธ์ที่คำนวณได้เท่ากับ -0.534280 แสดงว่า จังหวัดที่มีผลผลิตของข้าวเฉลี่ยต่อไร่อยู่ในเกณฑ์ต่ำ จังหวัดนั้นมีแนวโน้มที่จะมีอัตราการย้ายถิ่นออกสูงขึ้น เนื่องจากเกษตรกรจะมีรายได้ต่ำและประสบกับความยากจนและในทางตรงกันข้าม (กราฟที่ 16)

กราฟที่ 16 ความสัมพันธ์ระหว่างอัตราการย้ายถิ่นออก (2503) กับผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่ของข้าว (2506) ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ดังนั้นความยากจนของเกษตรกรที่ทำให้ต้องเกิดการย้ายถิ่นออกไปหาอาชีพใหม่ที่
มีรายได้ดีกว่า จึงเป็นผลมาจากการมีรายได้ที่ต่ำและไม่เพียงพอสำหรับการครอบครัวหรือการ
ปรับปรุงที่ดินให้มีคุณภาพที่ดีขึ้นกว่าเดิม และเมื่อพิจารณาจากรายได้เฉลี่ยของประชากรต่อ
ครอบครัวในระยะเวลา 1 ปี (พ.ศ. 2506) ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่าภาคตะวันออกเฉียง
เหนือมีร้อยละของครอบครัวที่มีฐานะยากจนและมีรายได้ต่ำกว่า 3,000 บาทมาก
ที่สุดของประเทศถึงร้อยละ 73.6 หรือมีอัตราส่วนมากกว่า 2 เท่าของครอบครัวในภาคใต้
ภาคตะวันออก และมากเป็น 3 เท่าของครอบครัวในภาคกลาง เมื่อเปรียบเทียบตามชั้น
ของรายได้แล้วพบว่าในเพียงส่วนน้อยหรือ 1 ใน 4 ของครอบครัวทั้งหมดในภาคตะวันออกเฉียง
เหนือเท่านั้นที่มีรายได้เกินกว่า 3,000 บาท (ตารางที่ 48) ในขณะที่ครอบครัวส่วนใหญ่ 3 ใน 4 ของครอบครัวทั้งหมดมีรายได้ต่ำกว่ามากคือต่ำกว่า 3,000 บาทต่อปี การที่
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีสมาชิกเฉลี่ยต่อครัวเรือนประมาณ 6 คน ดังนั้นประชากรส่วนใหญ่

ตารางที่ 48 การแจกแจงอัตราร้อยละของครอบครัว จำแนกตามชั้นของรายได้
ของครอบครัวและรายภาคของประเทศไทย¹

รายได้ (บาท)	ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	ภาคเหนือ	ภาคกลาง	ภาคใต้	ภาคตะวันออก
ต่ำกว่า 3,000	73.6	58.7	24.8	31.1	31.8
3,000-5,999	11.9	20.1	30.7	30.7	26.8
6,000-11,999	10.1	15.4	29.9	24.8	28.7
12,000-17,999	2.4	3.5	8.1	7.2	8.0
18,000 ขึ้นไป	2.0	2.3	6.5	6.3	4.7
รวม	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

¹ การสำรวจรายการใช้จ่ายของครอบครัว พ.ศ. 2506, สำนักงานสถิติแห่งชาติ,
สำนักนายกรัฐมนตร

ไม่ว่าจะเป็นเด็กหรือผู้ใหญ่ชายหรือหญิง จะอยู่ในวัยแรงงานหรือไม่ก็ตามเฉลี่ยแล้วคน ๆ หนึ่งจะมีรายได้เพียง 500 บาทต่อปี เฉลี่ยแล้วเดือนละ 41.67 บาท หรือตกวันละ 1.37 บาทเท่านั้นนับว่าต่ำที่สุด นอกจากนี้จากสถิติของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ใค้ยืนยันการมีรายได้ที่ต่ำของประชากรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยได้เปิดเผยรายได้อเฉลี่ยของคนไทยในปี พ.ศ. 2518 ไว้ว่าภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นภาคที่มีรายได้เฉลี่ยต่อหัวของประชากรต่ำที่สุดของประเทศคือเพียง 2,942 บาทต่อปี ต่ำกว่ารายเฉลี่ยหัวประเทศที่มีรายได้เฉลี่ยต่อหัวเท่ากับ 6,753 บาท ในขณะที่ภาคกลาง ภาคใต้ และภาคเหนือมีรายได้เฉลี่ยต่อหัวเท่ากับ 9,088 6,456 และ 4,422 บาท ต่อปีตามลำดับ อนึ่งการที่รายได้เฉลี่ยต่อหัวของประชากรทั่วประเทศสูงถึง 6,753 บาท ต่อปีนั้น เนื่องมาจากว่ารายได้เฉลี่ยต่อหัวของประชากรที่อาศัยอยู่ในกรุงเทพฯ-ธนบุรีสูง ถึง 23,397 บาท จึงยังผลให้รายได้เฉลี่ยหัวประเทศสูงขึ้นด้วย แสดงให้เห็นถึงการกระจายที่ไม่เท่าเทียมกันของรายได้ในแต่ละภาคซึ่งแตกต่างกันมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งประชากรในกรุงเทพฯ-ธนบุรีมีรายได้สูงกว่าของเขตเมืองอื่น ๆ และเขตชนบทหลายเท่ารวมทั้งสูงที่สุดของประเทศด้วย ในขณะที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือประชากรมีรายได้ต่ำที่สุดของประเทศดังนั้นกรุงเทพฯ-ธนบุรีจึง เป็นแหล่งดึงดูดหรือจูงใจให้ประชากรที่มีรายได้และประสบกับความเดือดร้อน เกี่ยวกับการทำมาหากินในชนบทให้ย้ายถิ่นเข้ามาหางานทำที่สำคัญที่สุดของประเทศ เนื่องจากมีรายได้สูงกว่าและแน่นอนกว่าการทำมา

การย้ายถิ่นออกของประชากรจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือจึงเกิดจากทั้งปัจจัย ผลักดันเนื่องจากสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่ไม่เอื้ออำนวยและปัจจัยดึงดูดในเรื่องของ รายได้ที่ได้จากการทำงานในเมืองอีกด้วย อนึ่งในสมัยก่อนผู้ย้ายถิ่นส่วนใหญ่จะเป็นหัวหน้า ครัวเรือนไม่ว่าจะเป็นชายหรือหญิง หรือคนหนุ่มสาว แต่ในระยะหลัง ๆ เด็กที่เพิ่งเข้าสู่วัย แรงงานที่มีอายุประมาณ 10-15 ปี มีแนวโน้มที่จะย้ายถิ่นออกมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ มาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือเข้าสู่ตลาดแรงงานในกรุงเทพฯ-ธนบุรี เนื่องจากต้องการ แสงหารรายได้แม้ไม่มากนัก สังกัดไปยังครอบครัวที่ยังอยู่ในชนบทซึ่งมีความเป็นอยู่อย่าง

ยากจน ผลจากการศึกษาของ ดร. เอื้อย มีสุข เรื่องการวิเคราะห์เกี่ยวกับการกระจายรายได้ในชนบทของประเทศไทย พบว่าเมื่อกำหนดรายได้ออกคนในวัยทำงานคือปีจำนวน 1,000 บาทเป็นเครื่องกำหนดความยากจน ผลการศึกษาในส่วนที่เกี่ยวข้องกับภาคตะวันออกเฉียงเหนือนั้นในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2504-2506 ครอบคลุมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 100 ครอบคลุมเป็นครอบคลุมที่มีรายได้น้อยกว่าระดับความจน (1,000 บาท) เท่ากับ 44 ครอบคลุมและได้เพิ่มขึ้นเป็น 54 ครอบคลุมระหว่างปี พ.ศ. 2511-2512 นอกจากนี้จากการสำรวจของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในปี พ.ศ. 2519 พบว่าจังหวัดศรีสะเกษเป็นจังหวัดที่ยากจนที่สุดในประเทศไทย โดยประชากรของจังหวัดนี้มีรายได้อเฉลี่ยกอบุคคลประมาณปีละ 1,890 บาทเท่านั้นเฉลี่ยแล้วเดือนละ 157.50 บาท หรือวันละ 5 บาท อนึ่งในวารสารเล่มเดียวกันนั้นยังได้กล่าวถึงสาเหตุของการที่มีรายได้น้อยของประชากรหรือเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือไว้ว่า เป็นเพราะประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำไร่นาเป็นหลัก และมีที่นาเป็นที่ดอน การเพาะปลูกพืชแต่น้ำฝนอย่างเกี่ยวทำไร่นาได้เพียงปีละครั้งเท่านั้น เวลานอกนั้นส่วนใหญ่ต้องไปกับการกินร่นเพื่อสร้างชีวิตเช่น หาปลา เก็บผัก จับสัตว์ ตัดฟืน และเลี้ยงสัตว์ รายได้อย่างอื่นนอกจากการทำไร่นาได้แก่การรับจ้าง¹

ดังนั้นรูปแบบการย้ายถิ่นของประชากรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจะเป็นการย้ายถิ่นจากจังหวัดที่มีความหนาแน่นของประชากรสูงและประชากรมีคเตอาชีพการทำนาเพียง

¹วารสารเศรษฐกิจและสังคม, "ชนบทไทย ภาพส่วนรวมที่มองเห็น," สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ฉบับเดือน ก.ย.-ธ.ค., 2521. (หนังสือพิมพ์ไทยรัฐ, "แลดูसानกว่าครึ่งจนเสียยิ่งกว่าจน," ปีที่ 18, ฉ.7536, 9 ก.ย. 2521 หน้า 1, 3 และ 16.)

อย่างเคียวไปยังจังหวัดที่มีโอกาสทางเศรษฐกิจดีกว่าทั้งทางด้านเกษตรกรรมและการค้าอื่น ๆ¹ ได้แก่การย้ายถิ่นจากจังหวัดอุบลราชธานี ศรีสะเกษ สุรินทร์ ไปยังจังหวัดบุรีรัมย์ นครราชสีมา ชัยภูมิ และจากจังหวัดขอนแก่น มหาสารคาม ร้อยเอ็ด กาฬสินธุ์ ไปยังจังหวัดอุดรธานี หนองคาย และเลย เป็นต้น นอกจากนี้จะเป็นการย้ายถิ่นเพื่อหารายได้สู่อ้อมครีวภายในภาคและไปยังกรุงเทพ-ธนบุรีแล้ว ประชากรจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือก็มีจำนวนไม่น้อยที่ย้ายถิ่นออกไปหางานทำตามจังหวัดต่าง ๆ ในภาคเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้ (ดูการย้ายถิ่นระหว่างภาค) ได้แก่การไปรับจ้างทำไร่ในบริเวณฝั่งทะเลด้านตะวันออกของอ่าวไทยเช่น ชลบุรี ระยอง และจันทบุรี ไปรับจ้างเป็นกรรมกรในเมืองแร่ที่บุก สวนยางพารา และสวนผลไม้ในภาคใต้ ไปรับจ้างเกี่ยวข้าว เป็นคนงานชั่วคราวในไร่ข้าวโพค โรงสี โรงเลื่อยในภาคกลาง และไปต่างป่าทำไร่ที่อำเภอวิเชียรบุรี จังหวัดเพชรบูรณ์ เป็นต้น²

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจะมีฐานะยากจน และมีสภาพการครองชีพที่ต่ำกว่าในภาคอื่น ๆ ของประเทศ จากการสำรวจทางการเกษตรพบว่า เกษตรกรในภาคนี้ส่วนใหญ่จะมีที่ดินเป็นของตนเอง ผลจากการศึกษาของ Margaret M. Kardell เกี่ยวกับสถานะเศรษฐกิจและสังคมของประชากรในพื้นที่แถบลุ่มแม่น้ำมูลพบว่า ในปี พ.ศ. 2511 ประชากรที่อาศัยอยู่ในบริเวณนี้ร้อยละ 95.6 เป็นครัวเรือนเกษตร และร้อยละ 91.6 มีที่ดินเป็นของตนเอง³ ดังนั้นสาเหตุที่เกิดความยากจนและอดอยากโดย

¹ เนตรนที นาควัชระ, "การย้ายถิ่นภายในประเทศของประเทศไทย," รายงานการสัมมนาภูมิศาสตร์แห่งชาติครั้งที่ 1, คณะกรรมการภูมิศาสตร์แห่งชาติ สภาวิจัยแห่งชาติ ณ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 21-27 ธ.ค. 2518 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรมแผนที่ทหาร, 2519), หน้า 175.

² กรมแรงงาน, กระทรวงมหาดไทย, เรื่องเดิม, หน้า 21

³ Margaret M. Kardell, A Report on Socio-Cultural Conditions in the Nam Mun Study Area Northeast Thailand, Research and Evaluation Division, United States Operations Mission, Bangkok Thailand, July 1970, p.9.

ทั่วไปจนต้องย้ายถิ่นออก จึงเป็นเพราะว่าผลตอบแทนที่ได้นั้นต่ำมาก ไม่คุ้มกับการลงทุนและ
 ลงแรงมากกว่าที่จะเกิดจากการขาดแคลนที่ดินทางเกษตรกรรม¹ และมีฐานะเพียง 5.2%
 เท่านั้นที่กล้าทดลองปลูกข้าวในระหว่างฤดูร้อน² สรุปแล้วมูลเหตุของการย้ายถิ่นของประชากร
 ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ บังคับทางเศรษฐกิจโดยเฉพาะอย่างยิ่งบังคับทางด้านอาชีพ
 และรายได้ นับเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญที่สุดปัจจัยหนึ่งในบรรดาปัจจัยทั้งหลายที่มีอิทธิพลต่อ
 การย้ายถิ่น เนื่องจากรายได้ที่สูงขึ้นย่อมหมายถึงการยกระดับทางด้านเศรษฐกิจและสังคม
 ของตนเองและครอบครัวให้สูงขึ้น

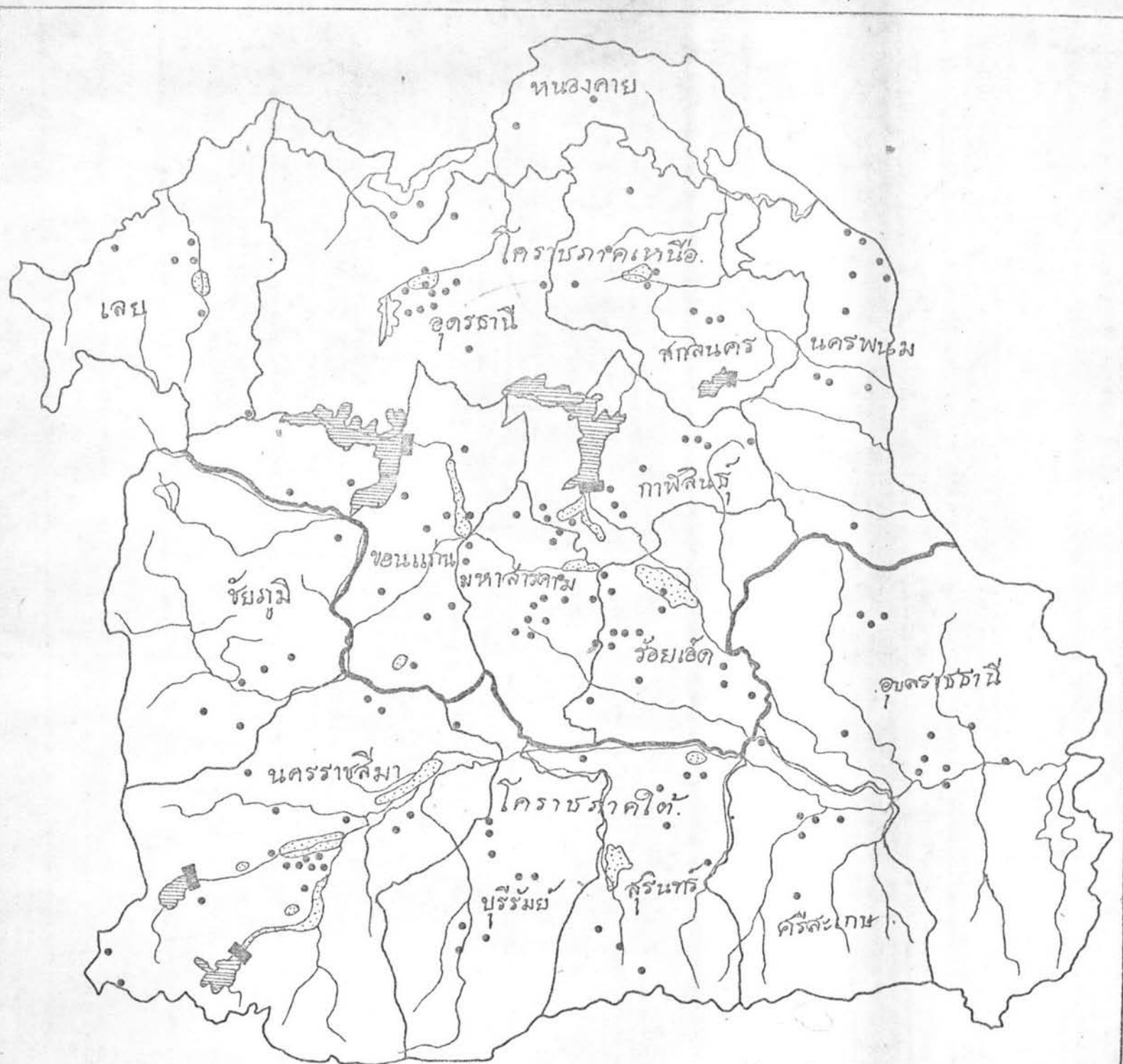
ค. 2. 2. การชลประทาน

ปัจจัยที่น่าจะมีผลต่อการย้ายถิ่นของประชากรอีกปัจจัยหนึ่งได้แก่ การชลประทาน
 เนื่องจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีปัญหาเรื่องการขาดแคลนน้ำในการเพาะปลูกและดำรง
 ชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งในฤดูแล้งจะประสบปัญหานี้มาก ทำให้สามารถปลูกข้าวได้เพียงปี
 ละครั้งเดียว เพราะต้องอาศัยแผนธรรมชาติเท่านั้น ภาวะการวางงานในหน้าแล้งจึง
 เกิดขึ้น ดังนั้นการย้ายถิ่นจำนวนมากส่วนใหญ่แล้วจะเกิดขึ้นในหน้าแล้งนี้เอง ประกอบกับ
 ดินของภาคนี้เป็นดินทรายไม่อุ้มน้ำ ดังนั้นการชลประทานซึ่งรวมทั้งการสร้างเขื่อนและอ่าง
 เก็บน้ำจึงเข้ามามีบทบาทและเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับภาคนี้ เพื่อเป็นสิ่งดึงดูดให้ประชากรไม่
 ต้องย้ายถิ่นออกจากภูมิลำเนาเดิม ทั้งนี้เพราะการสร้างชลประทานจะช่วยให้เกษตรกร มีน้ำ
 ในการเพาะปลูก สามารถทำนาได้ปีละ 2 ครั้ง และช่วยเพิ่มผลผลิตให้สูงขึ้น ซึ่งนอกจากจะ
 ดึงดูดให้ประชากรในท้องถิ่นไม่ย้ายถิ่นออกหรือย้ายถิ่นออกน้อยลงแล้ว ยังจะมีส่วนในการจูงใจ
 ให้ผู้ย้ายถิ่นจากที่อื่น ๆ หากินย้ายถิ่นเข้ามาตั้งหลักแหล่งทำมาหากินได้ควย ซึ่งเป็นการช่วยลด
 การย้ายถิ่นเข้าสู่กรุงเทพฯ-ธนบุรีได้³

¹ Ronald C.Y. NG., Modern Asian Studies , p. 28.

² Magaret M. Kardell , po. cit., p. 30.

³ Rachaniwan Thavornjit, "Pattern and Consequences of Regional Migration in Thailand," (Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Master of Economics, May 1973), p.136.

รูปที่ 25 การกระจายของเขื่อน อ่างเก็บน้ำ และเนื้อที่ชลประทานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ .

- เขื่อนเก็บน้ำที่สร้างเสร็จแล้วถึงสิ้นปี พ.ศ. 2513 .
- อ่างเก็บน้ำที่สร้างเสร็จแล้วถึงสิ้นปี พ.ศ. 2513 .
- เนื้อที่ชลประทานที่สร้างเสร็จแล้วถึงสิ้นปี พ.ศ. 2513 .

ที่มา : กรมชลประทาน .

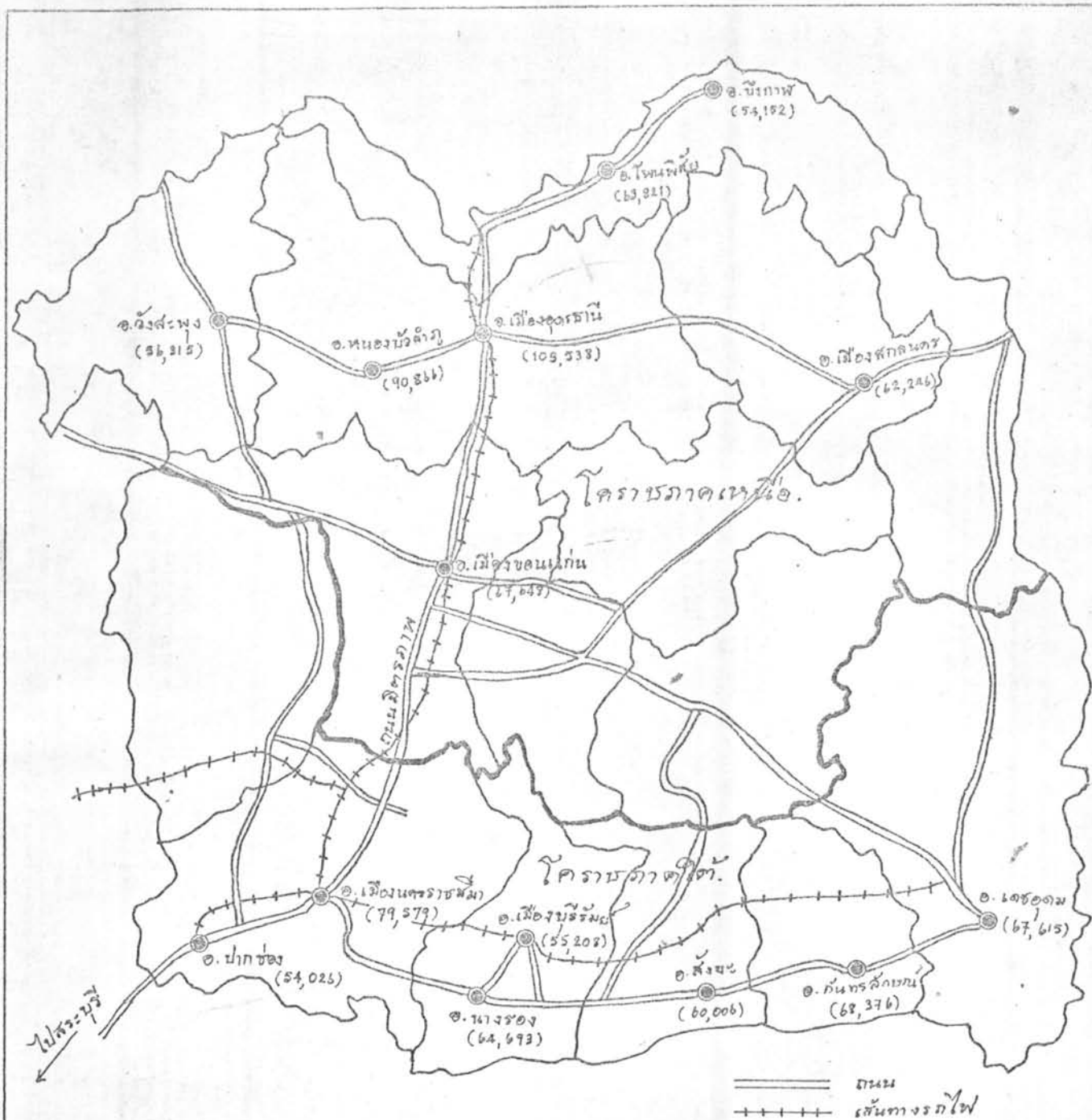
นอกจากนี้การขยายพื้นที่ทางเกษตรกรรมโดยการชลประทานได้ช่วยเปลี่ยนแปลงแบบจากการปลูกข้าวเป็นสำคัญเป็นการปลูกพืชไร่อื่น ๆ ที่ไม่ใช่ข้าวและเพื่อจำหน่ายเป็นสินค้ามากขึ้น ซึ่งต้องใช้เวลากอายเป็นคอกไปอย่างช้า ๆ เช่น ปอ ข้าวโศก และมันสำปะหลัง เป็นต้น และนับเป็นปัจจัยสำคัญปัจจัยหนึ่งในหลาย ๆ ปัจจัยที่ทำให้เกิดการย้ายถิ่นเข้าเพิ่มขึ้นจากเดิม¹ ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้โดย Ronald C.Y. NG.² ที่พบว่า 1 ใน 3 ปัจจัยที่สำคัญที่สุดที่คิดว่าอาจจะมื่อทธิพลต่อการย้ายถิ่นของประชากรในประเทศไทยได้แก่ การเลือกบริเวณสำหรับการพัฒนาระบบชลประทานโดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่ที่ขาดแคลนน้ำในการเพาะปลูก การชลประทานมีบทบาทมากต่อผลผลิตทางเกษตร และรายได้จึงนับเป็นปัจจัยดึงดูดมากกว่าที่จะเป็นปัจจัยผลักดันที่รัฐบาลทุกชุดได้มองเห็นความสำคัญในการช่วยยับยั้งการย้ายถิ่นออกของประชากร จึงได้ทุ่มเทงบประมาณในการก่อสร้างเขื่อนและอ่างเก็บน้ำขึ้นในทุกจังหวัดของภาคนี้จำนวนมากน้อยแล้วแต่ความแห้งแล้งซึ่งแตกต่างกันในแต่ละจังหวัดและพื้นที่ จากรูปที่ 25 พบว่าจนถึงปีพ.ศ. 2513 อ่างเก็บน้ำที่สร้างขึ้นจะกระจายอยู่อย่างหนาแน่นทางตอนกลางและทางตอนใต้ของภาค อันเป็นบริเวณที่มีความแห้งแล้งขาดแคลนน้ำและมีจำนวนประชากรที่ย้ายถิ่นออก เป็นจำนวนมากทุกปี อย่างไรก็ตามการจะประเมินผลความสำเร็จนั้นเป็นเรื่องระยะยาวทั้งนี้เพราะระบบการชลประทานในปัจจุบันยังไม่เพียงพอ

ก. 2. 3. การคมนาคมขนส่ง

การคมนาคมขนส่งนับเป็นปัจจัยสำคัญอีกปัจจัยหนึ่ง ซึ่งน่าจะมีผลต่อการย้ายถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ทั้งนี้จะเป็นสิ่งเรงรัดหรือกระตุ้นจิตใจให้เกิดการย้ายถิ่นมากขึ้นเพราะการที่มีเส้นทางคมนาคมขนส่งที่สะดวกมีส่วนในการช่วยลดเวลาและค่าใช้จ่ายในการเดินทาง อนึ่งบริเวณที่มีเส้นทางคมนาคมขนส่งผ่าน ย่อมเป็นสิ่งดึงดูดให้คนเข้าไปตั้งถิ่น

¹ เนตรนภิศ นาควัชระ, เรื่องเดิม, หน้า

² Ronald C.Y. NG., ANNALS of the Association of American Geographers, p.711.

รูปที่ 26 การกระจายของอำเภอที่มีประชากรเพิ่มขึ้นเกินกว่า 50,000 คนในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2503 - 2513 บนเส้นทางคมนาคมสายหลักของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.

ที่มา: แผนที่เส้นแฉียงกรัณยาวกรของประเทศไทย, กรมแผนที่ทหาร, พ.ศ. 2515.

ฐาน ประกอบอาชีพมากขึ้นกว่าเดิม ดังเช่นในกรณีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นับตั้งแต่มีการก่อสร้างถนนสายมิตรภาพ ซึ่งเริ่มต้นจากจังหวัดสระบุรีผ่านจังหวัดนครราชสีมา ขอนแก่น อุดรธานี และไปสิ้นสุดที่จังหวัดหนองคายแล้ว ถนนสายนี้มีความสำคัญทั้งทางด้านยุทธศาสตร์ และทางด้านเศรษฐกิจ ในขณะเดียวกันก็ช่วยลดระยะทางทางกายภาพ (Physical Distance) ในเรื่องของเวลา ค่าใช้จ่าย และความไม่สะดวกในการเดินทางจากชนบทเข้าสู่เมือง และช่วยลดระยะทางทางสังคม (Social Distance) ในเรื่องของ การได้รับข่าวสารและการปรับตัวของประชากรที่ย้ายถิ่นให้เข้ากับสภาพแวดล้อมแห่งใหม่ ถนนอีกสายหนึ่งซึ่งเริ่มจากจังหวัดนครราชสีมา ไปสิ้นสุดที่จังหวัดอุบลราชธานี ที่มีส่วนในการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการกระจายตัวของประชากรในภาคนี้ด้วย กล่าวคือจากรูปที่ 26 จะเห็นว่าอำเภอทั้ง 14 ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งมีจำนวนประชากรเพิ่มขึ้นเกินกว่า 50,000 คนในช่วงระหว่างปีพ.ศ.2503-2513 ส่วนใหญ่จะตั้งหรือกระจายอยู่บนเส้นทางคมนาคมขนส่งทั้ง 2 สายนี้ ได้แก่อำเภอปากช่อง อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ อำเภอเดชอุดม จังหวัดอุบลราชธานี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น และอำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี ส่วนที่เหลืออีก 6 อำเภอกระจายอยู่ทางเหนือของภาคเป็นส่วนใหญ่โดยเฉพาะอย่างยิ่งในจังหวัดหนองคายและอุดรธานี อนึ่งจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นในแต่ละอำเภอนั้นส่วนหนึ่งเป็นการเพิ่มโดยการย้ายถิ่นเข้านอกเหนือไปจากการเพิ่มโดยธรรมชาติ สำหรับการย้ายถิ่นไปยังกรุงเทพ-ธนบุรี ก็ยิ่งสะดวกและรวดเร็วกว่าสมัยก่อนมาก เนื่องจากมีเส้นทางคมนาคมขนส่งหลายสายและอุปสรรคขัดขวางทางธรรมชาติได้ลดน้อยลงด้วย ซึ่งบทบาทของการคมนาคมขนส่งต่อการย้ายถิ่นและการกระจายตัวของประชากรควรจะได้รับการศึกษาและวิจัย โดยเฉพาะต่อไป

ค. 3 ปัจจัยทางสังคม

- ระดับการศึกษา

มูลเหตุหนึ่งทางสังคมและวัฒนธรรมได้แก่ความแตกต่างของสวัสดิการและบริการสังคมด้านการศึกษาของประชากร มีส่วนดึงดูดหรือกระตุ้นให้มีการย้ายถิ่นเกิดขึ้นและ

ไปยังภูมิภาคบางแห่งได้ ดังนั้นการย้ายถิ่นของประชากรมีความเกี่ยวเนื่องกับความแตกต่างของบริการด้านการศึกษาและระดับการศึกษาของประชากรในแต่ละพื้นที่ เช่นเดียวกับปัจจัยอื่น ๆ เนื่องจากเป็นปัจจัยที่มีส่วนช่วยกระตุ้นให้ผู้ที่ต้องการศึกษาหาความรู้ที่สูงขึ้นย้ายถิ่นออกไปยังที่อื่นซึ่งมีสถานศึกษาที่ต้องการ ในขณะที่เกี่ยวกับระดับการศึกษาของประชากรนั้นว่ามีส่วนช่วยในการตัดสินใจเกี่ยวกับการย้ายถิ่น เนื่องจากผู้ที่มีระดับการศึกษาดีกว่า ย่อมมองเห็นปัญหาและมองการณ์ไกลได้ดีกว่าผู้ไม่ได้รับการศึกษา และมีความกลัวพอที่จะติดต่อกับโลกภายนอกหรือปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมแห่งใหม่ได้ง่าย เพราะฉะนั้นผู้ย้ายถิ่นโดยทั่วไป จึงมักจะเป็นผู้ที่ระดับการศึกษาดีกว่าผู้ที่ไม่ได้ย้ายถิ่นแต่จะมีระดับการศึกษาต่ำกว่าผู้ที่อยู่เดิม เนื่องจากมีความต้องการที่จะเปลี่ยนแปลงหาความก้าวหน้าในชีวิตของตนเองและครอบครัว หากสภาพความเป็นอยู่ไม่เหมาะสมและฐานะทางด้านการครองชีพต่ำ รายได้ไม่เพียงพอแล้ว การตัดสินใจที่จะย้ายถิ่นจึงเป็นไปได้ง่าย นักวิจัยหลายคนในประเทศไทยที่ศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้พบว่า การศึกษาเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดในบรรดาปัจจัยต่าง ๆ ทางสังคมที่ยังผลให้ประชากรย้ายถิ่นและความต้องการที่จะย้ายถิ่นเพิ่มขึ้นตามระดับของการศึกษาที่สูงขึ้นก็คือ หัวหน้าครัวเรือนไทยที่มีการศึกษาระดับ ป.7 และสูงกว่ามีความต้องการย้ายถิ่นสูงที่สุด หัวหน้าครัวเรือนที่เรียนจบ ป.4-5 มีความต้องการย้ายถิ่นรองลงมา ส่วนผู้ที่ไม่เคยเรียนหรือเรียนแต่ไม่จบ ป.4 มีความต้องการที่จะย้ายถิ่นน้อยมาก¹

เมื่อพิจารณาเกี่ยวกับลักษณะการศึกษาของประชากรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย พบว่าประชากรส่วนใหญ่ได้รับการศึกษาจนจบการศึกษาระดับมัธยมศึกษา ป.4 และทั่วทั้งภาคร้อยละ 85.7 ของประชากรที่มีอายุ 10 ปีขึ้นไป จะเป็นประชากรที่อ่านออกเขียนได้ มีเพียงร้อยละ 14.3 เท่านั้นที่อ่านไม่ออกและเขียนไม่ได้ โดยอัตราส่วนเพศชายที่อ่านออกเขียนได้สูงกว่าของเพศหญิง คือ ร้อยละ 91.2 และ 80.3 ตาม

¹ เพ็ญพร ชีระสวัสดิ์, เรื่องเดิม, หน้า 66.

ลำดับ ส่วนในระดับจังหวัดพบว่า ไม่มีจังหวัดใดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีประชากรอายุ 10 ปีขึ้นไปและอ่านออกเขียนได้ต่ำกว่าร้อยละ 75.0 อนึ่งผลจากการศึกษาถึงระดับการศึกษาของผู้ย้ายถิ่นจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือพบว่า ผู้ย้ายถิ่นส่วนใหญ่จากภาคนี้ทั้งเพศชายและเพศหญิง มักจะให้คำตอบว่า มีระดับการศึกษาจบชั้น ป.4 มีจำนวนมากที่สุด และมีจำนวนไม่มากนักที่ให้คำตอบว่า ไม่เคยเรียนหรือเรียนแต่ไม่จบชั้น ป.4 ตัวอย่างเช่น หัวหน้าครัวเรือนจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่ย้ายถิ่นไปอยู่ในนิคมทุ่งโพธิ์ทะเล จังหวัดกำแพงเพชร พบว่าร้อยละ 78.8 หรือมากกว่า 3 ใน 4 มีการศึกษาจบชั้น ป.4 นอกจากนี้จากการย้ายถิ่นของประชากรจากภาคนี้ มีจำนวนไม่น้อยที่ย้ายถิ่นไปยังกรุงเทพฯ-ธนบุรี เพื่อการศึกษา หรือหาความรู้เพิ่มเติมในสาขาต่างๆ เช่น เกี่ยวกันกับประชากรที่ย้ายถิ่นมาจากส่วนอื่นๆของประเทศ เนื่องจากกรุงเทพฯ-ธนบุรี เป็นศูนย์รวมหรือแหล่งรวมของความรู้และวิทยาการใหม่ๆที่ใหญ่ที่สุดของประเทศ มีสถาบันการศึกษาชั้นสูงจำนวนมาก ทั้งระดับวิทยาลัยและมหาวิทยาลัย รวมทั้งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการให้บริการทางการศึกษาต่างๆ นับได้ว่าเป็นปัจจัยดึงดูดที่สำคัญปัจจัยหนึ่งในหลายปัจจัยของเมืองหลวง ถึงแม้ว่าในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จะมีมหาวิทยาลัยขอนแก่น ตั้งอยู่ที่ อ.เมือง จังหวัดขอนแก่น และมีวิทยาลัยต่างๆอีกหลายแห่งกระจายอยู่ตามจังหวัดต่างๆทั้ง 15 จังหวัด แต่ก็ไม่เพียงพอและจูงใจเท่ากับกรุงเทพฯ-ธนบุรี

นอกจากระดับการศึกษาแล้ว ขนบธรรมเนียมประเพณีและความเชื่อ จัดได้ว่าเป็นปัจจัยทางสังคมอีกปัจจัยหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อการย้ายถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่ยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณีของหมู่บ้านหรือของชุมชน ได้แก่ ประเพณีการตั้งถิ่นฐานภายหลังการสมรส โดยฝ่ายชายจะเป็นผู้ย้ายถิ่นไปอยู่กับครอบครัวของฝ่ายหญิง นอกจากนี้ประเพณีการที่มีพี่น้องญาติผู้ใหญ่ เข้ามารักษาอาศัยอยู่ด้วยในครัวเรือน ก็มีอิทธิพลต่อการย้ายถิ่นด้วย เนื่องจากจะเกิดความหนาแน่น และภาวะการมีแรงงานส่วนเกิน การย้ายถิ่นก็จะเกิดขึ้นได้